

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม
บ้านติ้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย

The Development of The Temple as a Community Knowledge Center in
Wat Pho Ngam, Ban Tiw Noi, Tambon Na Pong,
Amphoe Mueang, Loei Province

โดย

พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ นรินโท

พระมหาสุภวิชัย ปภัสสโร, ผศ.

นายภาวิทย์ โพธิ์ตาทอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762057

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม
บ้านติ้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย

The Development of The Temple as a Community Knowledge Center in
Wat Pho Ngam, Ban Tiw Noi, Tambon Na Pong,
Amphoe Mueang, Loei Province

โดย

พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ นรินโท

พระมหาสุภวิษณุ ปภัสสโร, ผศ.

นายภาวิทย์ โพธิ์ตาทอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

พ.ศ. ๒๕๖๒

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610762057

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Development of The Temple as a Community Knowledge
Center in Wat Pho Ngam, Ban Tiw Noi, Tambon Na Pong,
Amphoe Mueang, Loei Province

By

Phrakhu Baidika Thaweesak Nariṅto
Phramaha Suphawich Prapassaro (Wiram)
Mr.Phawit Photathong

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Loei Buddhist College

B.E. 2562

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610762057

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อเรื่อง:	การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย
ชื่อผู้วิจัย:	พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ นรินโท พระมหาสุภวิชัย ปภสโร, ผศ. นายภาวิทย์ โพธิ์ตาทอง
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๒
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย ๒) ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย และ ๓) วิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า

การเรียนรู้ของชุมชนและการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย จึงควรได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และปฏิบัติจริงในระดับชุมชนท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาคน พัฒนาระบบงานของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจัดเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งต่อฐานรากของสังคมเป็นอย่างดี และการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม แนวปฏิบัติในการดำเนินการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดที่สอดคล้องต่อปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒) ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓) ด้านบุคลากร ๔) ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖) ด้านการสร้างภาคีกับแหล่งการเรียนรู้ ๗) ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน, ปราชญ์ชาวบ้าน, นวัตกรรมภูมิปัญญา, การพัฒนาวัด

Research Title:	The Development of The Temple as a Community Knowledge Center in Wat Pho Ngam, Ban Tiw Noi, Tambon Na Pong, Amphoe Mueang, Loei Province
Researchers:	Phra Kru Bideega Taweek Narinto, Phra Maha Supawit Papatsaro and Mr.Pawit Potathong
Department:	Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Loei Buddhist College
Fiscal Year:	2562/2019
Research Scholarship Sponsor:	Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

Research subject The development of the temple to be a community knowledge center of Wat Pho Ngam, Ban Tio Noi, Na Pong Subdistrict, Mueang District, Loei Province has the objective to 1) study the history and wisdom of the Wat Pho Ngam Ban Tio Noi community, Na Pong Subdistrict, Mueang District, Province Loei 2) Study of temple development for is a community knowledge center of Wat Pho Ngam, Ban Tio Noi, Na Pong Subdistrict, Mueang District, Loei Province. 3) Analyze the learning model of the community of Wat Pho Ngam Ban Tio Noi, Na Pong Subdistrict, Mueang District, Loei Province. Quality research By studying documents and interviews.

The research found that

Community learning and knowledge transfer of communities of Wat Pho Ngam Ban Tio Noi should therefore be encouraged to promote learning. Knowledge management And practiced at a local community level. For the benefit of human development Develop the system of local communities Which is a social unit that is truly important to the strength of the foundations of society And studies on ways to develop temples into a community learning center of Wat Pho Ngam. The guidelines for conducting the temple learning sources that are in line with the problems and needs of the people in the community are 7 aspects, which are 1) Aspects and policies 2) Management of learning resources in temples 3) Personnel 4) Activities organized by the temple to enhance lifelong learning 5) Public participation 6) Creating partnerships with learning resources; 7) receiving support from the government.

Key Word: Local wisdom or folk wisdom, folk wisdom, innovative wisdom, temple development

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากคณะกรรมการผู้ทรงวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำทุกขั้นตอน ตั้งแต่การนำเสนอหัวข้อ การปรับสามบทแรกและการปรับสรุปเนื้อหาสุดท้าย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการปรับงานวิจัยนี้อย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ทุนในการวิจัยครั้งนี้ และขอขอบคุณรองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เจ้าหน้าที่ประจำสถาบันที่อำนวยความสะดวกอย่างดี

ขอขอบพระคุณ กลุ่มตัวอย่างทั้ง ๓๐ รูป/คน ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน กำนันตำบลนาโป่ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านตัวน้อย ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตัวน้อย นายกเทศมนตรีตำบลนาโป่ง และเจ้าอาวาสวัดโพธิ์งาม และกลุ่มเยาวชน ที่เสียสละเวลาในการให้สัมภาษณ์

พระครูใบฎีกาวิศศักดิ์ นรินโท

๙ กรกฎาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๗
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๕ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย.....	๘
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๙
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๓๘
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้.....	๔๓
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น.....	๖๓
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม.....	๗๕
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม.....	๗๘
๒.๗ ข้อมูลพื้นฐานวัดโพธิ์งาม.....	๘๘
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๘
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๐๑
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๐๑
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๑๐๑
๓.๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๐๔
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐๔
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๐๕

บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๑๐๗
๔.๑ ผลการศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย.....	๑๐๗
๔.๒ แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย.....	๑๓๑
๕.๓ ผลการวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย.....	๑๔๖
๔.๔ องค์กรความรู้ที่ได้จากงานวิจัย.....	๑๕๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๕๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๕๗
๕.๒ การอภิปรายผล.....	๑๖๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะจากการทำวิจัย.....	๑๗๕
บรรณานุกรม	๑๗๖
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๑๘๕
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญผู้ให้ข้อมูล.....	๑๙๑
ภาคผนวก ค รูปภาพประกอบกิจกรรมการวิจัย.....	๑๙๓
ภาคผนวก ง การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๒๐๑
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact).....	๒๐๔
ประวัติผู้วิจัย	๒๐๕

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๒.๑ ตัวอย่างแนวทางการออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้.....๕๔

สารบัญภาพ

ภาพที่ ๒.๑ ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๑๖
ภาพที่ ๒.๒ สภาพการณ์ของการเรียนรู้.....	๔๔
ภาพที่ ๔.๑ วิถีชีวิตชาวบ้านต้วน้อยพึ่งเทศน์ถือศีลในวันธรรมะเสาวนะ.....	๑๐๗
ภาพที่ ๔.๒ วัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย.....	๑๐๘
ภาพที่ ๔.๓ การบริหารจัดการชุมชนตามระบบประชาธิปไตย.....	๑๐๙
ภาพที่ ๔.๔ กิจกรรมกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์.....	๑๑๐
ภาพที่ ๔.๕ กลุ่มยางพารา.....	๑๑๐
ภาพที่ ๔.๖ กลุ่มเลี้ยงไก่บ้าน.....	๑๑๑
ภาพที่ ๔.๗ หมู่บ้านขยะทองคำ.....	๑๑๑
ภาพที่ ๔.๘ กิจกรรมส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงปลาในกระชัง.....	๑๑๒
ภาพที่ ๔.๙ กิจกรรมด้านวัฒนธรรม และประเพณี.....	๑๑๓
ภาพที่ ๔.๑๐ กิจกรรมด้านวัฒนธรรม และประเพณี.....	๑๑๔
ภาพที่ ๔.๑๑ สถานที่ตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง วัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย.....	๑๑๕
ภาพที่ ๔.๑๒ นายประวิทย์ รามศิริ หัวหน้ากลุ่มการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์.....	๑๑๖
ภาพที่ ๔.๑๓ การเรียนรู้โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ และการสาธิตวิธีการทำน้ำหมักชีวภาพ บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย.....	๑๑๗
ภาพที่ ๔.๑๔ การผลิตและจำหน่ายผลผลิตให้กับชุมชนที่ตลาดของชุมชนวัดโพธิ์งาม.....	๑๑๘
ภาพที่ ๔.๑๕ นายจำเนียร ภัคมี หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาการทำปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน.....	๑๑๙
ภาพที่ ๔.๑๖ สัมภาษณ์ นางรุ่งทิวา วิจิตรปัญญา.....	๑๒๐
ภาพที่ ๔.๑๗ การฝึกอบรมการสานตะกร้าจากเส้นด้ายพลาสติกและการแสดงสินค้า.....	๑๒๐
ภาพที่ ๔.๑๘ สัมภาษณ์ นางทองสา ภัคมี.....	๑๒๑
ภาพที่ ๔.๑๙ การสัมภาษณ์นายสนั่น พรหมภักดี.....	๑๒๒
ภาพที่ ๔.๒๐ สัมภาษณ์นายประวิทย์ รามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง.....	๑๒๓
ภาพที่ ๔.๒๑ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม.....	๑๒๗
ภาพที่ ๔.๒๒ สัมภาษณ์นายประวิทย์ รามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง.....	๑๔๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งของสังคมไทย คนไทยต่างให้การยอมรับนับถือมาตั้งแต่โบราณกาลและมีการสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขของชาติ ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกสถาบันพระพุทธศาสนาตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาจนถึงปัจจุบัน^๑ เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานมั่นคงในสังคมไทย วัดและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ยังมีบทบาทเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนในสังคมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทเป็นผู้นำทางกิจกรรม เป็นผู้นำทางด้านจิตใจของคนในสังคมแล้วพระสงฆ์ยังมีบทบาทต่อสังคมส่วนรวมในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น การพัฒนาสังคม การสังคมสงเคราะห์ สงเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ผู้ที่ได้รับความลำบาก หรือกระทำการช่วยเหลือแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม วัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะช่วยสร้างสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขส่งผลต่อการพัฒนาประเทศไทยได้เป็นอย่างดี^๒ วัดจึงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดเป็นศูนย์กลางของการอบรมสั่งสอนจริยธรรม เป็นสถาบันสำคัญทั้งในด้านการศึกษาศึกษา และเป็นบ่อเกิดของศิลปะสาขาต่าง ๆ ส่วนพระสงฆ์ทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาที่ได้รับ การยกย่องในสังคม ในฐานะเป็นผู้ทรงคุณธรรมควรแก่การเคารพและเชื่อฟัง พระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันอย่างใกล้ชิดโดยปริยาย ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากองค์การสหประชาชาติว่าเป็นศาสนาที่มีบทบาทเอื้อประโยชน์ให้แก่มนุษยชาติอย่างสูงยิ่ง โดยเฉพาะเรื่องเมตตา กรุณา และการไม่เบียดเบียนกัน ถือว่าเป็นคำสอนที่สามารถนำไปใช้แก้ไข ปัญหาความขัดแย้งในหมู่มนุษยชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด^๓

วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต อิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีไทย กลายเป็นรากฐานวิถีชีวิตของคนไทยในทุกด้าน ทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรม ศิลปกรรมไทย พระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของศิลปะแขนงต่าง ๆ วัดจึงเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมไทย ทางด้านสถาปัตยกรรม เช่น รูปแบบการสร้างเจดีย์

^๑ สมเด็จพระธีรญาณมุนี, คิต เขียน พุด เทคน์ (กรุงเทพฯ: เจริญการพิมพ์, ๒๕๒๗). หน้า ๒๗.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๑). หน้า ๑๗.

^๓ งานวิจัย อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘). หน้า ๑๕๖.

พระพรางค์ วิหารที่ดงาม พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมไทย พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน วัดเป็นศูนย์กลางของความเคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ให้คนไทยประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ในการบริหารจัดการในองค์กรศาสนาก็เช่นกัน วัดจะเจริญรุ่งเรือง เป็นที่ร่มรื่น เป็นที่ศรัทธา และอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับคน บรรดาสิ่งก่อสร้าง โบสถ์วิหาร ลานเจดีย์ ศาลาการเปรียญ วัสดุอุปกรณ์ และการเงิน จะมีความสมบูรณ์เพียงใด ก็ไม่มีความหมาย ถ้าบุคลากรเหล่านั้นไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๔ การบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการของพระภิกษุสามเณรภายในวัดเป็นสำคัญ พระสงฆ์นับว่ามีบทบาทอย่างยิ่งในการพัฒนาวัด และพัฒนาชุมชน เป็นผู้นำทางด้านวิถีชีวิตและจิตใจของชาวบ้าน วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทำให้พระสงฆ์ต้องมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคม กำหนดรูปแบบการบริหารวัด การจัดองค์กรในวัด การวางรูปแบบแปลนแผนผังวัด เสนาสนะการจัดภูมิทัศน์ ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามสะอาด ทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาสนับสนุน โดยใช้ศาสนาเป็นแกนนำ^๕

สังคมไทยเคารพศรัทธาต่อพระภิกษุเนื่องเพราะเชื่อว่าพระภิกษุนั้นเป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้ทรงศีล ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่มีต่อวัดจึงผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของทุกคนนับแต่เกิดจนตาย คำสั่งสอนจึงได้รับความเชื่อถืออย่างไ้ความคลางแคลงใจ ดังนั้นพระสงฆ์จึงกลายเป็นที่พึ่งของสังคมในทุก ๆ เรื่องทั้งด้านที่เป็นมงคลและอัปมงคล^๖ และบทบาทของวัดในอดีตแบ่งหน้าที่ได้ คือ (๑) เป็นสถานที่ให้การศึกษา (๒) เป็นที่รักษาพยาบาล (๓) เป็นที่ฝึกอาชีพ (๔) เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ (๕) เป็นที่ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท (๖) เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจชุมชน^๗ ภายหลังจากปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ บทบาทของวัดได้ลดลงโดยทำหน้าที่ ๓ อย่างด้วยกัน คือ (๑) เป็นสถานศึกษา (๒) เป็นสถานที่ทำกิจกรรมทางศาสนา (๓) สถานสงเคราะห์^๘ ตามนัยของประเพณีที่กล่าวมา พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ในลักษณะของประเพณีส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในระดับท้องถิ่น ทั้งที่เป็นประเพณีราษฎร์หรือพิธีชาวบ้านและพิธีหลวงหรือส่วนราชการเป็นความสัมพันธ์กับคนหลายระดับ หลายชนชั้นในสังคม จึงถือได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน จัดได้ว่าเป็นพื้นฐานแห่งทุนทางวัฒนธรรม ทุน

^๔ บุญช่วย จันทร์เฮ้า, พฤติกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔). หน้า ๕.

^๕ เพ็ญศรี มิทรานนท์, บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน : กรณีศึกษาพระสงฆ์สำนักสงฆ์โปร่งสังข์ หมู่บ้านหนองเผือ ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย. (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๔). หน้า ๑๖๕.

^๖ ศิราพร ฐิตะการ และคณะ, เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ ๑-๗ (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๓). หน้า ๒๑๓-๒๑๔.

^๗ พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พุทธศาสตร์บริหารธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: ตถาคตพับลิเคชั่น, ๒๕๔๙). หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

^๘ ปฐม ตาคะนันท์, คณะสงฆ์สร้างชาติสมัยรัชกาลที่ ๕ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๑). หน้า ๑๖๒.

ทางสังคมของไทย บทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนอกจากมีความสำคัญในด้านวัฒนธรรม ประเพณีแล้วยังมีส่วนสำคัญ ในการพัฒนาจิตใจและการสังคมสงเคราะห์นั่นคือ มีส่วนสนองความต้องการทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม^๙

วัดถือได้ว่าเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน รวมทั้งคนในชุมชนรอบ ๆ วัดยังใช้วัดเป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การประชุม หมู่บ้าน การประชุมราชการ หรือให้วัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ แต่ในปัจจุบันท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ามาสู่สังคมไทย ทำให้เด็ก เยาวชน และประชาชนหันไปยึดติดในวัตถุนิยมมากเกินไป เป็นผลให้คนห่างไกลจากวัดโดยไม่รู้ตัว วัดจึงได้ลดบทบาทจากในอดีตลงไปมาก อีกทั้งการที่วัดจะเกิดการพัฒนาและดำรงอยู่ในสังคมโลกยุคสมัยนี้ได้ อย่างปกติ และเป็นประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวม จะต้องมีการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้^{๑๐} รัฐบาลได้ตระหนักถึงปัญหาจึงได้มีการมอบหมายให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติดำเนินการจัดโครงการวัดพัฒนาต้นแบบขึ้นมาเพื่อให้วัดเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยส่วนรวม ตามมาตรฐานการพัฒนาวัดทั้ง ๖ ด้านโดยมีการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันนี้^{๑๑} เพื่อให้วัดกลับมามีความเข้มแข็ง และสามารถเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและศูนย์รวมจิตใจของชุมชนได้เหมือนในอดีตที่ผ่านมา

ภายในวัดมีแหล่งการเรียนรู้อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งจัดทั้งโดยทางวัดเอง จัดร่วมกับชุมชน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งแต่ละวัดจะมีองค์ความรู้ การนำเสนอองค์ความรู้และกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นหลากหลาย แตกต่างกันไปตามทรัพยากรองค์ความรู้เหล่านั้น ได้แก่ พระปรารักษ์ เจดีย์ พระพุทธรูปสำคัญ โบสถ์ วิหาร ศาลา หอไตร กุฏิ รอยพระพุทธบาท ตู้พระธรรม ธรรมาสน์ งานปูนปั้น จิตรกรรมฝาผนัง อนุสาวรีย์ ศิลปหัตถกรรม แหล่งโบราณคดี เป็นต้น^{๑๒}

วัดถือเป็นศาสนสถานที่สำคัญของสถาบันพระพุทธศาสนา “วัดเปรียบเสมือนร่างกายของศาสนาซึ่งต้องบำรุงรักษา ถ้าไม่มีวัดก็ไม่มีที่ตั้งศาสนาก็เป็นอยู่ยาก” มีหน้าที่หลักคือ เป็นสถานที่อยู่อาศัย ศึกษา ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป และเป็นแหล่งศึกษา ศิลปะ วิชาการต่าง ๆ ในชุมชน^{๑๓} แม้ว่าสภาพสังคมไทยปัจจุบัน จะได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาประเทศมุ่งเน้นการพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจทำให้

^๙ ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓). หน้า ๑๗๓.

^{๑๐} โกวิท พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: บริษัทพธิการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๓). หน้า ๑๘-๒๗.

^{๑๑} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, บทบาทและหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๔. หน้า ๒๑.

^{๑๒} คณินันต์ จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, ๒๕๓๐). หน้า ๓๗.

^{๑๓} กรมการศาสนา, กองแผนงาน, หนังสือคู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๔๐). หน้า ๑.

สังคมไทยเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมือง ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของชุมชน ในการที่จะพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนเหมือนเช่นในอดีตนั้น จำเป็นต้องเน้นพัฒนาวัดในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน กิจกรรมของวัดในการให้บริการแก่ชุมชนด้านศาสนาและวัฒนธรรมใน ๖ ด้าน ได้แก่ คือ ด้านการปกครองด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการเผยแพร่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณะสงเคราะห์^{๑๔} มีการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น อาทิเช่น กิจกรรมการให้บริการภายในวัดซึ่งได้แก่ กิจกรรมในด้านการบำรุงรักษา วัดมีแบบแปลนแผนผังรักษาความสะอาด การปลูกต้นไม้ร่มรื่น และมีบรรยากาศสงบจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดี เป็นที่เอื้ออำนวยแก่ผู้เข้าวัด กิจกรรมด้านการปกครอง ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การสมาทานศีล การฝึกอบรมต่าง ๆ กิจกรรมด้านให้การศึกษา หรือสนับสนุนผู้ที่อยู่ในวัดให้ได้รับการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม การปฏิบัติธรรมตลอดจนถึงวิชาการ เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อความรู้ กิจกรรมด้านสาธารณูปการในวัด การจัดสถานที่ฝึกสมาธิวิปัสสนา ที่พักอาศัยนาคู กะ เมรุ ที่เก็บพัสดุภัณฑ์ ศูนย์อบรมศีลธรรม หรือโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การศาสนศึกษาเพื่อประชาชน ได้แก่ การจัดหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ขึ้นในวัด การเปิดสอนธรรมศึกษาแก่ประชาชนและเยาวชนผู้สนใจ จึงทำให้วัดมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามภารกิจ ๖ ด้านของมหาเถรสมาคมให้ครอบคลุม โดยการดำเนินภารกิจ ๖ ด้านดังกล่าวมาข้างต้นถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี^{๑๕} ดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยพระสงฆ์ ภาครัฐ ภาคเอกชน สถานประกอบการ และภาคประชาชน ร่วมกันพัฒนาวัด ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างวัดกับชุมชน เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนอย่างมั่นคงและยั่งยืน นำไปสู่สังคมที่ดี และพร้อมที่จะพัฒนาคนให้เป็นคนเก่งและเป็นคนดีของประเทศในอนาคต

ดังนั้น วัดจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มคนทุกเพศทุกวัยที่มีความสนใจในการเรียนรู้เพิ่มเติม แต่ปัจจุบันพบว่าการใช้วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ยังมีปัญหาหลายประการเนื่องจากขาดการประชาสัมพันธ์จึงทำให้ประชาชนทั่วไปไม่รู้จัก และไม่ทราบว่าในพื้นที่ของตนเองมีแหล่งการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องจึงทำให้การจัดกิจกรรม และระบบการจัดการของแหล่งการเรียนรู้ขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาและปรับปรุง แหล่งการเรียนรู้ในวัดให้มีประสิทธิภาพขึ้น

การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในทุกด้านเพื่อพัฒนาชุมชนให้ก้าวไปสู่ความยั่งยืนในทุก ๆ ด้าน โดยเน้นให้ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดมากขึ้น ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็ได้มีการพัฒนาศรัทธาภาพ และบทบาทในด้านการชี้แนะสั่งสอน เผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พุทธศาสนิกชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดมากขึ้นเช่นกัน กิจกรรมภายในวัดพัฒนาต้นแบบจะใช้หลักการทำตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ สะอาด

^{๑๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือพระสังฆาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔). หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๕} ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕). หน้า ๑๗.

สงบ สว่าง และการสร้างความสุข สะอาดหมายถึงศีล ความประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจาที่เที่ยงม สงบ หมายถึงสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิต ความสำรวมใจให้แน่วแน่ โดยพิจารณาอย่างละเอียด เพื่อให้เกิด ปัญญาเห็นในสิ่งนั้น สว่างหมายถึงปัญญา ความรอบรู้ ความรู้ทัน ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด และการสร้างความสุขหมายถึงวิมุตติ ความหลุดพ้น ได้แก่ ความสุขที่เป็นผลมาจากการศึกษาและการ ปฏิบัติดี เพราะวัดได้ชื่อว่าเป็นสถาบันหรือสถานที่ทางสาธารณะเพื่อให้ประชาชนหรือพระสงฆ์ได้มี ความสุขอันจะเกิดจากสถาบันวัด ไม่ว่าจะไปไหนทางกายหรือทางใจซึ่งเป็นที่คาดหวังของทุกฝ่าย^{๑๖}

อย่างไรก็ตามในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือทั้งภาครัฐ วัด และชุมชน โดยต้องตระหนักถึงความสำคัญในการทำให้วัดเป็นศูนย์กลางความรู้ ของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน แต่การพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้หากขาดการสนับสนุนจากสังคมและ สนับสนุนของรัฐ เพราะส่งผลต่อการปกครองของรัฐ ก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม ทำให้รัฐ สามารถปกครองและพัฒนาบ้านเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๗} โดยเฉพาะผู้นำทางศาสนาจะต้องเป็น ตัวกลางในการขับเคลื่อนให้การพัฒนาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลักดันไปข้างหน้า “การขับเคลื่อน ชุมชนคุณธรรมโดยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) สู้สังคมคุณธรรมที่มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน” ที่ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ของรัฐบาล

วัดโพธิ์งาม ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีประวัติ ความเป็นมาที่ยาวนาน มีประเพณีเก่าแก่ และเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย เช่น ภูมิ ปัญญาเกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรม ศิลปะพื้นบ้าน อัต ลักษณ์ ตำนานและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น วิถีชีวิตและการทำมาหากินของ ชาวบ้านและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สามารถสร้างมูลค่าในเชิงรูปธรรมได้ อาทิ สร้างรายได้ผ่านตัวผลิตภัณฑ์ หรือบริการ นวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ส่งมอบให้กับลูกค้า^{๑๘} ทำให้มีศักยภาพที่จัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนได้ กล่าวคือสามารถเป็นทั้งที่เก็บรวบรวมความรู้และศูนย์การจัดกิจกรรมเพื่อคงไว้ซึ่งความยั่งยืน ซึ่งในปัจจุบันการจัดกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดโพธิ์งามยังไม่มีการจัดการศูนย์การเรียนรู้ อย่างเป็นระบบ ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในท้องถิ่นมาให้บริการ ขาดการบริหาร งบประมาณอย่างเป็นระบบ รวมทั้งขาดการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วย เหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ทางด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และการบริหารจัดการ ทั้งนี้ผลจากการศึกษา จะได้แนว ทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ที่มีประสิทธิภาพและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

^{๑๖} พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนโน ป.ธ.๙), **ระเบียบปฏิบัติของชาวพุทธ**, พิมพ์ในวโรกาสที่ได้รับ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ “พระเทพคุณาภรณ์” ในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, ๒๕๔๘). หน้า ๖๒.

^{๑๗} วัชรระ งามเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒). หน้า ๑๓.

^{๑๘} บุญทวรรณ วิงวอน, **โอกาสและแนวโน้มของวิสาหกิจ: รากฐานการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของ ประเทศไทย** กับการปรับเข้าสู่เขตประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (วารสารการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๖). หน้า ๑-๑๒.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษา ดังนี้

๑.๓.๑ **ขอบเขตด้านพื้นที่** งานวิจัยนี้เลือกพื้นที่จำเพาะเจาะจง (Purposive sampling) คือ เป็นการศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๓.๒ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ประกอบด้วย บริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนวัดโพธิ์งาม แนวทางการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่สอดคล้องต่อสภาพปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒) ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓) ด้านบุคลากร ๔) ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖) ด้านการสร้างภาคีกับแหล่งการเรียนรู้ ๗) ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๓.๓ **ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง** เป็นการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่าง และกลุ่มประชากรตัวอย่างในการศึกษาใช้วิธีเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive case) ได้แก่ กลุ่มประชาชนชาวบ้านที่เป็นต้นแบบให้เกิดผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และกลุ่มเยาวชน รวมจำนวน ๓๐ รูป/คน

๑.๓.๔ **ขอบเขตด้านระยะเวลา** ระหว่างวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑ – วันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๖๓

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง ระหว่างการถ่ายทอดมีการปรับประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ประชาชนชาวบ้าน หมายถึง ผู้ที่มีภูมิปัญญาองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ที่เกิดจากการดำเนินชีวิตสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมประกอบกับมีความศรัทธาและความคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตนเองจนหลอมรวมเป็นแนวความคิดมีการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของ

ตนเองสามารถพัฒนาความรู้ปรับปรุงจนเกิดทักษะและความชำนาญแล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับยุคเศรษฐกิจพอเพียงและถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ให้กับชุมชน

นวัตกรรมภูมิปัญญา หมายถึง การเชื่อมโยงความรู้ที่สะสมมาทั้งจากประสบการณ์และจากเอกสารชัดเจนก่อนเป็นแนวความคิดการปฏิบัติหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ใหม่นำไปประยุกต์ใช้อีกทั้งรวมถึงการทำกิจกรรมที่นำไปสู่การแสวงหาความสำเร็จเชิงพาณิชย์การสร้างตลาดใหม่ผลิตภัณฑ์ใหม่กระบวนการและการบริการใหม่การทำสิ่งที่แตกต่างจากคนอื่นหรือการคิดต่อยอดสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเพื่อนำมาสร้างเป็นโอกาสและถ่ายทอดไปสู่แนวความคิดใหม่ที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

การพัฒนาวัด หมายถึง การทำให้วัดเกิดการเปลี่ยนแปลงไปแนวทางที่เจริญขึ้น ดีขึ้นกับพระพุทธศาสนา ซึ่งรวมไปถึงการพัฒนาทางกายและทางใจ พร้อมต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย

วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน หมายถึง วัดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ความศรัทธาเชื่อถือของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หมายถึง สถานที่ประชาชนหรือบุคคลทั่วไปเข้าไปศึกษาหาความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ในวัดได้ด้วยตนเองตลอดเวลา ไม่จำกัดเพศและวัย เพื่อนำความรู้ที่นำมาพัฒนาให้เกิดทักษะกระบวนการเรียนรู้ของตนเองได้ตลอดชีวิตและตามสนใจของบุคคล เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูล ข่าวสารและความรู้ของชุมชน ที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน องค์ประกอบที่สำคัญต้องประกอบด้วย

๑. ต้องมีสถานที่ที่สามารถใช้จัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย สะดวกในการมาใช้บริการ ยึดหลักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

๒. มีคณะกรรมการเป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ

๓. มีบุคลากร ทำหน้าที่จัดกระบวนการศึกษา หาดองค์ความรู้ไว้บริการและเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ (ครู กศน.)

๔. มีสื่ออุปกรณ์ที่หลากหลายครบถ้วนให้บริการความรู้ได้ในทุกรูปแบบ ทันสมัย

๕. มีข้อมูลสำหรับการให้บริการแนะแนวต่าง ๆ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

๖. มีเจ้าภาพสำหรับจัดกิจกรรมให้เกิดการเคลื่อนไหวมีชีวิตชีวา

๗. ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาสาสมัครประชาชนเข้ามามีส่วนเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่าง ๆ อย่างสมดุล

แนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แนวปฏิบัติในการดำเนินการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดที่สอดคล้องต่อปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒) ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓) ด้านบุคลากร ๔) ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖) ด้านการสร้างภาคีกับแหล่งการเรียนรู้ ๗) ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด หมายถึง ศึกษาปัญหาและความต้องการทางด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด เพื่อพัฒนาให้วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้เพื่อเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนได้ เช่น กระบวนการวิธีการปรับเปลี่ยนเนื้อหา ข้อมูลข่าวสารในวัดใน

ทันต่อเหตุการณ์ การจัดตั้งคณะกรรมการดูแลเฉพาะ การทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายเพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในวัด การทำงานร่วมกันกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อการบริหารพัฒนาบุคลากรในแหล่งการเรียนรู้ในวัด เป็นต้น

๑.๕ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๕.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาภูมิปัญญาของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๕.๒ ทำให้ทราบแนวทางการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๕.๓ ทำให้ทราบรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดัวน้อย ตำบลนาโปลัง อำเภอเมือง จังหวัดเลย โดยได้ทำการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม
- ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม
- ๒.๗ ข้อมูลพื้นฐานวัดโพธิ์งาม
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) จัดเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นผลผลิตจากวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ปรากฏทั้งในรูปนามธรรมที่เป็นองค์ความรู้หรือแนวคิดสะสมอยู่ในตัวคนและรูปธรรม อาทิ งานหัตถกรรม เครื่องดนตรี เครื่องมือทำกิน เป็นต้น องค์ความรู้อันลุ่มลึกหรือการหยั่งรู้ที่เกิดจากสัมพันธ์ภาพอันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับอาณาจักรเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาจึงไม่ใช่ สิ่งที่เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่เป็นผลของกระบวนการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งภายในระบบนิเวศท้องถิ่น

ในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ศึกษาจึงมุ่งเน้นศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในด้านความหมาย ลักษณะ ประเภท คุณค่า ข้อจำกัด วิธีการศึกษา และกระบวนการดำเนินงานเกี่ยวกับภูมิปัญญาดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความเป็นมาของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ในการรับรู้ทั่วไปมักมองภูมิปัญญาเป็นภาพที่เกี่ยวกับชาวบ้าน ชาวชนบทเป็นสิ่งที่มีความหมายยาวนาน แสดงความเป็นไทยและเป็นสิ่งที่มีคุณค่างดงาม ในอีกมุมหนึ่งก็มองเป็นเรื่องพื้นๆ หรือเรื่องโบราณ ความเป็นมาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเทศไทยไม่สามารถระบุแน่นอนได้ว่ามีจุดเริ่มต้นเมื่อใดแต่ความสนใจเกี่ยวกับแนวคิดแบบชาวบ้าน มีประวัติย้อนไปได้ถึงช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ภายหลังที่ชาติสยามมีขอบเขตดินแดนอย่างชัดเจน คนชั้นสูงในสังคมมีความตื่นตัวและกระหายใคร่รู้ในการทำความรู้จักกับกลุ่มคนอื่น ๆ ที่อยู่ในเขตการปกครองของสยามดังที่

ปรากฏเป็นงานเขียนเกี่ยวกับชาวป่าหรือชาวบ้านในรูปแบบบันทึกขนบธรรมเนียมของกลุ่มชนต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลาไล่เลี่ยกันกลุ่มนักเดินทาง หมอสอนศาสนา นักสำรวจ และปัญญาชนก็ได้เริ่มบันทึก การสำรวจสภาพชีวิต ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีของผู้คนในเขตประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง เขียนเป็นรายงานทางวิชาการหรือบทความลงวารสาร เช่น วารสารของสยามสมาคม วารสารของ สำนักฝรั่งเศษแห่งปลายบูรพทิศ เป็นต้น ต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ พระยาอนุমানราชชน ปรากฏด้านวัฒนธรรมไทย ได้นำเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีและวิถีชีวิตของท้องถิ่นบันทึกไว้เพื่อ การศึกษา รวมทั้งได้นำแนวคิดคติชนวิทยา และมานุษยวิทยา มาสอนและเผยแพร่ในสถาบันการศึกษา เป็นท่านแรก จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นักมานุษยวิทยาสมัยใหม่ได้เริ่มศึกษาวิถีชีวิตของ ชาวบ้านอย่างจริงจังเรื่อยมา

แม้ว่าความสนใจเกี่ยวกับการศึกษาวิถีชีวิตและความคิดของชาวบ้านท้องถิ่นในสังคมไทยจะ มีมาอย่างยาวนานแต่กระแสภูมิปัญญาเพิ่งเริ่มต้นอย่างชัดเจนในช่วงภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ซึ่งมีการรณรงค์ประชาธิปไตยและส่งเสริมการเรียนรู้สภาพปัญหาของชาวชนบท มีความตื่นตัว ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เห็นได้จากในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มีการจัดสัมมนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช มหาสารคาม พระนครศรีอยุธยา พิษณุโลก ลพบุรี นครราชสีมา ฯลฯ

มีความกระตือรือร้นในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่น โดยสถาบันราชภัฏซึ่งมีบทบาท สำคัญในการจัดสัมมนาเหล่านี้ คำว่า “ภูมิปัญญา” นั้น คาดว่าเริ่มมีการใช้ครั้งแรกในระหว่าง การอภิปรายแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ในการสัมมนาเรื่องวัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบทที่สวนควินาส จังหวัดสมุทรปราการ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ซึ่งมีการเสนอว่าชาวบ้านที่อยู่กันเป็นชุมชนล้วนมีวัฒนธรรมที่ สัมมายาวนานเป็นของตนเอง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ โดยไม่ต้อง มุ่งพัฒนาชุมชนไปสู่ความทันสมัย หรือมุ่งเข้าสู่ระบบตลาดอย่างเต็มตัว แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจึงควร มองชาวบ้านในฐานะที่เป็น Think subject และมองบทบาทของนักพัฒนาเป็นผู้ศึกษา ทำความเข้าใจ วัฒนธรรม และกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในความรู้ ความคิด ความสามารถของเขาเอง และ ร่วมกันหาวิธีนำมาใช้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งแนวคิดในเรื่องดังกล่าวส่งผลให้มีการจัดตั้งองค์กร พัฒนาของเอกชน ในรูปแบบมูลนิธิเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาชนบทที่สำคัญ ได้แก่

มูลนิธิหมอชาวบ้าน ก่อตั้งในปี ๒๕๒๓ เกิดจากการรวมตัวของแพทย์ชนบท โดยมี ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นผู้ริเริ่ม มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ก่อตั้งในปี ๒๕๓๒ ซึ่ง ได้รับการสนับสนุนจากองค์กร CIDA ประเทศแคนาดา โดยมีศาสตราจารย์เสนห์ จามริก เป็นประธาน มูลนิธิหมู่บ้าน ก่อตั้งในปี ๒๕๓๓ โดยมี ดร.เสรี พงศ์พิศ เป็นประธานมูลนิธิภูมิปัญญา ก่อตั้งในปี ๒๕๓๓ โดย ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

เมื่อแนวทางการพัฒนาที่เน้นการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือพื้นเพความรู้ของ ชาวบ้านได้ขยายตัวออกไปก็ได้รับการตอบรับจากนักวิชาการทั่วไปโดยเฉพาะในกลุ่มนักวิชาการ ท้องถิ่น ซึ่งมีความสนใจและมักมีภูมิหลังทางด้านภาษา วรรณกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของ ท้องถิ่น ประกอบกับประสบการณ์การใช้ชีวิตในท้องถิ่นทำให้เห็นว่าภูมิปัญญาเป็นโจทย์ของการ ค้นคว้าวิจัยที่สำคัญซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาและการพัฒนาท้องถิ่น มีการใช้คำว่า “ภูมิปัญญา” ใน งานวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย

กระแสภูมิปัญญาได้รับการกล่าวถึงอย่างคึกคักอีกครั้งในช่วงหลังปี พ.ศ.๒๕๓๐ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน เนื่องจากการที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเปรียบเสมือนปรากฏการณ์สำคัญในการตั้งรับกระแสโลกที่ถาโถมเข้ามาอย่างรุนแรง จากเริ่มแรกที่องค์กรพัฒนาของเอกชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างและขยายแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

องค์กรรัฐหลายแห่งได้เข้ามาสนับสนุนและนำคำว่าภูมิปัญญาไปผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบทบาทหน้าที่ของงานราชการ หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญคือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) มีการสนับสนุนการวิจัยของนักวิจัยท้องถิ่นจำนวนมาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ดำเนินโครงการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ครูภูมิปัญญาไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อยกย่องบุคคลในท้องถิ่นที่เป็นปราชญ์ในด้านต่าง ๆ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มีหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ต่อการวางนโยบายภาครัฐ เน้นการให้ชาวบ้านในชุมชนสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมและสร้างกลไกในการแก้ไขปัญหาของตนเอง เน้นกระบวนการมากกว่าผลผลิต ซึ่งผลจากการสนับสนุนจากภาครัฐทำให้เกิดงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมาก จนคำว่าภูมิปัญญา กลายมาเป็นที่ยอมรับในวงกว้างและใช้เป็นภาษาของทางราชการ^{๑๙}

ตั้งเห็นได้จากยุทธศาสตร์และภารกิจของกระทรวงวัฒนธรรมที่เน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญา และกำหนดให้นักวิชาการวัฒนธรรมมีหน้าที่รวบรวมภูมิปัญญาทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และเมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม^{๒๐} เพื่อคุ้มครองและสืบทอดรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้มีความสืบเนื่องยั่งยืนต่อไป

๒.๑.๒ ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิ” หมายถึง พื้น ชั้น พื้นเพ ความรู้ “ภูมิปัญญา” จึงหมายถึง “พื้นความรู้ความสามารถ”^{๒๑} ,

คำว่า “ภูมิปัญญา” นี้มีที่มา ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Wisdom” หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขาการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือชนชาติหรือ

^{๑๙} ปรีตรตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล, ทบทวนภูมิปัญญา ท้าทายความรู้ ในภูมิปัญญาไทยภูมิปัญญาเทศ, ดาริน อินทร์เหมือน และคณะ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๔๘). หน้า ๔-๒๑.

^{๒๐} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ ก, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, เข้าถึงเมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑, เข้าถึงใน <http://ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2559/A/019/1.PDF>

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘). หน้า ๘๒๖.

ประเทศ เป็นระยะเวลายาวนาน ย่อมมีภูมิปัญญาของตน และมักเรียกรวมๆ กันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน^{๒๒}

นักวิชาการด้านการดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายท่านได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ผู้ทรงคุณวุฒิท่านสำคัญ ซึ่งเป็นนักวิชาการรุ่นบุกเบิกในการปลุกกระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชุมชนและเป็นหนึ่งในคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กล่าวว่า “สังขรณ์ที่เด่นชัด ไม่ว่าสังคมหรือชุมชนใดก็ตามที่ เมื่อเกิดขึ้นและดำรงอยู่มานาน ล้วนจักต้องมีภูมิปัญญาของตัวเอง ไม่เช่นนั้นก็อยู่ไม่ได้ ตัวภูมิปัญญามีลักษณะเป็นกระบวนการที่สะสมเป็นระยะเวลายาวนานว่าทำอะไรประชาชนจึงมีชีวิตอยู่ได้โดยสอดคล้องกับธรรมชาติที่นั่น..”

ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้มายาวนาน ความรู้ต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ได้แยกออกเป็นวิชาๆ ตามที่ร่ำเรียนกัน ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษาวัฒนธรรม มันผสมกลมกลืนหรือเชื่อมโยงกัน^{๒๓}

รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้านผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาชนบทและชุมชน กล่าวว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิต ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวคิด วิเคราะห์ ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของตนเอง จนเกิดการหลอมรวมเป็นแนวคิดในการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเอง ที่สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการแก้ปัญหาของการดำรงชีวิต^{๒๔}

ศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง อดีตเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านวัฒนธรรมและผลักดันกระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นที่ประจักษ์ทั้งในระดับประเทศและระดับชุมชน กล่าวไว้ว่า

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพ ในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนามาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิ

^{๒๒} เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ), ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, ๒๕๓๖). หน้า ๒๑-๒๒.

^{๒๓} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, การสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน (กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔). หน้า ๗๙.

^{๒๔} พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกอธมโม, พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕). หน้า ๒๐.

ปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเป็นและความเปลี่ยนแปลง”^{๒๕}

ศาสตราจารย์ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เมธีวิจัยอาวุโส อธิการบดีผู้อำนวยการสถาบันทักษิณคดีศึกษา และประธานคณะกรรมการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของภาคใต้ กล่าวไว้ว่า

“ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิธีการจัดการ วิธีการชี้แนะ และการริเริ่ม เสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในกลุ่มชน สันตมอองงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะ (ความเฉียบคมในการหยั่งเห็น หยั่งรู้ ที่ลุ่มลึกกว่าวิสัยทัศน์) เป็นรากฐาน รากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมักเกี่ยวเนื่องกับการนำสภาวะตามธรรมชาติที่อยู่ในวิสัยที่จะจัดการได้ หรือภาวะที่เกิดจากการกระทำ การเสาะสร้างของคนรุ่นก่อนๆ มาปรับแปรอให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีพขั้นพื้นฐาน หรือปัจจัย ๔ อัน ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยาบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ แล้วภูมิปัญญาเหล่านั้นค่อยๆ แรกหน่อต่อยอดเป็นภูมิปัญญาเพื่อจรรโลงจิตใจ เป็นเครื่องประเทืองอารมณ์ อันได้แก่ ภูมิปัญญาประเภทงานช่างฝีมือและศิลปกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนภูมิปัญญาอันเป็นปัทมสถานที่ยึดถือเป็นความดี ความงามตามคติชนหรือคติชาวบ้าน”^{๒๖}

นิธิ เอียวศรีวงศ์^{๒๗} ได้อธิบายถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดแวบขึ้นในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็น ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นการศึกษาว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียว ไม่พอ แต่ต้องศึกษาด้วยว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างไร

๒. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้ ความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชนสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคนๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

๓. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่งไปสู่คนอื่นคนหนึ่งด้วย

๔. การสร้างสรรค์และการปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง ซึ่งยังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

^{๒๕} เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาสี่ภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐). หน้า ๑๑-๑๒.

^{๒๖} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒). หน้า ๕๗๕๕-๕๗๕๖.

^{๒๗} นิธิ เอียวศรีวงศ์, การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๖). หน้า ๓.

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นการย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ที่คนรุ่นก่อนได้คิดค้นและบริหารจัดการไว้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตบางอย่างยังคงถูกนำมาใช้ในปัจจุบัน และ การยอมรับอย่างมาก เช่น สูตรอาหาร สมุนไพร ยาตำราพื้นบ้าน เป็นต้น ถ้ามีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นหลัง ได้นำไปประยุกต์ใช้ สังคมไทยก็จะพัฒนาต่อไปโดยไม่ทิ้งความเป็นไทยในอดีต ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความแตกต่าง กันออกไปในแต่ละภูมิภาค

นอกจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการแล้ว ยังมีหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ซึ่งดำเนินงานเกี่ยวเนื่องในด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการวางนโยบายด้านวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งการส่งเสริม สนับสนุน คัดคว้า วิจัยและเผยแพร่วัฒนธรรมไทย

พื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตัวเอง และทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา กล่าวอีกนัยหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งในแง่มุมที่กว้างและลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้เหมาะสมกับกาลสมัย^{๒๘}

กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของชาติระยะหนึ่งได้ระบุความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า “ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ

อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในการตัวของผู้นั้นเอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้^{๒๙}

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙^{๓๐} ให้ความหมาย “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ว่า ความรู้ การแสดงออก การประเพณีปฏิบัติหรือทักษะทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชนยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาจมี

^{๒๘} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, การสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน (กรุงเทพฯ : ศุภสมาคมพรวัว, ๒๕๓๔). หน้า ๕๕.

^{๒๙} กระทรวงศึกษาธิการ, ภูมิปัญญาไทยในงานศิลปถิ่นเมืองกรุง (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙). หน้า ๒.

^{๓๐} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ ก, “พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙”, เข้าถึงเมื่อ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๙, เข้าถึงใน <http://ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2559/A/019/1.PDF>

การปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน ส่วนคำว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนกลุ่มเดียวหรือหลายกลุ่มที่มีความรู้ มีการประพฤติปฏิบัติ สืบทอด หรือมีส่วนร่วมในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้นเห็นได้ว่าผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการด้านวัฒนธรรมได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไปในแนวทางเดียวกัน คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และกลุ่มชนมีการสั่งสม พัฒนา และสืบทอดต่อกันมา องค์ความรู้ภูมิปัญญาจึงมีลักษณะเป็นการบูรณาการศาสตร์ทุกแขนงในวิถีชีวิตส่วนหน่วยงานหรือองค์กรนั้นจะให้ความหมายในแง่เดียวกันกับนักวิชาการ แต่เน้นในประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การดำเนินงานขององค์กรมากกว่า

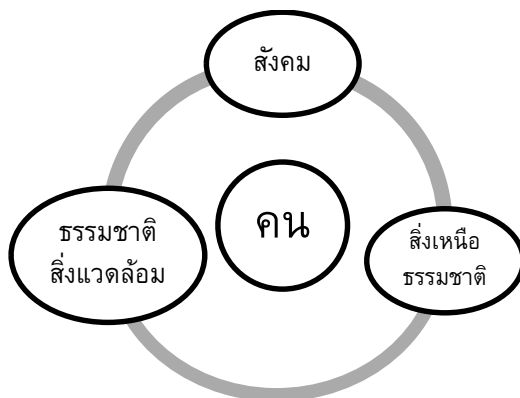
กล่าวโดยสรุป จากนิยามของคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่าคำว่าภูมิปัญญาอาจปรากฏออกมาทั้งในรูปของคำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบทบาทของการใช้คำนั้น ๆ เช่น หากภูมิปัญญาเกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคลจะเรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน และในกรณีที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีการแพร่หลายในท้องถิ่น จึงจะเรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือหากจะกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ขยายครอบคลุมไปทั้งชาติก็จะเรียกว่าภูมิปัญญาไทย

และจากนิยามต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาซึ่งศึกษาเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยขอสรุปว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นฐานความรู้ ความคิด ความเชื่อ และความสามารถ หรือกล่าวได้ว่าเป็นองค์ความรู้ของคนในท้องถิ่นที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันรวมถึงการนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในชีวิต โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้ผ่านบุคคลอื่น นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ

๒.๑.๓ ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความสอดคล้องกันคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ใน ๓ มิติ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัยสี่ ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคมจะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ และนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

ภาพที่ ๒.๑ ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้วยลักษณะความสัมพันธ์ข้างต้น จึงส่งผลให้ภูมิปัญญาซึ่งเกิดจากการสะสมมาจากระบบการณชีวิต สังคม สภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบทอดต่อกันมา มีลักษณะสำคัญดังนี้^{๓๑}

๑) มีความจำเพาะกับท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นจากระบบการณหรือความเจเนจิตจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ นั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือไม่ได้ดี

๒) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากระบบการณจริง จึงมีความบูรณาการทั้งในเรื่องร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงจิตใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์ สร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ เมื่อให้ความเคารพแล้วจะไม่เกิดการทำลาย

๓) มีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ก่อกำเนิด สังคม ปรับเปลี่ยนตามเหตุปัจจัยอยู่ในจิตใจ ระบบคิพฤติกรรมความเคยชินและความสันทัดจัดเจนที่เรียกเป็นองค์รวมว่าวัฒนธรรมของชาวบ้าน โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการทดสอบในชีวิตจริง ผ่านกาลเวลา สถานการณ์ และบริบททางเศรษฐกิจสังคมที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ จึงเป็นธรรมดาที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายสิ่งหลายอย่างย่อมตกสมัยไปแล้ว ทว่าพร้อมกันนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกหลายสิ่งหลายอย่างก็ยังคงอยู่ หากแต่มีการปรับใช้ตามสถานการณ์แล้วองงามเติบโตต่อไป^{๓๒}

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาพรวมจึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในท้องถิ่นได้คิดขึ้นและนำมาใช้แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม กลายเป็นองค์ความรู้ ที่เกิดจากทักษะและความชำนาญ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ และมีการสืบทอดและเชื่อมโยง

^{๓๑} เสรี พงศ์พิศ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, หน้า ๒๑-๒๒.

^{๓๒} เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ, ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้, หน้า ๖.

ต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงถือเป็นองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่ง เนื่องจากเป็นรากฐานของสังคม สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้น

๒.๑.๔ ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะบูรณาการและมีความสัมพันธ์กับในทุกมิติการดำรงชีวิตการจัดแบ่งประเภทของภูมิปัญญาจึงมีเกณฑ์ที่หลากหลายตามแต่วัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

๒.๑.๔.๑ แบ่งตามแหล่งข้อมูล ในการศึกษาวิจัยด้านศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน ได้แบ่งภูมิปัญญาตามแหล่งข้อมูลเป็น ๓ ประเภท^{๓๓} คือ ภูมิปัญญาจากบุคคล เช่น ครูภูมิปัญญาไทย คนดีศรีสังคม ศิลปินแห่งชาติ บุคคลดีเด่นด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาจากองค์กรพัฒนาหรือองค์กรชุมชน ซึ่งแต่ละองค์กรจะบ่งบอกภารกิจ กิจกรรมวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ได้ว่าเป็นภูมิปัญญาไทยสาขาใดและภูมิปัญญาจากผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ของบุคคลหรือองค์กรชุมชน ซึ่งบางกรณีผลิตภัณฑ์อย่างหนึ่งอาจเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหลายสาขา

๒.๑.๔.๒ แบ่งตามผู้ครอบครอง กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ ซึ่งมีพันธกิจในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ได้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะทรัพย์สินทางปัญญาแขนงหนึ่งว่าเป็นองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น และรวมถึงงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๓๔} ดังนี้

๑) องค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิค ดินเผา เครื่องหนัง และอื่น ๆ

๒) งานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้านปริศนาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน

๒.๑.๔.๓ แบ่งตามอรรถประโยชน์ จำแนกประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นตามอรรถประโยชน์ได้เป็น ๕ ประเภทใหญ่ๆ^{๓๕} ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพ เป็นภูมิปัญญาเพื่อการอยู่รอดของชีวิตตามปัจจัยในการดำรงชีพ ๔ ประการ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

^{๓๓} ทรงจิต พูลลาภ และคณะ, ศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทย: ภูมิปัญญาไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๖). หน้า ๑-๘.

^{๓๔} กรมทรัพย์สินทางปัญญา, ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย, เข้าถึงเมื่อ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๑, เข้าถึงใน https://ipthailand.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=31:2013-09-17-18-55-51&catid=691&Itemid=178

^{๓๕} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้, หน้า ๕๗๖๑-๕๗๖๘.

๒) ภูมิปัญญาเพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน โดยการพยายามให้มีชีวิตที่มั่นคง เช่น การพึ่งตนเอง การหลบเลี่ยงอันตราย การใช้อาวุธ เป็นต้น

๓) ภูมิปัญญาเพื่อการพิทักษ์ฐานะและอำนาจ โดยอาศัยฐานะและอำนาจเพื่อช่วยในการดำรงชีวิต เช่น การสร้างและการขยายฐานอำนาจ เช่น ธรรมเนียมการผูกตอง ผูกเสี่ยวหรือผูกเกลอ เพื่อขยายเครือข่ายญาติมิตร

๔) ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นภูมิปัญญาที่สร้างประโยชน์ร่วมกัน เช่น การสร้างศาลาริมถนน เพื่อเป็นที่หยุดพักของผู้เดินทาง

๕) ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ เป็นภูมิปัญญาที่ใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างขึ้น เช่น นักปราชญ์ด้านต่างๆ

๒.๑.๔.๔ แบ่งตามสภาพโดยรวม

ภูมิปัญญาสามารถแบ่งสาขาในภาพรวมได้เป็น ๑๐ สาขา^{๓๖} ดังนี้

๑) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ ไร่นาสวนผสม และสวนผสมผสานการแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ไขปัญหาโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

๒) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาดเพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงาน ยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

๓) สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การดูแลและรักษาสุขภาพแผนโบราณไทย เป็นต้น

๔) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

๕) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสม และบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชน ในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

^{๓๖} โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, การจัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทย, เข้าถึงเมื่อ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๑, ใน <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book>

๖) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาพยาบาลของชุมชน การจัดระบบสวัสดิการบริการในชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น

๗) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

๘) สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ ตามบทบาท และหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

๙) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรต หนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น

๑๐) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมศาสนาทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพบัติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคล และสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชาวนา เป็นต้น

๒.๑.๕ ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการปรับตัวของมนุษย์ให้สามารถดำรงชีพในสภาพแวดล้อมได้ ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภูมิปัญญาจึงแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือ ปัจจัยภายในซึ่งเป็นธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์และปัจจัยภายนอกที่ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ ทดลอง สังเกตการณ์ จนสะสมสืบทอดเป็นภูมิปัญญา ดังนี้

๒.๑.๕.๑ ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายในเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์และชุมชนมีหลายวิธีการ ซึ่งอธิบายได้ดังนี้^{๓๗}

๑) การลองผิดลองถูก มนุษย์มีวิธีการที่จะอยู่รอดด้วยการทดลอง ลองผิดลองถูก และถ่ายทอดประสบการณ์เหล่านั้นให้แก่ลูกหลาน เมื่อนานเข้าก็สั่งสมจนเกิดเป็นหลักในการประพบัติปฏิบัติตน จารีต ประเพณีของกลุ่มคน

๒) การลงมือกระทำจริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือทำในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น ผู้คนในภาคใต้เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างต่างถิ่นต่างทำเล ระหว่างเชิงเขาลุ่มน้ำและชายทะเล ด้วยการผูกไมตรีเพื่อแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในชีวิตประจำวันสืบต่อกันมา

^{๓๗} เอกวิทย์ ญ กลาง, ภูมิปัญญาสี่ภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕-๔๘.

๓) การสาธิตวิธีการและการบอกเล่า การถ่ายทอดความรู้และความสามารถผ่านการกระทำจริงและพัฒนาต่อเนื่องมาจนเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง และสั่งสอนด้วยคำบอกเล่าในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ เพลงกล่อมเด็ก คำพังเพยหรือสุภาษิต รวมทั้งการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ ในส่วนที่เป็นศิลปะวิทยาการที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งขึ้นอีกระดับในรูปของตำราหรือวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ ตำนาน นิทาน ตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน

๔) การเรียนรู้ทางพิธีกรรม ในทางจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้บุคคลที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมรับเอาคุณค่าและแบบแผนการประพฤติที่ต้องการไว้ เป็นการย้ำความเชื่อและสร้างกรอบศีลธรรมจริยธรรมของกลุ่มชน โดยใช้ศรัทธา ความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ พิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องทิ้งมาหรือเหลือไหลแต่เป็นกรรมวิธีทางวัฒนธรรมในการปลูกฝังแนวทางที่พึงประสงค์

๕) การเรียนรู้ทางศาสนา หลักธรรมคำสอน ศีลธรรม วัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทั้งสังคมที่วัดเป็นศูนย์กลาง ล้วนมีส่วนต่อกำภูมิปัญญาในการเรียนรู้ในกรอบที่เป็นบรรทัดฐานของสังคม ให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวให้คนเกิดความเชื่อมั่นในการประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

๖) การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่างสังคมต่างชาติพันธุ์ ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวกว้างขวางขึ้น มีการผสมผสานระหว่างความคิดใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีในสังคมนั้น อาจมีความขัดแย้งกันบ้าง แต่ก็ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่สิ่งใหม่จากขอบเขตเดิม เป็นเครือข่ายทางภูมิปัญญาที่กว้างขวางหลากหลาย

๗) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (culture reproduction) เป็นการคัดสรรเลือกเฟ้นภูมิปัญญา ความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมมาผลิตซ้ำเพื่อแก้ปัญหาทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น โดยให้สอดคล้องกับฐานความเชื่อเดิม ถือเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่งซึ่งมีทั้งที่ประสบผลสำเร็จและไม่ประสบผลตามเป้าหมาย

๘) ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกตและแอบเรียนแอบลองทำดู แล้วรับเอามาเป็นของตน โดยเอาองค์ความรู้ของผู้อื่นมาเป็นของตนเองและสามารถทำตามได้จริง ถือเป็นธรรมชาติของการเรียนรู้ของมนุษย์

๒.๑.๕.๒ ปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายนอกเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการเกิดการเรียนรู้จนก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ๒ ประการ^{๓๘} ดังนี้

๑) สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชดำรัสว่า “การตั้งถิ่นฐานที่ทำมาหากิน และสิ่งก่อสร้างทางถาวรวัตถุของมนุษย์ ไม่ว่าจะในอดีตหรือปัจจุบันจะมีความเกี่ยวข้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ดิน น้ำ และ

^{๓๘} ปราณี ตันตยานุบุตร, ภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๐), หน้า ๓๑-๖๓.

ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ การศึกษาหรือความรู้ในด้านภูมิศาสตร์จึงเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจสถานะและความเป็นอยู่ของมนุษย์”^{๓๙}

สภาพภูมิศาสตร์หรือสภาพธรรมชาติเป็นปัจจัยที่กำหนดให้คนในพื้นที่นั้นๆ ว่าควรตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอย่างไร ประกอบอาชีพใด กินอาหารอะไร เมื่อเจ็บป่วยใช้การรักษาอย่างไร หรือกระทั่งเมื่อเสียชีวิตไปแล้วควรจัดการอย่างไร ภูมิศาสตร์จึงเป็นปัจจัยที่ควบคุมความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งหมด สภาพทางภูมิศาสตร์สามารถแบ่งได้หลักๆ ๓ แบบ คือ ภูเขา ที่ราบ และทะเล แม้พื้นที่ภูเขาจะเป็นแหล่งต้นน้ำและอุดมสมบูรณ์ไปด้วย ทรัพยากรป่าไม้ แต่การคมนาคมไม่สะดวก ด้วยสภาพเช่นนี้ผู้คนที่ย้ายอยู่ในพื้นที่ภูเขามักจะมีลักษณะพิเศษ เช่น การเดินบนที่สูงชันได้อย่างคล่องแคล่วว่องไว เพาะปลูกโดยการไถเลื่อนลอยเพราะที่ดินมีน้อยไม่สามารถเพาะปลูกครวละมาก ๆ ได้ เกิดภูมิปัญญาการเพาะปลูกแบบขั้นบันได เป็นต้น ส่วนบริเวณที่ราบลุ่มซึ่งเหมาะสมกับการทำเกษตรกรรมเนื่องจากมีลำน้ำไหลผ่าน ดินเกิดจากดินตะกอนทับถมกันเป็นอาหารที่ดีของพืช บริเวณนี้จึงมักเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญ และพื้นที่บริเวณชายทะเล แม้จะมีดินที่เป็นกรดสูงไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก แต่ก็แหล่งอาหารที่สำคัญก่อให้เกิดการทำประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ อีกทั้งสะดวกในการติดต่อกับสังคมภายนอก สภาพภูมิศาสตร์ชายทะเลของประเทศไทยนั้น มีลักษณะพิเศษคือ สองฝากฝั่งมีลักษณะแตกต่างกัน โดยด้านทิศตะวันตกเป็นแผ่นดินที่เลื่อนทรุดลงไป ชายหาดแคบ ชุมชนดั้งเดิมจึงเป็นชุมชนขนาดเล็กไม่มีการส่งสมอารยธรรมมากนัก ส่วนใหญ่เป็นสถานที่แวะพักของนักเดินทาง ส่วนด้านทิศตะวันออกพื้นที่ชายฝั่งทะเลลาดเทไม่มากนัก พื้นที่ที่ราบลุ่มซึ่งเกิดจากดินตะกอนกว้างขวางเหมาะกับการตั้งชุมชนเกษตรกรรม จึงพบว่าการส่งสมอารยธรรมมาอย่างยาวนาน^{๔๐}

๒) อิทธิพลวัฒนธรรมใหม่ การเข้ามาของวัฒนธรรมใหม่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญามีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ (globalization) ทำให้สังคมก้าวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็วโดยไม่ตระหนักถึงความพร้อมอย่างจริงจัง วัฒนธรรมใหม่ที่มีบทบาทในปัจจุบัน เช่น การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นทุนนิยมและเสรีนิยม กระแสวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีข่าวสาร เป็นต้น วัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาผลักดันให้สังคมมีความเปลี่ยนแปลงในทุกด้านตัวอย่างอิทธิพลจากวัฒนธรรมใหม่ที่ทำให้สังคมไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ได้แก่ การปฏิรูปการปกครองเพื่อตอบโต้ลัทธิล่าเมืองขึ้น โดยรวมอำนาจไว้ที่กรุงเทพมหานคร ส่งให้สถาบันการศึกษา สถานพยาบาล หน่วยงานสำคัญกระจุกตัวอยู่ในเมืองหลวง วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นจึงคลายความสำคัญลง และหันมาน้อมรับวัฒนธรรมหลวงผ่านกลไกของระบบราชการและระบบการศึกษา แบบแผนการผลิตและการบริโภคสมัยใหม่ จากเดิมเป็นสังคมเกษตรเพื่อยังชีพ เกิดการปลูกข้าวเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรามาใช้จ่าย การพึ่งพากันในชุมชนลดลง เป็นต้น

^{๓๙} ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร (องค์การมหาชน), ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย (กรุงเทพฯ : ศุภย์มานุษยวิทยาสรีนธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๔), หน้า ๗.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๘.

๒.๑.๖ คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากคุณค่าโดยตรงในการแก้ปัญหาเรื่องนั้นๆ แล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีคุณค่าที่สำคัญต่อตัวคน ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอีกหลายประการ^{๔๑} ดังต่อไปนี้

๒.๑.๖.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างศักดิ์ศรี ความภาคภูมิใจในตัวตนและมีลักษณะที่เฉพาะตัว ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการถ่ายทอดส่งต่อจากรุ่นต่อรุ่นของกลุ่มคนผ่านประวัติศาสตร์และยุคสมัยจนกลายเป็นเอกลักษณ์ซึ่งแสดงถึงความเป็นกลุ่มชนหรือชนชาติ เป็นสิ่งหลอมรวมคนในสังคมไว้ด้วยกัน ประเทศไทยซึ่งมีการสร้างสมอารยธรรมมายาวนานก็มีภูมิปัญญาที่แสดงถึงความเป็นชาติที่ได้รับการยอมรับจากนานาประเทศหลายประการ อาทิเช่น ศิลปะแม่ไม้มวยไทย อักษรไทย อาหารไทย และวรรณกรรมต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งภูมิปัญญาที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มชนหรือชาติเหล่านี้ ทำให้เกิดการหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว เกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีความเป็นตัวตนของที่มีรากฐานมายาวนาน

๒.๑.๖.๒ ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่งเสริมให้มีการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมในการนาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ เช่น การนำพืชสมุนไพรมาใช้ผลิตยาแผนโบราณหรือยาสมุนไพรที่เก็บได้ในท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมการประหยัดและแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับใช้หากินในชีวิตประจำวัน รวมทั้งงานหัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะถิ่นที่แตกต่างกัน เช่น หัตถกรรมกระจูด ผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าว หมาน้ำที่ใช้กบมะพร้าวขนาดใหญ่มาสานเพื่อใช้ตักน้ำจากบ่อน้ำตื้นของภาคใต้ กระติบหรือภาชนะใส่ข้าวเหนียวหนึ่งซึ่งเป็นอาหารหลักทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๑.๖.๓ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ภูมิปัญญามีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย ๑๒ เดือน ตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำในฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อนทำให้ต้องการความเย็น จึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือน การรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร ให้พื้นสภาพกลับคืนมาได้มาก ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติ ทั้งสิ้น อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุล ทำแต่น้อยพอกอยู่พอกิน แบบ "เอ็ดอยู่เอ็ดกิน" ของพ่อทองดี นันทะ เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน บ้านใกล้เรือนเคียง ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรัก นับถือ เป็นญาติกัน ทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนักเนื่องจากทำพอกอยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิดกับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความ สมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ

^{๔๑} ปราณี ตันตยานบุตร, ภูมิปัญญาไทย, หน้า ๒๐๗-๒๐๘.

๒.๑.๖.๔ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมทางจริยธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่ความรู้ทางเทคนิคเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีส่วนที่เป็นคุณค่าและจริยธรรมรวมอยู่ด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมทางจริยธรรมจำแนกได้ ดังนี้

๑) พฤติกรรมทางจริยธรรมเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น การแสดงความเคารพโดยการสวัญและไหว้ศาลพระภูมิเจ้าที่ การไม่เบียดเบียนทำลายระบบนิเวศโดยการไม่สร้างบ้านในแหล่งน้ำหรือรुक้าแม่น้ำลำคลอง การคัดเลือกไม้ที่เหมาะสมกับบ้าน หรือการช่วยเหลือเพื่อนในการสร้างบ้านและงานขึ้นบ้านใหม่

๒) พฤติกรรมทางจริยธรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น การแสดงความกตัญญูต่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีบุญคุณ โดยการสวัญข้าว การสวัญควาย การสวัญเรือ หรือการแสดงเมตตาปรานี โดยการปกป้องศัตรูข้าวด้วยวิธีทางจิตวิทยา อาทิเช่น การใช้คาถาอาคม พ้ายันต์ น้ำมันต์ แทนการใช้สารเคมี

๓) พฤติกรรมทางจริยธรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิต เช่น การแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณโดยการอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของบิดามารดาและครูอาจารย์ การบรรพชาอุปสมบทเพื่อทดแทนพระคุณ เป็นต้น

๒.๑.๖.๕ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่ จะหลั่งไหลเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทย ก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือใบใบพัด เป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถพลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป เมื่อป่าถูกทำลายเพราะถูกตัดโค่น เพื่อปลูกพืชแบบเดี่ยวตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่หวังกำไร แต่ในที่สุดก็ขาดทุนและมีหนี้สิน สภาพแวดล้อมสูญเสียเกิดความแห้งแล้ง คนไทยจึงคิดปลูกป่าที่กินได้ มีพืชสวน พืชป่าไม้ผล พืชสมุนไพร ซึ่งสามารถมีกินตลอดชีวิตเรียกว่า "วนเกษตร" บางพื้นที่ เมื่อป่าชุมชนถูกทำลาย คนในชุมชนก็รวมตัวกัน เป็นกลุ่มรักษาป่า ร่วมกันสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์กันเอง ให้ทุกคนถือปฏิบัติได้ สามารถรักษาป่าได้อย่างสมบูรณ์ดังเดิม ถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาปรับปรุงประยุกต์ใช้ได้ตามยุคสมัย

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างคนกับชุมชน สังคม เศรษฐกิจ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นและดำรงอยู่เนื่องด้วยการเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเฉพาะ

๒.๑.๗ ข้อจำกัดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงโดยรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาอย่างรวดเร็วในสังคมไทย จนปล่อยปลະละเลยต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม เป็นเหตุให้ประสบปัญหาหลายอย่างในสังคมจนเป็นเหตุให้ต้องหันกลับมาทบทวนภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกครั้ง แต่กระนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ยังคงมีข้อจำกัดหลายประการ^{๔๒} ได้แก่

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๔.

๒.๑.๗.๑ ทิศนคติต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น การปกครองประเทศโดยรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง เมื่อวัฒนธรรมเมืองหลวงหรือกรุงเทพฯ รั่ววัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา อิทธิพลจึงแผ่กระจายครอบคลุมไปทั่วประเทศ ส่งผลให้ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นค่อยๆ ถดถอยและเลือนหายไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้แก่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่น และวิธีการกินอยู่ ถูกดูแลจนว่าไม่ทันยุคทันสมัย ด้อยกว่าวัฒนธรรมจากเมืองหลวง ส่งผลให้ชาวบ้านในส่วนภูมิภาคที่ได้รับอิทธิพลผ่านการศึกษาหรือสื่อต่าง ๆ หมดความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิดและรากเหง้าวัฒนธรรมของตน

๒.๑.๗.๒ การรับภูมิปัญญาใหม่เข้ามาอย่างขาดความระมัดระวัง ในปัจจุบันเป็นโลกของข้อมูลข่าวสาร ผู้คนมีการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลกันได้อย่างรวดเร็ว การรับแนวทางการพัฒนาตามกระแสหลักคือโลกตะวันตก โดยไม่ได้มีการพิจารณาถึงความเหมาะสมกับพื้นฐานวัฒนธรรมไทยอย่างถี่ถ้วน ซึ่งบางสิ่งอาจไม่เหมาะสมมีผลกระทบทางลบทั้งต่อตนเองและประเทศชาติ เช่น การรับเอาวิทยาการการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก โดยตัดทำลายพืชดั้งเดิมไป เป็นการทำลายสมดุลของธรรมชาติ ทำให้เกิดวิกฤติปัญหาทางธรรมชาติตามมา หรือการรับภูมิปัญญาด้านอาหารการกินจากตะวันตกแทนการรับประทานข้าวและพืชสมุนไพรก่อให้เกิดโรคตามมามากมาย เป็นต้น

๒.๑.๗.๓ การขาดความเชื่อมั่นในการพึ่งภูมิปัญญาของตน เห็นได้จากการรับเทคโนโลยีต่างประเทศเข้ามาและเชื่อว่าชาวต่างประเทศเก่งกว่าตน โดยยกย่องให้เป็นທີ່ปรึกษา ให้มาควบคุมงานตลอดทั้งการศึกษาและวิจัยของประเทศโดยเฉพาะในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เป็นที่ปรึกษาด้านการเกษตร การศึกษาวิจัยสมุนไพร ทั้งที่มีคนไทยมีความสามารถไปทำงานเป็นที่ปรึกษาต่างประเทศจำนวนมากเนื่องจากคนไทยขาดความเชื่อมั่นว่าคนไทยด้วยกันก็มีภูมิปัญญาที่เหมาะสมหลายครั้งเราจึงสูญเสียสิทธิทางปัญญาให้กับชาวต่างประเทศที่มาศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลในไทย ส่งผลให้เกิดการชะงักงันในการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่ทรงคุณค่าไปอย่างน่าเสียดาย

๒.๑.๗.๔ ระบบการศึกษาแผนใหม่ละเลยการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาไทย การเปลี่ยนเป็นระบบการศึกษาสมัยใหม่ส่งผลให้ระบบการศึกษาไทยละเลยกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ด้วยภูมิปัญญาของชุมชนที่อยู่ภายนอกสถานศึกษา มุ่งเน้นแต่การเรียนการสอนตามระบบการศึกษาสมัยใหม่ซึ่งได้รับมาจากตะวันตก การศึกษาของไทยจึงถูกแยกส่วนออกจากชีวิตและสภาพความเป็นจริงภายนอกสถานศึกษา อีกทั้งระบบการศึกษาในขณะนี้ยังมุ่งผลิตกำลังคนให้ตอบสนองต่อภาคเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ จนกลายเป็นค่านิยมที่คนไทยต้องใช้ระบบการศึกษาเป็นบันไดไต่เต้าสถานภาพทางสังคมและการเมือง

๒.๑.๗.๕ การบริหารการศึกษาและการจัดการเรียนรู้ในปัจจุบัน การบริหารการศึกษาและการจัดการเรียนรู้ในปัจจุบันไม่เอื้อต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากโครงสร้างทางการศึกษามีลักษณะแบ่งแยกการจัดกระจาย โดยแบ่งเป็นระดับชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา และยังแบ่งส่วนออกเป็นการศึกษาภายในโรงเรียนและการศึกษาภายในโรงเรียน แสดงให้เห็นถึงค่านิยมในการคัดคนตามระดับการศึกษา ในขณะที่มีการนำความรู้และประสบการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิทางภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนค่อนข้างน้อย ส่งผลให้หลักสูตรการเรียนการสอนส่วนใหญ่เป็นภูมิปัญญาสากลส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ค่อยมีการนำไปถ่ายทอดหรือ

เรียนรู้ในสถานศึกษา เพราะหลักสูตรการศึกษาให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อยกว่าภูมิปัญญาสากล

๒.๑.๘ การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

เสนห์ จามริก^{๔๓} ปราชญ์ด้านวัฒนธรรม ได้ให้แนวคิดในการการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า การศึกษา วิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แท้จริงนั้นจะต้องเป็นการศึกษา วิจัยที่หมายความถึงการแสวงหาคำตอบที่เป็นระบบเปิด คือเป็นการหาแนวทางการพัฒนาที่สามารถพัฒนาได้ต่อไป เป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของท้องถิ่น การทำงานวิจัยในรูปแบบนี้ จะต้องมองเงื่อนไขและศักยภาพของท้องถิ่นเป็นสำคัญหาวิธีการที่จะให้สามารถดำรงชีวิต ดำเนินชีวิต เพื่อการพัฒนาต่อไปได้ตามศักยภาพ และขีดความสามารถที่เขาจะต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นงานพัฒนาหรืองานวิจัยจึงเป็นการแสวงหาคำตอบที่เปิดขึ้นอยู่กับตัวเงื่อนไขและศักยภาพของชุมชนนั้นเฉพาะเพื่อที่จะให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้

ด้วยเหตุนี้ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ศึกษาจึงต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน โดยมุ่งเน้นศึกษาจากชาวบ้านให้มากที่สุดว่าเขาทำอะไรเป็น มีอะไรอยู่บ้าง ไม่ใช่ลักษณะเป็นไปในรูปแบบการเข้าไปสอนชาวบ้านเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาความหมายเพื่อจัดระบบขึ้นใหม่ เนื่องจากข้อมูลที่ได้ต้องนำมาศึกษาวิจัยแล้วนำเอาเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาอื่น ๆ เพื่อช่วยพัฒนาชีวิตชาวบ้าน รวมทั้งการจัดศึกษาอบรมชาวบ้านควรมีหลายรูปแบบบนหลักการเคารพชาวบ้าน พยายามเข้าถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยาของชาวบ้าน^{๔๔} ซึ่งในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลักสำคัญดังนี้

๒.๑.๘.๑ การทำความเข้าใจ ลำดับแรกผู้ศึกษาต้องถอดประสบการณ์เฉพาะด้านออกไป การปลดปล่อยตัวเองออกจากความชำนาญเฉพาะด้านเป็นเงื่อนไขสำคัญ ในการรับฟังประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูลของชาวบ้านเพื่อให้วิเคราะห์ประเด็นปัญหาได้ชัดเจนขึ้น^{๔๕} เรายังไม่สามารถค้นพบรูปแบบตายตัวใดๆ ที่สามารถใช้ได้ทั่วไปกับชนบททุกแห่ง เนื่องจากชุมชนประกอบด้วยความสัมพันธ์ที่ก่อสานขึ้นอย่างซับซ้อน สะท้อนถึงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางสังคม บนสภาพทางกายภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีรูปลักษณะเฉพาะอย่าง^{๔๖}

๒.๑.๘.๒ การรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นมีขั้นตอนดังนี้

๑) การสืบค้นข้อมูล โดยเริ่มจากการสืบค้นจาก “ผู้รู้” หรือ “ผู้นำ” ชาวบ้านเพราะไม่ใช่ชาวบ้านคนไหนก็ได้ที่จะทำหน้าที่นี้ ชาวบ้านไม่ได้มีศักยภาพและภูมิปัญญาที่เท่าเทียมกัน ทุกคน

^{๔๓} เสนห์ จามริก, “ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น,” ใน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น : รากฐานแห่งพลังปัญญา, อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ (บรรณาธิการ) (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓-๑๖.

^{๔๔} ประเวศ วะสี, ภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๕.

^{๔๕} เสนห์ จามริก, “ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น,” ใน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น: รากฐานแห่งพลังปัญญา, หน้า ๑๓.

^{๔๖} สุเมธ ตันติเวชกุล, “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาชนบท,” ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท, เล่ม ๑. เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

ชุมชนไม่เคยขาดผู้นำ ผู้มีภูมิปัญญาและบางรายมีความสามารถเป็นผู้นำ เป็นหมอยา และเป็นครู ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะ หัตถกรรม คนเหล่านี้พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ ดำเนินการ และริเริ่มเมื่อได้รับการยอมรับและสนับสนุน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ก่อนที่จะพระราชทานพระราชดำริใดๆ นั้น จะทรงศึกษาข้อมูลต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน เริ่มต้นจากข้อมูลเอกสาร แผนที่ แล้วทรงตรวจสอบกับพื้นที่และภูมิประเทศจริง ทรงเคารพในภูมิประเทศและขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชนมากทรงมีพระราชดำรัสว่า “...การพัฒนานั้น จะต้องเป็นไปตามภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมไปด้วยพร้อมๆ กันภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ก็คือ เรื่องทางสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคน...” ทรงใช้เวลาครั้งละนานๆ ในการพูดคุยกับประชาชน เพราะทรงเห็นว่าความตระหนักรู้ตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่สืบสายต่อเนื่องกันมาของชาวบ้านนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ไม่มีวันหมดสิ้น และทรงย้ำเสมอถึงความพร้อม ความสำนึกและความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองและท้องถิ่นของตน^{๔๗}

การสนทนากับชาวบ้านด้วยความสนิทสนมประหนึ่งญาติ นอกจากจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงข้อมูลแล้ว ยังทำให้เข้าถึงวิญญาณของข้อมูลนั้น การสนทนาธรรมดามีสีสันและปลุกเร้าพลังของวิญญาณดั้งเดิมให้กลับมามีชีวิต เป็นสำนักทางประวัติศาสตร์ เป็นพลังทางวัฒนธรรม ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่รู้สึกต่ำต้อยหรือไม่มีคุณค่า พร้อมทั้งจะอนุรักษ์ พื้นฟู และประยุกต์คุณค่าเหล่านั้นเพื่อการพัฒนาตนเองต่อไปชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากการศึกษาตั้งแต่แรกเริ่มของการทำวิจัยแล้ว โดยไม่ต้องรอว่า เมื่อการวิจัยเสร็จจะนำข้อมูลกลับไปสู่ชาวบ้านได้อย่างไร^{๔๘}

๒) การวิเคราะห์ข้อมูล ภายหลังจากการสืบค้นคนแล้วก็ควรศึกษาวิจัยแนวคิดและประสบการณ์เกี่ยวกับบริบทของชุมชน นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกรณีอื่น ๆ ที่ค้นคว้ามา

๓) การตรวจทานและเชื่อมโยงข้อมูล โดยประสานงานให้คนเหล่านี้ได้มาพบปะกัน เพื่อร่วมแสดงความเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ซึ่งจะทำให้ได้ประเด็นร่วมที่เชื่อมโยงไปสู่ประเด็นอื่นได้ไม่ยาก เพราะชีวิตชาวบ้านไม่ได้แยกประเด็นอยู่แล้ว เช่น การรักษาพื้นบ้าน จะโยงไปถึงเรื่องการทำมาหากิน พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ และยังโยงไปถึงประสบการณ์ในการประยุกต์วัฒนธรรม การรับเอาความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่^{๔๙}

การศึกษาวิจัยโดยชาวบ้านมีส่วนร่วม จึงเป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน และสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่พวกเขาประสบอยู่ นักวิจัยไม่ใช่ นักพัฒนา แต่นักวิจัยสามารถร่วมมือกับนักพัฒนาทั้งรัฐและเอกชนในกระบวนการวิจัยเพื่อจิตสำนึก ซึ่งทำให้งานนั้นสัมพันธ์กับ

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๔๘} เสรี พงศ์พิศ, “วัฒนธรรมพื้นบ้าน: รากฐานการพัฒนา,” ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, หน้า ๖๑.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

บริบททางเศรษฐกิจสังคมของอดีตและปัจจุบันของหมู่บ้าน ซึ่งจะช่วยกำหนดทิศทางการพัฒนาและอนาคตของหมู่บ้านนั้น^{๕๐}

๒.๑.๙ การดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่น

งานวัฒนธรรม คือ การสร้างสำนึกของการสืบทอดคุณค่าแบบประเพณี ปรับปรนให้เข้ากับยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง และค้นหาแนวทางการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดยวิธีการกับเป้าหมายของการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม จะต้องสอดคล้องกัน วิธีการนั้นจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายเป็นกระบวนการพัฒนา^{๕๑} การดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างยั่งยืนแล้ว ก็ต้องต้นจากการเปลี่ยนแปลงแนวคิด โดยเริ่มจากให้ชุมชนและชาวบ้านเป็น “ตัวตั้ง” ทำความเข้าใจกับรากเหง้าของชุมชน และพยายามเข้าใจกระบวนการที่คนดั้งเดิมซึ่งเป็นรากฐานชีวิตของชุมชน ปรับวิธีคิดให้เชื่อและศรัทธาในชาวบ้าน ก็จะสามารถเห็นถึงภูมิปัญญาและศักยภาพชาวบ้านมากยิ่งขึ้น^{๕๒}

การดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านมาอยู่ในความควบคุมดูแลของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ อาทิเช่น กรมศิลปากร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ร่วมกับโรงเรียนหรือหน่วยงานราชการประจำจังหวัดต่าง ๆ รวบรวมเอาศิลปะ โบราณวัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ท้องถิ่นเก็บไว้และจัดงานส่งเสริมภูมิปัญญาเหล่านั้น มหาวิทยาลัยทำหน้าที่ศึกษาวิจัย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยส่งเสริมสถานที่ท่องเที่ยวและสนับสนุนการจัดงานประเพณีระดับจังหวัดและระดับชาติ ซึ่งการดำเนินทั้งหมดอยู่ในกรอบกระบวนการที่คนสังคมใหม่ มองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่เป็น “เอกลักษณ์” มีความสวยงาม แปลก ควรแก่การเก็บรักษาไว้ เพื่อให้ชนชาติอื่นประจักษ์ว่าเราก็มีของดีเหมือนกัน สร้างความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อแสดงว่าเราไม่ได้ถูกกลืนไปทั้งหมดและมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ยังสามารถขายได้ โดยการดึงดูดนักท่องเที่ยว

การรวบรวมสิ่งของศึกษาวิจัยถือได้ว่าได้ทำประโยชน์ในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ไม่ให้สูญหาย หรือถูกลืมเลือนเพราะได้บันทึกหรือรวบรวมเอาไว้แล้วพวกเขาเชื่อว่าการดำเนินงานของตนมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศ ทำให้คนได้เรียนรู้เรื่องราวเก่าก่อน ทำให้คนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายของที่ระลึก สินค้าพื้นเมือง แต่เมื่อมองในอีกมุมหนึ่งประโยชน์ที่ชุมชนได้รับโดยตรงจากการดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นมีน้อยมาก หรือเรียกได้ว่าในหลายกรณี ชาวบ้านถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของผู้ที่อ้างว่าสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นเดียวกับในเรื่องอื่น ๆ ที่คนมีอำนาจมากกว่า ย่อมเอาเปรียบผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า ตักตวงเอาทรัพยากรของผู้เสียเปรียบหรือด้อยกว่า ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ แรงงาน และวัฒนธรรม^{๕๓}

^{๕๐} สุเมธ ตันติเวชกุล, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาชนบท, ในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, หน้า ๔๕.

^{๕๑} เสรี พงศ์พิศ, วัฒนธรรมพื้นบ้าน: รากฐานการพัฒนา, หน้า ๕๕.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๔.

กระบวนการดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งออกได้เป็น ๔ ส่วน คือ ๑) การอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการรักษาภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้วให้ดำรงอยู่ต่อไป ๒) การฟื้นฟู เป็นการรื้อฟื้นภูมิปัญญาที่ซบเซาลงให้กลับมามีบทบาทอีกครั้ง ๓) การพัฒนาภูมิปัญญาในฐานะทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการนำวัฒนธรรมมาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ภูมิปัญญาอยู่รอดได้ในสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมทุนนิยม และ ๔) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

๒.๑.๙.๑ การอนุรักษ์ การเก็บรวบรวมโบราณวัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ เรื่องราวจากคำบอกเล่า คำสอน นิทาน การละเล่น ที่ทำอยู่ในปัจจุบันมักถูกจำกัดอยู่ในศูนย์ของเมือง สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานอื่น ๆ ในภาครัฐ ด้วยทางราชการมักคิดว่าชาวบ้านไม่เห็นคุณค่า ไม่รู้จักดูแลรักษาสิ่งเหล่านี้ ถ้าปล่อยไว้จะสูญหายหมด ทั้งที่ในความจริงมีเอกชนจำนวนมากที่ดำเนินการเหมือนกับทางภาครัฐได้ด้วยใจรัก ไม่ได้หวังผลตอบแทนหรือประโยชน์ทางการค้า นอกจากนี้ยังมีอีกหลายคนสนใจจะทำแต่ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากขาดการสนับสนุน หากชาวบ้านและชุมชนได้รับการส่งเสริมพวกเขาก็ยินดีที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง เช่นเดียวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ประเพณี การละเล่น ดนตรี ศิลปหัตถกรรม การสนับสนุนมิใช่การส่งเสริมให้มาจัดการแสดงเพียงปีละไม่กี่ครั้ง แต่ต้องให้เห็นความสำคัญและเห็นคุณค่าอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง ให้สิ่งเหล่านี้อยู่ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน

โดยเฉพาะ “ภูมิปัญญา” ที่ควรเร่งอนุรักษ์เป็นลำดับต้นๆ อนุรักษ์ในที่นี้หมายถึง การให้ความสนับสนุนอย่างถูกวิธี ให้ผู้นำชาวบ้านมีส่วนร่วมและบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น ในกระบวนการเรียนรู้ การศึกษา สาธารณสุข การจัดการชุมชน ให้ชาวบ้านเป็น “ครู” เป็นผู้นำส่งเสริมการริเริ่มและยกย่องให้เกียรติ เช่น กรณีโรงเรียนในชนบทขาดแคลนครูสอนดนตรี ภาครัฐแก้ปัญหาโดยการสนับสนุนเครื่องดนตรีสมัยใหม่และเครื่องดนตรีไทย ไม่คิดส่งเสริมการสอนดนตรีพื้นบ้าน โดยให้ปราชญ์ชาวบ้านมาช่วยสอน ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยให้ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจที่ได้รับการยอมรับหรือในด้านการเกษตร ความรู้หลายอย่างที่ดูเหมือนล้าสมัย แต่ก็สามารถนำไปพิสูจน์ทดลองได้ เช่น การปลูกพืชด้วยหลักธาตุ ๔ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) สามารถปลูกไม้สี่ชนิดในหลุมเดียวกันได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่มีในตำราสมัยใหม่การอนุรักษ์เช่นนี้ช่วยให้ชาวบ้านภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของตน และมีทางเลือกอื่นที่ไม่ใช่แต่สิ่งที่สังคมใหม่นำเสนอ^{๕๔}

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ใช่เพียงการจัดแสดง การจัดงานหรือการเก็บสะสมวัตถุในท้องที่เสื่อม แต่เป็นวิถีชีวิตที่รวมเอาระบบคุณค่าและทัศนะอีกแบบหนึ่ง กระบวนการดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงจึงมีหลากหลายรูปแบบและวิธีการมากกว่าที่เป็นอยู่^{๕๕}

๒.๑.๙.๒ การฟื้นฟูหรือการผลิตซ้ำ วัฒนธรรมพื้นบ้านหลายอย่างได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางสังคม เช่น การลงแขก การผูกเสี่ยวทางภาคอีสาน และวัฒนธรรมอีกหลายอย่างกำลังซบเซาก็กลับฟื้นขึ้นมาใหม่ เช่น ดนตรีไทยและเพลงลูกทุ่ง โดยความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยมีภาครัฐเป็นผู้ประสานงาน

^{๕๔} เสรี พงศ์พิศ, วัฒนธรรมพื้นบ้าน: รากฐานการพัฒนา, หน้า ๕๙.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

ชาวบ้านในชนบทก็สามารถฟื้นฟูวัฒนธรรมของตนเองได้ ทั้งในแง่การฟื้นฟูอดีตและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม พ่อจารย์ทองดี ประชาญ์ชาวบ้านจากหมู่บ้านอีสานกล่าวว่า “การฟื้นฟูธรรมชาติให้เหมือนเดิมเป็นไปได้ไม่ได้แล้ว แต่ถ้าหากชาวบ้านนาบ่อปลาทุกบ่อมาต่อกัน ก็จะได้ลำน้ำสายใหม่ ถ้าเอาต้นไม้ทุกต้นที่ปลูกมารวมกันก็ได้ป่าใหม่”^{๕๖} เป็นการฟื้นฟูอีกรูปแบบหนึ่งที่สมสมัยโดยมิได้รักษารูปแบบ แต่เนื้อหายังคงเดิม

การรักษาแบบฟื้นฟูบ้านอีกหนึ่งภูมิปัญญาที่ชวนเขาไประยะหนึ่ง เมื่อสาธารณสุขแผนใหม่แพร่เข้าสู่ทุกภาคส่วนของสังคม ทำให้หมอยาพื้นบ้านกลายเป็น “หมอผี” ถูกดูถูกดูหมิ่น หมดความเชื่อถือ ชาวบ้านนิยมการรักษาแบบสมัยใหม่ เพราะมีความเชื่อว่าหายเร็วกว่า จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดำเนินไปสู่ทางตัน ปัญหาเศรษฐกิจรายล้อม ชาวบ้านจึงหันมาพึ่งพาการรักษาแบบพื้นบ้าน และพบว่าการรักษาแบบสมัยใหม่ไม่ได้ “วิเศษ” ไปเสียทุกอย่าง ในการฟื้นฟูการแพทย์พื้นบ้านไม่ใช่เฉพาะการศึกษาตำรายาและวิธีการรักษาจากชาวบ้านมาปรับใช้กับการแพทย์ไทยเท่านั้น แต่เป็นการเห็นคุณค่าและสนับสนุนให้เกิดความรู้เพิ่มเติมจากที่ชาวบ้านรู้ จะทำประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้น เช่น กรณีกลุ่มสมุนไพรไทยอีสาน ซึ่งมีสมาชิกเป็นหมอยาจากสี่จังหวัดแถบภาคอีสาน รวมตัวกันโดยการสนับสนุนขององค์กรเอกชนแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับการรักษาพื้นบ้าน และตั้งหน่วยฝึกอบรมเคลื่อนที่ไปตามหมู่บ้านสมาชิก และเปิดฝึกอบรมเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัย การป้องกันและรักษาโรคขั้นพื้นฐาน และฝึกอบรมพิเศษ

ในส่วนของภาครัฐ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้มีนโยบายในการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เป็นฐานความรู้ในการผสมผสานกับวิทยาการสากล ดังนี้

๑) การประกาศยกย่องปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญา โดยเรียกว่า “ครูภูมิปัญญาไทย” เพื่อให้ได้รับการยอมรับในวงกว้างและสามารถทำการถ่ายทอด พัฒนา ผลงานของตนได้อย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพ โดยมีการสนับสนุนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย เข้ากับกระบวนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน เช่น การเทียบโอนหน่วยกิต การเทียบวุฒิเทียบตำแหน่ง เพื่อให้เกิดการสื่อนไหลระหว่างความรู้ ผสานเข้าด้วยกันเป็นระบบการศึกษาที่เป็นหนึ่งเดียว

๒) การจัดตั้งศูนย์ภูมิปัญญาไทย ซึ่งแนวคิดนี้ต้องการให้มีแหล่งสำหรับการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชนนั้นๆ เกิดขึ้น อาจเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วในชุมชน เช่น บ้านของผู้ทรงภูมิปัญญา วัด ศาลาของหมู่บ้าน เวทีชาวบ้าน เป็นต้น เพื่อให้สามารถใช้สถานที่นั้นๆ เป็นแหล่งเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาคู่กับสถานศึกษาในระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๓) การจัดตั้งสภาภูมิปัญญาไทย เนื่องจากลักษณะภูมิปัญญาไทยมีความหลากหลายสมดุลกันเป็นองค์รวม หากนำเรื่องภูมิปัญญาไทยเข้าไปไว้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง นโยบายของหน่วยงานนั้นจะเป็นตัวกำหนดกรอบของภูมิปัญญาไทยให้จำกัดอยู่เฉพาะเรื่อง เช่น หากนำภูมิปัญญาไทยไปไว้ในกระทรวงศึกษาธิการ ประเด็นที่จะถูกยกขึ้นมาพิจารณา คือ ภูมิปัญญาไทยนั้นต้องเป็นเรื่องของการศึกษาเท่านั้น จึงจะได้รับการส่งเสริมและวิธีการส่งเสริมทางหนึ่งที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นไปได้สูงคือ การนำภูมิปัญญาไทยไปบรรจุไว้ในโรงเรียน ซึ่งจะขัดกับลักษณะของภูมิปัญญา

^{๕๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เศรษฐกิจสร้างสรรค์, หน้า ๕๐.

ไทยที่ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาไทยแต่ละเรื่องเท่านั้น หากเปลี่ยนสภาพแวดล้อม การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยก็จะไม่เกิด จึงสมควรให้มีสภาพภูมิปัญญาไทย เป็นศูนย์กลาง แลกเปลี่ยนความรู้ และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา

๔) การจัดตั้งกองทุนส่งเสริมภูมิปัญญาไทย เพื่อใช้แก้ปัญหาในการจัดสรรเงินงบประมาณจากรัฐบาล ที่มีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับและระยะเวลา รวมทั้งสภาพการณ์ของประเทศมาเป็นตัวตัดสินว่าโครงการ/งานใดควรได้รับงบประมาณเท่าใด และจะได้รับเงินในปีถัดไปหรือไม่ รวมทั้งการพัฒนาและสร้างสรรค์ความรู้ใหม่จากฐานภูมิปัญญาเดิมต้องอาศัยระยะเวลานาน การกำหนดงบประมาณเป็นรายปี จึงเป็นมูลเหตุขัดขวางการพัฒนาและการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยเป็นอย่างมาก เพื่อแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าว การตั้งกองทุนส่งเสริมภูมิปัญญาไทยจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ในฐานะเป็นทุนในการสร้างและเสริมภูมิปัญญาของชาติด้วยความร่วมมือทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน

๕) การคุ้มครองลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาไทย เพื่อให้ภูมิปัญญาไทยอันเป็นมรดกทางปัญญาของแผ่นดินได้อยู่คู่กับคนไทย เป็นทุนทางปัญญาในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมการสงวนและรักษามรดกทางภูมิปัญญาดังกล่าวจึงต้องมีระบบคุ้มครองทรัพย์สินทางภูมิปัญญาเกิดขึ้น เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ในท้องถิ่นและประเทศชาติ ลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาไทยนี้จึงเปรียบเสมือนระบบคุ้มกันและส่งเสริมปัญญาของชาติ

๖) การจัดตั้งสถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย เพื่อทำหน้าที่ประสานงานและเผยแพร่ภูมิปัญญาไทย การประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ข้อมูลเป็นปัจจัยสำคัญมากในการทำงานต่อภาพพจน์และสถานภาพของบุคคลหน่วยงาน/องค์กร/สถาบันต่าง ๆ เนื่องจากกลไกสำคัญในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยคือการสร้างความรู้ ความเข้าใจ การสร้างจิตสำนึก และเห็นคุณค่าของสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาไทยการพัฒนาให้บุคคลต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งสามด้าน (ความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรม) จำเป็นต้องอาศัยการให้การศึกษาในทุกรูปแบบ^{๕๗}

๒.๑.๙.๓ การประยุกต์ พระยาอนุมานราชชน ปรากฏด้านวัฒนธรรมผู้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในด้านวัฒนธรรมได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเป็นความเจริญ อยู่ที่คนในสังคมมีปัญญาความสามารถรู้จักริเริ่มด้วยการค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้ว และด้วยการประดิษฐ์เสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกลักษณะสังคมของตนไว้ การเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเท่านั้นที่จะทำให้วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งมีเสถียรภาพ เปรียบเสมือนลูกช้างที่ต้องหมอบอยู่ตลอดเวลาจึงจะยืนอยู่ได้ เช่นนี้เองจึงเรียกว่าวัฒนธรรมมีพลวัต และในการเคลื่อนที่ไปนั้นหากไม่มีการสกัดของเก่าที่ไม่สอดคล้องแล้วทิ้งเสียบ้าง พร้อมกับต่อเติมเสริมแต่งสิ่งใหม่เข้าไปก็จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล้าและค่อยเสื่อมไป จนในที่สุดก็จะสลัดทิ้งวัฒนธรรมของตนเองเสีย แล้วรับเอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่เป็นของตน อันจะเป็นผลให้สังคมนั้นต้องสูญเสียบุคลิกลักษณะของตนไปในที่สุด^{๕๘}

^{๕๗} กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, แผนงานอนุรักษ์และพัฒนาส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม, เข้าถึงเมื่อ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๑, เข้าถึงใน http://www.culture.go.th/subculture๙/images/stories/files/plan2556/plan2557_2.pdf

^{๕๘} อนุมานราชชน, พระยา. เรื่องรวมเกี่ยวกับวัฒนธรรม, งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชน หมวดีวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: ศิลปการ, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕-๔๘.

จากแนวคิดข้างต้น วัฒนธรรมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การที่วัฒนธรรมจะดำรงอยู่สืบไปได้จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นไปของผู้คนและสังคม อาจมีการปรับลดของเดิมหรือเพิ่มเติมสิ่งใหม่เข้าไป แต่ก็ต้องคงแก่นของวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะไว้ จึงจะทำให้วัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่สืบไปได้

เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงโดยธรรมชาติ การประยุกต์จึงเป็นลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นเรื่อยมา เพียงแต่ในอดีตการประยุกต์เป็นไปอย่างช้าๆ ไม่รวดเร็ว เช่นในปัจจุบัน การประยุกต์มีหลายแบบขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้ประยุกต์ในขณะนั้น เช่น ชาวบ้านประยุกต์ทำรำหรือเครื่องดนตรีเพื่อทำมาหากิน การจัดงานบุญประเพณีข้าวเปลือกเพื่อเป็นกองทุนหมู่บ้าน การลงแขกทำนาเพื่อจัดตั้งธนาคารข้าว การทอดผ้าป่าข้าว การบวชต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งการประยุกต์ส่วนหนึ่งมักถูกกำหนดโดยรัฐหรือเอกชนจากภายนอก แล้วชาวบ้านสานต่อหรือริเริ่มเอง

การประยุกต์ไม่ใช่การนำเอาของเก่ามาให้กับสิ่งใหม่ แต่เป็นการผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่ กลายเป็นเทคโนโลยี วิธีการหรือรูปแบบที่เหมาะสม โดยเพิ่มคุณภาพโดยไม่ทำลายล้างคุณค่าดั้งเดิม การประยุกต์ที่ประสบความสำเร็จมาจากการรักษารากเหง้าเดิมเอาไว้ ตัวอย่างเช่น การลำในภาคอีสานที่ยังคงรักษารูปแบบเอกลักษณ์เดิมไว้ แต่ได้ประยุกต์เป็นหมอลำหมู่ และผสมผสานกับเพลงลูกทุ่งแบบอีสานซึ่งทำให้หมอลำยังสามารถคงอยู่แต่แปรรูปไปเป็นเพลงลูกทุ่งซึ่งเป็นที่นิยมของชาวอีสาน

กระบวนการประยุกต์จึงเกิดจากการสัมผัสระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันหรือการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม การดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบันจึงมักเป็นไปในลักษณะการประยุกต์ เนื่องจากนักวิชาการและข้าราชการที่ได้รับการศึกษาและมีข้อมูลอีกแบบหนึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมใหม่ หากมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านในลักษณะที่มีความเคารพกันและกัน และร่วมกันหารูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงของชาวบ้านก็จะเป็นการประยุกต์ที่ประสบผลสำเร็จได้

๒.๑.๙.๔ การสร้างใหม่ เส้นแบ่งระหว่างการประยุกต์กับการสร้างใหม่ไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากการสร้างใหม่ส่วนหนึ่งถือเป็นการประยุกต์ เพียงแต่การสร้างใหม่นั้นมีส่วนเกินน้อยกว่าการประยุกต์มาก เช่น การประดิษฐ์โปงลางของภาคอีสาน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ซึ่งมีที่มาจากไม้แขวนคอวัวควาย นำมาร้อยเรียงเหมือนระนาด เกิดเป็นเครื่องดนตรีชนิดใหม่ที่มีรูปลักษณ์และเสียงที่เป็นเอกลักษณ์ของตน ทั้งนี้การสร้างใหม่บางส่วนก็ไม่ประสบความสำเร็จ เช่น การริเริ่มโครงการใหม่ๆ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านโดยภาครัฐและเอกชนโดยไม่มีพื้นฐานการผสมผสานกับวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น เนื่องมาจากภาครัฐหรือเอกชนภายนอกไม่คำนึงถึงศักยภาพของท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ และชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมมาตั้งแต่แรกเริ่มเป็นเพียงผู้รับคำสั่งให้ปฏิบัติตาม หรือให้ความร่วมมือบางส่วนเท่านั้น

การสร้างใหม่ที่สำคัญอีกประการคือ การรับรองสถานภาพนิติบุคคลทางกฎหมายขององค์กรชาวบ้าน ซึ่งเป็นหลักประกันในการ “พึ่งตนเอง” ของชาวบ้าน เป็นการได้มาของอำนาจการตัดสินใจและการบริหารจัดการด้วยตัวเอง โดยให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของการพัฒนามากกว่าที่เป็นอยู่หรือหมายถึงการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของตนเอง

๒.๑.๑๐ การพัฒนาภูมิปัญญาในฐานะทุนทางเศรษฐกิจ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาหลายประเทศทั่วโลกได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรม รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ หรือที่เรียกว่า “เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์” โดยจัดภูมิปัญญาให้เป็นทุนในการดำเนินแนวทางตามเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีแนวความคิดดังนี้

๒.๑.๑๐.๑ เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์มีจุดริเริ่มมาจากสหราชอาณาจักรซึ่งเป็นประเทศผู้นำในการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจอย่างประสบความสำเร็จ ได้รับการยอมรับให้เป็นประเทศต้นแบบจากนานาชาติ โดยได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ว่า “เศรษฐกิจที่ประกอบด้วยอุตสาหกรรมที่มีรากฐานมาจากความคิดสร้างสรรค์ของบุคคล ทักษะ ความชำนาญ และความสามารถพิเศษ ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างความมั่งคั่งและสร้างงานให้เกิดขึ้นได้ โดยที่สามารถส่งมอบและส่งผ่านจากรุ่นเก่าสู่รุ่นใหม่ด้วยการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา”^{๕๙}

องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ยึดนิยามที่นำเสนอโดยกระทรวงวัฒนธรรม สื่อและการกีฬาของสหราชอาณาจักร (UK DCMS) ว่า คือ “อุตสาหกรรมที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ ความชำนาญ และความสามารถที่มีศักยภาพในการสร้างงานและความมั่งคั่งโดยการผลิตและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา” โดยแบ่งเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์เป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๑. กลุ่มมรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย งานฝีมือและหัตถกรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม/ความหลากหลายทางชีวภาพ การแพทย์แผนไทย และอาหารไทย
๒. กลุ่มศิลปะ ประกอบด้วย ศิลปะการแสดง และทัศนศิลป์
๓. กลุ่มสื่อสมัยใหม่ ประกอบด้วย ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ การพิมพ์ การกระจายเสียง และดนตรี
๔. กลุ่มงานสร้างสรรค์และออกแบบ ประกอบด้วย สถาปัตยกรรม การออกแบบ แฟชั่น การโฆษณา และซอฟต์แวร์^{๖๐}

ในประเทศไทยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นไม่มีการกำหนดนิยามและขอบเขตการพัฒนาที่ชัดเจน ตลอดระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมาได้พัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนพื้นฐานของการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น จนกระทั่งปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาช่วยเพิ่มมูลค่าและเชื่อมโยงภาคการผลิตและบริการต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ร่วมกับศูนย์สร้างสรรค์การออกแบบ (ศสพ.) ภายใต้สำนักบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (สปร.) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของไทยเพื่อให้ขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ดังนี้

^{๕๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

๑. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมภายในประเทศ

๒. การบูรณาการและดำเนินการของหน่วยงานทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ต้องมีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักและมีกรอบนโยบายและกลไกการขับเคลื่อนที่ชัดเจน รวมทั้งมีการจัดทำแผนแม่บทและจัดทำแผนที่นำทางพัฒนา (Roadmap)

๓. การศึกษาวิจัยและพัฒนาเชิงลึกในสาขาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และทุนทางวัฒนธรรม ภาครัฐควรขับเคลื่อนในการศึกษาหาความรู้จาก ๕ สาขา ได้แก่ (๑) มรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความหลากหลายทางชีวภาพ (๒) เอกลักษณะศิลปะและวัฒนธรรม (๓) งานช่างฝีมือและหัตถกรรม (๔) อุตสาหกรรมสื่อ บันเทิง และซอฟต์แวร์ (๕) การออกแบบและพัฒนาสินค้าสร้างสรรค์ และสร้างงานวิจัยที่มีการจัดทำฐานข้อมูลและจัดเก็บข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ เพื่อกำหนดนโยบายสำหรับการพัฒนาในลำดับถัดไป

๔. การสร้างความตระหนักและสร้างโอกาสให้ผู้ประกอบการ โดยภาครัฐควรผลักดันและสนับสนุนให้ผู้ประกอบการได้รับการพัฒนาทักษะความรู้เพื่อสามารถต่อยอดความคิดและทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก^{๖๑}

๒.๑.๑๐.๒ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางวัฒนธรรม (Culture Capital) เป็นการนำทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่ของชุมชนมาสร้างผลตอบแทนในแง่ของเศรษฐกิจและการยอมรับของคนในชุมชนและบุคคลภายนอก

บูร์ดิเยอ นักทฤษฎีวัฒนธรรมวิพากษ์ชาวฝรั่งเศส ให้ความหมายของ “ทุน” ว่าเป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องสามารถเปลี่ยนรูปได้ มีลักษณะทั้งที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดตำแหน่งทางสังคมหรือความเป็นไปได้ในการกระทำในรูปแบบต่าง ๆ แบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม จนกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้บุคคลสามารถนำไปเพิ่มมูลค่าให้ตนเองได้ รวมทั้งทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งอย่างใด แต่มิใช่คุณค่าทางเศรษฐกิจ แต่สามารถนำไปสร้างเป็นคุณค่าเชิงเศรษฐกิจได้ ผู้ที่มี “ทุน” น้อยจึงถูกครอบงำจากผู้ที่มีทุนมากกว่า ทุนทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งย่อยได้เป็น ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑) ทุนที่อยู่ในรูปที่เป็นรูปธรรม (Objectified form) เป็นทุนที่อยู่ในรูปของวัตถุ มีปัจเจกบุคคลเป็นผู้ครอบครอง เช่น หนังสือ เครื่องมือ รูปภาพ เป็นต้นซึ่งวัตถุเหล่านี้เป็นรูปแบบหนึ่งของการแบ่งปันความหมายทางวัฒนธรรมที่ถูกกำหนดโดยผู้ผลิตวัฒนธรรมซึ่งเป็นผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมหรือกลุ่มคนที่มีอำนาจในสังคม

๒) ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalized form) เป็นทุนที่ถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นเครื่องรับประกัน โดยการอ้างอิงคุณสมบัติเริ่มต้น อาจแสดงออกในรูปของหนังสือรับรอง ประกาศนียบัตร การสอบวัดคุณสมบัติ เป็นต้น ทุนลักษณะนี้เป็นการสร้างความแตกต่างระหว่างความรู้ที่ได้รับรองความสามารถและความรู้ธรรมดาที่อยู่ในวัฒนธรรม ทำให้เกิดการสับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจ

^{๖๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เศรษฐกิจสร้างสรรค์, หน้า ๒๒.

๓) ทูนที่อยู่ในปัจเจกชน (Embodied form) เป็นทูนที่มีอยู่ในตัวตนในรูปของการแสดงออกทางกายและจิตที่ถาวรคงทน มักปรากฏในรูปของวัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่ต้องใช้ระยะเวลาในการขัดเกลาทางสังคม จนรวมกันเกิดเป็นรูปร่างที่ถ่ายทอดผ่านความคิด ทัศนคติ และค่านิยมหรือรสนิยม เช่น ความสามารถ องค์กรความรู้ ศิลปะ สุนทรียะ เป็นต้น การสะสมทูนจึงมีในตัวบุคคลตั้งแต่แรกเริ่ม ผ่านการหลอมละลายโดยครอบครัวและสังคม ทูนประเภทนี้จึงสามารถเชื่อมโยงไปยังทูนทางเศรษฐกิจได้^{๒๒}

นอกจากนี้ “ทูน” ยังสามารถใช้ประกอบกับคำอื่น ๆ เพื่อเกิดศัพท์ใหม่ได้จำนวนมาก อาทิเช่น ทูนทางสังคม ทูนทางเศรษฐกิจ ทูนทางปัญญา ทูนทางทรัพยากร จึงเรียกได้ว่าทูนถือเป็นคุณลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง ที่มีบทบาทอยู่ในทุกบริบทของสังคม

ทูนทางวัฒนธรรมจึงเป็นทรัพยากรที่สะสมอยู่ในระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม วัตถุประสงค์ของ รวมถึงแนวทางการดำเนินชีวิตในกลุ่มสังคมที่แต่ละคนเข้าไปมีส่วนร่วมและช่วยกันผลิตคุณค่าหรือความหมายขึ้นมา มีการเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้ในกลุ่ม จนเกิดเป็นข้อตกลงเพื่อการปฏิบัติที่สอดคล้องกัน จนได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ และมีกระบวนการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง เพื่อดำรงรักษาทูนทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จำต้องไม่ได้ เกิดจากการสังสรรค์ความรู้จากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในการดำเนินงานภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมุ่งเน้นเพื่อการสืบสานอย่างยั่งยืน และนำมาประยุกต์กับสภาพสังคมในปัจจุบันเพื่อให้ภูมิปัญญายังคงดำรงอยู่และได้รับการสืบสาน รักษา จากคนในท้องถิ่น กระบวนการด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วยกระบวนการหลัก ๒ ประการ คือการอนุรักษ์และการฟื้นฟู นอกจากนี้ในปัจจุบันสังคมอยู่ในรูปแบบทุนนิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นทูนทางวัฒนธรรม การสืบทอดภูมิปัญญาอิงกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การดำเนินงานด้านภูมิปัญญาจึงเพิ่มมาในด้านเชิงพาณิชย์ด้วย

๒.๑.๑๑ แนวคิดทฤษฎีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

เนื่องจาก "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม หรือกล่าวได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน^{๒๓} ดังนั้นก่อนที่จะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการถ่ายทอดวัฒนธรรม (Cultural Transmission Theory) ซึ่งเป็นแนวคิดทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยพบว่า มีนักวิชาการได้อธิบายไว้ดังนี้

งามพิศ สัตย์สงวน^{๒๔} ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมจะถูกถ่ายทอดจากคนในชั่วชีวิตหนึ่ง ไปยังคนในอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดวัฒนธรรมอาจทำได้โดยการพูด การเขียน การวาดภาพและ อาจใช้วิธีอื่น ๆ ที่เหมาะสมตามยุคสมัยของแต่ละสังคม เช่น ศิลปินในสมัยโบราณทำให้ความคิด และความเชื่อถูก

^{๒๒} ชนิตา เสี่ยงไพศาลสุข, แปล, เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์โดยปีแยร์ บูร์ดิเยอ (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๒.

^{๒๓} ปราณี ตันตยานุบุตร, ภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

^{๒๔} งามพิศ สัตย์สงวน, หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : รามการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

ถ่ายทอดไปยังคนจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งได้ นอกจากนี้การถ่ายทอดส่วนหนึ่ง อาจเกิดจากความไม่รู้ตัวได้ เช่น การที่เด็กสังเกตพฤติกรรมของพ่อแม่แล้วเลียนแบบพฤติกรรมนั้นๆ

อมรา พงศาพิชญ์^{๖๕} มองวัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ สิ่งนี้ก็จะยอมจะหมายความว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้และจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เช่น การสอนให้ลูกเคารพผู้อาวุโส การสอนให้ลูกทำอาหารไทย ดังนั้นการถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือ การสอนให้คนรุ่นหลังรู้จักระบบสัญลักษณ์ของสังคม

สรุปแนวคิดดังกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่คนในสังคมสร้างขึ้นมา ซึ่งทั้งที่เป็นวัตถุ และไม่ใช่วัตถุ เช่น ค่านิยม คนจะต้องเรียนรู้วัฒนธรรมต่าง ๆ ผ่านการถ่ายทอด วัฒนธรรมซึ่งมีทั้งที่เป็นการเรียนรู้ทางตรงและการเรียนรู้ทางอ้อม โดยการเรียนรู้ดังกล่าวจะทำให้ วัฒนธรรมของสังคมถูกถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อที่ดำรงชีพมาโดยตลอด และยอม ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตาม สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือ ผีสางต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมา สำหรับ วิธีการถ่ายทอดโดยมีเกณฑ์คือ อายุหรือช่วงวัยของผู้รับการถ่ายทอดนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ วิธี^{๖๖} ได้แก่

๑. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัว กิจกรรมการถ่ายทอดจึงต้องมีความง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำตาม ตัวอย่าง การเล่นปริศนาคำทาย วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

๒. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้วแล้วเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดจึงทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น ซึ่งจะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

นอกจากนี้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปแบบของการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้องของบันเทิง เช่น ในคำร้องของลิเกและลำตัดของภาคกลาง โนรา และหนังตะลุงของภาคใต้ หนังตะลุง (หนังประโมทัย) ของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น คติธรรม คำสอนของศาสนา

^{๖๕} อมรา พงศาพิชญ์, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๖๖} สามารถ จันทร์สุรย์, “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”, ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ), ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ปริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๕-๑๖๐.

การเมื่อการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

โดยสรุปแล้วลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ รูปแบบ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบเป็นลายลักษณ์อักษร

สำหรับแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นมีลักษณะตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น คำร้องของบันเทิง หรือ การบอกเล่าโดยตรง ส่วนแบบเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นในอดีตพบว่ามีลักษณะเป็นการเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อย แต่ในปัจจุบันซึ่งเป็นยุคที่การสื่อสารและเทคโนโลยีมีความก้าวหน้า จึงทำให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านสื่อที่หลากหลายมากขึ้น เช่น หนังสือ เอกสาร วิทยุ โทรทัศน์ อันทำให้สะดวกต่อการถ่ายทอดได้มากขึ้น

เอกวิทย์ ณ ถลาง^{๖๗} ได้อธิบายไว้ว่า การถ่ายทอดหรือการส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลังนั้นมีหลายวิธี ได้แก่

๑. การสาธิตวิธีการ

๒. การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (oral tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต

๓. การสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร (literary tradition)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของทุกภาคมักจะนิยมถ่ายทอดสองวิธีแรกคือ สาธิตวิธีการ และสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะหรือวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์อักษรในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสะดวกหรือเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดฟังโดยวาจาและลายลักษณ์อักษรหรือการสาธิตนั้นสามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม

นอกจากนี้ "ครูพักลักจำ" ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ วิธีการนี้หมายถึงการเรียนรู้แบบแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เขาสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้หากดูอย่างผิวเผินอาจเป็นการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของคนอื่น อย่างไรก็ตามวิธีนี้เป็นวิถีธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนักน้อย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๖๘} กำหนดว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้และทักษะโดยทั่วไปนั้นมี ๗ ส่วน ได้แก่

๑. บุคลากร (ผู้ถ่ายทอด) ถือเป็นผู้ที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นตัวกลางที่นำความรู้มาสู่ผู้รับการถ่ายทอด

^{๖๗} เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภาพรวมภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ปริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๐-๑๑๗.

^{๖๘} อ่างโน จิติกานต์ จนารักษ์, กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร : กรณีศึกษาชุดเพลงพาทย์ระนาดเอก (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑), หน้า ๗-๘.

๒. สื่อ เป็นเครื่องช่วยในการถ่ายทอดความรู้ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย โดยทั่วไปสื่อมีหลายประเภท เช่น เอกสาร วัสดุและอุปกรณ์ ผู้ถ่ายทอดจำเป็นต้องเห็นความสำคัญ และความจำเป็นที่ต้องใช้สื่อประกอบ

๓. กิจกรรม (วิธีการ) เป็นการนำความรู้ไปยังผู้รับการถ่ายทอด

๔. อาคารสถานที่ ผู้ถ่ายทอดควรเลือกอาคารหรือพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาที่ถ่ายทอด\

๕. เนื้อหา เนื้อหาที่ถ่ายทอดอาจเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

๖. บรรยากาศ (สภาพแวดล้อม) ผู้ถ่ายทอดควรเลือกให้สอดคล้องและเหมาะสมกับผู้รับการถ่ายทอด

๗. การประเมินผล เป็นขั้นตอนสำคัญอย่างหนึ่งเพราะเป็นการตรวจสอบผลสำเร็จ

ถวัลย์ มาศจรัส^{๖๙} อธิบายว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย เป็นแนวทางหนึ่งของการดำรงรักษาภูมิปัญญาไทย ซึ่งหมายถึงการนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่กระบวนการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อปลูกฝังค่านิยมในความเป็นไทย เพื่อให้คนไทยเกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาไทยและสามารถนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย สำหรับกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยให้ดำรงอยู่มีกิจกรรมหลัก ดังนี้

๑. กิจกรรมการศึกษา ค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาสาระของภูมิปัญญาไทยที่มีคุณค่าเหมาะสมแก่การถ่ายทอด

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย รูปแบบและวิธีการอันหลากหลายแก่ผู้เรียน รวมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

๓. กิจกรรมรณรงค์เพื่อให้สถานศึกษาในท้องถิ่นและสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เกิดความตระหนักและร่วมกันจัดกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

๔. กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติบุคคล สถานที่ หรือหน่วยงานที่ดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยจนเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับของสังคม

๕. กิจกรรมเผยแพร่และประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ วิธีการ และผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยเพื่อเป็นความรู้และแนวทางแก่คนทั่วไป

สำหรับกิจกรรมที่มีส่วนช่วยในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความต่อเนื่องไปได้นั้นพบว่า มี ๒ โครงการที่ประสบความสำเร็จ ดังนี้^{๗๐}

๑. งานศิลปาชีพ เป็นงานที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงริเริ่มขึ้นเพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้พัฒนาฝีมือของตนในการทำหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยจัดหา

^{๖๙} ถวัลย์ มาศจรัส, หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๖) หน้า ๙๔-๙๖.

^{๗๐} อ่างใน สุจิตรา กลิ่นเกษร (บรรณาธิการ), สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ในพระประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๘-๑๙๒.

ผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นมาถ่ายทอดความรู้และให้การฝึกอบรม รวมทั้งจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็น และการหาตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ได้ด้วย

ขั้นแรก ทรงดำเนินงานเป็นโครงการทดลองส่งเสริมให้ราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมได้ประดิษฐ์สินค้าหัตถกรรมที่แสดงฝีมือของท้องถิ่นออกจำหน่าย ต่อมาเมื่อการดำเนินงานได้ผลดีมากขึ้นตามลำดับ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเป็นมูลนิธิขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ พระราชทานชื่อว่า “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระ บรมราชูปถัมภ์” ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ”

งานที่สำคัญของมูลนิธิฯ คือ การดูแลศูนย์ศิลปาชีพที่จัดตั้งขึ้นในภาคต่าง ๆ ซึ่งศูนย์ศิลปาชีพแต่ละแห่งมีหน้าที่ส่งเสริมให้ราษฎรในท้องถิ่นพัฒนาการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น เพื่อสามารถหาตลาดจำหน่ายได้ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพที่สำคัญบางอย่างเป็นศิลปะที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม แต่นำมาปรับและพัฒนาให้ดีขึ้นทั้งในด้านการออกแบบและการผลิต เช่น การทอผ้าฝ้ายและผ้าไหม การจักสานไม้ไผ่ หวายและย่านลิเภา ผลิตภัณฑ์บางอย่างเป็นศิลปะที่คิดหรือประดิษฐ์ขึ้นใหม่ เช่น การใช้ปักแมลงทับตกแต่งงานทอ และงานจักสานที่เพิ่มความงดงามของผลิตภัณฑ์มากขึ้น

๒. โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (โอท็อป OTOP; One Tambon One Product) เป็นโครงการของรัฐบาลที่ส่งเสริมการผลิตสินค้าซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านให้จำหน่ายและแพร่หลายในท้องตลาด

โครงการนี้ได้แนวความคิดมาจากการส่งเสริมการผลิตสินค้าพื้นเมืองในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนายอิโรฮิโกะ อิระมะสึ เป็นผู้ริเริ่มขึ้นที่จังหวัดโออิตะ บนเกาะคิวชู หลังจากเกษียณอายุในตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว ทั้งนี้ พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ เห็นว่าโครงการนี้น่าจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของชนบท เนื่องจากคนไทยมีฝีมือในการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านมาเป็นเวลานานแล้ว ดังนั้นเมื่อได้มีโอกาสไป ประเทศญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๕๔๔ จึงได้ถือโอกาสเยี่ยมชมโครงการนี้ และเมื่อเดินทางกลับมาแล้วจึงได้ สั่งการให้มีการจัดทำโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ขึ้น ภายใต้การดูแลของกระทรวงพาณิชย์งานหลักของโครงการนี้คือ การให้ความช่วยเหลือด้านการผลิต และการหาตลาดจำหน่าย ผลิตภัณฑ์พื้นเมืองของชุมชนต่าง ๆ ทั่วทั้งประเทศ โดยการพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้ มาตรฐาน เป็นที่ยอมรับทั้งตลาดภายในประเทศ และตลาดต่างประเทศ มีการจัดงานแสดงสินค้า เป็นครั้งคราวให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชมและซื้อ นับได้ว่าโครงการนี้ได้ช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีโอกาสพัฒนาและขยายตัวได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

แนวคิดและทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นกรอบการวิจัยที่แสดงให้เห็นวิธีการ และหลักการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวคิดและทฤษฎีเบื้องต้นเพื่อประยุกต์ใช้กับแนวคิด และทฤษฎีการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนต่อไป

๒.๒.๑ ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource)

การศึกษาแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม และประเภทของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าของงานศิลปวัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง

ชนัญ วงษ์วิภาค และคณะ^{๗๑} ได้กล่าวถึงชื่อเรียกที่แตกต่าง เช่น สมบัติทางวัฒนธรรม (Cultural Property) ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (Cultural Asset) มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และอธิบายความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) เกิดขึ้นในอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๗๐ และได้สรุปความหมายว่า หมายถึง “ผลผลิตของวัฒนธรรม ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ ดังนั้นทรัพยากรวัฒนธรรมจึงรวมถึงซากสิ่งของที่มนุษย์ทำขึ้น แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน เสื้อผ้า อาภรณ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ จารึก ภาษา ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา พื้นบ้านต่าง ๆ ฯลฯ”

โดยสรุปมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นย่อมาจากความคิดและสร้างสรรค์อันเกิดจากประสบการณ์และปัญญาความรู้ในด้านสังคมศาสตร์วัฒนธรรมจะมีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิต (Way of life) ของมนุษย์ในสังคมและแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกอย่างรวมทั้งบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนจนความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและความรู้ต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๒.๒ ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม

สายันต์ ไพเราะจูจิตร^{๗๒} ได้อธิบายว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมหลักๆ ทั้งชนิดที่เป็นมรดกและทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมสมัยที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นใหม่ สามารถพบเห็นและศึกษาได้ในปัจจุบัน ๓ กลุ่ม ได้แก่

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown Knowledge หรือ Indigenous Wisdom)
๓. ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Cultural Resources) ได้แก่ ศิลปะ (Art) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (Music) การละเล่น (Play & Entertainment) การแสดง (Performances) ปรัมปราคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Tradition) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) ฯลฯ

^{๗๑} ชนัญ วงษ์วิภาค และคณะ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า ๒-๓.

^{๗๒} สายันต์ ไพเราะจูจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓-๖.

มรดกทางวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมืองซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ให้เป็นมรดกของคนในชาติ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์และให้คนในโลกได้ชื่นชม ดังนั้นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้นด้วยโดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณ ซึ่งอาจสรุปลักษณะสำคัญของสิ่งซึ่งสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

๑. ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ หรือศิลปะ

๒. แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนและสังคม

ที่

ได้มีการสืบทอดกันมา

๓. มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้

๔. มีลักษณะบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น

๕. หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปเป็นที่สุด

ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมนั้นองค์การยูเนสโกได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ทางกายภาพ โดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้ และที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ อนุสาวรีย์ เครื่องแต่งกาย ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น

๒. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) องค์การยูเนสโกได้อธิบายความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่า หมายถึง ความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือแนวปฏิบัติทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นสากลและของท้องถิ่น ซึ่งถูกสร้างขึ้นและถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ว่าด้วยวาจาหรือวิธีการอื่นใดผ่านช่วงระยะเวลาหนึ่ง มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้โดยกระบวนการสั่งสมความรู้และประยุกต์ใช้

นอกจากนี้อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ยังมีข้อกำหนดคุ้มครองสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น มุขปาฐะ การแสดงออก ภาษา ศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม งานเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ฝีมือช่าง ประเพณี มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ยังเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และถูกสร้างใหม่อยู่เรื่อยๆ โดยชุมชนเพื่อตอบสนองกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและประวัติศาสตร์ ช่วยให้ชุมชนมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง โดยความต่อเนื่องถือเป็นลักษณะสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource) มีนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญหลายท่านให้ความหมายและแบ่งประเภทไว้ดังนี้

ฟิลิฐู เจริญวงศ์^{๗๓} ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีทั้งของในอดีต คือ มรดก (Heritage) และของที่เราสร้างขึ้นใหม่ (Creation) ไม่ได้มีแต่ของเก่าอย่างเดียวประเภทมรดกมี ทั้งรูปธรรมและจับต้องไม่ได้ เช่น แหล่งโบราณคดี อนุสาวรีย์โบราณ สถานที่ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ ทางวัฒนธรรม ศิลปะและศิลปหัตถกรรมแบบประเพณี ประวัติศาสตร์บอกเล่า กวีนิพนธ์ การทำครีว ฯลฯ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการจัดการ (Objective of Management) ไปในทางอนุรักษ์ (Conservation) และคุ้มครอง (Protect) ส่วนประเภทสร้างใหม่มีทั้งสิ่งที่เป็นสิ่งก่อสร้าง คือ สถาปัตยกรรม การถ่ายภาพ วรรณกรรมและหนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ คอมพิวเตอร์ซอฟต์แวร์ ภาพยนตร์ ดนตรี ศิลปะการแสดง การจัดทำรำ ฯลฯ นั้นมีวัตถุประสงค์ของการจัดการไปอีกอย่างหนึ่ง คือ พัฒนา (Develop) และส่งเสริม (Promote)”

อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ พ.ศ. ๒๕๑๕ (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage ๑๙๗๒) ตามมาตราที่ ๑ ได้กำหนดนิยามของคำว่า “มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)” ไว้ว่า มีความหมายครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. อนุสรณ์สถาน ได้แก่ ผลงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมส่วนประกอบหรือ โครงสร้างของแหล่งโบราณคดี จารึก ถ้าที่อยู่อาศัยรวมถึงร่องรอยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่และ วัตถุต่าง ๆ ข้างต้น ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิทยาศาสตร์ที่มีความโดดเด่นใน ระดับประเทศ

๒. อาคารและสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ กลุ่มของอาคารสิ่งก่อสร้างที่แยกจากกันหรือเชื่อมต่อกัน โดยลักษณะหรือแบบแผนทางสถาปัตยกรรมมีความสอดคล้องกลมกลืนกัน หรือโดยคุณลักษณะของ ภูมิประเทศที่ตั้ง มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิทยาศาสตร์โดดเด่นในระดับประเทศ

๓. สถานที่และแหล่งโบราณคดี ได้แก่ ประดิษฐ์กรรมที่สร้างสรรค์ของมนุษย์หรือผลงานที่ ผสมผสานระหว่างธรรมชาติกับการสร้างสรรค์ของมนุษย์ และแหล่งโบราณคดีที่มีคุณค่าโดดเด่นใน ระดับประเทศทางด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา หรือ มานุษยวิทยา

King, Thomas^{๗๔} ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ได้อธิบายว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources) ประกอบไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

๑. ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
๒. โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
๓. เอกสารโบราณ (Documents/archives)
๔. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment Related to Culture) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึง อดีต (Aesthetic and Associative Places) และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)

^{๗๓} ฟิลิฐู เจริญวงศ์, “การจัดการทรัพยากรศิลปะและวัฒนธรรม”, พีระศรี ครั้งที่ ๔, ๑๕ กันยายน ๒๕๔๒, หน้า ๑๑.

^{๗๔} King, Thomas. F, *Doing Archaeology : A Cultural Resource Management Perspective.* (California: Left Coast Press, 2005).

๕. ค่านิยม (Values)
๖. ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Resources) ประกอบไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้
- ๑) แบบแผนวิถีการดำรงชีวิต (Ways of life)
  - ๒) แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practices)
  - ๓) ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norms)
  - ๔) ค่านิยม (Values)
  - ๕) ความเชื่อ (Beliefs)
  - ๖) ศาสนา (Religious)
  - ๗) แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Social Interaction)
  - ๘) รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญสามารถสรุปความหมายและประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ ผลผลิตที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์จากในอดีตและเกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยมีความหมายครอบคลุมทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) เช่น ผลงานศิลปะ ประติมากรรม ฯลฯ ส่วนทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) เช่น ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ

ทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการศึกษาในคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ และสามารถนำมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์แก่คน ชุมชน สังคม ประเทศ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของเจ้าของมรดกวัฒนธรรม มีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม หรือเรียกได้ว่าเป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๒.๒.๓ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource Management; CRM)

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีนักวิชาการและเชี่ยวชาญให้ความหมายไว้ดังนี้

Levinson, D. & Ember, M. (Editor)^{๗๕} “การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หมายถึง การวางแผนงาน และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ ดูแลรักษา หรือการจัดการข้อมูล สถานที่ พื้นที่ และการตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติหรือของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ หรือสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก”

ธนิช เลิศชาญฤทธ์^{๗๖} ได้อธิบายว่า “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๒ คำหลัก คือคำว่า “การจัดการ” (Management) หมายถึง การกระทำหรือศาสตร์และศิลป์ และการดำเนินการรูระอย่างหนึ่งอย่างใด และคำว่า “ทรัพยากร” หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้วและมีศักยภาพที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ฉะนั้น การจัดการทรัพยากร (ไม่ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมหรือ

^{๗๕} Levinson, D. & Ember, M. (Editor), *Encyclopedia of cultural anthropology*, (Vols.๑-๔), New York: Henry Holt, 1960.

^{๗๖} ธนิช เลิศชาญฤทธ์, *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑.

แม้แต่ทรัพยากรธรรมชาติ) ก็คือศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการเกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์”

สรุปได้ว่า การจัดการวัฒนธรรมคือกระบวนการเพื่อนำไปสู่การพัฒนางานศิลปวัฒนธรรม ในด้านการศึกษา อนุรักษ์ และส่งเสริมให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้(Tangible Cultural Resource) และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) ยังคงได้ใช้ประโยชน์ต่อไปได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการงานศิลปวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

๒.๒.๔ หลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นระบบการดูแลเพื่อรักษาคุณค่าของทรัพยากรที่มีและมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในปัจจุบันและคนรุ่นหลัง เป็นการให้ความสำคัญต่อการเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมของคนรุ่นปัจจุบัน หลักการสำคัญที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของตนเอง โดยมีองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ คนหรือเจ้าของวัฒนธรรมวิธีการ เทคโนโลยี และหน่วยงานรับผิดชอบเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการแต่ละขั้นตอน องค์ประกอบของการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย

๑. “คน” เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นแหล่งที่อุดมด้วยความรู้ ประสบการณ์และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน และเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมให้กับชุมชน เช่น ประชาชนในพื้นที่ และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการจัดการศิลปวัฒนธรรม

๒. “กระบวนการ” เป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงประสานคน และความรู้เข้าไว้ด้วยกัน โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า พูดคุยจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง และคนฟังมีการนำความรู้มาปฏิบัติ และบอกต่อหมุนเวียนเป็นวงจรความรู้ภายในชุมชน และขยายออกไปนอกชุมชน ดังนั้นกระบวนการจึงไม่มีวิธีการ และกำหนดเวลาที่ตายตัว

สรุปได้ว่า การพัฒนาศักยภาพของ “คน” และ “กระบวนการ” จึงเป็นขั้นตอนเบื้องต้นที่สำคัญในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะคนในชุมชนคือเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยเฉพาะผู้นำด้านวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีความรู้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมพร้อมทั้งรู้วิธีการและกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการจัดการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ หรือได้ฝึกหัด หรือได้กระทำโดยได้รับการเสริมแรงอย่างมีประสิทธิภาพสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องและประสานงานกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิผล

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดขึ้นอย่างค่อนข้างถาวรกับผู้เรียน ตามขีดความสามารถที่มีได้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

การเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้นเองอย่างอัตโนมัติแต่ผู้สอนต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ โดยยึดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังหรือจุดประสงค์เป็นเป้าหมายให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้เกิดการเรียนรู้ขึ้น มีการแสดงพฤติกรรมค่อนข้างถาวรออกมาตามจุดประสงค์เป้าหมาย การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สอนให้กับผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์และมีประสบการณ์การเรียนรู้จึงมีความสำคัญต่อการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนที่ต้องการให้เกิดขึ้น และเป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนที่ผู้สอนต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เป็นอย่างดี สารสำคัญพอสังเขปเกี่ยวกับพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ มีดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของการจัดการเรียนรู้

ความหมายของการจัดการเรียนรู้สามารถวิเคราะห์จากคำศัพท์ ๒ คำ ได้แก่ คำว่า “การจัดการ” กับ “การเรียนรู้” แล้วสรุปเป็นความหมายของการจัดการเรียนรู้ได้ คือ

๒.๓.๑.๑ ความหมายของคำว่า “การจัดการ” มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “การจัดการ” ที่สำคัญพอสังเขป ดังนี้

ไพศาล มะระพะฤกษ์วรรณ และคณะ^{๗๗} ได้ให้ความหมายของการจัดการคือ การจัดหาพัฒนาและประยุกต์ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ และทรัพยากรที่สำคัญยิ่งคือ พนักงานโดยผู้จัดการต้องฝึกใช้ความมานะพยายามในการวางแผน บัญชีงาน และควบคุมงานของพนักงาน

มัลลิกา ต้นสอน^{๗๘} ได้ให้ความหมายของการจัดการ หมายถึง กระบวนการให้การทำงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยการสั่งการและการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ^{๗๙} ให้ความหมายของการจัดการ หมายถึง กระบวนการของกิจกรรมที่ต่อเนื่องและประสานงานกัน ซึ่งผู้บริหารต้องเข้ามาช่วยเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การในการเพิ่มผลผลิต โดยมุ่งสู่ประสิทธิภาพด้วยวิธีการใช้ทรัพยากรประหยัดที่สุด และสู่ประสิทธิผลโดยบรรลุเป้าหมายซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุด

ญาศิณี อัครเวศน์^{๘๐} ได้อธิบายความหมายของการจัดการ หมายถึง กระบวนการในการบริหารงาน โดยการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในองค์การอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

^{๗๗} ไพศาล มะระพะฤกษ์วรรณ และคณะ, **การจัดการ** (กรุงเทพฯ: แมคกรอ-ฮิล อินเทอร์เน็ตซันแนล เอ็นเตอร์ไพรส์, อิงค์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๗๘} มัลลิกา ต้นสอน, **การจัดการยุคใหม่** (กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กสเปอร์เน็ท, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

^{๗๙} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, **องค์การและการจัดการ ฉบับสมบูรณ์ (ปรับปรุงใหม่ล่าสุด)** (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

^{๘๐} ญาศิณี อัครเวศน์, **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการ** (กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตธัญบุรี, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

Ricky Griffin^{๘๑} ได้กล่าวถึงการจัดการว่า เป็นกระบวนการของการวางแผน การจัดองค์การ การดำเนินงาน และการควบคุม การใช้ทรัพยากรทางด้านบุคคล การเงิน ข้อมูลข่าวสาร และสิ่งก่อสร้างทางกายภาพ เพื่อบรรลุ จุดมุ่งหมายขององค์การในลักษณะที่มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

Terry, R. George^{๘๒}. ได้อธิบายความหมายของการจัดการ หมายถึง กระบวนการที่กำหนดการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุ เครื่องจักร วิธีการ งบประมาณ และตลาด ผ่านกระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การดำเนินงาน และการควบคุม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นผลลัพธ์สูงสุด

จากที่กล่าวมาสามารถวิเคราะห์ความหมายของการจัดการได้ว่า “เป็นกระบวนการที่ช่วยให้องค์การบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดได้ โดยผู้จัดการพัฒนาและประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ผ่านการวางแผน การจัดองค์การ การดำเนินการ และการควบคุม อย่างต่อเนื่องและประสานงานกัน” นอกจากนี้ยังสะท้อนแนวคิดที่สำคัญของการจัดการที่ดี ด้วยกล่าวคือ ต้องมีเป้าหมายของการจัดการอย่างชัดเจน ต้องเป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ สอดคล้องต่อเนื่อง ประสานกันแล้ว ยังต้องมีการนำทรัพยากรที่เกี่ยวข้องมาใช้ดำเนินการให้เป้าหมายของการจัดการบรรลุผลด้วย

๒.๓.๑.๒ ความหมายของคำว่า “การเรียนรู้” มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “การเรียนรู้” ที่สำคัญพอสังเขป ดังนี้

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์^{๘๓} ได้อธิบายความหมายของการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเดิมไปเป็นพฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลจากการได้รับประสบการณ์หรือได้รับการฝึกฝน มิใช่เป็นผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติรวมทั้งอุบัติเหตุหรือความบังเอิญ

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ^{๘๔} ได้อธิบายความหมายการเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ ทั้งที่มีลักษณะแสดงออกและซ่อนเร้น ซึ่งเป็นผลจากการฝึกฝนอบรม และยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าวในลักษณะค่อนข้างถาวร

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^{๘๕} ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์

^{๘๑} อ่างโน สมพร เฟื่องจันทร์, **แนวคิดและหลักการจัดการในองค์การสาธารณะ** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗) หน้า ๓๒.

^{๘๒} Terry, R. George, **Principles of Management**, 7th ed. (Illinois : Richard D.Inwin, 1977). p.4.

^{๘๓} กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, **จิตวิทยาการศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๖.

^{๘๔} สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ, **พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า.

^{๘๕} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรพิพม์, ๒๕๔๕), หน้า

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา^{๘๖} ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ หรือมาจากการฝึกหัด ซึ่งพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร และเป็นผลมาจากการฝึกหัดเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เป็นผลมาจากการใช้ยาหรือสิ่งเสพติด หรืออุบัติเหตุ จะไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้

Houston, P. John.^{๘๗} ได้กล่าวถึงการเรียนรู้เป็นความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงขีดความสามารถที่แสดงออกเป็นพฤติกรรมเกิดขึ้นอย่างค่อนข้างถาวรซึ่งเป็นผลลัพธ์ของการได้กระทำที่ได้รับการเสริมแรง

Lefrancois, R. Guy.^{๘๘} ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึง ความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงขีดความสามารถที่แสดงออกเป็นพฤติกรรมที่เป็นผลลัพธ์มาจากการได้รับประสบการณ์

เมื่อพิจารณาความหมายของการเรียนรู้ที่นักวิชาการดังกล่าวได้ให้ความหมายจะเห็นได้ว่า เมื่อพิจารณาข้อคิดเห็นบ่งชี้ ผลจากการได้รับประสบการณ์ กับข้อคิดเห็นบ่งชี้ที่นักวิชาการบางคนให้ข้อคิดเห็น อาทิ ผลจากการได้ฝึกหัด ผลจากการกระทำที่ได้รับการเสริมแรง และผลจากการฝึกอบรม ข้อคิดเห็นบ่งชี้เหล่านี้เมื่อมองในเชิงระบบเป็นสาเหตุช่วยให้เกิดการเรียนรู้ โดยมีข้อคิดเห็นบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ค่อนข้างถาวร เป็นผลของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั่นเอง ดังภาพประกอบ ๑ สภาพการณ์ของการเรียนรู้

ภาพที่ ๒.๒ สภาพการณ์ของการเรียนรู้

จากภาพประกอบ ๑ ผวนกับข้อคิดเห็นบ่งชี้สำคัญที่วิเคราะห์ได้จากเอกสารที่อ้างอิงทำให้สามารถสรุปความหมายของการเรียนรู้ได้ว่าเป็น “การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามขีดความสามารถที่มีอยู่ค่อนข้างถาวร สืบเนื่องจากรับประสบการณ์หรือได้ฝึกหัดหรือได้กระทำตามที่จัดให้เรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการและมีความสัมพันธ์กัน” นอกจากนี้ยังสะท้อนแนวคิดที่สำคัญของการเรียนรู้ได้ ๒ ประการสำคัญ คือ (๑) การเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่สืบเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ หรือได้ฝึกหัด หรือได้กระทำ และ (๒) การเรียนรู้ไม่สามารถจะมองเห็นได้โดยตรงในขณะที่กำลังเกิดการเรียนรู้ แต่จะทราบได้ว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว โดยอาศัยสังเกตพฤติกรรม หรือผลจากการกระทำต่างๆ ของบุคคลนั้นๆ แสดงออกมา

^{๘๖} พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา, จิตวิทยาการศึกษา (กรุงเทพฯ : บริษัทวิสิทธิ์พัฒนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๗.

^{๘๗} Houston, P. John, *Fundamentals of Learning* (London : Academic Press, 1976), p.5.

^{๘๘} Lefrancois, R. Guy., *Theories of Human Learning* 4th ed. (Belmont :

นอกจากนี้ สาโรช บัวศรี^{๘๙} ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ในยุคที่สังคมใช้เครื่องอิเล็กทรอนิกส์กันอย่างแพร่หลาย (Highly-Electronic Society) ผู้เรียนจะเรียนแบบเน้นบุคคล (Individualization) ได้อย่างที่นึกฝันกันได้ โดยแต่ละคนจะใช้เครื่องที่มีอิเล็กทรอนิกส์ช่วยเรียน อาจเรียนได้ตามความสามารถของตนจริงๆ คนเก่งก็เรียนได้อย่างรวดเร็ว คนไม่เก่งก็เรียนตามความสามารถของตนจริงๆ จนเจริญงอกงามขึ้นเต็มที่ของตน ไม่ต้องไปพะวงว่าจะเรียนตามเพื่อนในชั้นไม่ทัน สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ได้อย่างชัดเจนคือ การเรียนรู้ของแต่ละบุคคลจะใช้เวลาไม่เท่ากัน แต่ทุกคนจะสามารถบรรลุผล การเรียนรู้ได้ ถ้ามีสื่อสนับสนุนการเรียนรู้และถ้าสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกชั้นเรียน ด้วยการให้เวลาผู้เรียนได้เรียนรู้ ผู้เรียนก็จะสามารถบรรลุผลการเรียนรู้ได้เช่นเดียวกันตลอดจนการจัดการเรียนรู้ควรเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

ดังนั้น จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า การเรียนรู้จะสัมฤทธิ์ผลจึงขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ได้รับ การได้ฝึกหัด การได้กระทำ ที่จัดให้เรียนรู้ตัวเอง สอดคล้องกับคำกล่าวของธำรง บัวศรี^{๙๐} ที่ได้อธิบายไว้ว่า “ประสบการณ์การเรียนรู้จะเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ผู้สอนจัด ถ้าจัดได้เหมาะสมและใช้วิธีการที่ดี ประสบการณ์การเรียนรู้ย่อมจะมีคุณค่า ถ้าจัดไม่ดีไม่เหมาะสมคุณค่าของประสบการณ์ก็ย่อมจะลดลง การเลือกกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องเลือกจากประสบการณ์อันเป็นผลของกิจกรรมนั้น” การจัดประสบการณ์การเรียนรู้จึงเป็นหัวใจสำคัญที่ผู้สอนจะต้องตระหนักให้มีความสำคัญในการเลือก กิจกรรมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน เพื่อให้มีประสบการณ์ เกิดการเรียนรู้ และมีการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมค่อนข้างถาวรได้ โดยผู้สอนต้องมีการวางแผนจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับ ผลการเรียนรู้ที่ต้องการให้เกิดขึ้น หรือพฤติกรรมการเรียนรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างถาวรที่ต้องการให้เกิดขึ้นอันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาผู้เรียนนั่นเอง

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปความหมายจากคำว่า “การจัดการ” กับ “การเรียนรู้” คือ “กระบวนการจัดการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ หรือได้ฝึกหัด หรือได้กระทำโดยได้รับการเสริมแรงอย่างมีประสิทธิภาพสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องและประสานงานกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิผลมีการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมเกิดขึ้นอย่างค่อนข้างถาวรกับผู้เรียน ตามขีดความสามารถที่มีได้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้”

การจัดการเรียนรู้จะบรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้จัดการเรียนรู้ หรือผู้สอนต้องมีแนวคิดสำคัญในการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

๑. ผู้จัดการเรียนรู้หรือผู้สอนต้องมีการกำหนดพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ต้องการให้เกิดขึ้น เป็นจุดประสงค์การเรียนรู้ หรือเป้าหมายการพัฒนาผู้เรียน
๒. ผู้จัดการเรียนรู้หรือผู้สอนต้องมีกระบวนการจัดการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ไว้ก่อนล่วงหน้า มีความต่อเนื่องและประสานกัน เพื่อให้จุดประสงค์การเรียนรู้และเป้าหมายการพัฒนาผู้เรียนบรรลุผล

^{๘๙} สาโรช บัวศรี, ข้อคิดจากศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี” ในแสนแสน ๑๖๘ : รำลึกถึงความหลัง ครั้งที่ ๑๘. ๑๘(๑), ๒๕๒๗, หน้า ๖.

^{๙๐} ธำรง บัวศรี, **ทฤษฎีหลักสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : บริษัทธนธัชการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔๒.

๓. ผู้จัดการเรียนรู้หรือผู้สอนต้องใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้

ดังนั้นผู้จัดการเรียนรู้หรือผู้สอนจึงควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผล การใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และวางแผนจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างแท้จริง

๒.๓.๒ พฤติกรรมการเรียนรู้

การเรียนรู้ในแต่ละครั้งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดขึ้น ๓ ประการ จึงจะเป็นการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ คือ (๑) การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความเข้าใจ ความคิด (Cognitive Domain) หรือด้านสติปัญญา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในสมอง (๒) การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึก (Affective Domain) เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ อาทิ ความเชื่อ ความสนใจเจตคติ ค่านิยม และ (๓) การเปลี่ยนแปลงด้านการเคลื่อนไหวของร่างกาย (Psychomotor Domain) หรือด้านทักษะ เพื่อให้เกิดความชำนาญ จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้แต่ละครั้งที่สมบูรณ์นั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายใน คือ การเปลี่ยนแปลงด้านสติปัญญา การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมภายนอกคือ การเปลี่ยนแปลงด้านทักษะความชำนาญ หรือด้านการปฏิบัติจนมีความชำนาญนั่นเอง

ดังนั้นประสิทธิผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งจึงขึ้นอยู่กับผู้จัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนมีประสบการณ์ เกิดการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ขึ้นทั้งด้านสติปัญญา ด้านอารมณ์ ความรู้สึก และด้านทักษะ และมีพฤติกรรมหรือลักษณะที่พึงประสงค์ค่อนข้างถาวรเกิดขึ้นในผู้เรียน พฤติกรรมการเรียนรู้จึงเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น และเป็นผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของผู้จัดการเรียนรู้หรือผู้สอนที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ซึ่งจะมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด ผู้จัดการเรียนรู้หรือผู้สอนจะต้องใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ที่มีความหมาย มีคุณค่า เกิดการเรียนรู้และมีพฤติกรรมการเรียนรู้ที่เป็นผลการเรียนรู้ที่คาดหวังเกิดขึ้นกับผู้เรียน

๒.๓.๓ การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผล

การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพผลได้นั้น ผู้จัดการเรียนรู้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการจัดการ กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๕ จึงจะช่วยให้ผู้จัดการเรียนรู้สามารถปฏิบัติการจัดการเรียนรู้ได้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้โดยผู้เรียนจะมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างค่อนข้างถาวรกับผู้เรียน

๒.๓.๓.๑ กระบวนการจัดการ เป็นหน้าที่พื้นฐานที่ผู้จัดการพึงปฏิบัติโดยมีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายกระบวนการจัดการไว้พอสังเขปที่สำคัญดังนี้

ไพศาล มะระพะฤกษ์วรรณ และคณะ^{๙๑} และ มัลลิกา ต้นสอน^{๙๒} อธิบายกระบวนการจัดการว่าเป็นหน้าที่หรืองานที่ผู้จัดการต้องปฏิบัติมี ๕ ประการ ภาคือ (๑) การวางแผน (๒) การจัดองค์การ (๓) การจัดบุคคลเข้าทำงาน (๔) การนำ และ (๕) การควบคุม

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ^{๙๓} และ ญาศิณี อัครเวศน์^{๙๔} อธิบายกระบวนการจัดการเป็นการทำหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้จัดการที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ มี ๔ ประการ คือ (๑) การวางแผน (๒) การจัดองค์การ (๓) การนำ และ (๔) การควบคุม

Kreitner^{๙๕} ได้อธิบายกระบวนการจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลผ่านการทำหน้าที่ความรับผิดชอบต่อไว้ ๖ ประการ คือ (๑) การวางแผน (๒) การตัดสินใจ (๓) การจัดองค์การ (๔) การจัดการเกี่ยวกับบุคคล (๕) การสื่อความหมาย และ (๖) การจูงใจ

เมื่อพิจารณากระบวนการจัดการที่นักวิชาการดังกล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปกระบวนการจัดการซึ่งเป็นหน้าที่พื้นฐานของผู้จัดการต้องปฏิบัติที่สำคัญมีดังนี้

การวางแผน : เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการที่ควรปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยผู้จัดการต้องตัดสินใจ ตรวจสอบสถานภาพปัจจุบันขององค์การ สำนวจสภาพแวดล้อม กำหนดวัตถุประสงค์ พยากรณ์สถานการณ์ในอนาคต กำหนดแนวทางปฏิบัติและความจำเป็นในการใช้ทรัพยากร ประเมินแนวทางการปฏิบัติงาน ทบทวนและปรับแผนเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง ผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามที่กำหนด

การจัดองค์การ : เป็นการจัดบุคคลและทรัพยากรที่ใช้เพื่อให้จุดมุ่งหมายบรรลุ โดยมีการจัดแบ่งงาน จัดสรรทรัพยากรสำหรับงาน กำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคคลให้ปฏิบัติอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกันและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดบุคคล : เป็นการจัดบุคคลให้เหมาะสมกับงานทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณแรงงาน ตลอดจนจรรยาบรรณและพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพอยู่กับองค์การอย่างต่อเนื่อง

การนำ : เป็นการใช้อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตามในการชี้เป้าหมาย ชักจูง กระตุ้น ให้ปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถด้วยความเต็มใจ

การควบคุม : เป็นการติดตาม ตรวจสอบ ประเมิน และแก้ไขให้การดำเนินงานสามารถบรรลุเป้าหมาย หรือปรับปรุงแผนและการดำเนินงานให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมจริง

^{๙๑} ไพศาล มะระพะฤกษ์วรรณ และคณะ, การจัดการ (กรุงเทพฯ: แมคกรอ-ฮิล อินเทอร์เน็ตซันแนล เอ็นเตอร์ไพรส์, อิงค์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐-๑๓.

^{๙๒} มัลลิกา ต้นสอน, การจัดการยุคใหม่ (กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กสเบอร์เน็ท, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐-๑๓.

^{๙๓} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์การและการจัดการฉบับสมบูรณ์ (ปรับปรุงใหม่ล่าสุด) (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๒.

^{๙๔} ญาศิณี อัครเวศน์, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการ (กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตธัญบุรี, ๒๕๔๖), หน้า ๕-๖.

^{๙๕} อ่างใน สมพร เฟื่องจันทร์, แนวคิดและหลักการจัดการในองค์การสาธารณะ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓-๓๕.

สำหรับข้อคิดเห็นป่งชี้อื่น ๆ ที่นักวิชาการมีความคิดเห็นแตกต่างกัน อาทิ “การตัดสินใจ” ของผู้จัดการนั้นต้องมีการตัดสินใจตั้งแต่กระบวนการของการวางแผนไปจนถึงการควบคุม ส่วน “การสื่อความหมาย” และ “การจูงใจ” เป็นส่วนประกอบสำคัญของหน้าที่พื้นฐานของผู้จัดการในเรื่อง “การนำ” นั้นเอง ซึ่งผู้จัดการการเรียนรู้หรือผู้สอนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้เกิดประสิทธิผล โดยผู้จัดการเรียนรู้หรือผู้สอนจะต้องมีการวางแผนการจัดการเรียนรู้ให้บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ด้วยการกำหนดแนวทางการปฏิบัติและความจำเป็นในการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ล่วงหน้า มีการประเมินผลแนวทางการปฏิบัติ ทบทวนและปรับแผนการจัดการเรียนรู้เมื่อผลการเรียนรู้ที่คาดหวังไม่เป็นไปตามที่กำหนด มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้สอน ผู้เรียน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ อย่างเป็นระบบสอดคล้องกันและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพผู้สอนต้อง ชักจูง กระตุ้นให้ผู้เรียนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ปฏิบัติตามแผนการจัดการเรียนรู้ด้วยความเต็มใจ มีการติดตาม ตรวจสอบ ประเมินและแก้ไข ให้การดำเนินการจัดการเรียนรู้บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่ต้องการให้เกิดขึ้นหรือบรรลุเป้าหมายการพัฒนาผู้เรียน

๒.๓.๓.๒ กระบวนการเรียนรู้ เป็นการดำเนินการอย่างมีขั้นตอนหรือวิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่พึงประสงค์เกิดขึ้น กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญได้แก่

๑) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของพระพุทธองค์^{๙๖} ได้แก่ (๑) ฟัง (สุตมยปัญญา) จำ (สัทธมยปัญญา) (๒) คิด (จินตมยปัญญา) (๓) ปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) และ (๔) เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง (วิปัสสนาปัญญา)

๒) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของครอนบาค (Lee J. Cronbach)^{๙๗} ได้แก่ (๑) สถานการณ์ (Situation) (๒) ความพร้อม (Readiness) (๓) เป้าหมาย (Goal) (๔) แปลความหมาย (Interpretation) (๕) การตอบสนอง (Response) (๖) ผลลัพธ์ (Consequence) และ (๗) ปฏิกริยาต่อความผิดหวัง (Reaction to Thwarting)

๓) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของกาเย่ (Gagné, M. Robert)^{๙๘} ได้แก่ (๑) กระบวนการของความตั้งใจ: การเลือกรับรู้ (The Process of Attending: Selective Perception) (๒) การเก็บสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำระยะสั้น (Short-term Memory Storage) (๓) การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้สู่ความจำระยะยาว (Encoding) (๔) การเก็บสะสมสิ่งที่เร้าที่จะจดจำไว้ (Storage) (๕) การระลึกถึงหรือเรียกความจำกลับคืนมา (Retrieval) (๖) การตอบสนองต่างๆ ไป (Response Generation) (๗)

^{๙๖} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวิวัฒน์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๙๗} อังโน กมลรัตน์ หล้าสูงรังษ์, จิตวิทยาการศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๘-๑๓๐.

^{๙๘} Gagné, M. Robert, *The Conditions of Learning* (Japan : Holt, Rinehart and Winston, 1977), pp.52-59'

การปฏิบัติพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการเรียนรู้ (Performance) และ (๘) การแสดงผลการเรียนรู้กลับยังผู้เรียน (Feedback) และให้การเสริมแรง (Reinforcement)

๒.๓.๓.๓ วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ จะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของพระพุทธองค์ แนวคิดของ ลี เจ ครอนบาค แนวคิดของกาเย นั้นจะมีลักษณะเป็นลำดับขั้นตอนตามลำดับ โดยในแนวคิดของพระพุทธองค์นั้นต้องคิดและลงมือปฏิบัติจึงจะเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง ในขณะที่แนวคิดของลี เจ ครอนบาค จะต้องเริ่มต้นจากต้องมีสถานการณ์หมายถึง สิ่งแวดล้อม หรือบรรยากาศรอบตัวผู้เรียน หรือสิ่งเร้านั้นเอง โดยสิ่งเร้านี้ก็คือ สารการเรียนรู้รวมถึงสภาพบรรยากาศการเรียนที่เหมาะสมสอดคล้องสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนที่มีความพร้อม แล้วจึงมีการกำหนดจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของผู้สอนที่ต้องการให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหลังจากเรียนรู้แล้วอย่างไร ต่อจากนั้นแปลความหมายเป็นการพยายามใช้วิธีการช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสาระการเรียนรู้ รวมถึงเข้าถึงบรรยากาศการเรียนรู้ โดยพิจารณาจากการกระทำของผู้เรียนที่ตอบสนอง ถ้าผลลัพธ์ที่ได้ประสบผลสำเร็จก็จะนำไปใช้อีกต่อไป แต่ถ้าล้มเหลวก็จะย้อนกลับไปที่ยังแปลความใหม่ เพื่อปรับปรุงวิธีการช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสาระการเรียนรู้รวมถึงบรรยากาศการเรียนรู้อย่างแท้จริง

ส่วนกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของกาเยนั้น ขั้นตอนแรกต้องเริ่มจากการตั้งเป้าหมายไว้ตามความคาดหวังของผู้เรียนก่อน แล้วจึงจัดวิธีการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้อย่างสัมพันธ์สอดคล้องกัน ต้องให้ผู้เรียนปฏิบัติด้วยการใช้สิ่งเร้าที่เรียนรู้แล้วไปประยุกต์ใช้กับสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ใหม่ โดยเฉพาะในชีวิตประจำวันซึ่งคล้ายคลึงกับสิ่งที่เรียนรู้แล้ว สังเกตผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ให้ข้อมูลย้อนกลับไปยังผู้เรียนเพื่อปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

จากผลการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้แต่ละแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ควรประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ (๑) สถานการณ์หรือสารการเรียนรู้ (๒) เป้าหมายการเรียนรู้ (๓) วิธีการต่าง ๆ ที่สัมพันธ์สอดคล้องสนับสนุนให้เป้าหมายการเรียนรู้บรรลุ โดยผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติหรือกระทำจริง (๔) ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังหรือพฤติกรรมการเรียนรู้ทั้งภายนอกและภายใน หรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน (๕) การนำผลการเรียนรู้ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ในชีวิตประจำวัน (๖) ติดตามผลการนำไปใช้ ให้ข้อมูลย้อนกลับกับผู้เรียน และปรับปรุงในกรณีที่ไม่บรรลุผล กรณีที่บรรลุผลก็นำไปใช้ในโอกาสอื่นต่อไป

นอกจากนี้ในการปลูกฝังให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติเป็นขั้นตอนติดตัวไปใช้ในชีวิตจริง ผู้สอนสามารถนำกระบวนการเรียนรู้มาใช้จัดกิจกรรมได้ดังนี้^{๙๙}

๑. กระบวนการเรียนรู้ทั่วไป (Generic Learning) คือ การจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์อย่างมีจุดมุ่งหมาย ผ่านทางประสาทสัมผัสและช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ สามารถใช้ได้กับหลายๆ วิชา โดยมีผลที่เกิดขึ้นคือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางความรู้ ความคิด ทักษะ ความสามารถทางการปฏิบัติ และลักษณะจิตพิสัย อาทิ อารมณ์ ความรู้สึกคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความสนใจ ความพอใจ เช่น กระบวนการกลุ่ม กระบวนการแก้ปัญหา และกระบวนการคิดวิเคราะห์ เป็นต้น

^{๙๙} วัฒนาพร ระบุบุทกข์, เทคนิคและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๕๔ (กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

๒. กระบวนการเรียนรู้เฉพาะวิชา (Specific Learning) เป็นกระบวนการที่ใช้ประกอบการเรียนรู้ตามสาระเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจหลักการ ทฤษฎี และวิธีการของกลุ่มสาระนั้นๆ ดังกลุ่มสาระสังคมวิทยา เช่น กระบวนการทำงาน ทักษะการจัดการ เป็นต้น

๒.๓.๔ องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของการจัดการความรู้ ดังนี้ Probst, Raub and Romhardt^{๑๐๐} ได้สรุปว่า การจัดการความรู้จะประสบความสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๖ ประการ คือ

๑. การระบุถึงความรู้ (Knowledge Identification) เป็นการบอกความต้องการในความรู้แต่ละชนิดที่พนักงานต้องการ

๒. การจัดหาความรู้ (Knowledge Acquisition) เป็นการจัดหาความรู้ตามความต้องการของพนักงาน

๓. การพัฒนาความรู้ (Knowledge Development) เป็นการพัฒนาความรู้และสร้างความรู้ใหม่ ๆ

๔. การแบ่งปัน/การกระจายความรู้ (Knowledge Sharing/Distribution) เป็นการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ที่กระจายสู่ภายนอก

๕. การใช้ความรู้ (Knowledge Utilization) เป็นการนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการปฏิบัติงาน

๖. การเก็บรักษา/จดจำความรู้ (Knowledge Retention) เป็นการเก็บรักษาความรู้ไว้ในรูปแบบต่าง ๆ

Sveiby^{๑๐๑} กล่าวว่า องค์การต้องมีการจัดการความรู้เพื่อปรับปรุงประสิทธิผลของการตัดสินใจในองค์กรเพื่อสร้างนวัตกรรม ทั้งนี้มีการจัดการความรู้ต้องประกอบด้วย

๑. การจัดการเนื้อหา (Content Management) คือ การจัดการความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) โดยเน้นการจัดระเบียบเอกสาร หรือโครงสร้างต่างๆ

๒. การจัดการความรู้ผ่านเรื่องเล่า (Narrative Management) เป็นการจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องที่รู้มา ภายใต้นแนวคิดที่ว่าเราไม่สามารถเขียนทุกเรื่องออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เนื่องจากข้อจำกัดในการเขียน ดังคำที่ว่า “We know more than we can say, we’ll always say more than we can write down: เรารู้มากกว่าเราพูดและเราพูดมากกว่าเราเขียน” การใช้เทคนิคนี้ต้องเชื่อมต่อระหว่างการสื่อสารที่น่าสนใจและเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อ

๓. การจัดการความรู้ตามบริบท/สภาวะแวดล้อม (Context Management) เป็นการจัดการความรู้โดยใช้กิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยเครือข่ายทางสังคม

^{๑๐๐} Probst, G. Raub, S. and Romhardt, K., **Managing knowledge: Building Block for success** (Chichester: John Wiley & Sons, 2000), p.22.

^{๑๐๑} Sveiby, Karl E., **What is Knowledge Management**. (2003: p.14). [Online]. Available from: <http://www.co-i-l.com/coil/knowledge-garden/kd/whwtiskm.shtml>. [2018, November]

โกศล ดีศีลธรรม^{๑๐๒} กล่าวว่า การจัดการความรู้มีองค์ประกอบหลักแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ สังคม วัฒนธรรม และองค์กร (Social-cultural and organization Components) และองค์ประกอบทางเทคโนโลยี (Technological Components) โดยองค์ประกอบทั้ง ๒ ส่วนนี้จะมีระบบการจัดการความรู้ (Knowledge Management System) ที่เป็นส่วนเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง ๒ ส่วนเข้าด้วยกัน โดยกระบวนการจัดการความรู้ความสามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑. การสร้างและจัดหาความรู้ (Knowledge creation and acquisition) ตัวอย่างที่เห็นได้ก็คือ องค์กรธุรกิจญี่ปุ่น ที่ให้ความสำคัญต่อการมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) ที่มีได้แสดงออกในรูปเอกสาร แต่องค์กรมักกระตุ้นให้บุคลากรสร้างองค์ความรู้ เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมขององค์กร โดยส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดและใช้สารสนเทศทางความรู้ ตัวอย่างของอุตสาหกรรมรถยนต์ญี่ปุ่นที่สร้างความรู้ในการพัฒนารูปแบบของรถ โดยใช้นโยบายการพัฒนาทรัพยากรบุคคลอย่างการสับเปลี่ยนพนักงานให้ทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) ที่มุ่งพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้สร้างความรู้ (Knowledge creator)

๒. การจัดการและจัดการเก็บความรู้ (Knowledge organization and storage) เป็นการจัดการความรู้ที่สร้างให้เป็นหมวดหมู่ และเก็บลงในฐานข้อมูลที่จัดเก็บ แล้วกระจายสู่หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อการใช้งาน

๓. การกระจายความรู้ (Knowledge distribution) โดยใช้เครื่องมือในการสืบค้นสารสนเทศทางความรู้จากฐานข้อมูลที่จัดเก็บ แล้วกระจายสู่หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อการใช้งาน

๔. การประยุกต์ความรู้ในการใช้งาน (Knowledge application) การเชื่อมโยงกิจการหลักต่าง ๆ ผ่านระบบการไหลของงาน ด้วยระบบเครือข่าย (network) ไปยังหน่วยงานต่าง ๆ

๒.๓.๕ การจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๔๕ หมวด ๔ แนวการจัดการศึกษา มาตรา ๒๔ การจัดการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังนี้^{๑๐๓}

ข้อ (๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

ข้อ (๒) ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

ข้อ (๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

^{๑๐๒} โกศล ดีศีลธรรม, การจัดการความรู้แห่งโลกธุรกิจใหม่ (กรุงเทพฯ : ธนาเพรสแอนด์กราฟฟิค, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

^{๑๐๓} วิสิทธิ์ โรจน์พจนรัตน์, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๔๕ (กรุงเทพฯ : ก๊อบปี่แอนด์ พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒-๓๓.

ข้อ (๔) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

ข้อ (๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการสอน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียน อาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

ข้อ (๖) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ที่มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

จากมาตรา ๒๔ การจัดการเรียนรู้ ข้อ (๑) – ข้อ (๖) สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้และลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้ได้ดังนี้

๒.๓.๕.๑ องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้

ข้อ (๑) สะท้อนให้เห็นว่า องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ สาระการเรียนรู้ จะเป็นตัวกำหนดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยต้องเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน

ข้อ (๒) สะท้อนให้เห็นว่า องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ สาระการเรียนรู้ ต้องจัดให้ผู้เรียนได้ศึกษาความรู้คือประสบการณ์ ให้ได้ฝึกทักษะกระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วย

ข้อ (๓) สะท้อนให้เห็นว่า องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ จะต้องจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติจริง ให้มีการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ ทั้งด้านสติปัญญา เน้นการคิด ด้านอารมณ์ ความรู้สึก มีคุณลักษณะที่ควรแสดงออกอย่างต่อเนื่อง และด้านทักษะ สามารถทำได้ด้วยตนเอง

ข้อ (๔) สะท้อนให้เห็นว่า องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ สาระการเรียนรู้ ต้องจัดแบบบูรณาการควบคู่กับปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดี และมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในทุกวิชา

ข้อ (๕) สะท้อนให้เห็นว่า องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ ต้องจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ใช้การวิจัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ทั้งของผู้สอนและผู้เรียน

ข้อ (๖) สะท้อนให้เห็นว่า องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ ต้องออกแบบให้ผู้เรียนมีการเรียนรู้ทั้งในชั้นเรียนและชุมชนโดยเน้นการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครอง และชุมชน

๒.๓.๕.๒ ลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้

ประการที่ ๑ : กิจกรรมการเรียนรู้ต้องเน้นความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ

ประการที่ ๒ : กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดให้ผู้เรียนนั้นต้องเน้นให้ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงด้านสติปัญญา ด้านอารมณ์ ความรู้สึก และด้านทักษะ มีการปฏิบัติจนมีความชำนาญ

ประการที่ ๓ : กิจกรรมการเรียนรู้นั้นต้องเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนไว้ในทุกวิชาและเป็นเป้าหมายการพัฒนาผู้เรียน

ประการที่ ๔ : กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดต้องมีการฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริงหรือจัดให้มีประสบการณ์จริง เน้นทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาและการประยุกต์ใช้ความรู้

ประการที่ ๕ : กิจกรรมการเรียนรู้ต้องเชื่อมโยงการเรียนรู้ที่ได้รับในชั้นเรียนกับนอกชั้นเรียน โดยเฉพาะในชุมชน โดยสาระการเรียนรู้จะต้องมีการบูรณาการความรู้ได้อย่างสมดุล ตลอดจนต้องมีการวิจัยการจัดการเรียนรู้ที่ได้จัดให้กับผู้เรียนด้วย

ประการที่ ๖ : กิจกรรมการเรียนรู้ต้องใช้สื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย และจัดบรรยากาศให้เอื้อเหมาะสมต่อการเรียนรู้

๒.๓.๕.๓ **สรุปแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผล** จากผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการ กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษา ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๕ ดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์สรุปแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลได้ดังนี้

๑) การจัดการเรียนรู้ ผู้สอนต้องใช้กระบวนการจัดการ ๕ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) การวางแผน (๒) การจัดองค์การ (๓) การจัดบุคคล (๔) การนำ และ (๕) การควบคุม

๒) การวางแผนการจัดการเรียนรู้ ผู้สอนต้องวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้วยการออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

๓) การออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้สอนต้องเลือกรูปแบบ วิธีการและเทคนิคในการจัดการเรียนรู้ โดยต้องคำนึงถึงผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง สาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

๔) การออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้สอนต้องจัดให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง หรือได้รับประสบการณ์จริง รวมถึงมีการวิจัยศึกษาการจัดการเรียนรู้ที่ได้จัดขึ้นด้วย

๕) ผู้สอนต้องออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนให้เชื่อมโยงกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกชั้นเรียน รวมถึงบูรณาการสาระการเรียนรู้

จะเห็นได้ว่า การวางแผนการจัดการเรียนรู้ของผู้สอน ด้วยการออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ หรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวังไว้ล่วงหน้าจะช่วยให้ผู้สอนเกิดความมั่นใจในการจัดการเรียนรู้มากขึ้น ช่วยสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ จึงเป็นหัวใจสำคัญและสามารถช่วยให้การจัดการเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ โดยผู้สอนต้องมีความสามารถใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ มาออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างสอดคล้องกับจุดประสงค์หรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ตลอดจนสาระการเรียนรู้ด้วย ดังนั้นผู้สอนจึงควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้แล้ว ยังจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ด้วย ซึ่งเป็นข้อบ่งชี้สำคัญในการจัดการเรียนรู้ตามความหมายการจัดการเรียนรู้ที่วิเคราะห์ได้ดังกล่าวข้างต้นมาแล้ว

๒.๓.๕.๔ **การออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้** ผู้สอนจะสามารถออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้สอนจะต้องดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ : วิเคราะห์ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังหรือจุดประสงค์การเรียนรู้

เป็นขั้นตอนแรกของการออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะต้องมีความชัดเจน เพราะจะเป็นเครื่องนำทางการจัดกิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งการประเมินผล เป็นความคาดหวังผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนการสอนแต่ละรายวิชาที่จะระบุว่าผู้เรียนมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และสามารถวัดและประเมินผลได้ การกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังหรือจุดประสงค์การเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับการวางแผนการจัดการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ ๒ : วิเคราะห์ผู้เรียน

ผู้สอนต้องวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีความสามารถในการเรียนรู้ ได้แก่ พื้นฐานความรู้เดิม ความคาดหวังต่อสิ่งที่เรียน รวมถึงความเป็นอยู่ในครอบครัวของผู้เรียน วิธีการแสวงหาความรู้ว่ามีความพยายามที่จะเรียนรู้หาข้อมูลต่าง ๆ อย่างไรบ้าง ผู้สอนจะต้องเข้าใจถึงเหตุและผลของการกระทำ และยอมรับผู้เรียนในสภาพที่เป็นอยู่

ขั้นตอนที่ ๓ : กำหนดรูปแบบ วิธีการ หรือเทคนิคการจัดการเรียนรู้

เป็นขั้นตอนที่มีความสัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้ที่ผู้สอนต้องถ่ายทอดไปยังผู้เรียน เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ หรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวังและคุณลักษณะที่พึงประสงค์

ขั้นตอนที่ ๔: ปรับและเรียบเรียงรูปแบบ วิธีการ หรือเทคนิคการจัด

การเรียนรู้ ผู้สอนจะต้องนำรูปแบบ วิธีการ หรือเทคนิคการจัดการเรียนรู้มาปรับ และเรียบเรียงให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้หรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

จะเห็นได้ว่า การออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลการเรียนรู้ตามที่ต้องการ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน การวิเคราะห์ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังหรือจุดประสงค์การเรียนรู้ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์จึงมีความสำคัญยิ่ง โดยต้องเหมาะสมสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีความสามารถอยู่ในระดับใด ผู้เรียนมีความสนใจ และวิธีการเรียนของผู้เรียน ควบคู่กับสาระการเรียนรู้ที่จะจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วย ปัจจุบันยังไม่มีผลการวิจัยใดที่บ่งชี้ว่ารูปแบบ/วิธีการ/เทคนิคการจัดการเรียนรู้ใดดีที่สุด เพราะต่างก็มีลักษณะเด่น และข้อจำกัดในการใช้เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกและนำมาปรับให้เหมาะสมด้วยดังตัวอย่างแนวทางการออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ตารางที่ ๒.๑ ตัวอย่างแนวทางการออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง / จุดประสงค์การเรียนรู้	เนื้อหา / สาระการเรียนรู้	ความรู้ / ทักษะ / คุณลักษณะที่พึงประสงค์	รูปแบบ / วิธีการ / เทคนิคการจัดการเรียนรู้
มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทความสำคัญของครอบครัวในชุมชน	๑. ชุมชน ๒. บุคคลสำคัญ ๓. วิถีชีวิตของคนในชุมชน ๔. เหตุการณ์ที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน	๑. ทักษะการเขียน ๒. ทักษะการพูด แบบร่วมมือ ๓. ทักษะการสื่อความหมาย ๔. กระบวนการกลุ่ม ๕. ทักษะการค้นคว้า ๖. ทักษะการสร้างความรู้	๑. รูปแบบการเรียนรู้๒. วิธีการสอนแบบ Storyline Method ๓. บทบาทสมมุติ ๔. สถานการณ์จำลอง ๕. อภิปรายกลุ่ม ๖. เทคนิคการตั้งคำถาม

ที่มา: วัฒนาพร ระงับทุกข์. (๒๕๔๕). เทคนิคและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

๒.๓.๕.๕ ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น ๕ ประเภทดังนี้

๑) ทรัพยากรบุคคล ที่สำคัญคือ ผู้สอน ต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการสอน มีอารมณ์ ความรู้สึกที่ดีต่อการสอน และพื้นฐานด้านส่วนตัวของผู้สอน มีผลต่อการจัดการเรียนและ ผู้เรียน พื้นฐานด้านสภาพสังคม เศรษฐกิจของครอบครัว พัฒนาการ ได้แก่ วุฒิภาวะ แรงจูงใจ อารมณ์ ร่างกาย สติปัญญา ความสนใจ และอารมณ์ ความรู้สึกของผู้เรียน ลักษณะการเรียนของผู้เรียนมีผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

๒) ทรัพยากรวิธีการ เป็นวิธีจัดกิจกรรม ๓ รูปแบบ^{๑๐๔} ได้แก่

(๑) วิธีการนำเสนอเนื้อหาในการสอน มี ๕ รูปแบบที่ใช้เป็นแนวทางในการเตรียมการสอน คือ ๑) รูปแบบที่ผู้สอนเป็นผู้อภิปราย ๒) รูปแบบการให้แสดงพฤติกรรม ๓) รูปแบบการพัฒนาสติปัญญา ๔) รูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์ และ ๕) รูปแบบการจัดการในการเลือกวิธีการเสนอเนื้อหาควรใช้วิธีการที่สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และเนื้อหา ความสนใจ ความสามารถ ระดับพัฒนาการของผู้เรียน ชีวิตจริงของผู้เรียนโดยผู้สอนต้องมีความสามารถที่จะใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย กำหนดและนำข้อมูลมาเสนอต่อผู้เรียน ผู้สอนต้องเป็นผู้ให้คำปรึกษา เสนอแนะ วินิจฉัย เป็นผู้ร่วมเรียนในขณะที่ผู้เรียนกำลังทำกิจกรรม มีความสามารถในการติดต่อกับชุมชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

(๒) วิธีการจัดการเนื้อหาเพื่อการสอน ผู้สอนต้องมีการจัดการเนื้อหาเพื่อให้การสอนดำเนินการไปได้ ได้แก่ การบูรณาการ การเรียงลำดับเนื้อหาตั้งแต่ข้อเท็จจริง ความคิดรวบยอด ทักษะระดับความยากง่ายของเนื้อหา การนำเสนอ และการจัดการเนื้อหาเพื่อการสอนอย่างสมเหตุสมผล โดยจะต้องพิจารณาความเหมาะสมของความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงกับแนวความคิดรวบยอด

(๓) วิธีการจัดการหลักสูตร ไม่ว่าจะ เป็นหลักสูตรรายวิชา หลักสูตรกิจกรรมและหลักสูตรแกน ควรมีการเขียนถึงรายละเอียดย่อยของหลักสูตรไว้ด้วย นอกจากจะกล่าวถึงการถ่ายโอนเนื้อหา บทบาทของผู้สอน ผู้เรียนในการเรียนการสอน

๓) ทรัพยากรเนื้อหาหรือสาระการเรียนรู้ ควรมีความเที่ยงตรงแสดงผลการเรียนรู้ ออกมาได้ตรงตามจุดประสงค์ มีใจความสำคัญ ความคิดรวบยอด และหลักการของวิชานั้นๆ ด้วย ผู้เรียนมีความสนใจเนื้อหา มีความสามารถในการเข้าใจและเรียนรู้เนื้อหานั้น และสอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคม อาทิเช่น พัฒนาอารมณ์ ความรู้สึก ค่านิยม เข้าใจธรรมชาติ การจัดการธรรมชาติ เข้าใจวัฒนธรรมกลุ่ม พัฒนาความคิดที่เป็นอิสระ ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ความคิดรอบข้างตน และสามารถนำไปใช้ในการจัดการของผู้เรียนทั้งในปัจจุบันและอนาคต

^{๑๐๔} รุจิรี ภูสาระ, การเขียนแผนการเรียนรู้ (กรุงเทพฯ : บริษัท บุ๊ค พอยท์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔-๘๑.

๔) ทรัพยากรวัสดุ และเครื่องมือ ในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ จะต้องมีการวางแผน การใช้วัสดุ และเครื่องมือที่จำเป็นเพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้บรรลุผล และเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ต้องมีการตรวจสอบสภาพให้เรียบร้อยอยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้งาน

๕) ทรัพยากรงบประมาณ เป็นสิ่งที่ผู้สอนควรจัดวางแผนการใช้งบประมาณก่อน และภายหลังการสอนว่ามีค่าใช้จ่ายในเรื่องใดบ้างที่จำเป็น เพื่อให้การจัดการเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล

๒.๓.๕.๖ แผนการจัดการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลนั้นต้องมุ่งจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยผู้สอนจะต้องมีการวางแผนไว้ก่อนล่วงหน้า และจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ไว้ให้พร้อมก่อนดำเนินการจัดการเรียนรู้ ดังนั้นผู้สอนจึงควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแผนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้^{๑๐๕}

๑) ความหมายของแผนการจัดการเรียนรู้ หมายถึง แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อการใช้สื่อการเรียนรู้อ และการวัดผลประเมินผล ที่สอดคล้องกับสาระการเรียนรู้และจุดประสงค์การเรียนรู้อ หรือผลการเรียนรู้อที่คาดหวังที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

๒) ลักษณะของแผนการจัดการเรียนรู้ที่ดี ควรมีลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อดังต่อไปนี้

(๑) เป็นกิจกรรมการเรียนรู้อที่ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติให้มากที่สุด โดยมีผู้สอนเป็นผู้ให้คำแนะนำ ส่งเสริม หรือกระตุ้นให้กิจกรรมที่ผู้เรียนดำเนินการเป็นไปตามจุดประสงค์การเรียนรู้อที่กำหนดไว้

(๒) เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนค้นพบคำถาม หรือทำสำเร็จด้วยตนเอง โดยผู้สอนต้องลดบทบาทจากผู้ออกคำตอบมาเป็นผู้ออกกระตุ้นด้วยคำถาม หรือปัญหาให้ผู้เรียนคิดแก้ไข หรือหาแนวทางไปสู่ความสำเร็จในกิจกรรมด้วยตนเอง

(๓) เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เรียนรับรู้ และเรียนรู้ออย่างเป็นกระบวนการและสามารถนำกระบวนการไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

(๔) เป็นกิจกรรมที่ผู้สอนได้ใช้นวัตกรรมการเรียนรู้อต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้อ เหมาะสมกับสาระการเรียนรู้และผู้เรียน

(๕) เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากวัสดุอุปกรณ์แหล่งเรียนรู้อในชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒) ขั้นตอนการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้อ มีลำดับขั้นตอนดังนี้

(๑) วิเคราะห์คำอธิบายรายวิชา และหน่วยการเรียนรู้เดิม เพื่อกำหนดหน่วยการเรียนรู้ใหม่ และเขียนรายละเอียดของแต่ละหัวข้อของแผนการจัดการเรียนรู้อ

(๒) วิเคราะห์ผลการเรียนรู้อที่คาดหวัง เพื่อนำมาเขียนเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้อ โดยให้ครอบคลุมพฤติกรรมทั้งด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการ อารมณ์ ความรู้สึกและค่านิยม

^{๑๐๕} อภรณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน (ฉบับปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ : โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑๓-๒๒๐.

(๓) วิเคราะห์สาระการเรียนรู้ โดยเลือกและขยายสาระการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับผู้เรียน ชุมชน และท้องถิ่น มีความเที่ยงตรง เป็นตัวแทนของความรู้และสำคัญ

(๔) วิเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยเลือกรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดกิจกรรมให้ปฏิบัติทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนและถ่ายทอดการเรียนรู้ไปสู่สถานการณ์ใหม่ๆ ให้ผู้เรียนตรวจสอบความเข้าใจ สรุปเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนรู้และจะเรียนต่อไป

(๕) วิเคราะห์กระบวนการประเมินผล โดยเลือกใช้วิธีการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้หลากหลายวิธีการ เครื่องมือมีความเชื่อมั่น แปลผลไปสู่การปรับปรุงและพัฒนา

(๖) วิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ โดยคัดเลือกสื่อการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน ให้เหมาะสมสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้

๓) องค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

(๑) ส่วนนำ ได้แก่ รายวิชา/กลุ่ม ชั้น ชื่อหน่วยการเรียนรู้ หรือชื่อแผนการจัดการเรียนรู้ จำนวนเวลาที่สอนกี่ชั่วโมง

(๒) จุดประสงค์การเรียนรู้หรือผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง เป็นการระบุจุดประสงค์ให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านความรู้ ทักษะ/กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม หรือด้านความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ ความรู้สึก และด้านการเคลื่อนไหวของร่างกายเพื่อให้เกิดทักษะนั่นเอง

(๓) สาระการเรียนรู้ เป็นการระบุเนื้อหาสาระหรือแนวคิดของเนื้อเรื่องหรือสาระที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้ เรียงตามลำดับเป็นข้อๆ ตลอดจนจนวิธีการแสวงหาความรู้จากสาระนั้นๆ

สาระการเรียนรู้ หรือเนื้อหาความรู้ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอไว้พอสังเขป มีดังนี้

อ้าง บัวศรี^{๑๐๖} ได้กล่าวถึงสาระการเรียนรู้หรือเนื้อหาความรู้ไว้ ๓ ทักษะ คือ

๑. ความรู้ คือ วิชาหรือสาขาวิชาที่เกิดจากการประมวลข้อเท็จจริงและมโนทัศน์หรือแนวความคิดรวบยอดเข้าเป็นหมวดหมู่อย่างมีระเบียบ ในแง่ของการสอน ทำได้โดยวิธีการถ่ายทอดอย่างตรงไปตรงมา ผู้สอนเป็นผู้บอกวิชาความรู้ ในขณะที่ผู้เรียนรับฟังและจดจำไว้

๒. ความรู้ คือ ผลที่เกิดจากประสบการณ์ โดยผู้เรียนมีความรู้เพิ่มขึ้นนั้นเป็นผลจากประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนและเกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ การจัดการเรียนการสอนจึงต้องสอบถามความต้องการและปัญหาของผู้เรียน

๓. ความรู้ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างวิชาหรือสาขาวิชาต่างๆ กับประสบการณ์ โดยผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดี ผู้เรียนจะต้องเข้าใจว่าความรู้มีหลายประเภท การเรียนรู้บางประเภทต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้าเป็นหลัก บางประเภทต้องอาศัยการแปลความ บางประเภท

^{๑๐๖} อ้าง บัวศรี, **ทฤษฎีหลักสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : บริษัทธนธัชการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๑-๑๒๔.

ต้องอาศัยการใช้เหตุผล ทักษะนี้จะช่วยให้ผู้สอนสามารถออกแบบและพัฒนาหลักสูตรได้มาก โดยเฉพาะการแก้ปัญหาความแตกต่างระหว่างบุคคล

McMillian, H. James^{๑๐๗} กล่าวถึงมิติของความรู้ประกอบด้วย ๔ ประเภทดังนี้

๑. ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริง (Factual Knowledge) หมายถึง ความรู้ที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ผู้เรียนต้องมีความรู้เพื่อฝึกหัดหรือการแก้ไขปัญหา

๒. ความรู้ที่เป็นแนวความคิดรวบยอด (Conceptual Knowledge) หมายถึง ความรู้ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันท่ามกลางองค์ประกอบพื้นฐานภายในโครงสร้างใหญ่ที่ทำให้สามารถไปด้วยกันได้

๓) ความรู้ที่เป็นกรกระทำ (Procedural Knowledge) หมายถึง ความรู้ที่เป็นวิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ วิธีการแสวงหาความรู้ และเกณฑ์ที่เป็นทักษะ เทคนิค วิธีการ

๔) ความรู้ที่เป็นปัญญา (Metacognitive Knowledge) หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญญาการตระหนักรู้และเป็นความรู้ในตัวตนของผู้เป็นเจ้าของความรู้

ประพนธ์ ผาสุกยี่ต^{๑๐๘} ได้กล่าวถึงความรู้ไว้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑. ความรู้ที่เห็นได้ชัด (Explicit Knowledge) คือ ความรู้ที่อาจจะอยู่ในรูปของเอกสาร หนังสือ ตำรับตำรา คู่มือปฏิบัติงาน หรือในไฟล์คอมพิวเตอร์ หรือความรู้คือวิชานั้นเอง

๒. ความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน (Implicit Knowledge) คือ ความรู้ที่ฝังลึกดึงออกมาค่อนข้างยาก เป็นสิ่งที่เรารู้แต่มันซ่อนเร้นอยู่ จนเราเองก็ไม่รู้ว่ารู้สิ่งๆ นั้น หรือความรู้คือผลที่เกิดจากประสบการณ์หรือความรู้ที่เป็นปัญญาในตัวตนของคนนั้น

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าเนื้อหาความรู้หรือสาระการเรียนรู้ที่นักวิชาการแต่ละท่านได้ให้ความหมายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าความรู้ไม่ใช่มีอยู่ในตำราอย่างเดียวแต่ความรู้มีอยู่หลายรูปแบบ

๔) กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย

(๑) ใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางหรือเป็นสำคัญ

(๒) ใช้นวัตกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และเหมาะสมกับสาระการเรียนรู้

(๓) มีลำดับขั้นตอนเป็นขั้นนำเข้าสู่บทเรียน ชั้นปฏิบัติการกิจกรรม และขั้นสรุปหลักการความคิดรวบยอด

๕) การวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ ประกอบด้วย

(๑) ประเมินสติปัญญา ความรู้ ความคิด ความเข้าใจ

(๒) ประเมินอารมณ์ ความรู้สึก

^{๑๐๗} McGill Ian; & Brockbank Anne, **The Action Learning Handbook** (New York : Rantledge Falmer, 2004), pp.41-42.

^{๑๐๘} ประพนธ์ ผาสุกยี่ต, **การจัดการความรู้ฉบับมือใหม่หัดขับ** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไยไย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๔-๘๕.

- (๓) ประเมินผลการปฏิบัติ หรือทักษะ/กระบวนการ
  - (๔) เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้
- ๖) แหล่งการเรียนรู้ ประกอบด้วย
- (๑) ระบุวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่ใช้ตามลำดับของกิจกรรม
  - (๒) ระบุแหล่งการเรียนรู้ สถานที่ต่าง ๆ ที่ผู้เรียนไปศึกษาเรียนรู้
  - (๓) ระบุบุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นวิทยากร
- ๗) บันทึกผลการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย
- (๑) เขียนแสดงผลการจัดการเรียนรู้
  - (๒) เขียนปัญหาต่าง ๆ ที่พบจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
  - (๓) เขียนข้อเสนอแนะ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขในการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป

๒.๓.๖ รูปแบบการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ คือกระบวนการจัดการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ หรือได้ฝึกหัด หรือได้กระทำโดยได้รับการเสริมแรงอย่างมีประสิทธิภาพสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องและประสานงานกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิผลมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดขึ้นอย่างค่อนข้างถาวรกับผู้เรียน ตามขีดความสามารถที่มีได้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม โดยใช้วัดโพธิ์งาม ชุมชน และประสบการณ์เป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความรู้ให้ผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ เพื่อเป็นพื้นฐานความคิดในการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเป็นระบบและช่วยในการทำนายผลที่จะเกิดตามมาจากการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๒.๓.๖.๑ ความหมายของรูปแบบ มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ดังนี้

ทิตินา แคมมณี^{๑๐๙} ได้กล่าวว่า รูปแบบเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบสอบหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยสร้างมาจากความคิด ประสบการณ์ การใช้อุปมาอุปไมย หรือจากทฤษฎี หลักการต่าง ๆ และแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย แผนผัง ไดอะแกรม หรือแผนภาพ ช่วยให้เห็นตนเองและบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบจึงไม่ใช่ทฤษฎี

^{๑๐๙} ทิตินา แคมมณี, รูปแบบการเรียนการสอน ทางเลือกที่หลากหลาย (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๒๒๐.

Stanford Encyclopedia of Philosophy^{๑๑๐} ได้ให้ความหมายของรูปแบบว่า รูปแบบเป็นระบบหรือโครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นมาจากทฤษฎีทั่วไปเพื่อใช้พรรณนาและอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ

Torsten Husén & Neville, T.Postlethwaite^{๑๑๑} ได้ให้ความหมายว่ารูปแบบ คือ โครงสร้างที่ถูกนำเสนอเพื่อใช้วินิจฉัยความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบที่สร้างมาจากเหตุการณ์ การหยั่งรู้ ด้วยวิธีการอุปมาอุปมัย หรือได้มาจากทฤษฎี รูปแบบจึงไม่ใช่ทฤษฎี

เมื่อพิจารณาความหมายของรูปแบบที่นักวิชาการดังกล่าวได้ให้ความหมาย ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ข้อคิดเห็นป่งชี้ที่สำคัญในความหมายของรูปแบบของนักวิชาการที่ได้อ้างอิงเอกสาร ๔ ฉบับ มีความคิดเห็นสอดคล้องตรงกัน ๒ ฉบับ คือ รูปแบบอาจเป็นระบบ เป็นโครงสร้างที่สร้างมาจากทฤษฎี สร้างมาจากประสบการณ์/เหตุการณ์ สร้างมาจากการอุปมาอุปไมย และไม่ใช่ทฤษฎี หรือรูปแบบต้องสร้างมาจากความคิด

๒.๓.๖.๒ องค์ประกอบของรูปแบบ มีนักวิชาการอธิบายองค์ประกอบของรูปแบบไว้พอสังเขปที่สำคัญได้แก่

Keeves, J.^{๑๑๒} กล่าวว่า รูปแบบโดยทั่วไปจะมีองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ (๑) รูปแบบจะต้องนำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา ซึ่งสามารถทดสอบได้ (๒) โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ ซึ่งสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์เรื่องนั้นได้ (๓) รูปแบบจะต้องสามารถช่วยจินตนาการความคิดรวบยอด และความสัมพันธ์รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้ และ (๔) รูปแบบควรจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง

Torsten Husén & Neville, T.Postlethwaite^{๑๑๓} กล่าวว่า รูปแบบที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วย (๑) นำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา ซึ่งสามารถสังเกตได้ (๒) โครงสร้างของรูปแบบจะต้องปรากฏกลไกเชิงสาเหตุที่กำลังศึกษาและสามารถอธิบายเรื่องที่กำลังศึกษาได้ด้วย นอกจากจะทำนายผลที่ตามมาได้แล้ว (๓) รูปแบบจะต้องช่วยให้เกิดจินตนาการในการสร้างแนวความคิดรวบยอด และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่กำลังศึกษาใหม่ๆ ด้วย และ (๔) รูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปองค์ประกอบของรูปแบบได้คือ รูปแบบจะต้องมีการประเมินประสิทธิผลของรูปแบบว่าเป็นไปตามที่ทำนายผลไว้หรือไม่ มีองค์ประกอบปัญหาและความจำเป็นของรูปแบบที่จัดทำขึ้น เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ อธิบายปรากฏการณ์เรื่องนั้น หรือ

^{๑๑๐} Stanford Encyclopedia of Philosophy, **Model Theory**, Retrieved August 23, 2006, from <http://plato.stanford.edu/entries/model-theory/>

^{๑๑๑} Torsten Husén; & Neville, T. Postlethwaite, **The International Encyclopedia of Education**, 7th ed. (Great Britain : BPC Wheatons, 1994), 3865.

^{๑๑๒} อ่างใน ทิศนา แคมมณีนี, **ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒๐,

^{๑๑๓} Ibid, p.3865

ปรากฏกลไกเชิงสาเหตุที่กำลังศึกษา และอธิบายเรื่องที่กำลังศึกษามีองค์ประกอบผลที่เกิดจากใช้รูปแบบนี้ จะช่วยสร้างความคิดรวบยอด ความสัมพันธ์ของสิ่งที่กำลังศึกษาและองค์ประกอบมีความสัมพันธ์กันในเชิงโครงสร้างมากกว่าเชิงเชื่อมโยง เพื่อช่วยให้การสืบเสาะความรู้บรรลุผล

๒.๓.๖.๓ ประเภทของรูปแบบ

Keeves, J.^{๑๑๔} และ Torsten Husén & Neville, T. Postlethwaite^{๑๑๕} ได้อธิบายประเภทของรูปแบบไว้ ๕ รูปแบบตรงกันดังนี้

๑) รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดออกมาเปรียบเทียบระหว่างองค์ประกอบของรูปแบบกับองค์ประกอบที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหาที่กำลังศึกษาอยู่ รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์กายภาพ สังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์

๒) รูปแบบเชิงภาษา (Semantic Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดออกมาผ่านทางภาษาพูดและเขียน รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านศึกษาศาสตร์

๓) รูปแบบเชิงแผนผัง (Schematic Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีกับโลกของความเป็นจริงผ่านทางแผนผัง แผนภาพ ไดอะแกรม กราฟ เป็นต้น

๔) รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดผ่านออกทางสูตรคณิตศาสตร์ หรือสมการ ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นหลังจากใช้รูปแบบเชิงภาษาแล้ว

๕) รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดผ่านออกทางความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ของสภาพการณ์ ปัญหาใดๆ รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากด้านศึกษาศาสตร์

จะเห็นได้ว่าความรู้ที่ได้จากประเภทของรูปแบบดังกล่าวข้างต้น สามารถนำไปประยุกต์เลือกใช้วิเคราะห์รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ต่อไป

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวข้องประกอบด้วยความเข้าใจความหมายของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เข้าถึงความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ลักษณะของแหล่งเรียนรู้ ประเภทของแหล่งเรียนรู้ และพัฒนาการดำเนินการใช้แหล่งเรียนรู้ ได้เป็นอย่างดี มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

ความหมายของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

^{๑๑๔} อ่างใน ทิศนา ขัมมณี, ศาสตราจารย์: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒๐-๒๒๑.

^{๑๑๕} Ibid, p.3865.

ประเวศ วะสี^{๑๑๖} และสุทธาสินี วัชรบูล^{๑๑๗} ได้ให้ความหมายไว้สอดคล้องกันว่า แหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งรวมวิทยาการที่สังคมยอมรับและถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งและจำเป็นสำหรับการเรียนรู้ศึกษาค้นคว้า ของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมายของความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ แหล่งหรือที่รวมอาจเป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูลข่าวสารความรู้และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอนเป็นการเรียนรู้ที่มีกำหนดเวลาการเรียนยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา^{๑๑๘} ให้ความหมายว่า แหล่งเรียนรู้เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารสารสนเทศและประสบการณ์ที่สนับสนุนให้ผู้เรียนใฝ่เรียนรู้แสวงหาความรู้และเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องเพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

ศิริกาญจน์ โกสมุภ และดารณี คาวังนัง^{๑๑๙} และอาชัญญา รัตนอุบล และคณะ^{๑๒๐} แหล่งเรียนรู้ คือ สภาพแวดล้อมทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียนที่ช่วยให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติหรือได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มเพื่อนระหว่างครูกับผู้เรียน ระหว่างวิทยากรแหล่งเรียนรู้กับครูและผู้เรียน รวมทั้งเป็นแหล่งที่ผู้เรียนอาจอาศัยการสืบค้นของตนเองเพื่อสืบค้นเพิ่มเติมสิ่งที่มีอยู่ในสังคมรอบตัวทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นเป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้และเกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและสร้างพฤติกรรม เพื่อจุดประสงค์ให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ มีความสนใจใฝ่รู้ และเป็นบุคคลที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต สอดคล้องกับ บุญชัย งามวิทย์โรจน์ และคณะ^{๑๒๑} ภูมิปัญญาท้องถิ่น นับว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพและวัฒนธรรมทางปฏิบัติสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม เป็นความรู้ของชุมชนกลุ่มคนต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมมา สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานร้อยพันปีภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์คือ เป็นองค์ความรู้ที่ได้ผ่านการพิสูจน์ทดลองและผ่านกระบวนการคัดสรร

^{๑๑๖} ประเวศ วะสี, ปาฐกถา: มหาวิทยาลัยกับจิตตปัญญาศึกษาและไตรยางค์แห่งการศึกษา (กรุงเทพฯ : ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๑๑๗} สุทธาสินี วัชรบูล, รายงานการวิจัยเรื่องพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งการเรียนรู้กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ (นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๑๑๘} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัยการพัฒนามาตรฐานแห่งการเรียนรู้ (กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

^{๑๑๙} ศิริกาญจน์ โกสมุภ และดารณี คาวังนัง, ชุดพัฒนาสู่มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน : สอนเด็กให้คิดเป็น (กรุงเทพฯ : เสริมสินพีเรสซิสเท็ม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

^{๑๒๐} อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ, รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : สอนสาธารณะ (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘.

^{๑๒๑} บุญชัย งามวิทย์โรจน์ และคณะ, รายงานการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการ. ทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำชี (นนทบุรี : ส่วนวิจัยและพัฒนาทรัพยากรน้ำ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

ปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบมาแล้วแต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างกันจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ตรงที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเจาะเฉพาะเจาะจง เฉพาะชุมชนท้องถิ่น

Wittich & Schuller^{๑๒๒} ให้ความหมาย แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นคือประชาชนสถานที่และสิ่งของที่อยู่ในชุมชนซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงแหล่งที่เป็นวิชาการสำหรับโรงเรียนประกอบด้วยประชาชนสถานที่สิ่งต่าง ๆ และกิจกรรมทั้งหลายที่นำมาใช้ในการศึกษาของนักเรียนเพื่อให้เป็นผลเมืองดี”

Olsen^{๑๒๓} ได้ให้ความหมายของคำว่าแหล่งชุมชนคือเป็นทรัพยากรที่ประกอบด้วยสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งหมดรวมทั้งประสบการณ์ซึ่งอาจได้รับจากชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือหลายชุมชน ได้แก่ ธรรมชาติประชากร ไร่นา โรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มชุมชน องค์กร และสถาบันต่าง ๆ ตลอดจนทั้งโครงสร้างและกระบวนการของสังคมและแนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคม สอดคล้องกับ Good^{๑๒๔} ได้กล่าวว่าแหล่งชุมชนหมายถึง สถาบันองค์กรต่างๆตลอดจนทั้งบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในชุมชนรวมทั้งวัตถุสิ่งของที่มีอิทธิพลต่อนักเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม

ผู้วิจัยสังเคราะห์นิยามความหมายของแหล่งเรียนรู้สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นสามารถนำมาเป็นสื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้ของชุมชนกับวัด เพราะในท้องถิ่นนั้นที่เป็นสถานที่รวมความหลากหลาย ได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพสังคม ประชาชน ชาติพันธุ์ การนับถือศาสนา การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรม ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับเทศบาล ระดับอำเภอและระดับจังหวัดที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความสามารถใช้เป็นสื่อเชื่อมโยงความรู้ให้กับผู้ศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ได้ด้วยตนเองก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และศิลปวัฒนธรรม

๒.๔.๒ ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

ผู้วิจัยได้ศึกษา ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ได้มีนักวิชาการได้สรุปไว้ดังนี้ ศิริกาญจน์ โกสมุฏและดารณี คาวจัน^{๑๒๕} และกิ่งแก้ว อารีรักษ์^{๑๒๖} แหล่งเรียนรู้สามารถช่วยผู้เรียนสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงรู้จักคิดแบบองค์รวม และการเรียนรู้ด้วยวิธีที่หลากหลายเป็นแหล่งเอื้ออำนวยให้ครูผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการได้ดังนี้

๑. ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพชีวิตจริงสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

^{๑๒๒} Wittich, W. A. & Chuller, C. F., **Audio visual materials** (New York: Harper & Row, 1962), p.229.

^{๑๒๓} Olsen, E. G., **School and community** (New Jersey: Prentice-Hall, 1992), p.73.

^{๑๒๔} Good, C., **Dictionary of education** (New York: McGraw-Hill Book, 1973), p.496.

^{๑๒๕} ศิริกาญจน์ โกสมุฏ และดารณี คาวจัน, **ชุดพัฒนาสู่มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน : สอนเด็กให้คิดเป็น** (กรุงเทพฯ : เสริมสินพีเรสซิสแอดมิส, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗๐.

^{๑๒๖} กิ่งแก้ว อารีรักษ์, **การจัดการความรู้โดยใช้รูปแบบหลากหลาย** (กรุงเทพฯ : เมธีทีปส์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๘.

ช่วยให้เกิดการพัฒนาคูณภาพชีวิตของตนครอบครัว ท้องถิ่นชีวิตในท้องถิ่น ชุมชน ธรรมชาติระบบความสัมพันธ์ผ่านบุคคล สถานที่ และบริบททางสังคม

๒. เรียนในสิ่งที่มีคุณค่า มีความหมายต่อชีวิตทำให้เห็นคุณค่าเห็นความสำคัญสิ่งที่เรียน

๓. ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้ท้องถิ่นสู่ความรู้สากลสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวไปสู่สิ่งที่อยู่ไกลตัวได้อย่างเป็นรูปธรรม

๔. เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง

๕. มีส่วนร่วมในองค์กรท้องถิ่นบุคคลและครอบครัวในการพัฒนาท้องถิ่น

๖. ได้เรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายได้ลงมือปฏิบัติจริง ส่งผลให้ เกิดทักษะการแสวงหาความรู้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา^{๑๒๗} กล่าวว่าการใช้แหล่งเรียนรู้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน สามารถเรียนรู้จากสภาพจริง การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ ธรรมชาติ หน่วยงาน องค์กร สถานประกอบการ ชุมชนและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งผู้เรียนผู้สอนสามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้หรือเรื่องที่สนใจศึกษาได้จากแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ชุมชน และธรรมชาติ นับว่าเป็นชุมชนทรัพยากรมหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง ได้แก่

๑. ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงค้นคว้าหาความรู้ได้ด้วยตนเอง

๒. ผู้เรียนได้ฝึกการทำงานเป็นกลุ่มร่วมคิดร่วมทำร่วมแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้และทักษะกระบวนการต่าง ๆ

๓. ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการสังเกตการเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลการความหมายและการสรุปความคิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ

๔. ผู้เรียนได้ประเมินผลการทำงานได้ด้วยตนเอง

๕. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้ได้

๖. ผู้สอนเป็นที่ปรึกษาให้ความรู้ให้คำแนะนำให้การสนับสนุน

จากข้อความที่ได้กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าแหล่งเรียนรู้มีความสำคัญ ดังนี้

๑. ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพชีวิตจริงสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ช่วยให้เกิดการพัฒนาคูณภาพชีวิตของตนครอบครัว ท้องถิ่นชีวิตในท้องถิ่น ชุมชน ธรรมชาติระบบความสัมพันธ์ผ่านบุคคล สถานที่ และบริบททางสังคม

๒. ผู้เรียนเห็นคุณค่า มีความหมายต่อชีวิตทำให้เห็นคุณค่าเห็นความสำคัญสิ่งที่เรียน

๓. ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้ท้องถิ่นสู่ความรู้สากลสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวไปสู่สิ่งที่อยู่ไกลตัวได้อย่างเป็นรูปธรรม

^{๑๒๗} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, แหล่งเรียนรู้โรงเรียนทีใกล้บ้าน (กรุงเทพฯ : เสนาธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

๔. ผู้เรียนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง
๕. ผู้เรียนมีส่วนร่วมในองค์กรท้องถิ่นบุคคลและครอบครัวในการพัฒนาท้องถิ่น
๖. ผู้เรียนได้เรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย ได้ลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดทักษะการแสวงหาความรู้ ค้นคว้าหาความรู้ ได้ด้วยตนเองเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้
๗. ผู้เรียนได้ฝึกการทำงานเป็นกลุ่มร่วมคิดร่วมทำร่วม สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ และเกิดทักษะชีวิต
๘. ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการสังเกตการเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูล การรู้ความหมายและการสรุปความคิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ
๙. ผู้เรียนได้ประเมินผลการทำงานได้ด้วยตนเอง
๑๐. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้ให้ผู้อื่นรับรู้ได้

๒.๔.๓ ลักษณะของแหล่งเรียนรู้

ผู้วิจัยได้ศึกษา ลักษณะของแหล่งเรียนรู้ ตามแนวทางของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา^{๑๒๘} กำหนดลักษณะของแหล่งเรียนรู้ ที่ผู้เรียนสามารถศึกษาได้ทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ไว้ดังนี้

๑. แหล่งเรียนรู้ตอบสนองการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการ (process of learning) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (learning by doing)
๒. เป็นแหล่งทำกิจกรรม แหล่งทัศนศึกษา แหล่งฝึกงานและแหล่งประกอบอาชีพของผู้เรียน
๓. เป็นแหล่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นโดยตนเอง
๔. เป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า วิจัย และฝึกอบรม
๕. เป็นองค์กรเปิด ผู้สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้เต็มที่และทั่วถึง
๖. สามารถเผยแพร่ข้อมูลแก่ข้อมูลแก่ผู้เรียนในเชิงรุกสู่ทุกกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง ประหยัดและสะดวก
๗. มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน
๘. มีสื่อประเภทต่าง ประกอบด้วย สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอนและการพัฒนาอาชีพ

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ลักษณะของแหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วย เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ตอบสนองการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการ (process of learning) สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง การเรียนรู้โดยการทำกิจกรรมโดยการปฏิบัติจริง (learning by doing) เป็นแหล่งเพื่อทัศนศึกษา เป็นแหล่งฝึกงานและแหล่งประกอบอาชีพของผู้เรียน เป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า วิจัย และฝึกอบรม ผู้สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้เต็มที่และทั่วถึง มีข้อมูลแก่ผู้เรียนใน

^{๑๒๘} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (ฉบับที่ ๑๑)

เชิงรุกสู่ทุกกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง ประหยัดและสะดวก สามารถเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันมีสื่อประเภทต่าง อาทิ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอนและการพัฒนาอาชีพ

๒.๔.๔ ประเภทของแหล่งเรียนรู้

ผู้วิจัยได้ศึกษา ระบบการศึกษาของไทย การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ถ้าการจัดการเรียนรู้ ใน ๓ ระบบ จัดการศึกษาโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น จะแตกต่างจากการบอกความรู้ให้กับผู้เรียน เพราะการศึกษาหาความรู้จากองค์ความรู้ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น จะเป็นการเรียนที่เกิดขึ้นนอกรั้วโรงเรียน เป็นการแสวงหา เป็นการสะสมความรู้ ทักษะและเจตคติ ให้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรง และสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ได้ จะเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น สามารถจำแนกได้ดังนี้

กรมวิชาการ^{๑๒๙} ได้จำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้ได้ ๖ ประเภทได้แก่

๑. ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้มีประสบการณ์ประสบความสำเร็จในงานอาชีพที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น

๒. ประเภทแหล่งวิทยากร ได้แก่ สถาบันองค์กรหน่วยงานห้องสมุดซึ่งให้บริการความรู้ในเรื่องต่างๆ

๓. ประเภทสถานประกอบการซึ่งให้บริการความรู้ฝึกอบรมเกี่ยวกับงานและวิชาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น

๔. ประเภททรัพยากรธรรมชาติแวดล้อม เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์

๕. ประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น แผ่นพับ วารสาร หนังสืออ้างอิง หนังสือพิมพ์

๖. ประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น อินเทอร์เน็ต วิกิพีเดีย และคอมพิวเตอร์ช่วยสอน

ประจักษ์ บุญอารีย์^{๑๓๐} จำแนกแหล่งเรียนรู้ได้ ๘ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งการเรียนรู้ธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น ดิน หินน้ำ สัตว์ พืช อากาศ หรือสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

๒. แหล่งการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ที่องค์กรภาครัฐและเอกชน หอสมุดของท้องถิ่น และห้องสมุดเอกชน ทั้งที่อยู่ในและนอกสถานศึกษาขององค์กรเอกชน หรือของส่วนบุคคล สถาบันการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นในท้องถิ่น เช่น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์เมือง พิพิธภัณฑ์ปลาน้ำจืด สวนสัตว์ สวนสมุนไพร สวนหิน สวนพฤกษศาสตร์ และสวนรุกขชาติ ศูนย์วิทยาศาสตร์ แหล่งประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เป็นสถานที่อันมีร่องรอยความเป็นมาในอดีต ได้แก่ ซากปรักหักพังของชุมชนเก่า วัดเก่า ภาพเขียนสีผนัง ถ้ำ เต่าเผาเครื่องปั้นดินเผา ปราสาทขอม เป็นต้น สถานที่ราชการให้ประชาชนได้สามารถเรียนรู้ และเข้าใจในภารกิจต่าง ๆ สถานประกอบการของ

^{๑๒๙} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔** (กรุงเทพฯ : ศูนย์กลางคึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๔.

^{๑๓๐} ประจักษ์ บุญอารีย์, “การใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเพื่อการศึกษา” (วารสารคุรุทัศน์ ๑๖ เมษายน ๒๕๔๖), หน้า ๔๖-๔๗.

เอกชนสามารถให้ผู้ต้องการเรียนรู้เข้าไปเรียนรู้กิจกรรมต่าง ๆ ได้ สถานที่สาธารณะ เช่น สวนสาธารณะ อนุสาวรีย์ สนามกีฬา วนอุทยาน ป่าชุมชน ค่ายลูกเสือ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่สร้างขึ้นให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความเชื่อของแต่ละชุมชน เป็นต้น

๓. ประเภทสถานที่สำคัญทางศาสนา เช่น วัดของชุมชนชาวพุทธ โบสถ์ในชุมชนคริสต์ มัสยิดในชุมชนอิสลาม เป็นต้น

๔. แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีแหล่งภูมิปัญญาที่เป็นบุคคลหรือที่เรียกกันว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน (ตัวคน) และมีสถานที่ที่เก็บรวบรวมผลผลิตหรือผลงานอันเกิดจากการกระทำของภูมิปัญญาบุคคล

๕. กิจกรรมในวิถีชีวิตและตามประเพณีท้องถิ่นมีการละเล่นและประเพณีวัฒนธรรมมากมายที่คนในแต่ละสังคมต้องเรียนรู้และถือปฏิบัติ เช่น ประเพณี ๑๒ เดือนประเพณีภาคอีสาน ซึ่งมีความรู้และการปฏิบัติแตกต่างกันไป

๖. วัตถุเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่นอันเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น

๗. แหล่งท่องเที่ยวเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรม

๘. แหล่งการเรียนรู้จากสื่อสารมวลชนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ความเจริญก้าวหน้าด้านการสื่อสารและโทรคมนาคมในทุกท้องถิ่นสามารถมีสื่ออิเล็กทรอนิกส์ซึ่งสามารถจัดได้ทั้งในสถาบันการศึกษาและธุรกิจ

สุวิทย์ มูลคา^{๑๓๑} ได้จำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้ได้ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคลหรือปราชญ์ชาวบ้าน (local wisdom) ประกอบด้วย บุคคลทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา ซึ่งมีความเชี่ยวชาญหลากหลายสาขาวิชาชีพ บางท่านอาจเป็นผู้มีทักษะ ความชำนาญ ในแต่ละสาขาวิชาชีพ บางท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้าน บางท่านเป็นอดีตข้าราชการที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะด้าน บางท่านเป็นผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่น และบุคลากรในสถานศึกษาเอง ก็มีทั้งความชำนาญ ความรู้หรืออาชีพเสริมรายได้ที่ทำอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครู นักการภารโรง ตลอดจนผู้เรียนรุ่นพี่หรือผู้เรียนชั้นที่โตกว่า ซึ่งสามารถนำมาเชื่อมโยงบูรณาการในการศึกษาได้

๒. แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่ เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วทั้งในสถานศึกษาและท้องถิ่น เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งอาจเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติแล้ว หรือเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น

กระทรวงศึกษาธิการ^{๑๓๒} จำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้ได้ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดหมวดวิชา ห้องสมุดเคลื่อนที่ มุมหนังสือในห้องเรียน ห้องพิพิธภัณฑ์ ห้องมัลติมีเดีย ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องอินเทอร์เน็ต ศูนย์วิชาการ

^{๑๓๑} สุวิทย์ มูลคา, ๒๐ วิธีจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และการเรียนรู้โดยการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

^{๑๓๒} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ (กรุงเทพฯ : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

ศูนย์โสตทัศนศึกษา ศูนย์สื่อการเรียนการสอน ศูนย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน สวนพฤกษศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนสมุนไพร สวนสุขภาพ สวนหนังสือ สวนธรรมะ เป็นต้น

๒. แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เช่น ห้องสมุดประชาชน ห้องพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ศูนย์กีฬา วัด ครอบครัว ท้องถิ่น สถานประกอบการ องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน^{๑๓๓} ได้จำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้ได้ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. จัดตามลักษณะของแหล่งเรียนรู้ ดังนี้ แหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะหาความรู้ได้จากสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ อาทิ แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ลำธาร กรวด หินทราย ชายทะเล เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมตลอดจนเทคโนโลยีทางการศึกษาที่อำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ อาทิ โบราณสถาน พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุดประชาชน สถาบันทางการศึกษา สวนสาธารณะ ตลาด อาคาร บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ เป็นต้น และบุคคลเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ถ่ายทอดความรู้ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรม การสืบสานวัฒนธรรม ปราชญ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งด้านประกอบอาชีพ ตลอดจนนักคิด นักประดิษฐ์ และผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

๒. จัดตามแหล่งที่ตั้งของแหล่งเรียนรู้ดังนี้ แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา เดิมมีแหล่งเรียนรู้หลัก คือ ห้องเรียนมีครูอาจารย์ ต่อมามีการพัฒนาเป็นห้องปฏิบัติการต่าง ๆ ได้แก่ ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องโสตทัศนศึกษา ห้องจริยธรรม ห้องศิลปะ ตลอดจนอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เช่น ห้องอาหาร สนาม ห้องน้ำ สวนดอกไม้ สวนสมุนไพร แหล่งน้ำในโรงเรียน เป็นต้น และแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นครอบคลุมทั้งด้านสถานที่และบุคคลซึ่งอาจอยู่ในท้องถิ่นใกล้เคียงโรงเรียน ท้องถิ่นที่สถานศึกษาพาผู้เรียนไปเรียนรู้ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ชายทะเล สวนสาธารณะ สวนสัตว์ ฟุ้งนา สวนผัก สวนผลไม้ วัด ตลาด ร้านอาหาร ห้องสมุดประชาชน สถานีตำรวจ สถานีอนามัย ดนตรีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นเมือง แหล่งทอผ้าเทคโนโลยี

สามารถ รอดสำราญ^{๑๓๔} และดำริ บุญชู^{๑๓๕} ได้จำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้ได้ ๔ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล ได้แก่ บุคคลทั่วไปที่อยู่ในชุมชนซึ่งสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้เรียนได้ เช่น ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ช่างฝีมือ พ่อค้า นักธุรกิจ พนักงานบริษัทศิลปิน ข้าราชการ ภูมิปัญญา และนักกีฬา

^{๑๓๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, การใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชน (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๓-๔.

^{๑๓๔} สามารถ รอดสำราญ, การใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนของโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเพชรบุรี (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิตการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

^{๑๓๕} ดำริ บุญชู, การใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา (วารสารวิชาการ, ๘(๑), ๒๕๔๘), หน้า ๒๘.

๒. แหล่งเรียนรู้ประเภทสถานที่ เช่น สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณสถานสถานที่ราชการ สถาบันทางศาสนา พิพิธภัณฑ์ ตลอดจน ร้านค้า ห้างร้าน บริษัทธนาคาร โรงแรมสห

โรงงานอุตสาหกรรม ห้องสมุด ถนน สะพาน เขื่อน ฝายทดน้ำ สวนสาธารณะ สนามกีฬา สนามบิน

๓. แหล่งการเรียนรู้ประเภทธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ป่าไม้ พืช ดิน หิน แร่ ทะเล เกาะ แม่น้ำ ห้วยหนอง คลอง บึง น้ำตก ทุ่งนา สัตว์ป่า สัตว์น้ำ

๔. แหล่งการเรียนรู้ประเภทกิจกรรมทางสังคม ประเพณี และความเชื่อ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน วรรณกรรมท้องถิ่น ศิลปะพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน

Nichols^{๑๓๖} จำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้ดังนี้

๑. ผู้ชำนาญพิเศษ เช่น นักดนตรี จิตรกร ผู้ชำนาญงานพิเศษ นักกีฬา พนักงานซื้อขายและบริการพ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร นักอุตสาหกรรม ช่างนา

๒. พ่อแม่หรือผู้ปกครองของเด็ก

๓. ตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ ได้แก่ เทศบาล ศูนย์วัฒนธรรม และหน่วยงานอื่น ๆ

๔. ผู้แทนทางด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้แก่ บุคคลที่ทำงานทางด้านธุรกิจการค้าขาย หรือโรงงานอุตสาหกรรม เช่น บริษัทขนส่ง เหมืองแร่ บริษัทห้างร้านต่าง ๆ

๕. ผู้แทนรัฐบาล เช่น ตำรวจ เทศมนตรี เจ้าหน้าที่อนามัย เป็นต้น

๖. คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชน เช่น กรรมการศึกษา โรงเรียน คณะที่ปรึกษาโรงเรียน คณะครูภายในโรงเรียน เป็นต้น

๗. ทรัพยากรธรรมชาติประกอบไปด้วย พืช สัตว์ ป่า น้ำ ดิน แร่ธาตุ วัสดุชนิดต่าง ๆ ทางธรรมชาติ

๘. สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ อาคารสถานที่ เครื่องบิน ถนน รถไฟ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ และปูชนียสถาน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ หมวด ๔ การจัดการศึกษาแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และ(ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๒๕ รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีศูนย์การกีฬา และนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ มาตรการนี้จะช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งรวมความถึงการศึกษต่อเนื่องในความหมายเดิมของระบบการศึกษานอกโรงเรียนฉะนั้น การจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้จึงกระทำได้ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งมีรายละเอียดของแหล่งเรียนรู้ มีดังนี้

๑. ห้องสมุด (library) หมายถึง แหล่งรวบรวมข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในรูปของสิ่งตีพิมพ์ และไม่ตีพิมพ์ (สารนิเทศ) เพื่อให้ผู้ใช้ห้องสมุดได้ใช้ มีการบริการและจัดอย่างเป็นระบบเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกแก่ผู้ใช้ในการค้นคว้าวัสดุสารนิเทศดังกล่าว บรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่

^{๑๓๖} Nichole, M., *The family and the school: A study of parental involvement and Institutional Opportunities* (Dissertation Abstracts International, 1971), p.342.

ห้องสมุดจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน ไม่ว่าจะเป็นการจัดหาจัดซื้อ จัดหมู่ทำบัตรรายการซ่อมหนังสือจัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมสิ่งพิมพ์และโสตทัศนวัสดุทางวิชาการ และเฉพาะวิชาที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานนั้นให้สมาชิกของหน่วยงานได้ศึกษาความรู้ เพื่อช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน of ทุกฝ่าย^{๑๓๗}

๒. พิพิธภัณฑ์ (museum) คือ สถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมสงวนรักษาและจัดแสดงวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการศึกษาและความเพลิดเพลินในที่นี้ให้รวมถึงหอศิลป์ อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ สวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน สถานที่เลี้ยงสัตว์น้ำ และสถานที่อื่น ๆ ที่จัดแสดงสิ่งที่มีชีวิต พระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^{๑๓๘}

๓. หอศิลป์ (art galleries) หมายถึง สถานที่ทำกิจกรรมด้านศิลปะ เป็นสถานที่รองรับศิลปิน นักออกแบบผู้สร้างภาพยนตร์ ฯลฯ สร้างผลงานความคิดสร้างสรรค์เสนอต่อประชาชนโดยผู้สร้างและผู้เสพมีจุดนัดพบที่หอศิลป์ เป็นกระบวนการและกลไกทางสังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างวัฒนธรรมในฐานะผู้เสพและผู้รับรู้ในผลงานศิลปะทำให้ได้มาซึ่งสติปัญญาที่มีความคิดเห็นทันกับสมัยหรือร่วมสมัย อาจกล่าวได้ว่าหอศิลป์เป็นพื้นฐานการสร้างวัฒนธรรมโดยสมบูรณ์แบบโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมสร้าง และประชาชนก็จะเป็นเจ้าของวัฒนธรรมส่วนที่จะเรียกว่า “หอศิลป์วัฒนธรรม” นั้น ก็เป็นไปได้เพราะคำว่าวัฒนธรรมในความเข้าใจของคนหลายคนนั้นมีความเป็นไทยหรือไทยประเพณี ถ้าเรานึกว่าหอศิลป์นั้นจะเป็นที่นัดพบของคนทั่วไปก็ต้องเริ่มจากพื้นฐานคุณค่าที่มีแต่ดั้งเดิมและคุ้นกันอยู่และทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทั้งย้อนยุคและร่วมสมัยเป็นกระบวนการวัฒนธรรมที่มีความต่อเนื่อง^{๑๓๙}

๔. สวนสัตว์ (zoological park) หมายถึง สถานที่รวบรวมพันธุ์สัตว์ นำสัตว์มาเลี้ยงอยู่ในบริเวณที่ควบคุมดูแลไว้ มีรั้วรอบขอบชิด เป็นแหล่งเรียนรู้อีกแห่งหนึ่งที่เปิดบริการให้ประชาชนได้เข้าชมและศึกษาเรียนรู้เป็นสถานที่ติงการสอนจากห้องเรียนสู่ประสบการณ์จริงเป็นการเรียนรู้ของชีวิตเป็นห้องเรียนเพื่อชีวิตเป็นการกระตุ้นให้ผู้ใหญ่ซึ่งไม่คุ้นเคยกับการศึกษาในระบบ มีโอกาสใช้สวนสัตว์นำไปสู่การเรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเด็กนักเรียน และผู้ใหญ่ที่มีความสนใจได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นแหล่งให้บุคคลและครอบครัวมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้นอกระบบเป็นการประสานงานระหว่างสวนสัตว์กับชุมชนอย่างใกล้ชิดเพื่อประโยชน์ของการพัฒนาการให้บริการใหม่ๆ แก่ผู้เข้าชม และเป็นเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างอิสระ^{๑๔๐}

^{๑๓๗} ปรีดี ปลื้มสำราญกิจ, ห้องสมุดอาเซียน ถนัด คอมันตร์ ห้องสมุดอาเซียนแห่งแรกในประเทศไทย (วารสารห้องสมุด, ปีที่ ๕๙ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.-มิ.ย.๒๕๕๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๓๘} สุทธาสินี วัชรบูล, รายงานการวิจัยเรื่องพิพิธภัณฑ์ชุมชนพลังแห่งการเรียนรู้ : กรณีศึกษาประเทศไทย อังกฤษ (นันทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๖-๗.

^{๑๓๙} อำนวย เย็นสบาย, รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต (หอศิลป์กรุงเทพมหานคร : สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนารการเรียนรู้, ๒๕๕๘), หน้า ๗-๑๒.

^{๑๔๐} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัยการพัฒนามาตรฐานแห่งการเรียนรู้ (กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๑.

๕. สวนสาธารณะ (park) หมายถึง สถานที่ที่จัดโดยรับเพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับประชาชนทุกเพศทุกวัยโดยไม่มีการเก็บค่าบริการใดๆ และมีการตกแต่งพื้นที่ไว้อย่างสวยงาม ประกอบด้วยต้นไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ สระน้ำ สนามหญ้า นอกจากนี้ยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสนองความต้องการของประชาชน รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมในสวนสาธารณะ เช่น กิจกรรมออกกำลังกาย และอื่น ๆ มีที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ สวนสาธารณะเป็นพื้นที่ที่สวยงามมีความเป็นธรรมชาติ ใช้พักผ่อนผ่อนคลายและจัดกิจกรรมเดิน ออกกำลังกาย นั่งพักผ่อนและศึกษาหาความรู้^{๑๔๑}

๖. สวนพฤกษศาสตร์ (botanical garden) หมายถึง แหล่งเรียนรู้ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์วิชาการทางธรรมชาติ ค้นคว้า วิจัยและให้การศึกษาด้านพฤกษศาสตร์ของประเทศเป็นศูนย์รวมพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นศูนย์อนุรักษ์และขยายพันธุ์พืชเป็นสถาบันการศึกษาและวิจัยด้านพฤกษศาสตร์ เป็นศูนย์ข้อมูลด้านพืชของประเทศ และเป็นแหล่งสันตนาการ ในการปลูกพรรณไม้ในสวนพฤกษศาสตร์ อาจแยกได้เป็น ๒ แบบใหญ่คือปลูกกลางแจ้งตามลักษณะพื้นที่และปลูกในโรงเรือน หรือเรือนกระจก พรรณไม้ที่ปลูกนอกโรงเรือน อาจเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มไม้ต้น (tree) กลุ่มไม้ต้น ไม้พุ่มและพรรณไม้ล้มลุก กลุ่มพรรณไม้ ที่ชอบขึ้นตามลักษณะดินที่อยู่อาศัยเฉพาะ เช่น พรรณไม้ที่ชอบขึ้นบนหิน กลุ่มหัว และกลุ่มพืชประเภทใกล้เคียงกัน เช่น สนปรัง เป็นต้น ในต่างประเทศรัฐบาล และประชาชนให้ความสำคัญกับสวนพฤกษศาสตร์เป็นอย่างมาก เป็นทั้งแหล่งพักผ่อนหย่อนใจให้ความรู้ความเพลิดเพลินเพลิดเพลินเสริมสร้างสุขภาพทั้งกาย และใจแก่ประชาชนทุกรุ่นทุกวัย เช่น สวนพฤกษศาสตร์คิวเน็บเป็นสวนพฤกษศาสตร์ที่สมบูรณ์และมีชื่อเสียงของโลกเป็นตัวอย่างของการดำเนินงานสวนพฤกษศาสตร์ได้เป็นอย่างดี^{๑๔๒}

๗. อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Science and Technology Park) อุทยานแห่งชาติ (National park) หมายถึง ที่ดินซึ่งรวมทั้งพื้นที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลองบึง แม่น้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายฝั่งที่ได้รับการกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ลักษณะที่ดินดังกล่าวเป็นที่ที่มีสภาพธรรมชาติที่น่าสนใจ และมีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด ซึ่งมีใช้ทบวงการเมือง ทั้งนี้การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิมเพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป การกำหนดอุทยานแห่งชาติ ประกาศพระราชกฤษฎีกา ซึ่งมีแผนที่แสดงแนวเขตบริเวณที่กำหนดอุทยานแห่งชาติแนบท้ายพระราชกฤษฎีกานั้นด้วย และที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคล ซึ่งมีใช้ทบวงการเมืองภายในเขตอุทยานแห่งชาติ กฎหมายบัญญัติห้ามไว้หลายประการ เช่น ห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือครอบครองที่ดิน รวมถึงแผ้วถางหรือเผาป่า เก็บหา นำออกไปทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายหรือทำให้เสื่อมสภาพ ซึ่ง ยางไม้ น้ำมันยาง น้ำมันสน กัลวลไม้ น้ำผึ้ง ครั่ง ถ่านไม้ เปลือกไม้ มูลค้างคาว แร่ หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ นำสัตว์ออกไป

^{๑๔๑} อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ, รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : สวนสาธารณะ (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๘), หน้า ๖..

^{๑๔๒} ก้องกานดา ชยามฤต, สมุนไพรไทย (กรุงเทพฯ : บริษัท ไดมอนด์ พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐-๓๒)

หรือทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายแก่สัตว์ ทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายหรือทำให้เสื่อมสภาพแก่ ดินหิน กรวด หรือทราย เก็บหรือทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายแก่ดอกไม้ ใบไม้ หรือผลไม้ นำหรือปล่อยปลุกสัตว์เข้าไปปิดประกาศ โฆษณา หรือขีดเขียนในที่ต่าง ๆ ยิงปืน ทำให้เกิดระเบิดซึ่งวัตถุระเบิดหรือจุดดอกไม้เพลิง เป็นต้น

๘. ศูนย์กีฬาและนันทนาการ (Sport and Recreation Standards) เป็นแหล่งเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย อาทิ ศูนย์บริการการกีฬา มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ โดยแยกส่วนของการกีฬาออกจากสำนักงานจัดการทรัพย์สิน เนื่องจากมีสภาพในการทำงานแตกต่างกันในส่วนของคุณสมบัติการกีฬา มีภารกิจที่สำคัญ คือ การจัดให้มีกิจกรรมด้านการกีฬา และการออกกำลังกายอย่างหลากหลายและทั่วถึง รวมทั้งเปิดโอกาสให้บุคลากร นักศึกษา คณาจารย์และประชาชน มีโอกาสได้ใช้สนามกีฬาอย่างเต็มที่ ให้ความร่วมมือกับการกีฬาของชาติในทุก ๆ ด้าน^{๑๔๓}

๙. ศูนย์วัฒนธรรม เป็นเครือข่ายที่มีบทบาท และส่วนร่วมในกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านศาสนา และศิลปวัฒนธรรมของชาติ การปลูกฝังค่านิยมและจิตสำนึกที่ดีของเยาวชน รวมทั้งการเฝ้าระวังทางวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อระเบียบวินัยพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน โดยใช้มิติวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ต้องดำเนินการอย่างเข้มแข็งจริงจังและต่อเนื่อง ในปัจจุบันการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาส่งเสริมและพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมที่เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมในการอนุรักษ์และสืบสานอย่างกว้างขวาง และเผยแพร่วัฒนธรรม^{๑๔๔}

๑๐. วัด โบสถ์ และมัสยิด วัด (temple) เป็นสถานที่ที่สะท้อนถึงศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไป โดยมีจุดร่วมที่เหมือนกัน คือ เป็นสถานที่ที่นำมาซึ่งความสงบทางใจ แสง จันทรงาม^{๑๔๕} โบสถ์ (churches) เป็นอาคารศักดิ์สิทธิ์สร้างขึ้นเพื่อบูชาพระเจ้าเป็นสถานที่ซึ่งบรรดาสัตบุรุษรวมตัวกันปฏิบัติภารกิจสาธารณะมารวมตัวกัน ถวายนมัสการในฐานะที่เป็นประชากรของพระเจ้า^{๑๔๖} มัสยิด (mosque) เป็นสถานที่ที่สะท้อนถึงศรัทธาในศาสนาอิสลาม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไป โดยมีจุดร่วมที่เหมือนกัน คือ เป็นสถานที่ที่นำมาซึ่งความสงบทางใจ^{๑๔๗}

^{๑๔๓} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัยการพัฒนามาตรฐานแห่งการเรียนรู้ (กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๔.

^{๑๔๔} ฉวีรัตน์ เกษตรสุนทร, คู่มือเครือข่ายศูนย์วัฒนธรรมในสถานศึกษา (กรุงเทพฯ : องค์การส่งเสริมวัฒนธรรมผ่านสื่อ, ๒๕๕๒, หน้า คำนำ).

^{๑๔๕} อ่างใน สุรีย์ ชูประทีป และคณะ, ความสำคัญของวัดที่มีต่อชุมชนในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ (ภาคปริทัศน์ศึกษา, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

^{๑๔๖} คลังปัญญาไทยและวิชาการดอทคอม, บทความทางวิชาการ เรื่อง โบสถ์ คริสตศาสนา (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาเขตรังสิต, ๒๕๕๗), หน้า ๑,

^{๑๔๗} พิบูล ไวจิตรกรรม, การศึกษาศิลปกรรมอิสลามที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดในกรุงเทพมหานคร (ทุนอุดหนุนการวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

๑๑. สถานประกอบการ หมายถึง สถานที่ที่ประกอบกิจการ กิจกรรมทั้งในภาคธุรกิจที่มุ่งหวังผลกำไร และภาครัฐที่มุ่งหวังการให้บริการสาธารณะมุ่งหวังต้องการประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการประกอบการ ซึ่งในองค์กรประกอบด้วย ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการกระบวนการของกิจกรรม เทคโนโลยี สังคม วัฒนธรรม ประเพณี พฤติกรรมบุคคลและองค์กรในสถานประกอบการ ประกอบด้วย เทคนิคในการบริหารจัดการ เช่น บริหารคน บริหารเงิน บริหารเครื่องจักร บริหารการตลาด เทคนิคในการผลิต เช่น เทคโนโลยีการผลิตประสิทธิภาพในการผลิต เทคนิคการกำจัดความเสี่ยงและการสูญเสีย การอยู่ร่วมกันของคน สังคมของคน พฤติกรรมในสังคมปัจจุบัน เทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทอย่างมาก ส่งผลให้ประเทศที่เจริญแล้วยิ่งก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว^{๑๔๘}

๑๒. ตลาดและท้องถิ่น ตลาด (market) เป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์กระทำขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นและความต้องการให้เป็นที่พอใจโดยผ่านกระบวนการการแลกเปลี่ยน ส่วนท้องถิ่น (community) เป็นหน่วยการปกครองระดับล่างสุดของพื้นที่อีกทั้งยังมีขอบเขตทางภูมิศาสตร์หรือทางกายภาพที่แน่นอนมีประชากรจำนวนหนึ่งและมีระบบกลไกการปกครองที่เชื่อมต่อกับกลไกของรัฐอื่น ๆ ตามลำดับชั้นคือ หมู่บ้าน-ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-ประเทศ ชุมชน ตามความหมายดังกล่าวนี้ มีข้อจำกัดในแง่มุมมองความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางด้านของ “สังคม” “วัฒนธรรม” และ “ทรัพยากรธรรมชาติ” ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ ประเทศไทย มีจังหวัด จำนวน ๗๖ อำเภอ จำนวน ๗๖๐ ตำบล จำนวน ๗๖๐๐ หมู่บ้าน จำนวน ๗๖,๐๐๐ หมู่บ้าน^{๑๔๙}

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม

พระพุทธศาสนานับว่าเจริญควบคู่มากับสังคมไทยเป็นเวลายาวนาน ประชาชนชาวไทยโดยปกติ จะได้รับการเกื้อกูล การพึ่งพาอาศัย และการดูแลเอาใจใส่จากสถาบันพระพุทธศาสนาในการเป็นสถาบันที่คอยช่วยขัดเกลา คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ให้กับสถาบันทางสังคมต่าง ๆ นับว่าแยกออกจากกันอย่างเป็นเอกเทศไม่ได้ และเป็นความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจและศึกษาถึงความเป็นอัตตลักษณ์แบบพิเศษนี้ ซึ่งสังคมจะเกิดการพัฒนางานอย่างสงบสันติและมีคุณค่าในทุกสถาบันทางสังคมก็ด้วยอาศัยศาสนา เป็นตัวช่วยคอยส่งเสริม ประคับประคอง สอดแทรก คุณธรรม จริยธรรมที่ดึงามเข้าไป จึงทำให้สังคมมีความสงบสันติ อย่างมีน้ำใจไมตรี ถ้อยทีถ้อยอาศัย และมีวิถีชีวิตแบบแนวพุทธซึ่งไม่วุ่นวาย ซึ่งศาสนาจะมีการบ่มเพาะและการให้รู้เท่าทันชีวิตที่ทำให้เกิดความทุกข์หากประชาชนประพฤติดิถีหลักเกณฑ์ที่ดีงามของสังคม ในหัวข้อนี้ จะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมดังนี้

^{๑๔๘} จุฑาพร รัตนมุสิก และคณะ, ความพึงพอใจของสถานประกอบการที่มีต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ ปีการศึกษา ๒๕๕๐-๒๕๕๒, (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้, ๒๕๕๓), หน้า ๓.

^{๑๔๙} ประเวศ วะสี, สร้างคุณค่าความเป็นคน สร้างสุขภาพชุมชนให้เข้มแข็ง (นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

๒.๕.๑ ความหมายของการพัฒนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๕๐} การพัฒนาชุมชนการพัฒนาประเทศหมายถึงการทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้นเจริญขึ้น สนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น

การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหว จากสภาพที่ไม่น่าพอใจและสุขใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจและสุขใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่งและมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือการพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือ การทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไป โดยมุ่งหมายว่าลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่าหรือสภาพเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวเอง เพียงแต่ว่าจะมีปัญหาหนักหรือปัญหาน้อย การพัฒนาสามารถตีความหมายได้ ๒ นัย ดังนี้

๑. การพัฒนาในความเข้าใจแบบสมัยใหม่ หมายถึง การทำให้เจริญในด้านวัตถุ รูปแบบ และในเชิงปริมาณ เช่น ถนน บ้าน ดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

๒. การพัฒนาในแง่ของพุทธศาสนาหมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจโดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดี ซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืนและความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิตโดยไม่เบียดเบียนทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

สรุปได้ว่า การพัฒนาคือการทำให้เจริญขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่อย่างเดิมไปสู่สิ่งใหม่อันทำให้เกิดความสุข ซึ่งการพัฒนาแบ่งออกเป็น ๒ นัย คือ การพัฒนาทางวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาในทางสมัยใหม่ และ การพัฒนาในแง่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การพัฒนาคนในด้านร่างกายและจิตใจโดยมุ่งเน้นไปที่คุณภาพชีวิตที่เป็นสุขปราศจากการเบียดเบียนและทำลายผู้อื่น

๒.๕.๒ ความสำคัญของพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมไทย

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๕๑} กล่าวถึงความสำคัญของพุทธศาสนาในการพัฒนาว่า พุทธศาสนามีความเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างดี เพราะหลักพุทธธรรมเป็นการสร้างคนที่มีคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ขยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรม เพื่อแผ่ความรักและปราศจากความเห็นแก่ตัว

ดังนั้น ในการแก้ปัญหาด้านศีลธรรมของชาวชนบท จึงจำเป็นต้องมีการนำหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักการและแนวทางแห่งการพัฒนาอย่างเหมาะสม เข้าไปเผยแพร่ ฟื้นฟูให้แก่ชาวชนบท เพื่อให้สังคมชนบทสามารถประสานการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจให้สอดคล้องกลมกลืนกัน เพื่อเป้าหมายแห่งความพ้นทุกข์ได้อย่างหมดจด ทั้งนี้ต้องเน้นว่าการที่จะมีการพัฒนาทางด้านจิตใจมิได้หมายความว่าต้องเลิกละการพัฒนาทางด้านวัตถุและสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อที่จะให้การพัฒนาทางใจนั้นไม่ขัดแย้งกับการพัฒนาด้านวัตถุและสังคม ทั้งกลับเป็นเครื่องหนุนให้มีการพัฒนาในแนวทางที่เหมาะสม เป็นการนำให้ส่วนความต้องการของชีวิตทั้ง ๓ ด้านของคนเราประสานกลมกลืน

^{๑๕๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๕.

^{๑๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมมิกการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒-๓๑.

กันได้อย่างเหมาะสมในยามที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการแก้ไข้ปัญหาของประชาชนให้อยู่อย่างสงบสุข ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าประเทศไทยเรามีพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดี คือมี “ทุนทางสังคม” ได้แก่ มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงโดยเฉพาะการเกษตรฐานรากทางทรัพยากรธรรมชาติที่มั่นคง โดยมีทรัพยากรของประเทศมากมายมีดินดีน้ำดีเหมาะแก่การเพาะปลูก และฐานทางวัฒนธรรมแข็งแกร่งคือมีพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ สามารถแก้ปัญหาในยามวิกฤตได้

วัฒนธรรมแบบพุทธกับสังคมไทยทำให้สงบร่มเย็นได้ด้วยองค์ประกอบ ๒ ประการ คือ

ประการแรก องค์การทางพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งของสังคมในยามวิกฤต ดังเช่นปัจจุบันวัดหลายๆ แห่ง กลายเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือชาวบ้าน ด้วยการใช่วัดเป็นสถานสงเคราะห์ฝึกอาชีพและกิจกรรมต่างๆแก่ผู้ดกงาน วัดในชนบทหลายแห่งกลายเป็นที่พึ่งสำหรับผู้ดกงานเป็นสนามกีฬาสำหรับเยาวชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชน

ประการที่ ๒ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แทรกซึมอยู่ในจิตใจของผู้คนที่สามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตามแต่ก็มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายระส่ำระสายเกิดขึ้นหลักธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในแง่การพัฒนาชุมชน ได้แก่

๑. ความเมตตาปราณี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีการช่วยเหลือคนดกงานด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ดูถูกซ้ำเติมกัน เช่น ช่วยจัดหางานให้จัดโรงทานอาหารฟรีให้ และให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต ทั้งจากการแนะนำของผู้ใกล้ชิดและจากสื่อมวลชนต่างๆ

๒. ให้อภัยและโอนอ่อนผ่อนตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เช่น ปัญหาระหว่างลูกจ้างกับนายจ้างหรือระหว่างหน่วยงานเอกชนกับรัฐที่ต้องปิดกิจการ ก็ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นด้วยการใช้ถ้อยทีถ้อยอาศัย ผ่อนปรนต่อกันได้

๓. ความสันโดษ แม้จะถูกออกจากงานที่ทำก็ยินดีเต็มใจที่จะทำงานอื่น แม้จะมีรายได้น้อยกว่าก็ยินดีทำ อีกประการหนึ่งคือ การรู้ประมาณในการบริโภคในการใช้จ่าย มุ่งให้ประหยัด ทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

๔. ความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติในอันที่จะพร้อมใจกันกอบกู้เศรษฐกิจให้กลับมาอยู่ดีกินดี แม้จะเสียสละเงินทองบริจาคช่วยชาติก็เต็มใจที่จะบริจาค การนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้คนรู้จักคิด รู้จักพิจารณา ไตร่ตรอง ไม่เชื่องมงาย แก้ไขปัญหาให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ ดังนี้^{๑๕๒}

^{๑๕๒} สุภาพรรณ ฒ บางช้าง, “พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท.” การแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๘๔.

๒.๕.๓ แนวทางการใช้หลักพุทธธรรมนำชีวิตตามหลักความเชื่อและเหตุผล

การพิจารณาให้เกิดความเข้าใจถึงลักษณะของชีวิตและสังคมที่ถูกต้องพอดี โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นปัญหา สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๕๓} ได้กล่าวไว้ว่า สาเหตุของปัญหาความเป็นไปได้ของการแก้ไขปัญหา และแนวทางของการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหาด้วยความเข้าใจทุกขั้นตอน ในหลักพุทธธรรมจะต้องเป็นความเข้าใจที่มาจากการพิจารณาไตร่ตรองตลอดจนการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่จากความเชื่อในธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณ หรือเชื่อในตำรา หรือเชื่อในบุคคล หรือเชื่อเพราะการนินทาเดาหรือเพราะเห็นว่าตรงกับความเชื่อเก่าของตน เป็นต้น การที่หลักพุทธธรรมของพระพุทธศาสนาเน้นการสร้างความเข้าใจเป็นพื้นฐานตั้งแต่ตอนต้นนั้นก่อให้เกิดผลดีหลายประการ ดังนี้

- ๑) ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความเป็นจริง ไม่หลงมกมาย
  - ๒) การที่ต้องเรียนรู้และทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง จะทำให้คนรู้จักการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เพราะพุทธเจ้าก็ทรงย้ำว่า “ อดตาหิ อดตาโน นาโถ ” ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งแห่งตน
  - ๓) ความเข้าใจนี้จะเป็นรากฐานแห่งศรัทธาที่มั่นคง คือ มีความเชื่อมั่น และความชัดเจนถึงแนวทางการพัฒนาตนเอง และสังคมไปสู่ชีวิตที่ลัดเลาะความทุกข์ ศรัทธาที่มั่นคงนี้จะก่อให้เกิดความวิริยะอุตสาหะที่จะพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายอย่างไม่มีย่อท้อ มีความปิติในการพัฒนาขณะนั้น จึงทำให้คนในสังคมเป็นคนพากเพียรทำดี มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความดีงามทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวม
  - ๔) แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมนั้น เน้นความเป็นอยู่ที่เป็นสุขกับความเรียบง่าย สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ ข้อนี้จะนำตนให้รู้จักการดำรงอยู่อย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย จนเกินเหตุ ทั้งไม่ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองความเห็นแก่ตัวและความอยากในทางวัตถุของตน
  - ๕) หลักพุทธธรรมยังเน้นถึงการดำรงชีวิตที่สงบ น้อมนำให้เกิดความใฝ่ในสันติ
  - ๖) หลักพุทธธรรมสอนให้คนรู้จักเพื่อแผ่ความรัก
- สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นทุนทางสังคมและเหมาะกับการพัฒนาสังคมไทยอย่างมาก เพราะในปัจจุบันความสัมพันธ์ของชาวพุทธ โดยเฉพาะในแง่หน่วยบริการทางสังคม วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของสวัสดิการต่าง ๆ เพราะการหล่อหลอมทางศาสนาจึงทำให้พลเมืองมีอุปนิสัยเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อ รู้จักให้อภัย มีความพอเพียง มีความสามัคคีกลมเกลียว ตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมโดยเหตุและผลไม่มกมาย รู้จักพึ่งพาตนเอง รักสงบ และรู้จักให้

๒.๕.๔ ผลสัมฤทธิ์ด้านการพัฒนาสังคมไทยโดยมีความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีวิวัฒนาการมากคู่กับสังคมมากกว่านับพันปี เมื่อจะพูดถึงการพัฒนาสังคมโดยเป็นผลมาจากพระพุทธศาสนา เราจะเน้นไปที่การพัฒนาทางด้านจิตใจ หรือ จิตวิญญาณมากกว่าด้านวัตถุ พระพุทธศาสนาจะเน้นไปที่คุณธรรมในเรื่องความมีเมตตา ความสงบ สันติ ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๑๕๔} กล่าวว่า การพัฒนาสังคมไทยหรือพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมีการพัฒนาคนก่อน เพื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็ง ๓ ประการ ดังนี้

^{๑๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๗๔.

^{๑๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๙-๓๑.

๑) ความเข้มแข็งทางพฤติกรรม ได้แก่ ความขยันขันแข็งจริงจังในการทำงาน

๒) ความเข้มแข็งทางจิตใจ ได้แก่ การช่วยเหลือตนเอง ไม่รอคอยความช่วยเหลือจาก

ภายนอก

๓) ความเข้มแข็งทางปัญญา ได้แก่ ความพยายามทำด้วยตัวเอง ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ก่อให้เกิดภาวะผู้นำทางปัญญา ซึ่งเป็นผู้นำที่แท้จริงนั่นเองเมื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็งแล้วก็จะสามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในสังคมได้ อีกทั้งยังส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการพัฒนา ดังนี้

(๑) ถือหลักความสำเร็จด้วยความเพียรพยายามในการทำงานที่เรียกว่า “หลักกรรม”

(๒) ถือหลักเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นเรื่อยไปทั้งทางพฤติกรรม ทางจิตใจ และทางปัญญา ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา”

(๓) ถือหลักทำการทั้งหลายอย่างเร่งรัด ไม่รอเวลา ด้วยความไม่ประมาท ที่เรียกว่า “หลักอัปมาทะ”

(๔) ถือหลักทำตนให้เป็นที่พึ่งเพื่อพึ่งตนเองได้และเป็นอิสระ ที่เรียกว่า “หลักอิสรภาพแห่งการพึ่งตนได้”

สรุปได้ว่าการพัฒนาสังคมไทยนั้นต้องพัฒนาคนควบคู่ไปด้วย เพื่อให้คนมีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความจริง ไม่หลงงมงาย มีความพอเพียง รู้จักช่วยเหลือตนเอง ให้สามารถพึ่งตนเองได้ และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาสังคม ได้แก่ หลักกรรม คือ ความเพียรหรือความพยายาม หลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ดียิ่งขึ้น หลักอัปมาทะ คือ การไม่รอเวลาและไม่ประมาท และหลักอิสรภาพแห่งการพึ่งตนได้คือการพึ่งตนเองและเป็นอิสระ

๒.๕.๕ การพัฒนาวัดสู่ความเป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชน

วัดมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนสำหรับปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม โดยความสัมพันธ์ระหว่างวัดและศาสนสถานกับชุมชนโดยรอบถูกเชื่อมโยงไว้ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญตักบาตร การถวายภัตตาหารเพลการฟังเทศน์ฟังธรรม และการบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงวันสำคัญทางศาสนาและงานประเพณีต่าง ๆ เช่นการจัดงานพิธีของพุทธศาสนาเนื่องในวันมาฆบูชา วิสาขบูชาและอาสาฬหบูชา ซึ่งจะมีประชาชนมาร่วมงานและทำบุญเป็นจำนวนมากทุก ๆ ปี

ปัจจุบันมีวัดหลายแห่งได้เพิ่มบทบาทมากขึ้นนอกจากการเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม รวมทั้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาเยี่ยมชมอีกด้วย

ดังนั้น การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของวัดในด้านต่าง ๆ จึงมีความสำคัญ เพื่อที่จะสามารถรักษาบทบาทของวัดที่สอดคล้องกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และสภาพเศรษฐกิจสังคมที่

เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันได้ ทั้งยังเป็นการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ และเป็นการสืบทอดศาสนาทางหนึ่งด้วย

การดูแลรักษาและพัฒนาวัดทั้งในด้านกายภาพ กิจกรรม และการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่องจะทำให้วัดและศาสนสถานยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนและเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยแนวทางการพัฒนา ดังนี้

๑. การพัฒนาวัดควรให้ความสำคัญในการให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนโดยรอบตระหนักถึงความสำคัญในด้านต่าง ๆ ของวัดและศาสนสถาน และเข้ามาช่วยกันดูแลรักษาร่วมกับฝ่ายบรรพชิต

๒. การเสริมสร้างภาพลักษณ์และความหมายของวัดและศาสนสถานควรได้รับการสนับสนุนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพื่อให้วัดและศาสนสถานยังคงฐานะเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณรและนักบวช เป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้านเป็นสถานที่ที่ชาวบ้าน ได้เข้ามาหาความสงบทางกายทางใจ และเป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาวัดควรคำนึงถึงการบูรณาการระหว่างกิจกรรมของวัดกับการบริหารงานคณะสงฆ์ รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ๖ ด้าน ดังนี้

๑. การปกครอง เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะปกครองควรดำเนินการสอดส่อง ดูแลรักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดหรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

๒. การศาสนศึกษา เป็นการส่งเสริมภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญ ซึ่งครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมบาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบธรรม-บาลีสนามหลวงเป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม-บาลีสนามหลวงและเป็นเจ้าสำนักเรียนในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส นอกจากนี้ยังรวมถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น มอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้ และการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓. การเผยแผ่ เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับรู้ถึงหลักธรรมคำสอนและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันโดยผ่านวิธีการต่าง ๆ เช่น การเทศนาการปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัดการบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวีดิทัศน์ รวมทั้งการจัดโครงการต่าง ๆ เช่น การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนหรือการจัดส่งพระภิกษุไปสอนศีลธรรมแก่นักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้การเผยแผ่ด้วยกิจกรรมเหล่านี้ต้องดำเนินงานตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พุทธศักราช ๒๕๕๐

๔. การสาธารณูปการ เป็นการจัดการศาสนสมบัติของวัดซึ่งมีเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบดูแลรักษาให้เป็นไปตามกฎหมาย พระธรรมวินัย หรือมติมหาเถรสมาคมโดยคำนึงถึงการสร้างสิ่งที่เป็นจำเป็น รักษาสิ่งที่มีอยู่แล้วไว้ และซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่ชุมชน

และพระสงฆ์ สำหรับศาสนสมบัติกลาง เช่น ที่ดินและผลประโยชน์ วัดร้าง หรือทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้สงฆ์ส่วนกลาง เป็นต้น เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงดูแลรักษา

๕. การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของศาสนาเพื่อให้สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของประเทศโดยมีความมุ่งหมายดังนี้

ประการแรก การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติโดยมุ่งให้พระภิกษุสามเณร และนักเรียนได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ประกอบด้วยโรงเรียนราษฎร์การกุศลของวัด ศูนย์การเรียนรู้ศีลธรรมในวัด (ศูนย์ศึกษาระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เดิม หรือวันหยุดอื่น ๆ) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

ประการที่สอง การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่ดินวัด หรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่าง ๆ และการให้ความอุปถัมภ์แก่เด็กกำพร้า เป็นต้น

๖. การสาธารณสงเคราะห์ เป็นการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบการกุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน เป็นต้น การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้ายหรือผู้ป่วยยากไร้ การจัดให้มีโรงพยาบาล การบริจาคทรัพย์ส่วนตัวหรือชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์จัดสร้างโรงพยาบาล การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน การปกครอง การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคม

ในการพัฒนาสังคมในทุกๆระดับไม่ว่าจะเป็นสังคมใดจะขาดเสียไม่ได้เลย คือการสนับสนุนส่งเสริมจากสังคมโดยรวมหากขาดการสนับสนุน และความร่วมมือแล้วองค์กรนั้น ๆ อาจเกิดการสะดุดหยุดชะงักการพัฒนาไม่ได้ สถาบันวัดก็เช่นเดียวกัน วัดในพระพุทธศาสนาจะเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นทั้งทางกายภาพและชีวภาพได้นั้น สิ่งที่จะขาดเสียมิได้เลยนั้นก็คือแรงสนับสนุนทางสังคม โดยเฉพาะการสนับสนุนสังคมระดับภาคชุมชน ระดับภาครัฐ และระดับภาคเอกชน ซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับวัดทั้งยังคอยประสานสัมพันธ์ที่ถ้อยอาศัยกันตลอดมา ผู้นำวัดหรือชุมชนจะต้องประสานความร่วมมือกันอย่างเอาใจใส่ในการที่จะทำให้เกิดความร่วมมือ และร่วมใจกันลงมือทำและพัฒนาสถาบันวัดให้เจริญรุ่งเรืองทันยุคทันสมัยเป็นที่นิยมเข้ากับกาลเวลา อันจะเป็นที่ยอมรับละเป็นประโยชน์กับสังคมชาวพุทธโดยรวม

๒.๖.๑ ความหมายและความสำคัญของการสนับสนุนทางสังคม

มีนักวิชาการให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคม ดังนี้

จิราพร คงเอี่ยม^{๑๕๕} ได้อธิบายถึงแรงสนับสนุนทางด้านสังคม (Social Support) หมายถึง สิ่งที่ได้รับได้รับแรงสนับสนุนทางสังคม ในด้านความช่วยเหลือ ทางด้านข้อมูล ข่าวสาร วัตถุประสงค์ของ หรือ การสนับสนุนทางด้านจิตใจให้กำลังใจจากผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งอาจเป็น บุคคลหรือกลุ่มคน และเป็น ผลให้ผู้รับได้ปฏิบัติหรือแสดงออกทางพฤติกรรมไปในทางที่ผู้รับต้องการ ในที่นี้หมายถึง การมี สุขภาพดี การผลักดันตนเองสู่ความสำเร็จ แรงสนับสนุนทางสังคมอาจมาจากบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน เพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

Cohen, Gottlieb^{๑๕๖} กล่าวว่า แรงสนับสนุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่กว้าง และได้มีการ นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายอย่างกว้างขวางในทุกสังคมโดยทั่วไป แรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายทางสังคมที่อาจทำให้มีผลสำเร็จของการ สนับสนุนและความร่วมมือในการช่วยสร้างสรรค์ผลของงานที่ทุกฝ่ายคาดหวังจนบังเกิดเป็นผลทาง แรงกายและแรงใจ

Caplan^{๑๕๗} ได้ให้คำจำกัดความแรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่บุคคลได้รับโดยตรง จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อาจเป็นทางข่าวสาร เงิน กำลังงาน หรือทางอารมณ์ ซึ่งอาจเป็นแรงผลักดัน ให้ผู้รับไปสู่เป้าหมายที่ผู้ให้ต้องการ

Orylie^{๑๕๘} ได้สรุปแนวคิดของ แคปแพลน คอบบ์ และคาห์น เห็นว่าแรงสนับสนุนทางสังคม เป็นการให้ความช่วยเหลือสนับสนุนระหว่างกันของบุคคล รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือซึ่ง กันและกัน (Reciprocity) ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของแรงสนับสนุนทางสังคมและเมื่อศึกษาแนวคิดของ แคปแพลน, คอบบ์, คาห์น, และไวส์ส, พบความเหมือนกันของความหมายของแรงสนับสนุนทางสังคม คือ การสนับสนุนทางสังคมเป็นกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น การให้การสนับสนุนมี รูปแบบเป็นการกระทำ หรือพฤติกรรมและการสนับสนุนส่งผลดีทั้งทางบวกกับบุคคลทั้งทางด้าน ร่างกายและจิตสังคม ต่อมาแคปแพลน และเฮาส์ได้พยายามให้ความหมายของแรงสนับสนุนทางสังคมที่ เป็นแนวคิดที่ชัดเจน และสะดวกต่อการวัดโดยทั้ง ๒ ท่านได้อธิบายว่า ระบบการสนับสนุนจะดำเนินไป ได้ต้องประกอบด้วย การสนับสนุนด้านต่าง ๆ ได้แก่

๑) ด้านอารมณ์ความรู้สึกห่วงใยรัก และผูกพันเห็นอกเห็นใจ (Emotional support)

^{๑๕๕} จิราพร คงเอี่ยม, ความสัมพันธ์ระหว่างแรงสนับสนุนทางสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : รามธิบดีวารสารพยาบาลและสุขภาพ, ๒๕๕๒), หน้า ๖๒.

^{๑๕๖} Gottlieb, "The Myth of Social Capital in Community Development.", Housing Policy Debate, (London : Croom Helm, 2007), p.313.

^{๑๕๗} Caplan, G., and Killilea, M., eds. Social support and mutual help. New York : Grone and Stratton, 1976), p.39-42.

^{๑๕๘} Orylie, The Main Concept of Kaplan's Cobb and Kahn Suggests that Social Support (London : weidenfeld and Nicolson, 2009), p.91.

๒) ด้านการให้ความช่วยด้านสิ่งของ หรือการให้บริการและกระทำเพื่อช่วยเหลือ (Instrumental Support)

๓) ด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร (Informational Support) รวมถึงการชี้แนะ การให้คำปรึกษา

๔) ด้านการสะท้อนคิดหรือสนับสนุนให้ประเมินตนเอง (Appraisal Support) ได้แก่ การให้ข้อมูลย้อนกลับ การเห็นพ้องหรือให้การรับรองเพื่อให้เกิดความมั่นใจ

พรทิพย์ มาลาธรรม^{๑๕๙} ได้อธิบายการศึกษาของ Thoit (๒๐๐๘)^{๑๖๐} ไว้ว่าคุณลักษณะของแรงสนับสนุนทางโครงสร้าง คือ การสนับสนุนจะเกิดจากเครือข่ายโดยรวม ขนาดและความหนาแน่นของเครือข่าย ความถี่ของการติดต่อ ระยะเวลาที่มีความสัมพันธ์กัน รวมถึงความเป็นส่วนหนึ่งอันเดียวกัน และจำนวนของความสัมพันธ์ทางสังคม อีกทั้งคุณลักษณะของแรงสนับสนุนตามการทำหน้าที่ของบุคคลในสังคม หมายถึง การที่เครือข่ายทางสังคมได้ให้การสนับสนุนบุคคลในลักษณะของการกระทำ (Support Actions) โดยบุคคลนั้นรับรู้ว่าเป็นการได้รับการสนับสนุนที่มีปริมาณมากเพียงพอกับความต้องการของตนทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

กล่าวโดยสรุป การสนับสนุนทางสังคม เป็นปฏิสัมพันธ์อย่างมีจุดมุ่งหมาย ระหว่างบุคคลมีการติดต่อสัมพันธ์ เป็นการสนับสนุนด้านอารมณ์ แสดงออกถึงความเห็นใจ เห็นคุณค่า ได้รับการยกย่อง มีความผูกพันซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกเป็นส่วนร่วมในสังคมเดียวกัน

๒.๖.๒ แหล่งที่มาของสนับสนุนทางสังคม

แหล่งที่มาของการสนับสนุนทางสังคมนั้นมีมากมายหลายแบบ และยังมีแหล่งที่มาที่ไปที่เป็นลักษณะที่มีขนาดใหญ่ และมีขนาดเล็ก มีผู้อธิบายถึงแหล่งที่มาของการสนับสนุนทางสังคมไว้ดังนี้

จิราพร คงเอี่ยม^{๑๖๑} ได้อธิบายว่า โดยปกติกลุ่มทางสังคมจัดแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๒ ประเภท คือ กลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิ กลุ่มปฐมภูมิเป็นกลุ่มที่มีความสนิทสนมและมีสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกเป็นการส่วนตัวสูงกลุ่มนี้ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ส่วนกลุ่มทุติยภูมิ เป็นกลุ่มสังคมที่มีความสัมพันธ์ตามแผนและกฎเกณฑ์ที่วางไว้ มีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดบรรทัดฐานของบุคคลในสังคมกลุ่มนี้ได้แก่ เพื่อนร่วมงาน กลุ่มวิชาชีพ และกลุ่มสังคมอื่น ๆ ซึ่งในระบบแรงสนับสนุนทางสังคมถือว่ามีเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคมนั้นมีทั้งแหล่งปฐมภูมิ และแหล่งทุติยภูมิ แรงสนับสนุนจากแหล่งปฐมภูมิ ได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง ซึ่งมีความสำคัญต่อการ

^{๑๕๙} พรทิพย์ มาลาธรรม, แรงสนับสนุนเชิงโครงสร้าง., คุณลักษณะของแรงสนับสนุนทางสังคม (กรุงเทพฯ : บริษัท เอดิสันเพรสโปรดักส์การพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๔.

^{๑๖๐} Thoit.P.A., Weiss, Cohon and Syme, "Conceptual, Methodological and Theoretical Problems in Studying Social Support as a Buffer Against Life Stress.", Journal of Health and Social Behavior. June 23,2008, p.81.

^{๑๖๑} จิราพร คงเอี่ยม, ความสัมพันธ์ระหว่างแรงสนับสนุนทางสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : รามาธิบดีวารสารพยาบาลและสุขภาพ, ๒๕๕๒), หน้า ๕๑.

สนับสนุนและพฤติกรรมการผลักดันตนเอง เพื่อไปสู่การพัฒนาศักยภาพในความคาดหวังที่ตนเองต้องการ ของบุคคลเป็นอย่างดีโดยเฉพาะแรงสนับสนุนทางอารมณ์ จากผู้ใกล้ชิดสนิทสนม ส่วนแรงสนับสนุนทางสังคมจากแหล่งทุติยภูมิถือว่าเป็นผู้ให้บริการทางสังคมและบุคลากรอื่น ๆ เช่น ครู พระ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ซึ่งมีความสำคัญในการสนับสนุนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ

Caplan^{๑๖๒} ให้คำจำกัดความแรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่คุณจะได้รับโดยตรงจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อาจเป็นทางข่าวสาร เงิน กำลังงาน หรือทางอารมณ์ ซึ่งอาจเป็นแรงผลักดันให้ผู้รับไปสู่เป้าหมายที่ผู้ให้ต้องการ

Thoit.P.A., Weiss, Cohon and Syme^{๑๖๓} ได้เสนอไว้ว่า มี ๖ ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหรือทำให้เกิดมีความใส่ใจต่อสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่จนอาจมีส่วนร่วมช่วยเหลือหรืออยากตอบแทนคือ ๑) ความใกล้ชิดสนิทสนม ๒) ความเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ๓) การมีโอกาสให้และความเสียสละ ๔) การเล็งดูและอบรม ๕) การให้ความมั่นใจในคุณค่าของบุคคล ๖) ความน่าเชื่อถือ ตลอดจนการได้รับคำแนะนำและการยอมรับ

Kahn^{๑๖๔} ได้แบ่งการสนับสนุนออกเป็น ๓ ชนิด ดังนี้

๑. ความผูกพันทางอารมณ์และความคิด (Affirmation) เป็นการแสดงออกถึงอารมณ์ในทางบวกของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลหนึ่ง ซึ่งแสดงออกในรูปของความผูกพันการยอมรับ การเคารพหรือด้วยความรัก

๒. การยืนยันและยอมรับพฤติกรรมของกันและกัน เป็นการแสดงออกถึงการเห็นด้วย การยอมรับในความถูกต้องเหมาะสมทั้งในการกระทำและความคิดของบุคคล

๓. ให้ความช่วยเหลือ (Aid) เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่น โดยการให้สิ่งของหรือการช่วยเหลือโดยตรง การช่วยเหลือเหล่านั้นอาจเป็นวัตถุ เงินทอง ข้อมูลข่าวสารหรือเวลา

สรุปความได้ว่า แหล่งการสนับสนุนทางสังคมมาจากกลุ่ม ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ คือ กลุ่มครอบครัว เพื่อน คนคุ้นเคย และกลุ่มที่เป็นที่เป็นทางการและเป็นกฎเกณฑ์ คือกลุ่มเพื่อนร่วมงาน กลุ่มวิชาชีพซึ่งเป็นกลุ่มที่มีแบบแผน

๒.๖.๓ องค์ประกอบของการสนับสนุนทางสังคม

^{๑๖๒} Caplan, G., and Killilea, M., (1976). eds. *Social support and mutual help* (New York : Grone and Stratton), p.39-42

^{๑๖๓} Thoit.P.A., Weiss, Cohon and Syme. (2008). "Conceptual, Methodological and Theoretical Problems in Studying Social Support as a Buffer Against Life Stress." *Journal of Health and Social Behavior*. June 23: p.147-148.

^{๑๖๔} Kahn, R.L., "Aging and Social Support." In *Aging from birth to Death : Interdisciplinary perspectives*, Edited by M.W.Riley (Colorado : Westview press, 2007), p.85.

องค์ประกอบสำคัญของแรงสนับสนุนทางสังคม ประกอบด้วย ตัวเชื่อมโยงการมีกิจกรรมต่อกันซึ่งได้แก่ การติดต่อสื่อสาร การสร้างความสัมพันธ์ การนำมาซึ่งการสนับสนุนทั้งทางด้านรูปธรรม และนามธรรม และการทำให้ผู้ได้รับการสนับสนุนได้ทำหน้าที่ได้บรรลุในเป้าประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งสามารถขยายความได้ดังนี้^{๑๖๕}

๑. ต้องมีการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ให้และผู้รับแรงสนับสนุน

๒. ลักษณะของการติดต่อสัมพันธ์นั้นจะต้องประกอบด้วย

๑) ข้อมูลข่าวสารที่ทำให้ผู้รับเชื่อว่ามีใจใส่อย่างจริงจัง และมีความรัก ความหวังดีในสังคมอย่างจริงจัง

๒) ข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะทำให้ผู้รับรู้สึกว่าคุณค่า และ เป็นที่ยอมรับในสังคม

๓) ข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะ ทำให้ผู้รับเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีประโยชน์แก่สังคม

๓. ปัจจัยนำเข้าของการสนับสนุนทางสังคมอาจอยู่ในรูปที่เป็นแบบ ข้อมูล ข่าวสาร วัสดุ สิ่งของ หรือด้านจิตใจ จะต้องช่วยให้ผู้รับได้บรรลุถึงจุดหมายที่เขาต้องการ

มัชชพร ทองสรรค^{๑๖๖} ได้อธิบายถึงหลักการสำคัญของการสนับสนุนทางสังคมว่าประกอบด้วย

๑. กระบวนการติดต่อสื่อสารผู้ที่ทำหน้าที่หลักเป็นผู้ให้และผู้ทำหน้าที่หลักเป็นผู้รับการสนับสนุน

๒. กระบวนการติดต่อสื่อสารโดยทั่วไป ประกอบด้วย

๑) ข้อมูลข่าวสารที่ทำให้ผู้รับเชื่อว่ามีคนเอาใจใส่มีความรักและมีความหวังดีต่อตนเองอย่างจริงจัง

๒) ข้อมูลข่าวสารที่ทำให้ผู้รับรู้สึกว่าคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในสังคม

๓) ข้อมูลข่าวสารที่ทำให้ผู้รับเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสามารถทำประโยชน์แก่สังคมได้

๓. ปัจจัยนำเข้าในกระบวนการสนับสนุน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของข้อมูล ข่าวสาร วัสดุ สิ่งของ หรือการสนับสนุนทางด้านจิตใจ

๔. การช่วยให้ผู้รับได้บรรลุจุดหมายที่เขาต้องการ

สรุปความได้ว่าองค์ประกอบของการสนับสนุนทางสังคมมี ๓ ประการ จึงจะทำให้กิจกรรมสำเร็จลุล่วงไปได้ คือ ๑) การสื่อสาร ซึ่งเป็นตัวกลางในการที่จะติดต่อเชื่อมโยงระหว่างผู้ให้การสนับสนุน ๒) ผู้ให้ คือผู้ที่มีความประสงค์จะให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ๓) และผู้รับ คือผู้ที่มีความมีความค่าที่ผู้ให้การสนับสนุนพึงกระทำต่อผู้นั้นอย่างเต็มใจ มีความรัก และเห็นคุณค่า

๒.๖.๔ ประเภทของแรงสนับสนุนทางสังคม

^{๑๖๕} Pilisuk, Marc, "Delivery of Social Support : The Social inoculation", 2008, p.20.

^{๑๖๖} มัชชพร ทองสรรค, "การสนับสนุนทางสังคม.", เสริมสร้างแรงใจ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔), หน้า ๖๗.

การสนับสนุนทางสังคมมีหลายประเภท คือ การสนับสนุนทางด้านอารมณ์หรือที่เรียกว่าให้กำลังใจ การสนับสนุนทางด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะช่วยให้สะดวกต่อการประเมินและเป็นแนวข้อมูลเพื่อชั่งน้ำหนักต่อแนวทางในการปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง การสนับสนุนโดยการเป็นผู้คอยตรวจสอบประเมินผล ชี้แนะ เพื่อให้เกิดความรอบคอบระมัดระวังแก้ไขในการปฏิบัติงาน การสนับสนุนทางด้านงบประมาณ เสียสละเวลา และร่างกาย ซึ่งมีผู้ได้ให้ความหมายดังนี้

Cohen & Syme^{๑๖๗} ได้อธิบายว่าแรงสนับสนุนทางสังคมมีคุณลักษณะ ๒ แบบคือแรงสนับสนุนทางสังคมตามโครงสร้าง (Structural Support) ของบุคคลในสังคม และแรงสนับสนุนทางสังคมตามการทำหน้าที่ (Functional Support) ของบุคคลในสังคม

ประคอง อินทรสมบัติ อธิบายว่า แฮาส์ ได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมในการให้การสนับสนุนทางสังคมเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. การแสดงความรักใจ Emotional Support หมายถึง การสนับสนุนทางอารมณ์ เช่น การให้ด้วยความพึงพอใจ การยอมรับเคารพนับถือ การแสดงถึงความห่วงใย

๒. การสนับสนุนด้านการตอบรับ Appraisal Support หมายถึง การสนับสนุนด้านการให้การประเมินผล เช่น การให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feed Back) การเห็นพ้องหรือให้รับรอง (Affirmation) ผลการปฏิบัติ หรือการบอกให้ทราบผลถึงผลดี ที่ผู้รับได้ปฏิบัติพฤติกรรมนั้น

๓. การให้ข้อมูล Information Support หมายถึง การให้การสนับสนุนทางด้านข้อมูลข่าวสาร เช่น การให้คำแนะนำ (Suggestion) การตักเตือน การให้คำปรึกษา (Advice) และการให้ข่าวสารรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นการสนับสนุน

๔. การสนับสนุนทุน Instrumental Support หมายถึง การให้การสนับสนุนทางด้านเครื่องมือเช่น แรงงาน เงิน เวลา เป็นต้น

กล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะพฤติกรรมในการสนับสนุนทางสังคมของมนุษย์ มี ๔ ประเภทได้แก่ การสนับสนุนด้วยความพึงพอใจ การสนับสนุนแบบบั่นถ่วงและคาดหวังผล การสนับสนุนทางด้านความคิด ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ การสนับสนุนทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น กำลังเงิน การสละเวลา กำลังคน เป็นต้น

๒.๖.๕ ระดับของการสนับสนุนทางสังคม

ระดับขั้นของการสนับสนุนทางสังคมนั้นมีหลายระดับด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วยระดับขนาดใหญ่ ระดับกลาง และระดับเล็ก ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างมากในทุกๆระดับขั้น

Gottlieb^{๑๖๘} อธิบายว่า ระดับของการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อองค์กรนั้น มีหลายระดับตามสถานภาพตามความสัมพันธ์ที่องค์กรนั้นเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อยู่ ตามที่มีการติดต่อในขณะนั้น ซึ่งแรงสนับสนุนทางสังคมแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

^{๑๖๗} Cohen, S. & Syme, S.L., *Social support and health* (San Francisco : Academic Press, 1985), p.21.

^{๑๖๘} Gottlieb, "The Myth of Social Capital in Community Development.", *Housing Policy Debate*. London: Croom Helm, 2007), p.22.

๑. ระดับกว้าง (Macro Level) เป็นการพิจารณาถึงการเข้าร่วม หรือการมีส่วนร่วมในสังคม อาจวัดได้จากความสัมพันธ์กับสถาบันในสังคม การเข้าร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจและการดำเนินวิถีชีวิตอย่างไม่เป็นทางการในสังคม เช่น การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม ชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ อาทิ กลุ่มแม่บ้านเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ กลุ่มหนุ่มสาวพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มต้านภัยเอดส์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ปีก กลุ่มจักสาน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นต้น

๒. ระดับกลุ่มเครือข่าย (Mezzo Level) เป็นการมองที่โครงสร้าง และหน้าที่ของเครือข่ายสังคม ด้วยการพิจารณาจากกลุ่มบุคคลที่มีสัมพันธภาพอย่างสม่ำเสมอ เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มบุคคลใกล้ชิดในสังคมเสมือนญาติ ชนิดของการสนับสนุนในระดับนี้ได้แก่ การให้คำแนะนำ การช่วยเหลือด้านวัสดุสิ่งของ ความเป็นมิตร การสนับสนุนทางอารมณ์ และการยกย่อง

๓. ระดับแคบหรือระดับเล็ก (Micro Level) เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากที่สุดทั้งนี้มีความเชื่อกันว่าคุณภาพของความสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์กันมากในเชิงปริมาณ คือ ปริมาณขนาด จำนวน และความถี่ของความสัมพันธ์ หรือโครงสร้างของเครือข่าย ในการสนับสนุนในระดับนี้ได้แก่ สามี ภรรยา และ สมาชิกในครอบครัวซึ่งมีความใกล้ชิดทางอารมณ์ การสนับสนุนทางจิตใจ และแสดงความรักและห่วงใย

Lane^{๑๖๙} ได้อธิบายว่าปัจเจกบุคคลมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสภาวะแวดล้อมทางสังคมได้ ๓ ระดับ ดังนี้

๑. ระดับชุมชน โดยผ่านกลไกบูรณาการทางสังคม (Social Integration)

๒. ระดับเครือข่ายทางสังคม (Social Network) โดยผ่านทางปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการแลกเปลี่ยนทางสังคม

๓. ระดับสัมพันธภาพที่มีความใกล้ชิดแนบแน่น โดยการที่บุคคลมีความใกล้ชิดสนิทสนม การแสวงหาคำแนะนำเพื่อหาทางออกของปัญหาให้กับจิตใจ และการชี้แนะให้กำลังใจเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ส่วนตัว ส่วนบุคคลที่ให้การสนับสนุนทางคณสงฆ์ทำหน้าที่พัฒนาซึ่งประกอบด้วย

๑) พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในการปกครองของตนให้การส่งเสริมสนับสนุน ในด้านการร่วมมือในการพัฒนา

๒) เพื่อนพระสงฆ์ที่สามารถให้คำแนะนำและสนับสนุนทางด้านความคิดและคำชี้แนะในแนวทางการดำเนินงาน ติดต่oprสานงาน

๓) พระสงฆ์ที่ เป็นผู้ปกครองทุกระดับชั้น ที่คอยให้การส่งเสริมสนับสนุนทางด้านการให้ความรู้ทักษะในการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา เช่น จัดอบรมสัมมนาให้ความรู้ ให้ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

สรุปความได้ว่า การสนับสนุนทางสังคม หรือการสนับสนุนการพัฒนาองค์กรวัด ย่อมมีระดับการสนับสนุนที่แตกต่างกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ๑) ระดับกว้าง เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมทางชุมชน ๒) ระดับเครือข่าย ซึ่งจะมีลักษณะใกล้ชิดสนิทสนม ได้แก่ กลุ่มเพื่อน หรือญาติสนิท เช่น การให้คำแนะนำ การยอมรับและยกย่อง ๓) ระดับแคบ ซึ่งจะมีลักษณะใกล้ชิดกันมากที่สุด ได้แก่ สมาชิกในครอบครัว เช่น ความรักความห่วงใย จนนนำไปสู่การชกจูงและการชกชวนให้เข้าไป

^{๑๖๙} Lane, "J. Palma individual with the environment.", Journal of Science] June 8, 2009, p.27.

สัมพันธ์กับองค์กรวัดไม่ว่าจะเกิดขึ้นในทางตรงหรือทางอ้อมก็ตามหรืออาจกล่าวได้ว่า การสนับสนุนทางสังคมต่อองค์กรวัดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมชาวพุทธที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน การที่องค์กรวัดได้รับการสนับสนุนทางสังคมจะทำให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง องค์กร มีกำลังใจในการพัฒนาองค์กรวัด ตลอดจนการเลือกแนวทางที่เหมาะสมในการที่จะปฏิบัติ และแก้ไขปัญหาให้องค์กรบริหารงานราบรื่น มีความมั่นคงในสถานะที่เกิดขึ้น

ดังนั้น การสนับสนุนทางสังคมต่อองค์กรวัด จึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนและองค์กรวัด ที่มีหน้าที่นำนโยบายไปปฏิบัติจนเกิดผลการเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่ทำให้เกิดผลบวกในองค์กรวัดร่วมกัน

๒.๗ ข้อมูลพื้นฐานวัดโพธิ์งาม

วัดโพธิ์งาม ตั้งอยู่ที่บ้านดิวน้อย หมู่ที่ ๕ ถนนพากนา-โคกสร้างทราย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีพื้นที่ ๓ ไร่ ๘๗ ตารางวา ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๙ เปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๓ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๕๒ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันคือ พระครูสุวรรณสมาจาร (ทองสุข สุจิตโต)

บ้านดิวน้อย เดิมชื่อบ้านคัตหนาม ตั้งอยู่ริมน้ำฮวยใกล้กับกุดช้างน้ำ ต่อมาเกิดได้โรคระบาดขึ้น อาทิเช่น อหิวาต์ ไข้ดาศ ทำให้ชาวบ้านต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น และก่อนปี พ.ศ.๒๔๐๐ หลังจากโรคภัยต่าง ๆ หายไป ชาวบ้านก็อพยพกลับมาจับจองที่ดินเพื่อทำนา ทำไร่ และตั้งบ้านเรือนขึ้นด้านหลังวัดโพธิ์งามมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านดิวน้อยอยู่ห่างจากอำเภอเมืองเลย ประมาณ ๑๑ กิโลเมตร มีพื้นที่ ๒,๑๐๕ ไร่ มีครัวเรือน จำนวน ๑๐๕ ครัวเรือน มีราษฎร จำนวน ๕๔๒ คน สภาพเศรษฐกิจประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม สภาพสังคมประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ มีความเชื่อเรื่องผี พุทธ และพราหมณ์ คนส่วนใหญ่ในชุมชนกำหนดเอาวันพระเป็นวันหยุดทำงานในไร่นาหรืองานอื่น ๆ แล้วไปรวมมือกันพัฒนาชุมชนของตน ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ และจะเข้าวัดทำบุญ ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม ปัจจุบันวัดโพธิ์งามมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนโดยความร่วมมือของวัด ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่น

ชาวบ้านดิวน้อย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อเว้นว่างจากการประกอบอาชีพก็มีการประกอบอาชีพเสริม เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าของตนเองหลายอย่างในการสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน อีกทั้งยังสืบสานองค์ความรู้อันก่อให้เกิดการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง โดยความร่วมมือของผู้คนในชุมชนใช้หลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นภายใต้ความพอเพียงไปพร้อมกัน

ดังนั้น การศึกษาเพื่อรวบรวมภูมิปัญญาต่าง ๆ ในชุมชน การถ่ายทอด การฟื้นฟู และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมด้วยการถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนได้รับรู้ตระหนักถึงคุณค่า คุณประโยชน์ และนำมาประยุกต์ใช้โดยการรวบรวมจัดเก็บองค์ความรู้เพื่อสานต่อไปยังลูกหลานและบุคคลที่สนใจได้ต่อไปในอนาคต

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่ได้นำมาวิเคราะห์ในการศึกษาการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย นั้น มีส่วนเชื่อมโยงกับผลงานวิจัยของผู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าไว้หลายท่านซึ่งได้นำผลสรุปงานวิจัยมาใช้ในการศึกษาดังนี้

พระปลัดวรญาณ อคควชิโร (ยอดเพชร)^{๑๗๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์” มีวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหา อุปสรรคในการบริหารจัดการวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนต้นแบบ ๒) เพื่อศึกษาหลักการ วิธีการและแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ และ ๓) เพื่อศึกษาความเป็นไปได้และนำเสนอแนวตรรกะมองค้ำความรู้ใหม่ในการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุค โลกาภิวัตน์ระเบียบวิธีวิจัยสำหรับการวิจัยนี้เป็นการศึกษาในลักษณะการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) รวบรวมข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อย จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาความ และจากกลุ่มตัวอย่างด้วยแบบสอบถามและแบบประเมินผลการทดลองปฏิบัติ วิเคราะห์หาข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสัมประสิทธิ์ความแปรผัน

ผลการวิจัยพบว่า

๑) สภาพปัญหา อุปสรรคในการบริหารจัดการวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนต้นแบบ พบว่าด้านบุคลากร อดีตเจ้าอาวาสเป็นผู้นำเชิงปัจเจกชนสั่งการเพียงรูปเดียวและมีภาวะผู้นำสูง สร้างอัตลักษณ์ให้กับวัดโดยดำเนินโครงการตามทักษะความสามารถเพียงด้านเดียวจนปรากฏผลชัดเจน เจ้าอาวาสรูปใหม่ซึ่งบริหารจัดการวัดต่อมาไม่สามารถสืบสานอัตลักษณ์เดิมไว้ได้ และพระภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ขาดระเบียบวินัยของพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งการขาดแคลนศาสนทายาทสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและกิจการคณะสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ขาดทักษะการศึกษาซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดำเนินการอย่างตั้งรับ ด้านการร่วมรับผิดชอบต่อชุมชน ขาดการประสานความเข้าใจสำหรับแต่ละโครงการที่วัดดำเนินการ

๒) หลักการบริหารตามแนวพุทธศาสนาสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ หลักการครองตนครองคน และครองงาน รวมทั้งหลักพระวินัยช่วยให้การบริหารวัดดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงามและควรส่งเสริมอาคาริยวินัย กรอบควบคุมวิถีชีวิต แนวทางประพฤติปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ให้เกิดขึ้นในชุมชน และทฤษฎีที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาการบริหารจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์คือทฤษฎี POLC ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การขึ้นใจ และ การควบคุม สำหรับวิธีการและแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิ

^{๑๗๐} พระปลัดวรญาณ อคควชิโร (ยอดเพชร). การพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต) พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘). บทคัดย่อ.

วัดน์ประกอบด้วย การทบทวนพันธกิจ การวางแผน การดำเนินการพัฒนา การติดตามและการประเมินผล

๓) ความเป็นไปได้ในการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ต้องอาศัยองค์ประกอบ ด้านกฎหมาย ด้านเศรษฐกิจ ด้านบุคลากร ด้านเทคนิค ด้านสังคม และด้านประชากรชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา สำหรับแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ ประกอบด้วยรูปแบบ GT Model ที่เกี่ยวเนื่องกัน ๕ ส่วน ประกอบด้วย ๑) ชัยแก้ปัญหาป้องกันภัยอันเนื่องมา คือ การสำรวจรวบรวมความคิดเห็นและข้อมูลเพื่อประเมินสภาพของวัดและชุมชนก่อนเลือกแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม ๒) ยิงให้ยิงได้ คือ การประกาศเจตนารมณ์ของวัดที่จะดำเนินการ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน ๓) ฝนตกใส่ตุ่ม คือ การสำรวจความรู้พื้นฐานของชุมชน การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดเก็บบันทึกความรู้ที่จัดตั้งแหล่งเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ ๔) กลุ่มกัลยาณมิตรคิดถูก คือ การสร้างภาคีเครือข่าย ในการทำงานให้เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างวัดกับชุมชน และระหว่างวัดกับองค์กรต่างๆ ๕) ต้องสุขก่อนจึงสำเร็จ คือการส่งเสริมพฤติกรรมทางด้านจิตใจให้บุคคลมีปัญญา คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ไม่เสพบริโภควัตถุเกินสมควร และมีความภาคภูมิใจในพื้นฐานความเป็นมาของชุมชนตนเอง

พระครูปลัดนิคม นาควโร และคณะ^{๑๗๑} ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนารูปแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกรุงเทพมหานคร การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกรุงเทพมหานคร ๒) ศึกษาองค์ประกอบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำ จังหวัดกรุงเทพมหานคร ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด กรุงเทพมหานคร ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกรุงเทพมหานครทั้ง ๕ แห่งใช้การจัดการสำนักปฏิบัติธรรมด้วยหลักสัปปายะ ๔ ประกอบด้วย อาวาสสัปปายะ สำนักปฏิบัติธรรมมีด้านความสะอาด สงบ สว่าง บริเวณร่มรื่น, อาหารสัปปายะ มีอาหารที่บริโภคเป็นอาหารที่สบายต่อความเป็นอยู่ในตามสภาพ, บุคคลสัปปายะ ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมมีอัธยาศัยที่ดีต่อกันเป็นไปทางเดียวกัน มีความเสียสละเพื่อสาธารณะ, ธรรมสัปปายะ หลักธรรมสำหรับปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ทั้ง ๕ แห่งประกอบด้วย ด้านบริหารจัดการ คือ เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความสนใจ และเห็นความสำคัญของการบริหารจัดการ ด้านอาคารสถานที่ คือ มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดและเพียงพอ ด้านการสื่อสารประชาสัมพันธ์ นำเสนอผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น แผ่นซีดี สื่ออินเทอร์เน็ต ด้านทีมงานพระวิทยากร พระภิกษุสามเณรหรือบุคลากรในสำนักมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ สามารถปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และด้านการวางแผนการดำเนินการมีการจัดคอร์สการปฏิบัติให้เหมาะสมกับประชาชนทั่วไปที่เข้ามาปฏิบัติธรรม รูปแบบประกอบด้วย การบริหารจัดการอาศัยปัจจัยส่วนบุคคลเป็นองค์ประกอบ การบริหารจัดการที่ใช้ทรัพยากรภายในเป็น

^{๑๗๑} พระครูปลัดนิคม นาควโรวิวัฒน์ หามนตรี, กิตติศักดิ์ ผกาทอง. การพัฒนารูปแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกรุงเทพมหานคร. (วารสาร มหาวิทยาลัยการ ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย). หน้า ๓๓๔.

องค์ประกอบพื้นฐาน การบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลภายในวัด และการบริหารจัดการที่มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน

เฉียบ ไทยยิ่ง^{๑๗๒} ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสทุกรูปมีกระบวนการแบบ “ธรรมาธิปไตย” กล่าวคือเป็นการบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในลักษณะของการปรึกษาหารือ โดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นที่ตั้งและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้เป็นอย่างดี มี ๒ กลุ่มคือ ๑) กลุ่มปัจจัยเสริม แบ่งย่อยออกเป็น ๓ ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น จากการอบรมสั่งสอนและการเลี้ยงดูตั้งแต่เล็กและปัจจัยด้านทำเลที่ตั้งของวัด และ ๒) กลุ่มปัจจัยหลักหรือปัจจัยด้านการบริหาร ปัจจัยด้านนี้เกิดจากการเรียนรู้ฝึกฝนและลงมือปฏิบัติของภิกษุศึกษาแต่ละรูปจำแนกได้ ๗ ปัจจัยย่อยคือ

๑) ปัจจัยความชัดเจนในด้านวัตถุประสงค์ พบว่าภิกษุศึกษาทุกรูปมีความชัดเจนในการปฏิบัติงานของตนเองและรู้ทิศทางการทำงานของตนเอง

๒) ปัจจัยด้านความเข้าใจในการทำงาน ทำให้การมอบหมายงานเป็นไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ

๓) ปัจจัยด้านการวางแผนและการปฏิบัติงานอย่างมีระบบ แม้ภิกษุศึกษาเกือบทุกรูปไม่มีระบบการวางแผนที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ทุกรูปก็มีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบโดยอาศัยพระธรรมวินัย

๔) ปัจจัยด้านความสามารถในการใช้คน เจ้าอาวาสทุกรูปที่เป็นภิกษุศึกษา มีหลักและวิธีการใช้คนให้ถูกกับงานได้ทั้งคนและได้ทั้งงาน

๕) ปัจจัยด้านความเป็นผู้นำ เจ้าอาวาสทุกรูปมีภาวะผู้นำสูงมาก ภาวะผู้นำนี้เป็นผลมาจากศรัทธาเลื่อมใส

๖) ปัจจัยด้านความสามารถในการติดตามและการควบคุมงาน คือการใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา จึงทำให้งานดำเนินไปตามเป้าหมาย

๗) ปัจจัยการเอาใจใส่ด้านจารีตประเพณี มารยาทและกิจของสงฆ์ เจ้าอาวาสทุกรูปเป็นผู้ที่รักษาภุระเบียบตามพระธรรมวินัยและกฏมหาเถรสมาคมเคร่งครัดมาก ทุกรูปจึงเป็นพระสุปฏิปันโนปฏิบัติดี ปฏิบัติงามและปฏิบัติชอบ

บุพปัทม์ โยสะอาด^{๑๗๓} ได้ศึกษาการบริหารจัดการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติของหมู่บ้านขุนเจริญ ตำบลเตือศรีคันไชย อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร ผลการศึกษาพบว่า ๑)

^{๑๗๒} เฉียบ ไทยยิ่ง, ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ภิกษุศึกษา: ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

^{๑๗๓} บุพปัทม์ โยสะอาด. การบริหารจัดการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติของหมู่บ้านขุนเจริญ ตำบลเตือศรีคันไชย อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร. การศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔, บทคัดย่อ.

ด้านคน มีการบริหารจัดการให้มีความร่วมมือ และการเตรียมความพร้อมของกำลังคนในการพัฒนาหมู่บ้านสำเร็จเป็นอย่างดี เพราะบ้านขุนเจริญส่วนใหญ่ เป็นคนที่ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่มานาน และการร่วมมือจัดทำแผนชุมชนด้วยการจัดเวทีประชาคม เพื่อให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงก็ประสบผลสำเร็จด้วยดีเพราะมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและมีความสามารถ ๒) ด้านการเงิน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการอบรมทำบัญชีรายรับรายจ่ายจากภาครัฐจนสามารถพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ที่มีกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้นแบบ มีเงินทุนหมุนเวียนสามารถพึ่งพาตนเองได้ โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์แต่ละกิจกรรมมีการตั้งคณะกรรมการในที่ประชุมประชาคม ให้มีหน้าที่จัดทำทะเบียนควบคุมตลอดจนดูแลรักษา และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ด้วยการใช้วัสดุอุปกรณ์จากธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาเป็นวัตถุดิบทดแทน หรือใช้เป็นพลังงานทดแทน ลดต้นทุนการผลิตให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ 4) ด้านการบริหารจัดการได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนในทุกขั้นตอน ตลอดจนให้คำแนะนำ จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ เกิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ปัจจุบันมีผู้มาศึกษาในศูนย์ต้นแบบและนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ของตนเอง

พระมหานพรัตน์ ชันติโสภณ^{๑๗๔} ได้วิจัยเรื่องการจัดการกิจการพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ ผลการวิจัย ในยุคโลกาภิวัตน์วัดมีบทบาทหรือภารกิจต่อสังคมและชุมชนทั้งในปัจจุบันอย่างมากมาย นอกจากจะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมพระสงฆ์เพื่อให้ออกมาทำหน้าที่ในการสืบสานพระพุทธศาสนาแล้ว วัดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและมีบทบาทต่อการพัฒนาอาชีพของประชาชน เช่น เป็นสถานศึกษากลางสำหรับประชาชนทั่วไป เป็นแหล่งรวมศิลปวิทยาการในด้านต่างๆ ที่เป็นความรู้เพื่อการดำรงรักษาสังคม อันสืบเนื่องมาจากการจัดการกิจการพระพุทธศาสนา

นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ^{๑๗๕} ได้ศึกษาวิจัยผลดีของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน : ศึกษากรณีจังหวัดราชบุรี พบว่าผลที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ ทำให้มีความภาคภูมิใจในตนเองต่อการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมากที่สุด รองลงมาคือการมีหนี้สินน้อยไม่ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัว และภาพรวมของผลดีที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้/การจัดการความรู้ อยู่ในระดับมาก ผลที่เกิดจากการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง ก่อนนำแนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ กลุ่มตัวอย่างเห็นว่ามีความประโยชน์ที่ได้รับจะ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนข้อที่เห็นว่าสามารถนำไปใช้เกิดประโยชน์ได้น้อยที่สุด คือ การใช้กิจกรรมชุมชนเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และจัดการความรู้ ส่วนภายหลังที่นำเอาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในวิสาหกิจชุมชนเพิ่มมากขึ้น อยู่ในระดับมากโดยข้อที่เห็นว่าสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด คือ ความซื่อตรงในการประกอบการรองลงมา คือ การมีชีวิตร่วมกันอย่างมี

^{๑๗๔} พระมหานพรัตน์ ชันติโสภณ, การจัดการกิจการพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์. (วารสารฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๖๑).

^{๑๗๕} นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ, รายงานการวิจัยผลดีของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

ความสุข การดำเนินชีวิตแบบทางสายกลาง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดี การพึ่งพาตนเองได้ทางจิตใจก่อให้เกิดการพัฒนาชีวิตที่ตีร่วมนกันส่วนข้อที่เห็นว่าสามารถนำไปใช้เกิดประโยชน์น้อยที่สุด คือ การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี เปรียบเทียบความแตกต่างของประโยชน์ที่ได้รับทั้งก่อนและหลังการนำเอาแนวทางพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในวิสาหกิจชุมชน คือ ๑) การมีชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข ๒) การดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดี ๓) การใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ และการจัดการ ๔) การส่งเสริมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน และ ๕) การสร้างเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

พระมหาดพรประสงค์ พุทธจันทร์^{๑๗๖} ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา วัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน โดยกล่าวว่า การพัฒนาภูมิทัศน์ภายในวัดของวัดมีความเป็นไปได้ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปอย่างไม่มี ความรีบร้อน ซึ่งเป็นไปตามวิถีดั้งเดิม เพราะตามสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละถิ่นพื้นที่มีความเกี่ยวเนื่องด้วยค่านิยม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันประชาชนจึงมีแนวความคิดและความเชื่อเป็นไปในแบบเฉพาะของตนเอง อีกทั้งความเจริญทางด้านวัตถุที่มองเห็นได้ด้วยสายตาไม่ใช่ตัวรับรอง และเป็นที่ยืนยันได้ว่าความเจริญก้าวหน้าที่เกิดขึ้นมากมายนั้นจะทำให้เกิดมีความสุขมากกว่าความสุขด้านจิตใจได้เสมอไป

สุภามาศ อำตวง^{๑๗๗} ได้ศึกษาแนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต วัดพุทธประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาปัญหาความต้องการการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แหล่งการเรียนรู้ในวัดจำนวน ๑๓ แห่ง โดยการใช้สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive) ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประกอบไปด้วย ๗ ด้าน คือ ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย เน้นให้ผู้ให้บริการทุกคนได้เข้ามาศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรม ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด เป็นการจัดการทำงานอย่างมีระบบโดยกำหนดระเบียบแบบแผนการทำงานให้สอดคล้องกับ วัดพุทธประสงค์ของการจัดแหล่งการเรียนรู้ เน้นให้บุคลากรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ รวมไปถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อีกทั้งมีจิตอาสาในงานการพัฒนาอีก ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ กิจกรรมการทัศนศึกษาในวัด กิจกรรมการอบรมระยะสั้น รวมไปถึงกิจกรรมการจัดการเรียนการสอนแบบระยะยาว เป็นต้น ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนควรเป็นผู้ให้บริการที่ดีให้การสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และควรเป็นผู้จัดแหล่งการเรียนรู้ โดยเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในแหล่งการเรียนรู้ ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้ ซึ่งควรให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในการจัดแหล่งการเรียนรู้

^{๑๗๖} พระมหาดพรประสงค์ พุทธจันทร์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๗๗} สุภามาศ อำตวง, แนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต. (วิทยานิพนธ์ คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔)

ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนเกี่ยวกับด้านงบประมาณในการพัฒนาระบบการจัดการให้กับแหล่งการเรียนรู้ในวัด

ทรงคุณ จันทจร^{๑๗๘} ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดินน้ำป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงใช้วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลงมือทดลองและผ่านการให้แบบจดจำและแบบปฏิบัติที่เรียกว่าครูพักลักจำ ซึ่งผลจากการถ่ายทอดทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรดินน้ำป่าไม้ของชุมชนกะเลิง

ชานนท์ วิสุทธจานนท์^{๑๗๙} ได้ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา จุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แบบเจาะลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกหมวดหมู่ตามประเด็น ๓ ประเด็น คือ ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้ ความสามารถในภูมิปัญญาแต่ละด้าน ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านและสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านบรรพบุรุษ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และ ญาติพี่น้องและภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพของครอบครัว ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนยังคงมีรุ่นลูกรุ่นหลานสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ภูมิปัญญาส่วนหนึ่งในปัจจุบันแทบที่จะไม่เห็นและไม่มีผู้สืบทอดต่อแล้ว เพราะอิทธิพลจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาแทรกแซงจนภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นคงเหลืออยู่เพียงคำบอกเล่าเท่านั้น ในส่วนของการสร้างกรมมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ พบว่าการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ของแต่ละภูมิปัญญา การส่งเสริมและการสร้างความร่วมมือจากชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและสถาบันทางศาสนา เป็นสิ่งที่ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อเสนอแนะและการแสดงความคิดเห็นว่า สามารถทำให้เกิดการมีส่วนร่วมและการอนุรักษ์ได้

พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปถวิญญู พระมหากฤษณา กิตติโสภโณ และ สุรพล สุขะพรม^{๑๘๐} ได้ศึกษาการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี ประกอบด้วย ๖ รูปแบบ คือ รูปแบบที่ ๑ จัดแหล่งเรียนรู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีการศึกษาที่สูง ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีความประพฤติที่ดีงาม ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านได้แสดงศักยภาพ

^{๑๗๘} ทรงคุณ จันทจร, การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

^{๑๗๙} ชานนท์ วิสุทธจานนท์, การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา (สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่, ๒๕๕๗).

^{๑๘๐} พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปถวิญญู พระมหากฤษณา กิตติโสภโณ และ สุรพล สุขะพรม, การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี (วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า ๕๐๕).

ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน รูปแบบที่ ๒ กิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา ได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนพัฒนาตนเองตลอดเวลา พัฒนาตนเองตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม จัดอบรมปฏิบัติธรรมสม่ำเสมอ ฝึกฝนตนเองเป็นประจำ อบรมจิตให้สงบ รูปแบบที่ ๓ จัดแหล่งเรียนรู้ ด้านเทคโนโลยี ได้แก่ พัฒนาสื่อ ด้านพระพุทธศาสนาและชุมชนออกเผยแพร่ อบรมพระภิกษุสามเณรและประชาชนในการใช้สื่อที่ถูกต้อง นำองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและองค์ความรู้ในชุมชนออกเผยแพร่ในรูปแบบที่หลากหลาย รูปแบบที่ ๔ จัดแหล่งเรียนรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนเข้าใจและร่วมสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดกิจกรรมสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ร่วมกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมวันสำคัญทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นประจาสมาเสมอ รูปแบบที่ ๕ จัดแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีชุมชน ได้แก่ จัดห้องสมุดชุมชนภายในวัด รวบรวมหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและชุมชน จัดมุมอ่านหนังสือ / ห้องสมุดเคลื่อนที่ จัดพิพิธภัณฑ์ที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน รวบรวมสิ่งที่มีค่าของชุมชน อนุรักษ์/รักษาวิถีชีวิตของชุมชน รูปแบบที่ ๖ สร้างเครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ วัด ชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการประสานงานกันจัดแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด ชุมชน วัด ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการประสานงานกันจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

พระมหาเทวประภาส มากคล้าย^{๑๘๑} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ องค์กรภาครัฐและประชาชนในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดอุดรธานี พบว่า ถึงแม้ผู้บริหารจะมีความเฉลียวฉลาดแค่ไหนก็ตาม หากขาดบุคลากรที่มีคุณภาพและสร้างสรรค์ ย่อมเป็นการยากที่จะเป็นตัวก่อให้เกิดการผลักดันประสานการสร้างเนื้องานให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้ ทั้งยังต้องมีความตระหนักถ่อมตนของแนวร่วมองค์กรในการที่จะเฝ้าสังเกตพิจารณาพลิกแพลงองค์กรของตน ให้ทันยุคสมัยอยู่ตลอดเวลา เพราะถ้าหากขาดความตระหนักด้านการมองโลกในแง่ที่เข้าใจ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดองค์กรวัดนั้นก็เกิดความล้าหลังและหยุดเคลื่อนไหว หดแรงแง และซบเซาทรุดโทรมไปตามกาลเวลาอย่างไม่รู้ตัว

ฉลอง กัลยามิตร^{๑๘๒} ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย โดยได้ศึกษาถึงความหมายของวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงของประเพณี ความสำคัญของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และได้กล่าวถึงบทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยไว้ดังนี้ ๑) การศึกษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นโดยการบันทึก เก็บรักษา รูปแบบของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม การละเล่น พิธีกรรม การอนุรักษ์ ด้วยการจดบันทึก ๒) การจัดงานเทศกาลประจำปี เป็นการสืบต่อวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ยึดยาวออกไปด้วยการเปิดโอกาสให้มีการแสดงวัฒนธรรมของท้องถิ่นในโอกาสต่างๆ ๓) การถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมในฐานะที่ท้องถิ่นมีหน้าที่ให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมนอกเหนือจากนี้

^{๑๘๑} พระมหาเทวประภาส มากคล้าย, การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ องค์กรภาครัฐและประชาชนในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดอุดรธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓.

^{๑๘๒} ฉลอง กัลยามิตร, บทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย. (สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, ๓๘ (๒๒๓), ๒๕๒๕), หน้า ๔๖.

ควรเพิ่มหลักสูตรศิลปวัฒนธรรมทั้งทางตรงทางอ้อม เช่น นิทรรศการ การประกวด เพื่อชักชวนให้เยาวชนสนใจศิลปวัฒนธรรมของไทย ๔) การส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยการจัดทำคู่มือแนะนำให้รู้จักวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรม สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน สินค้าที่ระลึกของท้องถิ่น และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านประจำถิ่นที่มีชื่อเสียง ๕) การส่งเสริมผลิตผล ที่มาจากศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น ด้วยการช่วยเหลือสนับสนุนประกอบศิลปหัตถกรรมที่น่าชื่อเสียงมาสู่ท้องถิ่น ด้วยการส่งเสริมอาชีพเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตผล การตลาดให้เป็นของที่ระลึก การชักชวน จูงใจไปยังผู้สนใจ การจัดหาตลาดเผยแพร่กิจกรรมของท้องถิ่น ๖) การจัดทำทำเนียบโบราณสถาน โบราณวัตถุ ๗) การเผยแพร่ภาพศิลปวัฒนธรรม เช่น ศิลปวัตถุ ศิลปกรรม สิ่งก่อสร้าง ๘) การจำลองแบบวัฒนธรรมเพื่อเผยแพร่ ทำความเข้าใจให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ๙) การสัมมนาความคิดทางวัฒนธรรม การอภิปราย ๑๐) การบูรณะซ่อมแซมศิลปวัฒนธรรม

กิตติ์ ขวัญนาค^{๑๘๓} ได้ศึกษาบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนามีพัฒนาการการทำงานก่อตั้งของเครือข่าย ๔ ระยะ ดังนี้ ระยะแรก เป็นช่วงก่อนการก่อตั้งเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา พระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่ทำงานในลักษณะปัจเจก การทำงานขาดการสนับสนุนจากองค์กร หรือคณะสงฆ์ปกครอง ขาดความชัดเจนในกระบวนการและประเด็นการทำงาน ขาดการถอดบทเรียนการเรียนรู้ และขาดการติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย ขาดการประชาสัมพันธ์ ระยะที่สอง เป็นช่วงก่อตั้งเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนามีพัฒนาการ การก่อเกิดเครือข่ายในลักษณะเป็น เครือข่าย วิวัฒนาการ คือ เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรง แต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ ถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือกัน ระยะที่สาม เป็นช่วงการเติบโต หลังจากการก่อตั้ง มีการดำเนินงานโดยรูปแบบเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม เป็นหลัก โดยอาศัยการทำงานของ ส่วนงานกองเลขาฯ ที่พัฒนาเกิดขึ้น คือ สถาบันโพธิยาลัย และพัฒนาการระยะที่สี่คือ การดำเนินงานพัฒนาการช่วงปัจจุบัน เครือข่ายพระสงฆ์ที่มีความเชื่อและอุดมการณ์เดียวกันในการสร้างชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยอาศัยหลักพุทธธรรม นำปัญญามาใช้บูรณาการดำเนินงานของเครือข่ายฯ และการดำเนินงานเกิดเป็นรูปธรรม เป็นเชิงประจักษ์มากขึ้น และทัศนคติของพระสงฆ์ที่มีต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา พบว่า มีทัศนคติต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนมากที่สุดรองลงมา คือ ด้านการสงเคราะห์ช่วยเหลือ/บรรเทาทุกข์ และด้านการศึกษา ด้านการส่งเสริมสวัสดิการชุมชน ตลอดจนด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า พระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนามีทัศนคติต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในระดับมากที่สุด

^{๑๘๓} กิตติ์ ขวัญนาค, บทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่.

(วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์). (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

สุทธาสินี วัชรบูล^{๑๘๔} ได้นำเสนอรายงานการวิจัยเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ชุมพลแห่งการเรียนรู้ : กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ ซึ่งการสนับสนุนของรัฐบาลอังกฤษ ในเรื่องแหล่งการเรียนรู้นี้ประสบความสำเร็จมากเพราะรัฐบาลได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาคเอกชน สถานประกอบการต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก การจัดสาระความรู้ในแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการชมผลงานกระตุ้นให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ ใฝ่เรียนใฝ่รู้อย่างแท้จริง นโยบายเรื่อง "การเรียนรู้" อันเป็นวาระแห่งชาติ นั้นประสบผลสำเร็จตามที่รัฐบาลตั้งเป้าหมายไว้ทุกประการ

ปาน กิมปี^{๑๘๕} ได้ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนผลการวิจัยพบว่า ๑) เครือข่ายการเรียนรู้มีการพัฒนาการจากการตระหนักถึงปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้นำ การเปลี่ยนแปลงมีการใช้เครือข่ายสังคมเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานในชุมชนและมีการขยายเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายในภาครัฐ เอกชน ชุมชน ธุรกิจและหรือองค์กรวิชาการ ๒) กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่พบในเครือข่ายการเรียนรู้ มีทั้งกิจกรรมในด้านการพัฒนาทักษะการเรียนรู้และแก้ปัญหาอันเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต ๓) ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญคือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา การให้ความสำคัญ และปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรม เป็นต้น

จันทนันท์ เหล่าพันทนา (๒๕๕๖)^{๑๘๖} ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสร้างเครือข่าย การพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอแวงใหญ่ สรุปได้ว่ากระบวนการเกิดเครือข่ายเกิดจากการที่ชุมชนเกิดปัญหาทำให้ชุมชนคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา โดยมีเจ้าหน้าที่ภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมในการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดีต้องมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอปัญหาและอุปสรรคของเครือข่ายจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการและปัญหาความไม่พร้อมขององค์กรในการสร้างเครือข่ายไม่มีความรู้ในการสร้างเครือข่าย

พิมพ์พร ภูครองเพชร^{๑๘๗} ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการและการพัฒนาเครือข่ายตลาดชุมชนปลอดสารพิษ:กรณีศึกษาอำเภอลพ จังหัดขอนแก่น พบว่า กระบวนการพัฒนาเครือข่ายตลาดชุมชนปลอดสารพิษมีองค์ประกอบสำคัญ ๖ องค์ประกอบ คือ ๑) ผู้นำที่มีศักยภาพ ๒) การ

^{๑๘๔} สุทธาสินี วัชรบูล, รายงานการวิจัยเรื่อง พิพิธภัณฑ์ชุมพลแห่งการเรียนรู้กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ. (นนทบุรี: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๕๔).

^{๑๘๕} ปาน กิมปี, “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน”, (วิทยานิพนธ์ กศ.ด., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, กรุงเทพฯ).

^{๑๘๖} จันทนันท์ เหล่าพันทนา, ขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม. (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๘๗} พิมพ์พร ภูครองเพชร, กระบวนการจัดการและการพัฒนาเครือข่ายตลาดชุมชนปลอดสารพิษ : กรณีศึกษาอำเภอลพ จังหวัดขอนแก่น. (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

สื่อสารกันระหว่างสมาชิก ๓) การปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ๔) การถ่ายทอดข้อมูลของเครือข่าย ๕) การคัดเลือกสมาชิก และ ๖) การจัดหาทรัพยากรในการดำเนินงาน ทุนทางสังคม ปัจจัยการผลิต

ธัญพร วณิชฤทธา^{๑๘๘} ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ในชุมชน: กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วมจังหวัดสมุทรสงคราม ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชนมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ความรู้ คน และกระบวนการความรู้คือความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการโดยมีคนเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการหรือกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการจึงเป็นวิธีเชื่อมประสานคนความรู้และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกันซึ่งรูปแบบการจัดการความรู้มีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาหู (TUNA model) อย่างยิ่งและกระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้สามารถสังเคราะห์เป็นแบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียวของความรู้ที่เชื่อมต่อกันเมื่อการนำไปใช้และพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จะมีการเพิ่มพูนความรู้ยิ่งขึ้นทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในการกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุยแต่สิ่งดี ๆ ให้แก่กัน

วารุณี ชินวินิจกุล^{๑๘๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม้เรียงเริ่มจากการรวมตัวของผู้นำชุมชนที่มีการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) อย่างง่าย เพื่อหาข้อสรุปที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเห็นรวมของชุมชน และพบว่า การขับเคลื่อนใช้ผลของการค้นคว้าวิจัยจากช่วงของการริเริ่มก่อเกิดมาผลักดันให้ไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่ม ส่วนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน เป็นการสร้างโอกาสให้คนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน หรือเป็นการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ค้นหาและตัดสินใจกำหนดแผนหรือกิจกรรมทางเลือกใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาที่สามารถดำเนินการได้จริงและเท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนมุ่งเน้นการแก้ปัญหาด้วยการพึ่งตนเอง

พจนา เอื้องไพบูลย์^{๑๙๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อวิเคราะห์กระบวนการและรูปแบบการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและปฏิบัติเพื่อการพัฒนาและการพัฒนาด้านนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคมชุมชนให้ดีขึ้นและมีความสุข ประกอบด้วย ๘ ขั้นตอน คือ การทบทวนความยากลำบากในชีวิต การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤตของกลุ่มแกนนำชุมชน การกระตุ้นคนในชุมชนได้ตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของชุมชน การหาทางออกในการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติตามทางเลือก การประเมินผลย้อนกลับ การพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น และการบูรณาการเข้าสู่ชีวิต ผลจากการคิดและปฏิบัติของชุมชนทำให้ระบบนิเวศของชุมชนมีความสมบูรณ์ขึ้น เศรษฐกิจ

^{๑๘๘} ธัญพร วณิชฤทธา, การจัดการความรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๑๘๙} วารุณี ชินวินิจกุล, “การวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พัฒนาสังคม. (กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๙). หน้า ๙๒.

^{๑๙๐} พจนา เอื้องไพบูลย์, “การวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การศึกษาแบบพหุกรณี. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖). หน้า ๙๒.

ชุมชนดีขึ้นและมีความมั่นคงขึ้น มีการผลิตทางการเกษตรมากขึ้นเป็นเกษตรแบบผสมผสานโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์เนื้อหาของการเรียนรู้ครอบคลุมถึงกิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกันที่ทำให้ศักยภาพของชุมชนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การสนทนา พบปะหารือและประชุม การสังเกตผลของกิจกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ การเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน การเรียนรู้ผ่านประเพณีและพิธีกรรม

สมศรี จินะวงษ์^{๑๙๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบันมีทั้งที่เป็นจุดร่วมและจุดต่าง จุดร่วม คือ การเน้นเรื่องพออยู่พอกิน การพึ่งตนเอง การพึ่งพาซึ่งกันและกัน การมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเองผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม จุดต่างคือในสภาพปัจจุบันการผลิตเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนและเพื่อการค้า การบริโภคเป็นไปทั้งเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิตและเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต การแลกเปลี่ยนเป็นไปทั้งในระดับชุมชน ระดับประเทศและระดับโลก การจัดสรรหรือการแบ่งปันเป็นไปทั้งในระดับชุมชนและระดับรัฐ กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอาศัยปัจจัยการเรียนรู้ทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่มจากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน วิธีการเรียนรู้ใช้ศรัทธาที่มีต่อบุคคล และใช้ความศรัทธาในตน และกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องหนุนนำการเรียนรู้ และยังพบอีกว่าแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้มีการกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้นผ่านประเพณีและพิธีกรรม

สุทธิพงษ์ สาชะรุง^{๑๙๒} ที่ได้ศึกษาพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามแหล่งเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตานใหญ่ ตำบลผาสุก อำเภอสว่างสามหมอก จังหวัดอุดรธานี พบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการพัฒนาการทำงานแบบมีส่วนร่วมเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีความเหมาะสมบุคลากรมีความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงาน เกิดกระบวนการทำงานเป็นทีม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติและถอดองค์ความรู้ภายในแหล่งเรียนรู้ และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า

สมจินตนา ชังเกตุ^{๑๙๓} กล่าวว่า ด้านการบริหารจัดการ ใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมงบประมาณมาจากการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีเครือข่ายห้องสมุด ช่วยงานด้าน

^{๑๙๑} สมศรี จินะวงษ์, “การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาศึกษา. (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๙๒} สุทธิพงษ์ สาชะรุง, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามแหล่งการเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตานใหญ่ ตำบลผาสุก อำเภอสว่างสามหมอก จังหวัดอุดรธานี” ..(วิทยานิพนธ์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๘.

^{๑๙๓} สมจินตนา ชังเกตุ, การพัฒนารูปแบบห้องสมุดชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔). หน้า ๒๐๑.

การประชาสัมพันธ์และการให้บริการ ด้านกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านการประเมินผลการดำเนินงาน นำการประเมินแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการประเมิน ประเมินอย่างต่อเนื่อง

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (๒๕๔๔)^{๑๙๔} ได้ศึกษาวิจัย แนวทางการบริหารแหล่งเรียนรู้ว่า เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ จะต้องมึระบบการบริหารที่ดี โดยมีระบบวงจรควบคุมคุณภาพ PDCA ซึ่งประกอบด้วยการวางแผนมีการตั้งคณะกรรมการ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ กำหนดยุทธศาสตร์ วัตถุประสงค์และเป้าหมาย จัดประชุมบุคลากร เพื่อสร้างความตระหนักและร่วมกันวางแผน จัดทำแผนงานโครงการ การดำเนินงานต้องมีการพัฒนาบุคลากร จัดทรัพยากร อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกและสนับสนุน ทรัพยากรดำเนินการจัดแหล่งเรียนรู้ นิเทศ กำกับ ติดตาม มีการประเมินผลวางกรอบการประเมินโดยประเมินผล สรุปผลและจัดทำรายงาน และการพัฒนาและปรับปรุงเป็นการนำข้อมูลมาพัฒนาปรับปรุง

เอกชัย เพชรอาวุธ^{๑๙๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาบทเรียนออนไลน์เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้เรียน เรื่องศูนย์การเรียนรู้ พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ควรจัดกิจกรรมหลากหลายและมีความยืดหยุ่นให้ผู้เรียน และควรมีทีมงานที่รับผิดชอบกับงานที่เกี่ยวข้องกับศูนย์โดยตรง เน้นการนำทรัพยากร ๔ ด้าน (บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ) มาบริหารจัดการซึ่งบุคลากรควรมีความรู้ ความสามารถด้านการฝึกอบรม และมีแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ ให้มีความทันสมัย เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปรีชา ปัญญาณฤพล^{๑๙๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ออนไลน์ในสถานศึกษาเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ออนไลน์ในสถานศึกษาเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย วิทยาลัยฯ พันธกิจ กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ บทบาทหน้าที่ กลุ่มเป้าหมาย การประกันคุณภาพ โครงสร้างการดำเนินงาน กระบวนการการทำงาน แหล่งเรียนรู้ ได้แก่ ห้องอินเทอร์เน็ตชุมชน ห้องวิชาการชุมชน ห้องอาชีพชุมชน ห้องอาเซียนศึกษา ห้องวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ลานกีฬา และกิจกรรมชุมชน ที่อ่านหนังสือประจำชุมชน ห้องสมุดชุมชน ห้องสุขภาพชุมชน

นันทวัน เรื่องอร่าม^{๑๙๗} การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ออนไลน์ ประกอบด้วย ประชญา วิทยาลัยฯ พันธกิจ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์ฯ กลยุทธ์ของศูนย์ บทบาทหน้าที่ของศูนย์ กลุ่มเป้าหมายที่มาใช้บริการศูนย์ฯ การประกันคุณภาพ ศูนย์การเรียนรู้ กระบวนการทำงานของศูนย์การเรียนรู้ การติดตามและประเมินศูนย์ฯ

^{๑๙๔} ศึกษานิเทศก์ , หน่วย. รายงานการวิจัยสภาพการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา ๖ พ.ศ.๒๕๔๓. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

^{๑๙๕} เอกชัย เพชรอาวุธ, “การพัฒนาบทเรียนออนไลน์เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้เรียน เรื่องศูนย์การเรียนรู้” (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาครุศาสตร์เทคโนโลยี,มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕ และ ๓๒.

^{๑๙๖} ปรีชา ปัญญาณฤพล, การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ออนไลน์ในสถานศึกษาเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต (วารสารบริหารการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, (๒๕๕๘ ตุลาคม-ธันวาคม). ๑๕(ฉบับพิเศษ), หน้า ๑๘๑-๑๙๐.

^{๑๙๗} นันทวัน เรื่องอร่าม, การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต. (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖).

จากการศึกษารรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะได้นำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษา
การพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัด
เลย ต่อไป

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้อุทยานวัฒนธรรมวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓ วิธีการดำเนินการวิจัย

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed – Methods Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) การตอบแบบสอบถาม และการสังเกตกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณ

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาเป็นการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยกำหนดดังนี้

๓.๒.๑ ประชากร (Population) ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัดโพธิ์งาม หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย จำนวน ๕๔๒ คน แบ่งเป็นชาย ๒๖๗ คน และหญิง จำนวน ๒๗๕ คน

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง (Samples) ที่ใช้ศึกษาโดยการเลือกเฉพาะเจาะจง (purposive case) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๓๐ รูป/คน ดังนี้

๓.๒.๒.๑ ประชาชนชาวบ้าน จำนวน ๕ คน การศึกษาสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น ลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านหรือบุคคลต้นแบบที่นำภูมิปัญญามาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและเกิดผลิตภัณฑ์ชุมชน ดังนี้

(๑) นายจำเนียร ภัคมี บ้านเลขที่ ๑๒๘ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์

(๒) นายประวิทย์ รามศิริ บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย ผู้นำในการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์

(๓) นางรุ่งทิภา วิจิตรปัญญา บ้านเลขที่ ๒๑๐ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย ผู้นำในด้านงานหัตถกรรมการจักสาน

(๔) นายสนั่น พรหมภักดี บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมพุทธศาสนาและพราหมณ์

(๕) นางทองสา ภัคมี บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า

๓.๒.๒.๒ กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน ได้แก่

(๑) พระมหาธีระชัย สุจิตโต รองเจ้าอาวาสวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย

(๒) นายประวิทย์ รามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง อาชีพเกษตรกร และรับราชการองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตำแหน่งกำนันตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

(๓) นายเทียมชัย ภัคมี ผู้ใหญ่บ้านบ้านตัว อาชีพเกษตรกร และรับราชการส่วนท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้านบ้านตัว อยู่บ้านเลขที่ ๑๓๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

(๔) นายสุรียนต์ ภัคมี อาชีพรับราชการครู ตำแหน่งรองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตัว บ้านเลขที่ ๑๒๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

(๕) นายแสงอรุณ วงศ์ศิลา อาชีพรับราชการ ตำแหน่งปลัดเทศบาลตำบลนาโป่ง ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

และกลุ่มเยาวชน จำนวน ๒๐ คน ที่มีคุณสมบัติอยู่อาศัยในชุมชนมีระยะเวลามากกว่า ๑๐ ปี เป็นการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการพัฒนาวัดโพธิ์งามให้เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน และนำเสนอแนวทางการพัฒนาวัดโพธิ์งามเพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย ดังนี้

(๑) นายจตุผล ขอจิตดี บ้านเลขที่ ๕๐๑ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย

(๒) นายสุเทพ แก้วยาศรี บ้านเลขที่ ๒๓ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมือง จังหวัดเลย

- (๓) นางสาวนงนภััส สุรงษา บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๔) นางสาวณัฐธิดา ช่างเสนา บ้านเลขที่ ๔๘๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๕) นายพรรณพชร พิลาโหม บ้านเลขที่ ๔๒๕/๒๓ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่งอำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๖) นายสุเมธ รามศิริ บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๗) นายสิทธิชัย ฌรงศรี บ้านเลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๘) นายจิตกร สอนสุภาพ บ้านเลขที่ ๘๗ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๙) นายรัฐภูมิ ประอินทร์ บ้านเลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๐) นายพิพัฒน์พงษ์ อ่อนสาคร บ้านเลขที่ ๑๖ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๑) นายฐานันดร วรชีนา บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๒) นางสาวนันทนา อ่อนมิ่ง บ้านเลขที่ ๒๐๖ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๓) นางสาวอินทிரากรณ์ บัวระภา บ้านเลขที่ ๗ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๔) นายอนุวัฒน์ ภัคมี บ้านเลขที่ ๒๙ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๕) นายเนติพงษ์ สอนสุภาพ บ้านเลขที่ ๖๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๖) นายพัฒน์ มาแก้ว บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๗) นางสาวจิตินันท์ วงษ์ศรีแก้ว บ้านเลขที่ ๒๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๘) นางสาวนงศ์ลักษณ์ บุญมาลา บ้านเลขที่ ๑๖ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๑๙) นางสาวฉัตรวิมล สอนสุภาพ บ้านเลขที่ ๒๐๖ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
- (๒๐) นางสาวจิราวรรณ นาคคำ บ้านเลขที่ ๒๐๖ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

๓.๓ วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งการดำเนินการวิจัย มีขั้นตอนแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๓.๑.๑ ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาบริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม สํารวจและรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนวัดโพธิ์งามที่มีความโดดเด่นและเป็นต้นแบบผลิตภัณฑ์ของชุมชน และรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม

๓.๑.๒ ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒) ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓) ด้านบุคลากร ๔) ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖) ด้านการสร้างภาคีกับแหล่งการเรียนรู้ ๗) ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

๓.๑.๓ ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

การวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ใน ๖ ด้าน ได้แก่ ๑. การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน ๒) การจัดการกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา ๓) การส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน ๔) การจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน ๕) การพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ (สว่าง สะอาด สงบ) ๖) การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษามาสร้างแบบสัมภาษณ์และนำผลการสัมภาษณ์มาสรุปผลเพื่อหาแนวทางการพัฒนาวัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนต่อไป

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ๑) แบบสัมภาษณ์ ๒) การสังเกต ๓) อุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูล ได้แก่ กล้องบันทึกภาพ กล้องถ่ายวิดีโอ เครื่องบันทึกเสียง และสมุดจดบันทึก

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ได้จากการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้แบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชนและกลุ่มเยาวชน ดังนี้

๓.๓.๑ แบบสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ การเก็บข้อมูลพื้นฐานเจ้าของภูมิปัญญา/ปราชญ์ชาวบ้าน

๑. ชื่อ-นามสกุล เจ้าของภูมิปัญญา/ปราชญ์ท้องถิ่น
๒. ลักษณะของภูมิปัญญา

ตอนที่ ๒ การเก็บข้อมูลภูมิปัญญาและปราชญ์ชาวบ้าน

๑. สาระสำคัญของภูมิปัญญาและประวัติความเป็นมาโดยสังเขป
๒. อธิบายลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญา
๓. คุณค่าและบทบาทของภูมิปัญญาต่อชุมชนและสังคม
๔. สถานภาพการดำรงอยู่ของภูมิปัญญา

๓.๓.๒ แบบสัมภาษณ์ผู้นำศาสนา กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มเยาวชน แบ่งออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์แนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนในวัดโพธิ์งาม

ตอนที่ ๔ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

๓.๓.๓ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

มีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๑. การสร้างเครื่องมือ เป็นการนำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

๒. ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์

๓. ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจทานปรับปรุงแก้ไข

๔. นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้วไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจทานปรับปรุงความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา และการใช้ภาษาในการวิจัยที่ถูกต้อง

๕. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจทานจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข

เป็นฉบับสมบูรณ์

๖. ปรับปรุงเครื่องมือให้เป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการดำเนินการวิจัยต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาของของปราชญ์ชาวบ้านที่โดดเด่นที่ใช้ผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายและใช้ภายในชุมชน ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในการดำเนินการวิจัยผู้วิจัยจึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ข้อ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

๔.๑ ศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๔.๒ ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๔.๓ วิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ประเด็น ประกอบด้วย ๑) ข้อมูลบริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม ๒) สืบค้นและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาในชุมชนวัดโพธิ์งาม เก็บรวบรวมข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านชุมชนที่นำองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้พัฒนาผลผลิตทางการเกษตรหรือผลผลิตจากวัฒนธรรมสู่การเป็นสินค้าชุมชนที่สามารถเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน และ ๓) กระบวนการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนวัดโพธิ์งาม สรุปได้ดังนี้

๔.๑.๑ บริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม

ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ในปัจจุบันถือเป็นหมู่บ้านต้นแบบด้านการจัดการขยะมูลฝอยและหมู่บ้านต้นแบบด้านความมีระเบียบเรียบร้อย มีคณะศึกษาดูงานจากจังหวัดต่าง ๆ มาศึกษาดูงานตลอดปี ชุมชนวัดโพธิ์งามได้ก่อตั้งชุมชนและส่งเสริมอารยธรรมมาอย่างยาวนาน มีประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งในส่วนนี้จะอธิบายผลการศึกษา

เกี่ยวกับในบริบทของชุมชนทั้งด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากร วิถีชีวิตของคนในชุมชนวัดโพธิ์งาม เพื่อเป็นฐานเชื่อมโยงไปสู่การศึกษาภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑.๑ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชุมชน

บ้านตัวน้อย เดิมชื่อหมู่บ้านคตทนาม ตั้งอยู่ริมน้ำฮวย ใกล้กับกุดช้างน้ำ ต่อมาได้เกิดโรคระบาด เช่น โรคคอตีบ โรคฝีดาษ ชาวบ้านเจ็บป่วยล้มตายเป็นจำนวนมาก จึงได้อพยพครอบครัวย้ายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ หลังจากโรคระบาดสิ้นสุดลง ประมาณก่อน ปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ชาวบ้านก็อพยพกลับมาจับจองที่ดินเพื่อทำนา ต่อมาได้สร้างวัดขึ้น เรียกว่า “วัดโพธิ์งาม” ไว้เพื่อประกอบศาสนกิจสงฆ์ และใช้อบรมศีลธรรมให้กับชาวบ้าน โดยมีญาครุยา และผู้ใหญ่ทุม เป็นผู้นำในการก่อสร้างวัดโพธิ์งาม และได้มาตั้งหมู่บ้านหลังวัดโพธิ์งามในปัจจุบัน โดยเรียกชื่อหมู่บ้านตามภูมิศาสตร์เพราะมีต้นไม้ตัวอยู่จำนวนมากจึงเรียกชื่อว่า “บ้านตัวน้อย” ปัจจุบันบ้านตัวน้อยมีอายุกว่า ๑๕๗ ปี ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ปลูกข้าวไร่ ปลูกพริก ปลูกฝ้าย เพื่อบริโภค

๔.๑.๑.๒ สภาพแวดล้อม

จากการสำรวจ พบว่า บริเวณบ้านในชุมชนวัดโพธิ์งาม แบ่งพื้นที่ไว้ใช้สำหรับเลี้ยงเป็ด ไก่ หมูและสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ เพื่อเลี้ยงไว้สำหรับบริโภคและปลูกพืชผักสวนครัวทุกครัวเรือน ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านตัวน้อยมีลักษณะเป็นภูเขาสลับกับที่ราบเชิงเขา โดยมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขากว่าร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่ทั้งหมด มีพื้นที่ทั้งหมด ๒,๑๐๕ ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่อยู่อาศัยจำนวน ๑๑๕ ไร่ พื้นที่เพื่อการเกษตร จำนวน ๑,๘๗๐ ไร่ และพื้นที่ป่า จำนวน ๑๒๐ ไร่ บ้านตัวน้อยตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองเลย ๑๑ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่าง ๆ ดังนี้

- ทิศเหนือติดกับบ้านถิ่น
- ทิศใต้ติดกับบ้านน้ำฮวย
- ทิศตะวันตกติดกับเขตป่าสงวนป่าภูเหล็ก
- ทิศตะวันออกติดกับบ้านหนองบอน

๔.๑.๑.๓ ประวัติการปกครอง

ในสมัยก่อนยังไม่มีตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน แต่มีผู้ครองหรือหัวหน้าหมู่บ้าน เรียกว่า “กวนบ้าน” กวนบ้านคนแรกคือ พ่อตู้ทิดมา ต่อมา มีนายภักญญา ภักดีมี มีผู้ใหญ่บ้านคนแรก ขึ้นอยู่กับตำบลหัวขวา อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ผู้ใหญ่บ้านคนที่ ๒ คือ นายสิงห์ ภักดีมี ผู้ใหญ่บ้านคนที่ ๓ คือ นายยัง สาวีระ ผู้ใหญ่บ้านคนที่ ๔ นายยัน อนุศรี ผู้ใหญ่บ้านคนที่ ๕ นายสำเนียง ภักดีมี และผู้ใหญ่บ้านคนที่ ๖ นายประวิทย์ รามศิริ ต่อเมื่อปี ๒๕๕๘ นายประวิทย์ รามศิริ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นกำนันตำบลนาโปลังจนถึงปัจจุบัน และผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน คือ นายเทียมชัย ภักดี

ปัจจุบันบ้านตัวน้อยอยู่ภายใต้การปกครองของเทศบาลตำบลนาโปลัง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๔.๑.๑.๔ สภาพทางสังคม

บ้านตัวน้อย ปัจจุบันมีจำนวนราษฎรที่อาศัยอยู่ทั้งหมด ๑๐๕ ครัวเรือน จำนวนประชากร รวมทั้งสิ้น ๕๔๒ คน แยกเป็นชาย ๒๖๗ คน หญิง ๒๗๕ คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีโดยเฉพาะในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ชาวบ้านส่วนมาก

จะเข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรม ถือน้ำศีล และละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต คนส่วนใหญ่จะถือเอาวันพระเป็นวันหยุดจากการทำงานไม่ว่าจะเป็นในไร่นาหรืองานอื่น ๆ แล้วไปร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านและพื้นที่ที่เป็นสาธารณะประโยชน์

ด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้านจะมีลักษณะที่คล้าย ๆ กับส่วนอื่น ๆ ของจังหวัดเลยคือ มีความเชื่อเรื่องผี พุทธศาสนาและพราหมณ์ และมีการปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่เหมือนชาวอีสานโดยทั่วไป

ภาพที่ ๔.๑ วิธีชีวิตชาวบ้านตัวน้อยฟังเทศน์ถือน้ำศีลในวันธรรมะเสาวณะ

๔.๑.๑.๕ สถานที่สำคัญ

บ้านตัวน้อย เป็นชุมชนขนาดเล็ก ศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านจึงเป็นวัดและโรงเรียนซึ่งตั้งอยู่ใจกลางชุมชน มีแหล่งน้ำ ได้แก่ ประปาหมู่บ้าน จำนวน ๒ แห่ง และฝายน้ำล้น จำนวน ๑ แห่ง นอกจากนี้ยังมีโรงพยาบาลชุมชนเป็นศูนย์กลางด้านสุขภาพของคนในชุมชน มีสถานที่สำคัญคือ วัดโพธิ์งาม และโรงเรียนบ้านตัวน้อย ดังนี้

๑) วัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย

วัดโพธิ์งาม ตั้งอยู่เลขที่ ๒ บ้านตัวน้อย หมู่ที่ ๕ ถนนพากนา-โคกสร้างทราย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย วัดโพธิ์งามก่อตั้งวัดเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๙ โดยมีนายยา เป็นผู้นำชาวบ้านสร้างวัดขึ้น ชาวบ้านโดยทั่วไปเรียกชื่อว่า “วัดบ้านตัวน้อย” เพื่อถวายเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และเป็นสถานที่อบรมศีลธรรมแก่ชาวบ้าน มีการตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๓ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๕๒ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

ภาพที่ ๔.๒ วัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ที่ดินตั้งวัด มีเนื้อที่ ๕ ไร่ ๑ งาน

อาณาเขต ทิศเหนือประมาณ ๔๕ เมตร จดทางเดิน ทิศใต้ ประมาณ ๔๘ เมตร จดถนนสาธารณะ ทิศตะวันออก ประมาณ ๔๘ เมตร จดถนนสาธารณะและที่ราษฎร ทิศตะวันตก ประมาณ ๔๖ เมตร จดถนน ร.พ.ช. มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๑ แปลง เนื้อที่ ๘ ไร่ ๒ งาน ๖๐ ตารางวา

อาคารเสนาสนะประกอบด้วย ศาลาการเปรียญ อาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ กุฏิสงฆ์ จำนวน ๒ หลัง ศาลาอเนกประสงค์ ลักษณะอาคารไม้ สร้าง พ.ศ.๒๕๒๐

การบริหารและการปกครองมีเจ้าอาวาสตามลำดับ คือ รูปที่ ๑ พระยาครูญาณธมฺโม รูปที่ ๒ พระหม่อมหม่อมโก รูปที่ ๓ พระทอง จารุวรรณโณ รูปที่ ๔ พระมหาเจริญ วฑฒโน รูปที่ ๕ พระอธิการสงวน อภิปาโล รูปที่ ๖ พระครูชวน ปภาภโร รูปที่ ๗ พระอธิการช่วง สุนตจิตโต และเจ้าอาวาสปัจจุบัน คือ พระครูสุวรรณสมาจาร

เขตธรณีสงฆ์ จำนวน ๑ แปลง มีเนื้อที่ ๘ ไร่ ๒ งาน ๖๐ ตารางวา ประกอบด้วย ศาลาพักพักผ่อนและสวนต้นไม้ (ต้นปาล์ม)

๒) โรงเรียนบ้านตัวน้อย

โรงเรียนบ้านตัวน้อยเป็นโรงเรียนระดับอนุบาล-มัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียนจำนวน ๑๓๖ คน ข้อมูลครูโรงเรียนบ้านตัวน้อย รวมทั้งหมด ๑๕ คน แบ่งชาย ๕ คน หญิง ๑๐ คน ปัจจุบันมีนายเล็ก กันทะวงศ์ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตัวน้อย

๔.๑.๑.๖ วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านตัวน้อย

๑) ผู้นำ/กลุ่ม/องค์กร/ชุมชน บ้านตัวน้อยได้เข้าร่วมระบบมาตรฐานงานชุมชน (มชช.) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ให้ชุมชนใช้เป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ทำให้รู้จักตนเอง และมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างมีทิศทาง มีช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการ สามารถบริหารจัดการชุมชน โดยใช้ทุนทางสังคมของชุมชน โดยมีหน่วยงานหลายภาคส่วนเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงาน ได้แก่ เทศบาลตำบลนาโป่ง พัฒนาชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลนาโป่ง ห้วยนาและขอนแก่น ซึ่งการดำเนินงานเป็นแนวทางหนึ่งที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่ความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

๒) ชุมชนมีการแก้ไขปัญหาโดยคนในชุมชน การดำเนินการแก้ไขปัญหาภายในหมู่บ้านตัวน้อย หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมในชุมชน เช่น การจัดประชุมประชาคม เพื่อแก้ไขปัญหา การประชุมประชาคม เรื่อง การรักษาความสงบเรียบร้อย การอยู่ในสังคมใหญ่ย่อมต้องมีปัญหาเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทะเลาะวิวาท ปัญหาเรื่องยาเสพติด ปัญหาครอบครัว ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ปัญหาสภาพแวดล้อม การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชนย่อมเป็นสิ่งที่ดี เป็นการลดความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นในชุมชน หากเป็นเรื่องเล็กน้อยที่ในครอบครัว หรือผู้ใหญ่บ้านสามารถตัดสินใจก็มีการดำเนินการโดยทันที แต่หากเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องร่วมกันตัดสินใจก็มี การจัดประชาคมในชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ

๓) คนในชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการชุมชนตามระบบประชาธิปไตยและมีการจัดการความรู้ การบริหารจัดการชุมชน การดำเนินงานด้านการพัฒนาต่างๆ ในหมู่บ้านตัวน้อย หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่งใช้หลักการมีส่วนร่วมในชุมชน ตามระบบประชาธิปไตย เช่น การประชุมประชาคมเรื่องการจัดทำแผนชุมชน ซึ่งชุมชนต้องร่วมกันตัดสินใจ เพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งชุมชนต้องมีส่วนร่วมและเข้ารับการฝึกอบรมกับองค์กรภาครัฐอยู่เสมอเพื่อนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาชุมชนของตนให้มีความเข้มแข็ง เจริญก้าวหน้า

ภาพที่ ๔.๓ การบริหารจัดการชุมชนตามระบบประชาธิปไตย

๔.๑.๑.๗ ด้านเศรษฐกิจชุมชน

ชาวบ้านตัวน้อยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม พืชผักสวนครัว เลี้ยงไก่ จำนวน ๘๐ ครัวเรือน ได้แก่ ปลูกข้าวเหนียว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สวนยางพารา และประกอบอาชีพเสริมคือ ขายลอตเตอรี่ จำนวน ๖๔ ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยประมาณ ๑๑๔,๒๙๐ บาท/คน/ปี (ข้อมูลจปฐ.ปี ๒๕๖๐) มีคลองน้ำสวยเป็นลำคลองสายสำคัญ

๑) คนในชุมชนประกอบอาชีพและมีอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ในชุมชนมีการสนับสนุนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มยางพารา กลุ่มเลี้ยงไก่บ้าน กลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มปลูกผัก การเลี้ยงกบ/เลี้ยงปลาและปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ทุกครัวเรือน มีการอบรมทำดอกไม้จันทน์และมีกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

๒) คนในครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพ/กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ จัดตั้งขึ้น ปี ๒๕๕๘ มีสมาชิกทั้งหมด ๑๖ ครัวเรือน มีนายมาย ภักมี เป็นประธาน มีกรรมการทั้งหมด ๗ คน โดยสมาชิกในกลุ่มจะร่วมกันทำปุ๋ยและนำมาใช้ร่วมกันและแจกจ่ายให้กับคนในชุมชน

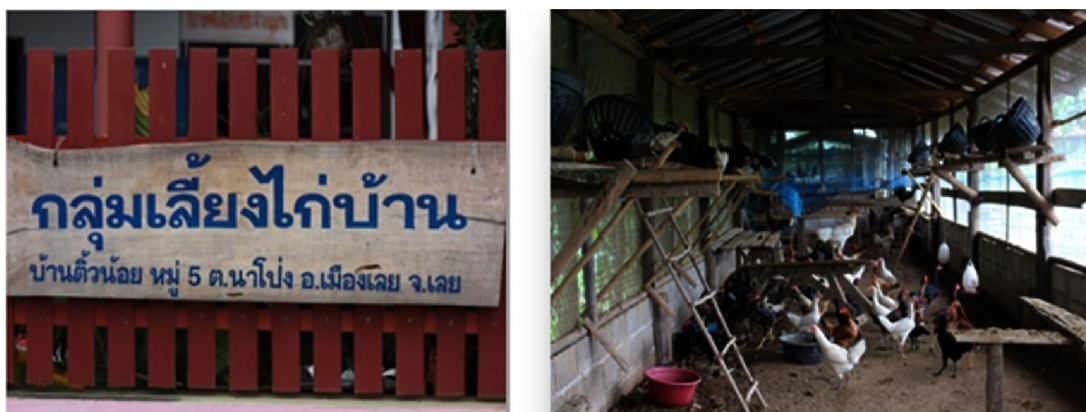
ภาพที่ ๔.๔ กิจกรรมกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์

- กลุ่มยางพารา จัดตั้งขึ้น ปี ๒๕๕๑ มีสมาชิกทั้งหมด ๖๘ ครัวเรือน มีนายอุทิน กรมทอง เป็นประธาน มีกรรมการทั้งหมด ๘ คน

ภาพที่ ๔.๕ กลุ่มยางพารา

- กลุ่มเลี้ยงไก่บ้าน จัดตั้งขึ้น ปี ๒๕๕๘ มีสมาชิกทั้งหมด ๑๒ ครัวเรือน มีนายประวิทย์ รามศิริ เป็นประธาน มีกรรมการทั้งหมด ๗ คน

ภาพที่ ๔.๖ กลุ่มเลี้ยงไก่บ้าน

- กลุ่มปลูกผักกินเอง จัดตั้งขึ้น ปี ๒๕๕๘ มีสมาชิกทั้งหมด ๙๒ คน มีนางคำคิด พรหมภักดีเป็นประธาน มีกรรมการทั้งหมด ๗ คน

๓) คนในครัวเรือนเป็นสมาชิกสถาบันการเงินในหมู่บ้าน ดังนี้

- กองทุนหมู่บ้าน สมาชิก จำนวน ๙๕ คน มีเงินกองทุนรวม ๒,๓๐๐,๐๐๐ บาท

- กองทุนขยะทองคำ สมาชิก จำนวน ๕๓ คน มีเงินกองทุนรวม ๑๗,๕๘๑

บาท

- กองทุนสวัสดิการฯ สมาชิกจำนวน ๕๒ คน มีเงินกองทุนรวม ๕๘,๔๐๐ บาท

- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สมาชิก จำนวน ๑๖๘ คน มีเงินสะสม รวม ๖๙,๗๐๐

บาท

ภาพที่ ๔.๗ หมู่บ้านขยะทองคำ

๔) คนในชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม/คุ้มค่า ในชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีที่อำนวยความสะดวกในการทำเกษตรกรรม เช่น เครื่องหยอดข้าวโพด ถั่วเหลือง เครื่องพ่นยา รถไถนา รับฟังการพยากรณ์อากาศจาก สถานีโทรทัศน์และวิทยุ มีการเรียนรู้วิธีการทำน้ำหมักชีวภาพที่ทันสมัยเพื่อให้ น้ำหมักได้ผลอย่างรวดเร็วทันต่อความต้องการใช้ของเกษตรกร

ภาพที่ ๔.๘ กลุ่มอาชีพการเลี้ยงปลาในกระชัง

๕) ชุมชนมีกิจกรรมส่งเสริมอาชีพที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชน การส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตรและอื่น ๆ ตามความต้องการของชุมชน เช่น การปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินได้ และการเลี้ยงกบ/ปลา ไว้รับประทานในครัวเรือน เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ซึ่งได้มีการทำกิจกรรมนี้ทุกครัวเรือน การจักสานกระติบข้าว หวดนึ่งข้าว ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชนและยังสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน

๔.๑.๑.๘ ด้านสุขภาพอนามัย

๑) ชุมชนมีการจัดการด้านสุขภาพแก่คนในชุมชน การดำเนินงานด้านสุขภาพในชุมชน โดย อสม. ซึ่งทำหน้าที่สื่อข่าวสารสาธารณสุขระหว่างเจ้าหน้าที่และประชาชนในหมู่บ้าน ให้การส่งเสริมสุขภาพ การควบคุมและป้องกันโรค โดยให้คำแนะนำ ถ่ายทอดความรู้แก่เพื่อนบ้านและแกนนำสุขภาพประจำครอบครัว แกนนำชุมชนในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพอนามัยให้แข็งแรง และเกิดการเจ็บป่วยน้อยที่สุด ให้บริการสาธารณสุขแก่ประชาชน เช่น การรักษาพยาบาลเบื้องต้น การปฐมพยาบาลเบื้องต้น การจ่ายถุงยางอนามัย การตรวจวัดความดันโลหิต การตรวจหาน้ำตาลในปัสสาวะ การตรวจหาน้ำตาลในเลือด การส่งต่อผู้ป่วย และการติดตามดูแลผู้ป่วยที่ได้รับการส่งต่อมาจากสถานบริการ ปฏิบัติงานที่ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) หรือสถานที่ตามกำหนดของหมู่บ้าน

๒) คนในชุมชนรู้จักโรคและวิธีป้องกัน การจัดกิจกรรมเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาสาธารณสุขในหมู่บ้าน เช่น กิจกรรมเฝ้าระวังทางโภชนาการโดยการชั่งน้ำหนักเด็ก การติดตามหญิงมีครรภ์ให้มาฝากท้องและตรวจครรภ์ตามกำหนด ให้บริการชั่งน้ำหนักหญิงมีครรภ์เป็นประจำทุกเดือน ติดตามเด็กอายุต่ำกว่า ๕ ปี และตรวจสุขภาพตามกำหนด กิจกรรมเฝ้าระวังด้านสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค โดยการติดตามให้มารดานำเด็กไปรับวัคซีนตามกำหนด และกิจกรรมเฝ้าระวังเรื่องโรคระบาดและโรคติดต่อประจำถิ่น โดยการกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรคหรือพาหะนำโรคโดยมือสม.ช่วยเหลือ/สนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่

๓) คนในชุมชนสามารถดูแลและจัดการสุขภาพของตนเองได้ การจัดการวางแผนแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน โดยใช้งบประมาณจากเทศบาลตำบลนาโป่งและจากแหล่งอื่น ๆ ชักชวนเพื่อนบ้านเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน ดูแลสิทธิประโยชน์ด้าน

หลักประกันสุขภาพและสาธารณสุขของประชาชนในหมู่บ้าน โดยเป็นแกนนำในการประสานงานกับผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลนาโป่งและเครือข่ายสุขภาพ กระตุ้นให้มีการวางแผนและดำเนินงานเพื่อพัฒนางานสาธารณสุขของหมู่บ้านบนพื้นฐานข้อมูลของชุมชน สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงโดยเน้นพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านสังคมเศรษฐกิจและจิตใจควบคู่กันไป

๔.๑.๑.๙ ด้านศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี

๑) ประชาชนในหมู่บ้านมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีมาเป็นเวลาช้านาน มีการสืบสานวัฒนธรรมเก่าแก่ของชาวอีสานมีการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน เช่น การจัดงานประเพณี บุญพระเวส บวชสามเณรภาคฤดูร้อน ปริวาสกรรม มีการเข้าวัดฟังธรรม ทำบุญตักบาตรอยู่เป็นประจำ เข้าร่วมกิจกรรมสำคัญทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ประพฤติตนตามหลักคำสอนของศาสนา และส่งเสริมให้เยาวชน หันมาสนใจและปฏิบัติตนตามหลักศาสนาและมีส่วนร่วมในการจัดหาทุนสร้างสิ่งก่อสร้างทางศาสนา เพื่อเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมทางศาสนา

ภาพที่ ๔.๙ กิจกรรมด้านวัฒนธรรมและประเพณี

- ๒) เป็นหมู่บ้านรักษาศิล ๕ และมีโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๓) มีกิจกรรมการสืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๔) ให้ความรู้แก่ เด็ก-เยาวชน และผู้สนใจ ด้านการสืบทอดประเพณีต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญทางราชการ งานบุญดั้งเดิมต่าง ๆ เช่น บุญบั้งไฟ บุญช่าชะบ้าน (เลี้ยงบ้าน) บุญผะเหวดฯ เป็นต้น
- ๕) ปลุกจิตสำนึกรักบ้านเกิดแก่เด็กนักเรียน นักศึกษา และเยาวชน ในชุมชนเพื่อทำให้เกิดความรักความหวงแหนต่อชุมชนและครอบครัว รวมไปถึงความรักต่อสภาพวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านตัวน้อย

ภาพที่ ๔.๑๐ กิจกรรมด้านวัฒนธรรม และประเพณี

๔.๑.๑.๑๐ กิจกรรมที่คนในชุมชนให้การช่วยเหลือผู้ประสบปัญหา/ ด้อยโอกาส

- ๑) การดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุ ผู้พิการ ด้อยโอกาสในหมู่บ้านซึ่งเทศบาลตำบลนาโป่ง ได้ช่วยเหลือเบี้ยยังชีพและมีอาสาสมัครดูแลผู้พิการและผู้สูงอายุ รวมทั้งได้จัดตั้งชมรมผู้พิการและผู้สูงอายุและฝึกอบรบอาชีพต่างๆ ให้แก่กลุ่มเพื่อเป็นการหารายได้เสริมและทำให้พึ่งพาตนเองได้
- ๒) การแจกเครื่องอุปโภคบริโภค อุปกรณ์ที่จำเป็นในครัวเรือนให้กับผู้ด้อยโอกาส
- ๓) การจัดงานวันผู้สูงอายุซึ่งกำหนดตรงกับวันสงกรานต์เป็นประจำทุกปี
- ๔) การลงแขกในกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น ทำบุญ ทำนา กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ฯลฯ
- ๕) การให้ทุนการศึกษา ได้แก่ เด็กนักเรียนที่มีผลการเรียนดีและมารยาทดี เด็กนักเรียนด้อยโอกาส และเด็กนักเรียนที่ผู้ปกครองยากจน

๔.๑.๑.๑๑ ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

- ๑) หมู่บ้าน/ชุมชนมีการป้องกันรักษาความมั่นคงปลอดภัยโดยชุมชน การป้องกันและรักษาความปลอดภัยในชุมชนหมู่ที่ ๕ กำนันตำบลนาโป่ง คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง ได้ทำงานประสานความร่วมมือระหว่างคณะกรรมการหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านในตำบลนาโป่ง และฝ่ายป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยเทศบาลตำบลนาโป่ง ได้จัดทำโครงการรักษาความสงบเรียบร้อยโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้อาสาสมัครฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน ร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ได้ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันในการรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชนและสถานที่ราชการ ช่วยเหลือผู้ประสบภัยตามชุมชนต่าง ๆ เมื่อเกิดสาธารณภัยขึ้นและเป็นกำลังสนับสนุนเจ้าหน้าที่ในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
- ๒) หมู่บ้าน/ชุมชนมีการจัดกิจกรรมป้องกันภัยธรรมชาติ เทศบาลตำบลนาโป่ง ได้จัดทำโครงการรักษาความสงบเรียบร้อยโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้อาสาสมัครฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน ร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ได้ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันในการรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชนและสถานที่ราชการ ช่วยเหลือผู้ประสบภัยตามชุมชนต่างๆ เมื่อเกิดสาธารณภัยขึ้นและเป็นกำลังสนับสนุนเจ้าหน้าที่ในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

๔.๑.๑.๑๒ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

- ๑) มีการปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่นภายในบริเวณบ้าน วัด โรงเรียน และสถานที่สาธารณะ
- ๒) มีการจัดการขยะ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยแยกขยะเปียกและแห้งเพื่อทำเป็นปุ๋ย
- ๓) ประชาชนเข้าร่วมโครงการสร้างป่า สร้างรายได้ จำนวน ๒๕ ครัวเรือน
- ๔) ส่งเสริมให้คนในหมู่บ้านรู้จักรักษาป่า เช่น ไม่เผาป่า ไม่ตัดต้นไม้ ไม่เผาฟางข้าว โดยเศษวัสดุที่เหลือใช้ให้นำมาทำปุ๋ย
- ๕) ส่งเสริมให้คนในหมู่บ้านรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ โดยนำวัสดุที่จะทำไปทิ้งให้นำมาทำปุ๋ย เช่น เศษหญ้า ฟางข้าว เศษอาหารต่าง ๆ

ภาพที่ ๔.๑๑ สถานที่ตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง วัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย

- ๔.๑.๑.๑๓ ด้านการบริหารจัดการชุมชน
- จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านตัวน้อย ตั้งอยู่พื้นที่วัดโพธิ์งาม หมู่บ้านตัวน้อย หมู่ที่ ๕ ก่อตั้งเมื่อปี ๒๕๕๘ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้
- ๑) ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเป็นแหล่งข้อมูลของชุมชน
  - ๒) ชุมชนมีแผนชุมชนที่มีคุณภาพ สามารถแก้ปัญหาได้
  - ๓) ชุมชนมีการจัดสวัสดิการของชุมชน
  - ๔) การสร้างอาชีพในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การเข้าร่วมการฝึกอบรม เพื่อพัฒนาอาชีพในชุมชน เพื่อเป็นอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว เป็นการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบ
  - ๕) คนในชุมชนมีกิจกรรมเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๔.๑.๒ ผลการรวบรวมประวัติความเป็นมาภูมิปัญญาของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโปลัง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ผลการศึกษาภูมิปัญญาของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโปลัง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านและผู้ที่เป็นต้นแบบที่น่าองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย มาสร้างสรรค์ พัฒนาผลผลิตทางการเกษตร หรือ ผลผลิตจากวัฒนธรรมสู่การเป็นสินค้าชุมชนหรือบริการให้เป็นที่รู้จักเกิดความโดดเด่น สามารถสร้าง ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ สร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจและสร้างรายได้ภายในพื้นที่ส่งผลให้ชุมชนมี

สภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๕ คน สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

๔.๑.๒.๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์: ด้านการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ประธานกลุ่ม : นายประวิทย์ งามศิริ อายุ ๕๙ ปี^{๑๔๘} กำนันตำบลนาโป่ง

รางวัล: กำนันแบบทองคำ

ภาพที่ ๔.๑๒ นายประวิทย์ งามศิริ หัวหน้ากลุ่มการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์ ที่อยู่: เลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย อาชีพ: เกษตรกร ผู้นำในการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์

ประวัติความเป็นมา

นายประวิทย์ งามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง เป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมได้ยึดแนวพระราชดำริตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“...ผมเกิดและเติบโตที่บ้านตัวน้อย ผมได้ศึกษา เรียนรู้ ดูงาน ทดลองปฏิบัติในพื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย นำองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เปลี่ยนทัศนคติในการผลิต คำนึงความพอเพียงตามกำลังความสามารถในครัวเรือน โดยเฉพาะแนวทางทฤษฎีใหม่เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และผู้ขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองของชาวบ้าน ได้เริ่ม ลด ละ เลิก สารเคมีทุกชนิด หันมาทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก น้ำหมักชีวภาพที่เป็นปุ๋ยที่เป็นที่โล่แมลง ช่วยให้ต้นทุนการผลิตลดลงอย่างมากรวมทั้งผลผลิตที่ได้รับก็ดีขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพและไม่เสี่ยงต่อสารพิษต่อไป...”

^{๑๔๘} สัมภาษณ์นายประวิทย์ งามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๑๓ การเรียนรู้โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ และการสาธิตวิธีการทำน้ำหมักชีวภาพ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน นายประวิทย์ งามศิริ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“...เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของคนในชุมชนจากปู่ย่า ตายาย สู้คนรุ่นหลังให้สามารถอนุรักษ์ และปลูกพืชผักที่จำเป็นกินเองในครัวเรือน อย่างเช่นพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ การทำน้ำหมักชีวภาพใช้เองในครัวเรือน การทำเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ ทำเกษตรกรรมโดยยึดแนวพระราชดำริตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ สามารถจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี จุดเด่นของผลิตภัณฑ์คือ ผักอินทรีย์มีราคาสูงกว่าผักที่ใช้สารเคมี ไม่มีสารปนเปื้อน และเป็นผลิตภัณฑ์ที่ตลาดต้องการสูง การจำหน่ายผักหรือจำหน่ายผลผลิตให้กับชุมชน เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนมีสุขภาพดี..และส่งเสริมให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้เทคนิคในการผลิต...”

ขบวนการผลิตทุกขั้นตอน

- ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ด้วยดีมาตลอด ตั้งแต่เริ่มการผลิตและการก่อตั้งกลุ่ม เพื่อขยายผลสู่ชนรุ่นหลัง และส่งเสริมผู้มีรายได้น้อย

ภาพที่ ๔.๑๔ การผลิตและจำหน่ายผลผลิตให้กับชุมชนที่ตลาดของชุมชนวัดโพธิ์งาม

เทคนิค/นวัตกรรมในการผลิต

ใช้วัตถุดิบธรรมชาติทุกขบวนการผลิต ใช้ธรรมชาติบำบัดธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำเอาสมุนไพรพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้เหมาะสม ใช้น้ำหมักชีวภาพที่กลุ่มผลิตเอง ไม่ใช้แบบพรีแพร์ที่ส่งผลให้แมลงศัตรูพืชมีปฏิกริยาต่อต้านสมุนไพร

๔.๑.๒.๒ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์: ด้านปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน

ชื่อเจ้าของภูมิปัญญา: นายจำเนียร ภัคมี อายุ ๖๒ ปี^{๑๙๙} และนางสาววราทิพย์ ภัคมี ที่อยู่: บ้านเลขที่ ๑๒๘ หมู่ที่ ๕ บ้านดัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย

จังหวัดเลย

อาชีพ: เกษตรกร อายุการศึกษาภูมิปัญญา ๑๕ ปี

ภาพที่ ๔.๑๕ นายจำเนียร ภัคมี หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาการทำปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน

ประวัติความเป็นมา

นายจำเนียร ภัคมี มีอาชีพเป็นเกษตรกร มีอาชีพปลูกผักขายโดยแต่เดิมใช้สารเคมี ต่อมาหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพจากมูลไส้เดือน นอกจากจะสามารถเพิ่มรายได้แล้วยังปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ นายจำเนียร ภัคมี ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“...ไส้เดือนดิน หรือไส้เดือน นอกจากจะใช้เป็นเหยื่อล่อปลาที่ทำการมาตั้งแต่โบราณ จนถึงปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่บางพื้นที่ แล้วยังเป็นสัตว์ประเภทที่ดีและสำคัญมาก สำหรับระบบนิเวศน์ต่อพืชแล้ว ยังสามารถเลี้ยงเพื่อทำเป็นปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนได้อีกด้วย ทำเป็นอาชีพสร้างรายได้เพื่อจำหน่ายหรือทำเพื่อใช้ในไร่นาสวนของท่านเองก็ได้... ปัจจุบันปุ๋ยไส้เดือนของกลุ่มผม ยังได้รับการรับรองจากจังหวัดเลย ให้เป็นสินค้าโอท็อป (OTOP) ของชุมชน ส่งขายที่ร้านค้าชุมชนและในตัวจังหวัดเลย...”

ความสัมพันธ์กับชุมชน นายจำเนียร ภัคมี ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

^{๑๙๙} สัมภาษณ์นายจำเนียร ภัคมี บ้านเลขที่ ๑๒๘ หมู่ที่ ๕ บ้านดัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

“...เมื่อก่อนสมัยหนุ่ม ๆ ผมมีอาชีพปลูกผักขาย จะใช้สารเคมีจำนวนมาก ต่อมา เนื่องจากเกิดปัญหาสุขภาพจึงหันมาสนใจทำเกษตรอินทรีย์โดยเฉพาะปุ๋ยจากมูลไส้เดือน เพราะทำง่าย โดยเกิดจากการสังเกตในธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเอง และการศึกษาดูงาน เนื่องในชุมชนมีขยะเปียก ขยะทางการเกษตรจำนวนมาก ทิ้งไปไม่มีประโยชน์ จึงมีแนวคิดโดยการรวบรวมมาและใช้ไส้เดือนในการย่อยสลายขยะอินทรีย์ เป็นการลงทุนน้อยหรือแทบไม่ต้องลงทุนเพิ่ม สามารถตัดแปลงอุปกรณ์ เครื่องใช้ในครัวเรือนก็สามารถดำเนินการได้ จึงไม่ต้องลงทุนมาก ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากการย่อยสลาย มีคุณภาพสูงจึงช่วยลดรายจ่ายเกี่ยวกับปุ๋ยเคมีลง ได้รับการถ่ายทอดแนวคิดของการการเลี้ยงไส้เดือนโดยใช้เศษวัสดุอินทรีย์สำหรับการเพาะเลี้ยงไส้เดือนเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยในการจัดการขยะอินทรีย์เหลือทิ้งรวมทั้งเศษเหลือทิ้งทางการเกษตรที่ไม่ก่อมลภาวะทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งนอกจากการจัดการขยะแล้ว ผลที่ได้คือปุ๋ยอินทรีย์ที่สามารถนำมาใช้สำหรับการผลิตพืชอินทรีย์ที่มีผลดีต่อสุขภาพด้วย”

เทคนิค/นวัตกรรมในการผลิต

- โรงเรือนที่เลี้ยงไส้เดือนดิน ต้องเป็นพื้นที่โล่ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก แดดส่องบ้าง แต่ไม่ให้ร้อนจัด
- สามารถให้อาหารเสริมได้ คือ เศษผักที่เหลือใช้การทำครัว ขยะทางการเกษตร แต่จะให้อาหารหรือไม่ให้ก็ได้เพราะไส้เดือนพันธุ์แอฟริกันกินข้าวเป็นอาหารหลักอยู่แล้ว
- สามารถแยกพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ไส้เดือนไว้ได้ โดยการคัดเอาไส้เดือนที่ตัวโตๆ ไว้
- ไส้เดือนดินเป็นสัตว์ที่ไม่มีกระดูกสันหลัง ไม่ชอบความร้อน เพราะฉะนั้นมูลของไส้เดือนจึงเย็น สามารถนำไปรองหลุมที่เตรียมปลูกพืชผักผลไม้ได้เลย หรือใส่เป็นปุ๋ยแถมต้นไม้ที่กำลังเจริญเติบโตได้ดี

๔.๑.๒.๓ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับหัตถกรรม: ด้านจักสาน

ชื่อเจ้าของภูมิปัญญา: นางรุ่งทิwa วิจิตรปัญญา อายุ ๕๔ ปี^{๒๐๐}

ที่อยู่: เลขที่ ๒๑๐ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

อาชีพ: เกษตรกร ผู้นำในด้านงานหัตถกรรมการจักสาน

^{๒๐๐} นางรุ่งทิwa วิจิตรปัญญา เลขที่ ๒๑๐ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๑๖ สัมภาษณ์ นางรุ่งทิวา วิจิตรปัญญา
หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมด้านการจักสาน

เทคนิค/นวัตกรรมการผลิต

ปัจจุบันสินค้าที่ได้รับความนิยม คือ กระจิบข้าว ตระกร้า กระจิบงู สุ่มไก่ เป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน และเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการดำรงชีพ โดยการนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย มาขัดเป็นลวดลายตามที่ต้องการสร้างสรรค์เป็นรูปทรงต่าง ๆ ต่อมาได้พัฒนารูปแบบมาเป็นของที่ระลึก ของชำร่วย และผลิตภัณฑ์ที่เน้นความสวยงาม สำหรับเป็นของประดับตกแต่งบ้าน ปัจจุบันไม้ไผ่หรือวัสดุหลักของการจักสานจัดเป็นวัสดุหายาก ซึ่งการที่จะได้ผลผลิตงานจักสานต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกไม้ไผ่ที่เหมาะสม ซึ่งการหาไม้ไผ่ต้องเข้าไปในป่าและขนกลับมาที่บ้าน ต้องอาศัยความอดทนและใช้เวลาพอสมควร จึงทำให้การส่งเสริมงานจักสานในการเพิ่มมูลค่าสินค้าให้แก่ชุมชนจึงเป็นไปได้ยาก

ภาพที่ ๔.๑๗ การฝึกอบรมการสานตะกร้าจากเส้นด้ายพลาสติกและการแสดงสินค้า
ในงานแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองจังหวัดเลย เมื่อปี ๒๕๖๑

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นว่างานจักสานเป็นภูมิปัญญาที่กำลังเสี่ยงต่อเลือนหายไปจากชุมชนเนื่องจากผลสำรวจ พบว่า การจักสานจากไม้ไผ่มีคนทำงานจักสานน้อยมีก็แค่คนแก่คนเฒ่า และบางคนไม่สามารถผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาจักสานได้แล้ว ซึ่งปัจจัยสำคัญที่เป็นข้อจำกัดเกิดจากไม้ไผ่ฝืนผลอย่างต่อเนื่อง เพราะเยาวชนส่วนใหญ่ต้องออกไปศึกษาต่อในตัวจังหวัดหรือภายนอกชุมชนสาน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ออกไปศึกษานอกชุมชนและหันเข้าไปสู่ระบบภาคแรงงาน

โดยไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนี้เท่าที่ควร ปัจจัยถัดมาคือ มีสิ่งของเครื่องใช้อื่นที่เข้ามาทดแทนงานจักสาน เช่น พลาสติกเนื่องจากมีอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่า แต่ที่สำคัญกว่านั้นเป็นเพราะไม้ไผ่หรือวัสดุหลักของการจักสานหาได้ยากในธรรมชาติ จึงทำให้การส่งเสริมงานจักสานจากไม้ไผ่ในการเพิ่มมูลค่าสินค้าให้แก่ชุมชนจึงเป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันหน่วยงานราชการในท้องถิ่นได้มีการส่งเสริมการนำเส้นด้ายพลาสติกมาใช้แทนไม้ไผ่ในการสานตะกร้าเพื่อต่อยอดงานจักสานจากไม้ไผ่ เพื่อเพิ่มรายได้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย

๔.๑.๒.๔ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับหัตถกรรม: ด้านการทอผ้า

ชื่อเจ้าของภูมิปัญญา: นางทองสา ภักมี อายุ ๗๗ ปี^{๒๐๑}

ที่อยู่: บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

อาชีพ: เกษตรกร ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า

ภาพที่ ๔.๑๘ สัมภาษณ์ นางทองสา ภักมี
หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า

ประวัติความเป็นมา

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับหัตถกรรมด้านการทอผ้า ใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญาชนบธรรมเนียน ประเพณีที่ได้รับการสืบทอดกันมาในการดำรงชีวิต โดยผ้าทอพื้นเมือง คือ ผ้าไหมและผ้าฝ้าย เป็นผ้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เรื่องของเทคนิควิธีการ สีสันทและลวดลายแบบดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา นางทองสา ภักมี หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าได้ให้สัมภาษณ์ โดยกล่าวว่า

“...เริ่มต้นจากการครอบครัว เนื่องจากตอนเด็กอาศัยอยู่กับพ่อแม่ในชุมชน การเรียนรู้ผ่านการสังเกตโดยได้เฝ้าดูและจดจำการทอผ้า พ่อแม่จะบอกเล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ พร้อมทั้งทำให้ดูเป็นตัวอย่างจึงค่อย ๆ ซึมซับผ่านการสังเกตและลงมือปฏิบัติ ลูกช่วยพ่อแม่ทำและค่อย ๆ ทำตามเอง โดยใช้เวลาวางจากการทำไร่นามาทำการทอผ้า เนื่องจากสตรีส่วนใหญ่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ของจังหวัดเลยสามารถทอผ้าฝ้ายเพื่อใช้ในครอบครัว ชาวไทยเลยในอดีตถือว่าการทอผ้าเป็นงานพื้นฐาน

^{๒๐๑} นางทองสา ภักมี อายุ ๗๗ ปี บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ของผู้หญิงที่จะต้องเป็นแม่บ้าน ปัจจุบันมีอยู่เพียงไม่กี่หมู่บ้านที่ยังคงสืบทอดวิธีดั้งเดิม ในการทอผ้าพื้นเมือง เช่น ชิ่นยก ชิ่นลายขีด ชิ่นดำน ชิ่นหมี่...”

เทคนิค/นวัตกรรมในการผลิต

ผ้าฝ้ายธรรมชาติ จะผลิตจากดอกฝ้ายที่ผ่านกรรมวิธีการโดยสมาชิกกลุ่มที่มีความชำนาญในแต่ละขั้นตอน กระบวนการเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และนำมา ย้อมสีธรรมชาติที่ได้จากเปลือกไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น หากในบางครั้งก็จะมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการผลิต เช่น ใช้สีเคมีย้อมผ้า ใช้ด้ายที่เรียกว่าไหมประดิษฐ์ ใช้ฟืมที่ทำจากเหล็กหรือสแตนเลสเพื่อให้เกิดความรวดเร็ว มีมาตรฐาน มีคุณภาพ สะดวก และดูแลรักษาได้ง่ายตามความต้องการของผู้ซื้อ

๔.๑.๒.๕ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัฒนธรรม: ด้านประเพณีและพิธีกรรม

ชื่อเจ้าของภูมิปัญญา: นายสนั่น พรหมภักดี อายุ ๗๒ ปี^{๒๐๒}

ที่อยู่: เลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

อาชีพ: เกษตรกร ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมพุทธศาสนาและพราหมณ์

ประวัติความเป็นมา

นายสนั่น พรหมภักดี มีความสนใจในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณี โดย ภูมิปัญญาเกิดจากความชอบส่วนตัว จึงได้สืบทอดมาจากเครือญาติ ศึกษาจากพระสงฆ์ ผู้รู้ในท้องถิ่น จากตำราประวัติศาสตร์อีสาน และจากหลักคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมของคนไทย

ภาพที่ ๔.๑๙ การสัมภาษณ์นายสนั่น พรหมภักดี ปราชญ์ชาวบ้านด้านประเพณีและพิธีกรรม

ความสัมพันธ์กับชุมชน

จากการสัมภาษณ์นายสนั่น พรหมภักดี ปราชญ์ชาวบ้านด้านประเพณีและพิธีกรรม ได้กล่าวถึงความเชื่อในประเพณีและพิธีกรรมของคนในชุมชนวัดโพธิ์งาม ว่า

^{๒๐๒} สัมภาษณ์นายสนั่น พรหมภักดี อายุ ๗๒ ปี บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

“...ประเพณีดั้งเดิมของคนไทยเลย เช่น อาชีพหลักเมือง อันเป็นประเพณีที่ชาวไทยเลยทำสืบทอดกันมาเพื่อขอภัยและขอความคุ้มครอง ส่วนใหญ่จะมีพิธีเลี้ยงผีอาชัหลักเมืองปีละครั้งในช่วงสงกรานต์ บางหมู่บ้านอาจมีการเลี้ยงหลายครั้ง เช่น ก่อนเข้าพรรษา หลังออกพรรษา ก่อนลงมือทำไร่ทำนา หรือหลังการเก็บเกี่ยว และเรียกอีกอย่างว่าเลี้ยงขึ้นเลี้ยงลง การนับถืออาชีพหลักเมือง เป็นการทำความดีตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สอนให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน กตัญญู เคารพในบรรพบุรุษ...”

“...ไทยเลยยังมีความเชื่อเรื่องเสนียดจัญไรมาแต่โบราณ คือมีความเชื่อเรื่องชะล่าซึ่งหมายถึงสิ่งต้องห้ามหรือนอกวิสัยประเพณี ถ้าปฏิบัติแล้วไม่เหมาะสม หรือไม่ถูกต้อง มักจะถูกว่ากล่าวตำหนิจากผู้ใหญ่ ทำให้ลูกหลานเกรงกลัว และละอายต่อการทำผิด เพราะกลัวจะถูกตราหน้าว่าเป็นคนชะล่า คนที่มีพฤติกรรมนอกวิสัยมักถูกสังขมรังเกียจเหยียดหยาม ทำให้ทุกคนไม่กล้าทำความผิด ชะล่าที่บรรพบุรุษไทยเลยห้ามปฏิบัติมีดังนี้คือ ห้ามเหยียบธรณีประตู ห้ามเลี้ยงหมาตัวเมีย ห้ามผู้หญิงตั้งครุฑเย็บผ้า ห้ามสระผมวันพฤหัสบดี ห้ามฉีปากเวลากลางคืนห้ามนั่งขวางประตู ห้ามลืมนกไว้ในครก ห้ามตากผ้าขึ้น (ผ้าถุง) ใต้หน้าบ้าน ห้ามผ่าพื้นวันพระ และอีกหลาย ๆ อย่าง...เช่น ความเชื่อการทำบุญช่าชะ นิยมทำในเดือนเจ็ด เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งเสนียดจัญไร อันทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่าง ๆ บางแห่งทำเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล...”

ภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรม

ศาสนพิธี คือ พิธีกรรมหรือระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ที่ตั้งงาม ที่พึงปฏิบัติในทาง พระศาสนา ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มศาสนาไว้ให้ศาสนิกชนทั่วไปได้เห็นและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งทำให้พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของผู้พบเห็นและเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านจิตใจของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนามากขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติและศักดิ์ศรีของชาวพุทธ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวพุทธและคนไทยจะต้องศึกษา เรียนรู้เรื่องศาสนพิธีเพราะเป็นระเบียบแบบแผนอันดีงามที่ควรรักษาไว้คู่กับพระพุทธศาสนาตลอดไป

ในพื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์งาม มีวัดโพธิ์งามเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ มีประชาชนทั้งหมดผู้นับถือศาสนาพุทธ และใช้พื้นที่วัดนี้ในการประกอบพิธีทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือบุญพิธีต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยพิธีการซึ่งมีแบบแผนปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาหลายยุคหลายสมัยจากรุ่นสู่รุ่น ในปัจจุบันซึ่งถือเป็นยุคสมัยใหม่ที่อาจมีการนำเอาสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่รูปแบบพิธีการเดิม ๆ ถึงแม้ว่าทุกวันนี้ความเชื่อหรือพิธีกรรมทางศาสนายังคงมีความสำคัญกับประชาชนในพื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์งาม แต่มีคนที่มีความเชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมหรือพิธีการทางพระพุทธศาสนาน้อยมาก คนที่รู้จักจริง ๆ จัง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุหรือคนเฒ่าคนแก่เท่านั้นเยาวชนรุ่นใหม่แทบจะไม่มีคนที่รู้เรื่องประเพณีและพิธีกรรมเลย จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่วัดโพธิ์งาม บ้านตื้นน้อย พบว่า ด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรมคน เฒ่าคนแก่ที่มีความเชี่ยวชาญหรือมีความรู้เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในโอกาสต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมงานบวช พิธีกรรมงานแต่งงาน และพิธีกรรมงานศพ ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพ

บุรุษ และส่วนหนึ่งประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นด้วยตนเอง โดยอาศัยการไปวัดในวันสำคัญต่าง ๆ และจดจำ และยึดถือปฏิบัติมาเพราะถือว่าพิธีกรรมมีความสำคัญกับชาวพุทธ อีกทั้งการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาเป็น หมั่นเข้าหาพระพุทธรูปศาสนาบ่อย ๆ ทำให้จิตใจสงบ หมั่นเข้าวัดทำบุญก็ทำให้สามารถเรียนรู้พิธีการต่าง ๆ ได้แต่เป็นที่น่าเสียดายเด็กรุ่นหลังและเยาวชนสมัยใหม่ไม่ค่อยให้ความสนใจและจดจำสิ่งที่ตั้งมาไว้ ไม่นานอาจเกิดการสูญหายได้หาก คนที่มีความรู้ด้านนี้ล้มหายตายจากไป

จากการสัมภาษณ์ นายสนั่น พรหมภักดี ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและมีความถนัดในเรื่องด้านประเพณีและพิธีกรรม ได้กล่าวว่า

"...ผมได้รับการถ่ายทอดเรื่องพิธีกรรมและพิธีการ มา ๒ ทางพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย สอนทางหนึ่ง อีกทางหนึ่งเรียนรู้ด้วยตนเองบ้าง ศึกษาจากตำราบ้าง เวลาไปวัดก็จะชอบสังเกตคนที่เขาทำเป็นทำแล้วก็จดจำมาทำบ้าง หลายหน หลายทีเข้า ผมก็ทำเป็นและชำนาญ พอเริ่มเก่งขึ้น เวลาพิธีพระที่ไหนผมก็จะไปช่วย บางทีเขามารับไปต่างหมู่บ้าน ก็ไป..."

จากคำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์ แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นมี ๒ รูปแบบ คือ

๑. การถ่ายทอดผ่านบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย และ
๒. การจดจำเรียนรู้ด้วยตนเอง

ด้านการถ่ายทอดด้านประเพณีและพิธีกรรม

จากการไปศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนด้านประเพณีและพิธีกรรมหรือ ศาสตร์ ความรู้ด้านด้านประเพณีและพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะขาดความเอาใจใส่จากคนรุ่นปัจจุบัน คนรุ่นเก่า ๆ ที่เคยสืบทอดภูมิปัญญาด้านนี้มาก็ค่อย ๆ ล้มหายตายจากไปที่ละคน ทำให้พื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย มีคนที่สืบทอดและเชี่ยวชาญด้านนี้เพียงไม่กี่คน และอายุก็ค่อนข้างที่จะมากแล้วและมีโอกาสที่จะสูญหายไปค่อนข้างสูง ผู้วิจัยจึงได้ไปสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและมีความถนัดในเรื่องนี้เพื่อสอบถามถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งท่านได้กล่าวว่า

"...เมื่อก่อนเคยเห็นครูในโรงเรียนระดับประถมศึกษามีการนักเรียนเข้าวัดฟังธรรม และพระก็สอนในเรื่องของพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาทุกสัปดาห์ แต่ปัจจุบันแทบที่จะไม่เห็นแล้ว การได้รับการร่วมมือจากทางโรงเรียน ครูบาอาจารย์ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ได้ ข้อสำคัญทางพระพุทธศาสนาเวลาพาลูกหลานไปวัดก็หัดสอนให้เด็ก ๆ รุ่นหลังได้จดจำในพิธีการบ้าง หรือแม้กระทั่งการไปงานมงคลหรือเทศกาลต่าง ๆ ที่มีการประกอบพิธีกรรมก็สามารถสอนได้เช่นกัน..."

"...ปัจจุบันนี้เด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยให้ความสนใจในเรื่องด้านประเพณีและพิธีกรรม ทั้งที่ภูมิปัญญาด้านนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชาวพุทธอย่างเรา ๆ เพราะในเทศกาลหรือและทุกวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต้องอาศัยพิธีกรรมทั้งสิ้น คนสมัยก่อนเข้าวัดฟังธรรมเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ พร้อมกับเรียนรู้การประกอบพิธีกรรมจากการเข้าวัดเข้าวา แต่ปัจจุบันนี้คนรุ่นใหม่เข้าวัดก็จริงแต่เฉพาะวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น แต่สิ่งที่ขาดไป

คือการขาดการเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์นั้นคือการเรียนรู้ด้านพิธีกรรมนั่นเอง ทำให้ขาดการสานต่อสิ่งที่ดีงาม

“...เขาควรนำสิ่งจะมีการจัดการแข่งขันด้านภูมิปัญญาด้านนี้สำหรับเยาวชนขึ้น เพราะสิ่งจะเป็นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของพิธีกรรมที่สำคัญและเป็นการส่งเสริมให้เด็ก ๆ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ด้วย อีกทั้งยังทั้งเป็นการส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรมด้วย เกิดการมีส่วนร่วมของวัด ชาวบ้านและหน่วยงานในพื้นที่ด้วยเช่นกัน หากประสบผลสำเร็จในกิจกรรมนี้ เราจะสามารถจัดกิจกรรมอื่นที่เป็นการส่งเสริมท้องถิ่นได้อีกด้วย...”

ซึ่งจากการพูดคุยกับผู้รู้ด้านด้านประเพณีและพิธีกรรมในพื้นที่ที่สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาด้านประเพณีและพิธีกรรมในพื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษสืบทอดมาเป็นรุ่นสู่รุ่น แต่ต้องอาศัยความชอบความเอาใจใส่ที่จะเรียนรู้ด้วย จึงจะสามารถสืบทอดต่อมาได้เพราะภูมิปัญญาด้านนี้ในมุมมองของเด็กยุคใหม่มักมองว่าเป็นเรื่องน่าเบื่อ แต่ในมุมมองของผู้รู้ท่านกลับมองว่าเป็นสิ่งสำคัญ หากได้รับการส่งเสริมการอนุรักษ์จากผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยภูมิปัญญาด้านนี้ก็คงจะมีผู้สืบทอดไปอีกยาวนาน

๔.๑.๓ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ประเด็นของกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อให้เข้าใจอย่างละเอียดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในบริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา พบว่าลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ใช้รูปแบบการถ่ายทอดระหว่างคนสู่คน โดยมีผู้รู้ในชุมชนทั้งปราชญ์ชุมชน ผู้สูงอายุในครอบครัว และพ่อแม่ ผู้ปกครองเป็นคนถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ไปยังลูกหลานหรือคนในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยเริ่มต้นจากการครอบครัว เนื่องจากเด็กอาศัยอยู่กับพ่อแม่ในชุมชน จึงได้สัมผัสกับวิถีชุมชน นั่นคือการเรียนรู้ผ่านการสังเกตโดยได้เฝ้าดูและจดจำพฤติกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จากสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ พฤติกรรมการทำไร่ทำนา การทอผ้า จักสาน และด้านประเพณีและพิธีกรรม จากนั้นเมื่อเด็กในชุมชนมีความสนใจและมีอายุที่เหมาะสมแก่การเรียนรู้ตามวิถีชุมชน พ่อแม่ ผู้ปกครองหรือผู้รู้จะบอกเล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ในรูปของคำพูด พร้อมทั้งทำให้ดูเป็นตัวอย่างประกอบการสอนสิ่งค่อย ๆ ซึมซับผ่านการสังเกตและลงมือปฏิบัติ สรุปได้ว่าการสืบทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งนั้นสามารถเกิดขึ้นได้หลายช่องทาง ได้แก่ ครอบครัว วัด ชุมชน เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้ในอดีตเรียนนโดยการปฏิบัติ ซึมซับผ่านพ่อแม่สอนลูก โดยให้ลูกสังเกตสิ่งที่พ่อแม่ทำ ลูกช่วยพ่อแม่ทำและค่อย ๆ ทำตามเอง

ภาพที่ ๔.๒๐ สัมภาษณ์นายประวิทย์ งามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง

การสัมภาษณ์ เรื่องรูปแบบการจัดการความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดัวน้อย ดังนี้

“...ในอดีตการจัดการความรู้ของชุมชนเป็นไปในลักษณะการสืบทอดความรู้จากพ่อแม่ พี่น้อง ปู่ย่าตายาย พระสงฆ์และผู้รู้ในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การปลูกพืชผักไว้กินในครัวเรือนหรือไว้แลกเปลี่ยนกัน การจักสาน เครื่องใช้ในบ้านเรือน การทอผ้าไว้ใช้เอง...แต่ในปัจจุบันมีความแตกต่างกันบ้านดัวน้อยมีคณะกรรมการหมู่บ้านดัวน้อยและได้เข้าร่วมกรมพัฒนาชุมชนสมัครเข้าระบบมาตรฐานงานชุมชน (มชช.) ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ให้ชุมชนใช้เป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ทำให้รู้จักตนเอง และมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างมีทิศทาง มีช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการ สามารถบริหารจัดการชุมชน โดยใช้ทุนทางสังคมของชุมชน โดยมีหน่วยงานหลายภาคส่วนเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงาน ชุมชนมีการแก้ไขปัญหาโดยคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการดำเนินงานเป็นแนวทางหนึ่งที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่ความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งามบ้านดัวน้อย...”

(นายประวิทย์ งามศิริ^{๒๐๓} กำนันตำบลนาโป่ง สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒)

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลจากปราชญ์ชุมชนและเยาวชนหรือเด็กในชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดัวน้อย พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดัวน้อย ที่เป็นความรู้ที่เป็นต้นแบบใช้ในการพัฒนาชุมชน เป็นความรู้ที่สั่งสมสืบต่อกันมา มี ๒ ประเภท ได้แก่ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผลผลิตทางการเกษตร (เกษตรอินทรีย์ปลอดภัย ปุ๋ยมูลไส้เดือน) หรือผลผลิตจากวัฒนธรรม (การจักสาน การทอผ้า พิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนา) กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นด้วยการเรียนรู้จากผู้รู้ อันได้แก่ ปราชญ์ชุมชน ผู้สูงอายุในครอบครัว และพ่อแม่ มีกระบวนการ

^{๒๐๓} สัมภาษณ์ นายประวิทย์ งามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนวัดโพธิ์งามผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมด้านจักสาน และพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนา ส่วนใหญ่เกิดจากการไม่มีบุคลากรมาสืบสาน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ออกไปศึกษาออกชุมชนและหันเข้าไปสู่ระบบภาคแรงงาน โดยไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนี้เท่าที่ควร

ในประเด็นกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย จาก การสัมภาษณ์เชิงลึก การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การศึกษาจากเอกสารและหลักฐานต่างๆ การสำรวจชุมชน พบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตัวน้อย มีที่มา ๒ ลักษณะ คือ ๑) ภูมิปัญญาดั้งเดิม และ ๒) ความรู้ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของคนในชุมชน จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการการเลือกสรร การเรียนรู้และถ่ายทอด จากรุ่นสู่รุ่น และเป็นวิถีชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การกำหนดความรู้ โดยผ่านการพิจารณาว่าเป็นความรู้ดั้งเดิมหรือความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาเดิม ๒) การแสวงหาความรู้ที่มาจาก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนและการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก ๓) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการผ่านการพูดคุยและปรึกษาหารือ เพื่อการแก้ปัญหา ๔) การจัดการเก็บความรู้ ส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายอักษร และ ๕) การถ่ายทอดความรู้ ส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านสมาชิกภายในครัวเรือน สำหรับเงื่อนไขสู่ความสำเร็จของการจัดการความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรม/วิถีชุมชน ผู้นำชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และบริบทของชุมชน

ในประเด็นของการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ เกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ ปุ๋ยหมักจากมูลไส้เดือน การทอผ้า จักสาน และด้านประเพณีและพิธีกรรม พบว่า มีลักษณะไปในทิศทางเดียวกัน คือ มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน หรือจากรุ่นสู่รุ่น โดยส่วนใหญ่ครอบครัวนั้น ๆ มีการประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยภูมิปัญญาด้านนั้น ๆ อยู่แล้ว

ดังภาพที่ ๒๓

ภาพที่ ๔.๒๑ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม

จากภาพ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย พบว่ามี ๖ กระบวนการย่อย ประกอบด้วย

๑) กระบวนการสังเกต/จดจำ พิจารณาได้โดยสัมผัสกับวิถีชุมชนผ่านการสังเกตทางตาเพื่อเฝ้าดูจดจำพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น การทำนาทำไร่ การจักสาน การทอผ้า พิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนา เป็นต้น สถานการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ จัดได้ว่าเป็นการเรียนรู้ผ่านการสังเกตจดจำ (observational learning)

๒) กระบวนการการได้รับการสั่งสอน/การบอก อธิบายหรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในรูปของคำพูด พร้อมทั้งทำให้ดูเป็นตัวอย่างประกอบการสอนสั่ง

๓) กระบวนการลงมือปฏิบัติ จะเลียนแบบพฤติกรรมที่ได้เรียนรู้ผ่านการสังเกต จดจำและได้รับการสอนมาจากผู้รู้ผ่านการลงมือทำจริง ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง

๔) กระบวนการทำซ้ำจนชำนาญ เมื่อทำบ่อย ๆ จนเกิดความชำนาญ

๕) กระบวนการพัฒนาให้ดีขึ้น จนมีความชำนาญ จนสามารถพัฒนาหรือหารูปแบบวิธีการเพื่อทำให้สินค้ามีคุณภาพดีขึ้น เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้า

๖) กระบวนการเรียนรู้สิ่งใหม่ การแสวงหาความรู้ใหม่เพื่อเพิ่มโอกาสทำการผลิตสินค้าคือ กุญแจสำคัญที่จะสร้างความแปลกใหม่ให้กับสินค้าชุมชน

สำหรับลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่ทำให้การถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังบุคคลอื่นได้มากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญซึ่งบางความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีลักษณะที่มีการถ่ายทอดได้อย่างง่ายดาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและมีกระบวนการผลิตที่ไม่ซับซ้อน เพียงแต่ต้องใช้ทักษะ ความชำนาญ ความอดทนและการเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดังกล่าวอย่างแท้จริง มีการจำแนกลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในอดีต ได้แก่ การบอกเล่าต่อกันมา การฝึกปฏิบัติจากการสังเกต และการปฏิบัติจากการฝึกฝนของบรรพบุรุษ โดยเป้าหมายหลักในการถ่ายทอดคือทายาทหรือคนในครอบครัว และ ๒) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มีการพัฒนามาแล้วในปัจจุบัน ได้แก่ การปฏิบัติจากการฝึกฝนของกลุ่มแม่บ้าน (ถ่ายทอดในกลุ่ม) และการไปเป็นวิทยากรรับเชิญไปสาธิตวิธีการผลิตในอำเภอใกล้เคียง การสอนให้แก่ลูกหลานผ่านงานฝีมือ การไปเป็นครูพิเศษสอนในโรงเรียน ซึ่งเป้าหมายในการถ่ายทอดมีหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ ทายาทหรือคนในครอบครัว แม่บ้านในชุมชน บุคคลทั่วไปที่สนใจ เยาวชน และนักเรียน เป็นต้น

ในประเด็นของการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่า การได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ที่ให้การสนับสนุนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อให้ภูมิปัญญาเหล่านั้นได้ดำรงอยู่ในพื้นที่ต่อไป อีกทั้งการสนับสนุนการเข้าร่วมกลุ่ม หรือการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ยังเป็นการส่งเสริมช่วยอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป ซึ่งผลจากการสัมภาษณ์ที่กล่าวมาจึงพอสรุปได้ว่า รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนและวิธีการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เป็นไปในลักษณะ ดังนี้

๑. การบอกเล่า บรรยายด้วยวาจา เป็นวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดหรือเผยแพร่เป็นฝ่ายบอกเล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สั่งสมของตนให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดในรูปของคำพูด โดยผู้ถ่ายทอดจะต้องเป็นฝ่าย เตรียมเนื้อหาที่จะพูด วิธีนี้ผู้ถ่ายทอดจะมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ให้ความรู้ ส่วนผู้รับการถ่ายทอด จะเป็นผู้รับฟังและจดจำความรู้หรือบันทึกสาระสำคัญต่าง ๆ ที่ได้รับฟังตามไปด้วย

๒. การสาธิต เป็นวิธีการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ภูมิปัญญาที่ผู้ถ่ายทอดแสดงหรือกระทำ พร้อมกับการบอก หรือ อธิบายเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ประสบการณ์ตรงในเชิงรูปธรรม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิธีการ ขั้นตอน และสามารถปฏิบัติได้ การสาธิตที่นิยมใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การสาธิตวิธีการและ การสาธิตประกอบการบรรยาย

๓. การปฏิบัติจริง เป็นวิธีการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ที่ผู้รับการถ่ายทอดลงมือกระทำจริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้คอยแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไข เพื่อให้กระบวนการปฏิบัติถูกต้องตามขั้นตอน และได้ผลงานตามที่ต้องการด้วยวิธีการนี้ผู้รับการถ่ายทอดจะได้เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ไปละเล็กละน้อย

๔. วิธีถ่ายทอดหรือเผยแพร่โดยการไปเป็นวิทยากรรับเชิญไปสาธิตวิธีการผลิตในอำเภอใกล้เคียง การสอนให้แก่ลูกหลานผ่านงานฝีมือ การไปเป็นครูพิเศษสอนในโรงเรียน ซึ่งเป้าหมายในการถ่ายทอดมีหลากหลายมากขึ้น

๕. วิธีการถ่ายทอดหรือเผยแพร่โดยให้เรียนรู้จากสื่อด้วยตนเอง เป็นวิธีที่จัดเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ภูมิปัญญาในรูปของสื่อประสมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจด้วยตนเองมากที่สุด เช่น สื่อประสมแบบต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาสนใจ เป็นต้น

๖) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ทั้งในศูนย์การเรียนรู้และนอกศูนย์การเรียนรู้ : ต้องมีความร่วมมือด้านกิจกรรมวิชาการ องค์กรความรู้ต่าง ๆ มีการจัดการศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพ ให้เกิดการพัฒนาย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่องกันครอบคลุมทุกบริบท

ดังนั้น การเรียนรู้ของชุมชนและการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย จึงควรได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ และปฏิบัติจริงในระดับชุมชนท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาคน พัฒนาระบบงานของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจัดเป็นหน่วยงานสังคมที่มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งต่อฐานรากของสังคมเป็นอย่างดี

๔.๒ ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

การศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม แนวปฏิบัติในการดำเนินการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดที่สอดคล้องต่อปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒) ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓) ด้านบุคลากร ๔) ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖) ด้านการสร้างภาคีกับแหล่งการเรียนรู้ ๗) ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้วิจัยสรุปข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการในการพัฒนา

วัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม โดยการเก็บและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ กลุ่มกลุ่มผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนา ดังนี้

๑. ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย

"...ผมคิดว่าจุดมุ่งหมายและนโยบายหลักของแหล่งการเรียนรู้ในวัดคือ การให้บริการทางการศึกษาเกี่ยวกับธรรมะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้เป้าหมายหลักของการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดควรเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับด้านปรัชญา ด้านวิทยาศาสตร์ สังคม ศิลปะและวัฒนธรรมและการดำรงสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย..."^{๒๐๔}

"...ปัจจุบันแหล่งการเรียนรู้ในวัดส่วนใหญ่มีเป้าหมายเพื่อเผยแพร่ธรรมะให้กับพุทธศาสนิกชนซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกต้องและเหมาะสมอยู่แล้ว โดยเนื้อหาที่นำมาสอนนั้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตคุณธรรม จริยธรรม แนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตของตนไปสู่เป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือ ความสุขที่แท้จริงเกิดจากการปล่อยวางในที่ที่ตนยึดมั่นถือมั่นไว้ เกิดเป็นความสุขภายในจิตใจ อย่างไรก็ตามด้านเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะให้มีความเหมาะสมคืออยู่แล้วแต่ในด้านวิธีการหรือเทคนิคในการนำเสนอเพื่อสื่อสารกับชุมชนอาจจะยังไม่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่มีอายุแตกต่างกันออกไป เช่น พุทธศาสนสุภาสิตหรือคติธรรมที่ติดไว้ตามต้นไม้ และศาลาวัด ผู้ที่ให้ความสนใจส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่มากกว่าเยาวชน เพราะคนที่ไปวัดอยู่เป็นประจำก็เป็นกลุ่มผู้สูงวัย ดังนั้นการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในวัดจึงควรพัฒนากิจกรรม และเทคนิคที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ที่มีความแตกต่างกันทางด้านอายุและให้สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการในการเรียนรู้ โดยเป้าหมายหลักของแหล่งการเรียนรู้ในวัดต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจและเน้นความสำคัญของการมีชีวิตที่ดีงาม ตระหนักถึงคุณค่าในตัวเองภาคภูมิใจในการปฏิบัติตามแนวทางของชาวพุทธ คือ การให้ทาน รักษาศีล การเจริญภาวนาเพื่อทำให้จิตใจให้บริสุทธิ์..."^{๒๐๕}

"...แหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสถานที่ให้บุคคลทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาศึกษาหาความรู้ได้ตามอัธยาศัยไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ด้านธรรมะ เพียงอย่างเดียวโดยเป้าหมายของแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้นเพื่อให้ผู้ใช้บริการทุกคนได้เข้ามาศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดมรดกของชาติให้คงอยู่ เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนมีบริบทและขนบธรรมเนียมที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นความรู้ต่าง ๆ จึงแตกต่างกันด้วย แต่ในปัจจุบันการนำเสนอความรู้เหล่านั้นยังขาดสีสันและการนำหลักธรรมมาบูรณาการร่วมด้วย ดังนั้นจึงควรจัดแหล่งการเรียนรู้ใน

^{๒๐๔} นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๐๕} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

วัดให้มีความน่าสนใจ เช่น การจัดเสียงตามสาย การฝึกอบรมอาชีพเพื่อให้แหล่งการเรียนรู้ในวัดมีกิจกรรมที่หลากหลายและไม่ซ้ำซ้อนกับสิ่งที่มีอยู่เดิม...^{๒๐๖}

()

“...เป้าหมายหลักของแหล่งการเรียนรู้ในวัดคือ การให้การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ส่งเสริมให้คนเป็นคนดี ละชั่ว อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ถ้าในวัดใดมีแหล่งการเรียนรู้ควรต้องมีเจ้าอาวาสที่มีวิสัยทัศน์ที่ดี เพราะจะได้สามารถประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้ามาใช้บริการแหล่งการเรียนรู้ได้มากขึ้น...^{๒๐๗}

“...วัตถุประสงค์ของแหล่งการเรียนรู้ในวัดคือ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และการจัดการเรียนรู้ตามบริบทของแต่ละท้องถิ่นโดยเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบริบทของชุมชนนั้น ๆ...^{๒๐๘}

“...ผมคิดว่าวัตถุประสงค์ในการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดคือ การใช้สถานที่เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม เช่น โบสถ์ วิหาร เมรุ และศาลาการเปรียญ ความรู้เกี่ยวกับสวนพฤกษศาสตร์และการจัดพื้นที่เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้และเป็นสถานพยาบาล^{๒๐๙}

ผู้วิจัยได้สรุปแนวทางจากการสัมภาษณ์ได้ดังนี้ แนวทางด้านจุดมุ่งหมายและนโยบายของการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชน เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสถานที่ให้บุคคลทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาศึกษาหาความรู้ได้ตามอัธยาศัยไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ตามธรรมะเพียงอย่างเดียว โดยเป้าหมายของแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้นเพื่อให้ผู้ใช้บริการทุกคนได้เข้ามาศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนมีบริบทและขนบธรรมเนียมที่แตกต่างกัน ดังนั้นความรู้ต่าง ๆ จึงแตกต่างกันด้วย แต่ในปัจจุบันการนำเสนอความรู้เหล่านั้นยังขาดสีสันทันและการนำหลักธรรมมาบูรณาการร่วมด้วย ดังนั้นจึงควรจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดให้มีความน่าสนใจ เช่น การจัดเสียงตามสาย การอบรมการประกอบอาชีพเพื่อให้แหล่งการเรียนรู้ในวัดมีกิจกรรมที่หลากหลายและไม่ซ้ำซ้อนกับสิ่งที่มีอยู่เดิม

๑.๑ ด้านการศึกษาเกี่ยวกับธรรมะ เช่น การเทศนาธรรมในวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดวิปัสสนากรรมฐาน การจัดค่ายจริยธรรม เป็นต้น

^{๒๐๖} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๐๗} นายสุริยนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๐๘} นายแสงอรุณ วงศ์ศิลา, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๐๙} กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๑.๒ ด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น การจัดละเล่นตามประเพณีโบราณของ ท้องถิ่น การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง การเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชนจากงานศิลปะ เป็นต้น

๑.๓ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำการเกษตรและการใช้สมุนไพรรักษาตนเอง

๑.๔ ด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การจัดงานทอดกฐิน การสรงน้ำพระ การฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา การอุปสมบท เป็นต้น

๑.๕ ด้านการพัฒนาอาชีพ เช่น การสานตะกร้า การทอผ้า การทำปุ๋ยมูลไส้เดือน การปลูกพืชผักปลอดสารพิษ การกำจัดขยะในชุมชน เป็นต้น

๑.๖ ด้านคุณธรรมจริยธรรม เช่น ค่ายเยาวชนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน เพราะเนื่องจากเยาวชนคืออนาคตของชาติ การเทศนาที่ให้ข้อคิดและสามารถนำไปประยุกต์ในชีวิตประจำวันได้

๑.๗ ด้านสุขภาพอนามัย เช่น การจัดแพทย์ชุมชนให้เข้ามาดูแล

๑.๘ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน เพราะวัดเปรียบเสมือนสถานที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะเรื่องพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นการทำให้วัดเป็นศูนย์ของชุมชนหรือศูนย์ในการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคนในชุมชน

๑.๙ เป็นแหล่งสะสมองค์ความรู้ เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชนและสถาปัตยกรรม

๑.๑๐ การให้การศึกษา เนื่องจากวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นแหล่งการเรียนรู้ในวัดจึงควรเป็นสถานที่ให้บริการ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตอย่างครบถ้วน รวมทั้งแหล่งการเรียนรู้ในวัดยังมีกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ใช้บริการที่แตกต่าง ดังนั้นควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามความเหมาะสมของกลุ่มเป้าหมายและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

๒. ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด

ปัญหาของด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ จากการสัมภาษณ์แนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัด ดังนี้

"การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ควรมีรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีด้านบุคลากร เนื่องจากบุคลากรของแหล่งการเรียนรู้ในวัดควรเป็นผู้ให้บริการที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์เกี่ยวกับงานบรรณารักษ์และมีทักษะในการบริการ รวมถึงกิจกรรมการเรียนรู้ให้คนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง หรือการเรียนรู้จากกิจกรรมของแหล่งการเรียนรู้ เช่น งานหัตถกรรม ควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้เกิดความตระหนักในคุณค่าและสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นของตนแล้วก็อยากให้มีการดูแลแหล่งการเรียนรู้อย่างจริงจัง และให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเหมือนกับสถานศึกษา..."^{๒๑๐}

^{๒๑๐} นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

"...การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ต้องคำนึงถึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น เงิน บุคลากร สถานที่ เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการ แหล่งการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล แต่การส่งเสริมการเรียนรู้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องเกิดขึ้นจากการที่จะเรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและทำอย่างต่อเนื่อง จึงจะเกิดผลลัพธ์ที่แท้จริง ที่เรียกว่า "ปรียติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ "เรียน ลงมือทำ ผลลัพธ์เกิด " ดังนั้น แหล่งการเรียนรู้ในวัดควรมีการจัดการความรู้ในแนวทางการเจริญสติ เพื่อเรียนรู้หลักธรรมต่าง ๆ ที่ช่วยพัฒนา ชัดเกลาจิตใจของตนให้บริสุทธิ์"^{๒๑๑}

"...ผมคิดว่าการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างแท้จริง นั้นต้องมีการวางแผนและจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านความคิด ด้านการปฏิบัติซึ่งควร กำหนดให้มีความสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ดังนี้ ต้องมีการจัดการอย่างเป็นระบบ ต้องมีความสอดคล้องกับปัญหาและต้องการของผู้ใช้บริการ เพราะถ้าจัดไม่ตรงกับความต้องการหรือกลุ่มเป้าหมายแล้วผู้ให้บริการไม่ยากกลับมาใช้บริการอีก เนื่องจากไม่ได้รับประโยชน์ ต้องใช้คนในชุมชนมามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดเนื่องจากเพื่อสร้างจิตสำนึกควบคู่ไปกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต และต้องให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปรวมถึงให้มีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชน..."^{๒๑๒}

"...การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดต้องเริ่มมาจากการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชนเป็นอันดับแรกกว่ามีปัญหาและความต้องการอะไร เช่น แหล่งการเรียนรู้ในวัด ผมคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีเพราะแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้นเป็นสถานที่ให้ความรู้กับทุกคนได้ ต้องการพัฒนาอาชีพและเรื่องสุขอนามัย เป็นต้น โดยวิธีการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้นบุคคลที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก คือ เจ้าอาวาส พระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านทุกคนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบ ๆ วัดรวมทั้งบุคลากรจากภายนอก อาทิเช่น กรรมการวัด บุคลากรทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เนื่องจากบุคลากรเหล่านี้จะเข้ามาช่วยวางแผนการดำเนินงานในด้านเนื้อหาและวิธีการแหล่งการเรียนรู้ให้ตรงกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน..."^{๒๑๓}

"...การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างแท้จริงนั้น ต้องเน้นทางด้านธรรมะ โดยไม่ลืมที่จะสอดแทรกการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น การจัดเทศนาธรรมะ สันทนาธรรม และสอนธรรมะ เป็นต้น และบุคคลที่ควรตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดมากที่สุด คือ เจ้าอาวาส เนื่องจากเจ้าอาวาส

^{๒๑๑} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๑๒} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๑๓} นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒

เปรียบเสมือนเจ้าของบ้านและยังเป็นผู้ที่สามารถชักจูงคนในชุมชนเข้ามาร่วมการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดด้วยได้...”^{๒๑๔}

“...การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตมี ๒ ทางคือ ภายในและภายนอกโดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเป้าหมายของการจัดแหล่งการเรียนรู้ของวัดเป็นหลัก การบริหารจัดการภายใน เช่น การเห็นความสำคัญและแรงบันดาลใจของพระสงฆ์ผู้จัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดซึ่งหลักการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดมี ๒ ข้อดังนี้ ๑) ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ๒) ให้ใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาโดยอาศัยการทำบุญทำทานหรือการบริจาคในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการที่ดี เช่น เมื่อชาวบ้านนำผลไม้หรือมาบริจาคเป็นจำนวนมากก็สามารถจัดเนื้อหาด้านอาชีพให้ชาวบ้านได้คือ การทำแยมผลไม้หรือการแปรรูปผลไม้ให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างอาชีพได้...”^{๒๑๕}

ผู้วิจัยได้สรุป แนวทางจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

แนวทางการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ ควรมีดังนี้ การจัดการทำงานอย่างมีระบบ โดยกำหนดระเบียบแบบแผนการทำงานให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดแหล่งการเรียนรู้ รวมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่และตำแหน่งของบุคลากรแต่ละคนเพื่อไม่ให้เกิดความซับซ้อนในการทำงาน นอกจากการวางแผนการดำเนินงานแล้ว การจัดสรรพื้นที่และการเลือกใช้ทรัพยากรในห้องเรียน มาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ก็เป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากการจัดพื้นที่ให้มีความสะดวก สะอาด เหมาะสม จะช่วยส่งผลการเรียนรู้ของผู้ใช้บริการ ส่วนการเลือกสรรทรัพยากรนั้นควรมีเจ้าหน้าที่ลงไปสำรวจพื้นที่เพื่อตรวจสอบว่าภายในชุมชนมีทรัพยากรอะไรบ้างที่สามารถนำมาจัดการเรียนรู้ได้ โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ชุมชนได้ ต้องเริ่มจากการวางแผนการจัดการเรียนรู้ จากนั้นควรศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชนเมื่อได้ผลสรุปของปัญหาและความต้องการของประชาชนแล้ว ควรมีการเลือกและจัดเนื้อหาสาระกำหนดแผนการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้ใช้บริการแหล่งการเรียนรู้ในวัด โดยเน้นกิจกรรมที่เป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงเพราะจะสามารถเข้าใจและจดจำวิธีการทำได้ดี ดังนั้น แนวทางการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัดควรมีการบริหารจัดการ ดังนี้

๒.๑ ควรกำหนดนโยบาย

๒.๒ ควรกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคลากร

๒.๓ ควรวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒.๔ ควรจัดการประเมินผล

๒.๕ ควรขึ้นทะเบียนแหล่งการเรียนรู้ในวัดให้เทียบเท่ากับสถานศึกษาเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ใช้บริการแหล่งการเรียนรู้

^{๒๑๔} นายแสงอรุณ วงศ์ศิลา, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๑๕} กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๓. ด้านบุคลากร

จากปัญหาของด้านบุคลากร ซึ่งปัญหาและความต้องการมีความสอดคล้องกันผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนวทางดังนี้

“...บุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการให้บริการแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นควรมีคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับงานบรรณารักษ์ มีจิตสาธารณะ มีใจรักในงานบริการ มีความสามารถหรือทักษะในการจัดการเรียนรู้ เป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ ,ประสบการณ์ด้านการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และ ควรจัดบุคลากรเป็นที่มงานมากกว่าเป็นบุคคลเดี่ยว...”^{๒๑๖}

“...แหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ควรสร้างบุคลากรขึ้นมาเอง เช่น ครู นักพัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ หน่วยงานราชการต่าง ๆ มาช่วยกันบุคลากรเหล่านั้นต้องมีความรู้ความสามารถในด้านการบริการและการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ในทุก ๆ ด้านและก่อนที่เข้ามาทำงานควรผ่านการฝึกอบรมเกี่ยวกับกระบวนการทำงานก่อนเพราะจะได้เข้าใจในหน้าที่ของตนเอง และตัวแปรที่สำคัญในการหาบุคลากรทางด้านนี้คือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นคนที่มีบทบาทสำคัญในการระดมบุคคลต่าง ๆ เข้ามาช่วยในแหล่งการเรียนรู้ในวัดได้มากที่สุดและต้องให้เจ้าอาวาสเห็นความสำคัญของการจัดสรรบุคลากร...”^{๒๑๗}

“...บุคลากร ควรชักจูงคนในชุมชนเข้าเป็นผู้ดูแลแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพราะบุคลากรจากชุมชนดังกล่าวย่อมสามารถรับรู้ถึงปัญหาและความต้องการแต่ขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนั้นจึงควรเอาบุคลากรเหล่านี้มาฝึกอบรมกับเจ้าหน้าที่ของทางภาครัฐก่อน จึงจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้มากขึ้นรวมทั้งต้องการมีการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน...”^{๒๑๘}

“...บุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอันดับแรกต้องเข้าใจในเป้าหมายของภารกิจของตนอย่างชัดเจน มีวิสัยทัศน์ในการทำงาน วุฒิทางการศึกษาไม่ใช่องค์ประกอบหลักแต่มี ประสบการณ์จะดีกว่า นอกจากนี้ยังจะต้องจัดระบบงานได้โดยบุคลากรเหล่านี้ต้องมีการพัฒนา ตนเองอยู่เสมอให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก...”^{๒๑๙}

^{๒๑๖} นายประวิทย์ รามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๑๗} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๑๘} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๑๙} นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ผู้วิจัยได้สรุป แนวทางจากการสัมภาษณ์ได้ดังนี้

๓.๑ ควรมีความรู้ความสามารถในงานบรรณารักษ์ เพื่อดำเนินงานเรื่องเอกสารการจัดทำสื่อต่าง ๆ เข้ามาไว้สำหรับแหล่งการเรียนรู้ในวัด

๓.๒ ควรมีจิตบริการหรือจิตสาธารณะ เนื่องจากเป็นเจ้าหน้าที่ในแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้น เป็นผู้ที่มีใจรักในงานบริการ

๓.๓ ควรมีความรู้และทักษะในการจัดการเรียนรู้ เพราะบุคลากรจะได้นำความรู้ และทักษะที่มีมาสร้างแบบแผนการจัดกิจกรรม และจัดสื่อการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหาที่ต้องการ เรียนรู้ได้

๓.๔ ควรมีความคิดสร้างสรรค์ เพื่อนำเสนอหรือเสนอแนะแนวทางการทำงาน และการบริการที่ควรปรับปรุงให้มีความน่าสนใจ เช่น การจัดนิทรรศการควบคู่ไปกับการเล่นเกมตอบคำถามชิงรางวัล เพราะจะทำให้ผู้ชมนิทรรศการกระตือรือร้นในการเดินชม อ่าน และจดจำเนื้อหา ตามป้ายนิเทศมากขึ้น เนื่องจากมีรางวัลเป็นตัวเสริมแรงบวก

๓.๕ ควรมีประสิทธิภาพในการทำงาน เนื่องจากบุคลากรของแหล่งการเรียนรู้ในวัดไม่จำเป็นต้องมีวุฒิทางการศึกษา เนื่องจากประสบการณ์มีค่าและความสำคัญมากกว่าความรู้ทางวิชาการ เพราะทำให้สามารถเข้าใจระบบการทำงานได้รวดเร็วกว่าผู้ที่เพิ่งเคยทำงานเกี่ยวกับ แหล่งการเรียนรู้เป็นครั้งแรกและผู้ที่มึประสิทธิภาพจะสามารถนำประสบการณ์ของตนเองมาเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ผู้อื่นได้

๓.๖ ควรเป็นทีมงาน เพราะการทำงานเป็นทีมดีกว่า การมอบหมายการทำงานเป็นรายบุคคล เนื่องจากบุคลากรที่เป็นทีมงานไม่ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้การทำงาน และนิสัยใจคอระหว่างบุคลากรกันเอง

๓.๗ ควรมีความหลากหลายทั้งด้านวัฒนธรรม เพศ และอายุ เนื่องจากบุคคลที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม เพศ อายุ นั้นย่อมมีองค์ความรู้ที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นนอกจากบุคลากร จะมีองค์ความรู้ของตนเองแล้ว ยังต้องเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้อีกด้วย ซึ่ง อาจจะเป็นคนในชุมชนด้วยก็ได้ เช่น ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

๓.๘ ควรได้รับฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริการ เพื่อให้เข้าใจการทำงานและเห็นความสำคัญในการจัดแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะเจ้าอาวาส ควรจะเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการจัดแหล่งการเรียนรู้ภายในวัดของตนเองมากที่สุด

๓.๙ ควรเป็นผู้มีคุณธรรม เพราะการมีคุณสมบัติที่ดีเป็นผู้ที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ต่อเพื่อนร่วมงาน เป็นคุณสมบัติที่ทุกหน่วยงานต้องการจากบุคลากรในสังกัดของตนเองทุกคน

๓.๑๐ ควรเป็นผู้มีใจรักในการเรียนรู้ เพราะการหยุดใฝ่หาความรู้จะทำให้องค์ความรู้ของตนไม่ได้รับการพัฒนาและประยุกต์ให้ทันกับสถานการณ์โลก ดังนั้นบุคลากรที่ไม่ได้มีองค์ความรู้ของตนเอง จึงควรเข้ารับการศึกษาหรือฝึกอบรม หรือศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานของตนให้มากขึ้นและบุคลากรที่มีองค์ความรู้ของตนเองอยู่เดิม ควรใฝ่หาและค้นคว้าความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อพัฒนาความสามารถของตนเองให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๔. ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ปัญหาของด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนวทางดังนี้

"...ควรจัดกิจกรรมทางการเรียนรู้ให้มีขึ้นในแหล่งการเรียนรู้ในวัด อาทิเช่น กิจกรรมในการส่งเสริมการอ่าน กิจกรรมฝึกอาชีพเพื่อส่งเสริมศิลปะและหัตถกรรม กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน กิจกรรมการศึกษาระยะกับประชาชน ซึ่งควรต้องศึกษาหาความ พร้อมของแหล่งการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านเทคโนโลยี ด้านสาระเนื้อหาความรู้ที่ครบถ้วน สมบูรณ์ในระดับที่สามารถนำไปใช้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้านรูปแบบการจัดการเรียนรู้ และด้านงบประมาณดำเนินการ..."^{๒๒๐}

"...ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดกิจกรรมที่ใช้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตก็คือ ควรมีการเรียนธรรมศึกษาในวันสำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้เนื้อหาเกี่ยวกับงานพุทธประวัติก็สามารถสร้างกิจกรรมได้มากมาย เช่น กิจกรรมภาพฝาผนัง การจัดเทศน์มหาชาติ กิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีของชุมชน เป็นต้น..."^{๒๒๑}

"...ผมคิดว่าการจัดกิจกรรมต้องจัดตามความสนใจของชาวบ้านในชุมชนบริบทใกล้เคียงวัด เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้สนใจมากที่สุดและแหล่งการเรียนรู้ เนื่องจากชาวบ้านให้ความสนใจเข้ามาใช้ศึกษา กิจกรรมที่ส่งเสริมทรัพยากรในวัดและชุมชนจะสามารถคงอยู่ได้นานและยั่งยืน เช่น กิจกรรมการเรียนรู้สถาปัตยกรรมของวัดเพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญทางด้านศิลปวัฒนธรรมภายในของชุมชนของตนเองในทางอ้อมได้..."^{๒๒๒}

"...ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ควรเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมต่อบริบทของชุมชนและสอดคล้องต่อความต้องการของผู้ที่สนใจ รวมทั้งต้องดูความเหมาะสมของสถานที่และทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนด้วย เช่น ถ้าในวัดมีสวนสมุนไพร กิจกรรมที่ควรจัดในแหล่งการเรียนรู้ในวัด คือ การให้ความรู้ด้านพฤกษศาสตร์ แพทย์แผนไทยและการทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร..."^{๒๒๓}

ผู้วิจัยได้สรุปแนวทางจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

^{๒๒๐} นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖

^{๒๒๑} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๒๒} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๒๓} นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

กิจกรรมการศึกษาที่วัดควรจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ควรจัดรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นกิจกรรมที่พัฒนาผู้เรียนทั้งด้านการฝึกอาชีพให้สามารถหาเลี้ยงตัวเองได้ และส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ โดยรูปแบบการจัดกิจกรรมอาจเป็นการอบรมระยะสั้นหรือการจัดการเรียนการสอนแบบระยะยาว เช่น การเรียนธรรมะทุกวันอาทิตย์นอกจากรูปแบบของกิจกรรมที่จัดแล้ว ต้องคำนึงถึงการจัดแหล่งการเรียนรู้แบบองค์รวมที่เน้นการพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้าน สังคม และด้านปัญญาโดยการพัฒนาด้านร่างกายกิจกรรมที่มีความเหมาะสม เช่น การสอนโยคะ เพื่อเป็นการฝึกสมาธิทางอ้อม การดูแลสุขภาพตามคำแนะนำของอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เป็นต้น การพัฒนาด้านจิตใจ กิจกรรมที่มีความเหมาะสมควรเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้ เช่น การฝึกสมาธิ นั่งวิปัสสนา เพื่อพิจารณาอารมณ์ และกิเลสของตนเอง เป็นต้น การพัฒนาด้านสังคม กิจกรรมที่มีความเหมาะสมควรเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่น เช่น กิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การเสวนาธรรมตามร่มต้นไม้ภายในวัด เป็นต้น และการพัฒนาทางด้านปัญญา กิจกรรมที่เหมาะสมควรเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรู้จักคิด วิเคราะห์ต่อทุกเหตุการณ์ที่ประสบมา เช่น การอ่านปாயนิเทศที่ติดตามต้นไม้ การชมนิทรรศการ การนั่งฟังธรรม หรือเสียงตามสาย แล้วสามารถนำข้อคิดที่ได้ไปประยุกต์ใช้ชีวิตประจำวันได้ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปประเด็นของแนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านกิจกรรมที่วัดควรจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนี้

- ๔.๑ ควรจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย
- ๔.๒ ควรจัดกิจกรรมพัฒนาอาชีพ
- ๔.๓ ควรจัดกิจกรรมแบบองค์รวม คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา

๕. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัญหาของด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัด ได้เสนอแนวทาง ดังนี้

“...ประชาชนไม่ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนแหล่งการเรียนรู้ในวัดในด้านต่างๆ อาทิเช่น เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ สนับสนุนด้านวัตถุดิบปัจจัยในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในวัด เป็นผู้ร่วมศึกษาเรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ในวัด มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและร่วมมือพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในวัด และร่วมอนุรักษ์สิ่งต่าง ๆ โบราณวัตถุและโบราณสถานให้คงอยู่กับแหล่งการเรียนรู้ในวัด...”^{๒๒๔}

“...เมื่อมีแหล่งการเรียนรู้ในวัดแล้ว ชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียง ก็ควรจะมาเรียนรู้ ธรรมะหรือเรื่องต่าง ๆ ที่แหล่งเรียนรู้นั้นจัดขึ้น โดยเฉพาะครอบครัวควรที่จะมีวันหยุด เสาร์-อาทิตย์พาลูกหลานเข้ามาเรียนรู้ ควรจะมีกิจกรรมพิเศษของวันหยุดเพื่อให้ชาวชุมชน ครอบครัว ได้เข้ามาทำกิจกรรมและร่วมเรียนรู้ โดยมีพื้นที่สำหรับชุมชนและผู้เรียน ๆ ได้มี

^{๒๒๔} นายประวิทย์ รามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖

ส่วนร่วมแบ่งปันประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้แล้ว สามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับชีวิตประจำวันอย่างไรหรือนำเอาไปใช้อบรมสั่งสอนบุตรหลานอย่างไร ในการแก้ไขปัญหากับบุตรหลานอย่างไร นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้ในวัดอาจจะมีการจัดพื้นที่สำหรับการฝึกอบรมอาชีพเสริมเพื่อ สร้างรายได้ให้กับครัวเรือนหรือชุมชน หรือเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นการอบรมเด็กในทางอ้อม หรือจัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตน เช่น ตั้งกลุ่ม ธนาคารหรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการออมทรัพย์เพื่อความมั่นคงของชีวิตต่อไป...^{๒๒๕}

"...ประชาชนในท้องถิ่นนั้นควรเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดและส่วนสำคัญคือ การเป็นผู้สนับสนุนด้านการดำเนินการและงบประมาณ เพื่อให้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนตนเองสามารถปรับปรุงการบริหารและการพัฒนาด้านระบบและสถานที่ในการให้บริการมากขึ้น ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอยู่ ๒ บทบาท บทบาทแรกอยู่ในฐานะเป็นผู้จัด หมายถึงหากประชาชนในท้องถิ่นมีข้าวของที่เป็นประโยชน์ที่ควรที่จะนำมาร่วมแสดงในแหล่งการเรียนรู้ในเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม การสนับสนุนของงบประมาณประชาชนก็ต้องมีส่วนร่วมในการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดด้วย และบทบาทที่ ๒ ในฐานะของผู้ใช้บริการก็ต้องจะต้องบอกถึงความต้องการด้วยว่าตัวของเราต้องการอะไรจากแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้น ๆ จะจัดอะไรในรูปแบบใดจะได้นำความรู้ไปใช้ได้อย่างเหมาะสม..."^{๒๒๖}

"...ประชาชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน เช่น ร่วมคิดว่าทำอย่างไรให้วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ร่วมดำเนินการแต่ไม่จำเป็นต้องร่วมก็ได้ ร่วมรับผิดชอบร่วมกัน ร่วมติดตามประเมินผลและร่วมพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในวัดให้คงอยู่..."^{๒๒๗}

"...ประชาชนควรมีส่วนร่วมในทุก ๆ ด้านทั้งทางด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด การประเมินผลและติดตามผล การวางแผนและการบำรุงรักษาแหล่งการเรียนรู้ให้คงอยู่ต่อไป..."^{๒๒๘}

ผู้วิจัยได้สรุป แนวทางจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้
ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการจัดแหล่งการเรียนรู้ใน ๒ บทบาท คือ

^{๒๒๕} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๒๖} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๒๗} นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๒๘} นายแสงอรุณ วงศ์ศิลา, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๕.๑ ควรเป็นผู้ให้บริการที่ดี ให้การสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านสื่อ การสอน ด้านปัจจัย และการบำรุงรักษาแหล่งการเรียนรู้ให้อยู่ในสภาพดี

๕.๒ ควรเป็นผู้จัดแหล่งการเรียนรู้ โดยเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในแหล่งการเรียนรู้หรือการชักชวนให้หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาช่วยสนับสนุนและพัฒนารวมทั้งเป็นผู้ร่วมติดตามประเมินผลของการให้บริการ เช่น การตอบแบบประเมิน หรือการจัดประชุมกลุ่มเพื่อหา แนวทางการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาร่วมกันภายในชุมชน

๖. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้

ปัญหาของด้านการการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้ ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนวทาง ดังนี้

"...หน่วยงานที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อ เสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ควรให้หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามามีบทบาท หน้าที่เพื่อที่จะได้กระจายหน้าที่ตามความเหมาะสมของลักษณะงาน เช่น ภาครัฐเข้ามาช่วย เกี่ยวกับการวางแผน และกำหนดนโยบายต่าง ๆ และภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการ จัดหาทรัพยากรและข้อมูลสารสนเทศ..."^{๒๒๙}

"...อาตมาคิดว่าคนทุกคนควรมีส่วนร่วมทั้งคนในท้องถิ่น การสนับสนุนตามหน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น ถ้าท้องถิ่นยากจนไม่มีเงินงบประมาณในการ จัดสร้างหรือบริหารแหล่งเรียนรู้ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีกำลังความสามารถ ด้านเงิน งบประมาณก็ควรให้การสนับสนุนทุนทรัพย์อย่างพอเพียง และอาจจะสรรหาบุคลากรที่มี ความสามารถเข้าไปถ่ายทอด ทักษะ หรือวิธีการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ให้มีการ จัดการความรู้ที่เหมาะสมขององค์ความรู้ที่ถ่ายทอดหรือการกระจายต่อไปเรื่อย ๆ..."^{๒๓๐}

"...การสร้างภาคีเครือข่ายให้กับแหล่งการเรียนรู้ภายในวัดนั้น วัดต้องเข้าไป ประสานงานกับทุกภาคส่วนในสังคมและให้ความสำคัญขอเชิญให้เข้ามามีเยี่ยม โดยรู้ว่า ท้องถิ่นของตนมีหน่วยงานใดบ้าง เช่น สาธารณสุข องค์กรบริหารส่วนตำบล อาสาสมัคร สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน รวมทั้งคนในชุมชนด้วย ผมคิดว่าประเด็นสำคัญของการสร้าง ภาคีเครือข่ายควรจะเริ่มต้นที่วัด ต้องรักษาว่าแหล่งการเรียนรู้ในวัดว่ามีสภาพอย่างไรและ ต้องการอะไรบ้างที่ชุมชนยังขาด แล้วก็ต้องเสาะแสวงหามาเพิ่มเติมในแหล่งการเรียนรู้เพื่อ ช่วยดึงดูความสนใจของผู้ที่เราต้องการให้เป็นเครือข่ายและมีส่วนร่วมในการจัดการด้าน องค์ความรู้ ด้านงบประมาณซึ่งมาช่วยพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้ดำเนินงานได้อย่างมี ประสิทธิภาพและตรงต่อความต้องการของคนในชุมชน"^{๒๓๑}

^{๒๒๙} นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๓๐} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๓๑} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

"...หน่วยงานที่ควรมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งการเรียนรู้หรือเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นควรเป็นทุกภาคส่วนในสังคม เพราะทั้งภาครัฐและเอกชนล้วนมีส่วนต่อการพัฒนาการโดยเฉพาะทางด้านกายภาพ เช่น สถานที่ งบประมาณ และเอกสารสนเทศ เป็นต้น"^{๒๓๒}

"...ทุกภาคส่วนโดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับแหล่งการเรียนรู้ในวัด เช่น เจ้าอาวาสต้องเป็นบุคคลที่เห็นความสำคัญในการจัดสรรและคัดเลือกบุคลากรเข้ามาทำงานและ ต้องเป็นบุคคลที่เห็นความสำคัญของการจัดแหล่งการเรียนรู้มากที่สุด ผู้ให้บริการต้องเป็นผู้สนใจและใช้บริการของแหล่งการเรียนรู้ในฐานะที่แหล่งการเรียนรู้นี้เป็นสมบัติของชุมชนและบุคลากรจากภาครัฐ เป็นผู้ให้คำแนะนำหรือผู้วางแผนและบริหารจัดการระบบต่าง ๆ ของการจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด..."^{๒๓๓}

๗. ด้านการสนับสนุนจากภาครัฐ

ด้านการสนับสนุนจากภาครัฐผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัด ได้เสนอแนวทาง ดังนี้

๗.๑ ภาครัฐ

"...ภาครัฐสามารถช่วยสนับสนุนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านงบประมาณ บุคลากร การจัดการเรียนรู้ ส่งเสริมการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องสืบทอดองค์ความรู้และอนุรักษ์ทรัพยากรภายในชุมชน..."^{๒๓๔}

"...เป็นภาคส่วนที่สำคัญที่จะทำให้วัดเกิดเป็นแหล่งการเรียนรู้ได้โดยการสนับสนุนเรื่องงบประมาณ เพราะในการสร้างแหล่งการเรียนรู้ที่มีความทันสมัยดึงดูดความสนใจของทุกคนทุกช่วงวัยนั้นได้ เรื่องงบประมาณจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐควรให้มีการสนับสนุนเพราะลำพังให้วัดเป็นคนหาเงินจัดสร้างฝ่ายเดียวคงไม่ได้เกิดแน่...ภาครัฐ ต้องล้มเลิกความคิดที่ว่าแหล่งการเรียนรู้ในวัดมีงบประมาณที่จะจัดเพียงพอแล้ว เพราะแหล่งการเรียนรู้ในวัด วัดบางแห่งมีกำลังจะจัดไม่เพียงพอ รัฐต้องมาเป็นผู้สนับสนุนหลักและให้ความสำคัญทางการศึกษาจากแหล่งการเรียนรู้ในวัดอย่างเสมอภาคกับแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ..."^{๒๓๕}

^{๒๓๒} นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๓๓} นายแสงอรุณ วงศ์ศิลา, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๓๔} นายประวิทย์ รามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^{๒๓๕} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

“...ภาครัฐ อยากให้ภาครัฐออกนโยบายส่งเสริมเพื่อที่จะให้วัดได้รับงบประมาณที่เพียงพอมี แผนงานและบุคลากรช่วยดำเนินงาน โดยเฉพาะการจัดแหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน นอกจากนี้บุคคลหรือหน่วยงานที่อื่นที่อยู่ใกล้กับวัดก็ควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน...”^{๒๓๖}

“...ภาครัฐ สามารถช่วยสนับสนุนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านงบประมาณ เพื่อให้แหล่งการเรียนรู้สามารถดำเนินการได้อย่างไม่ติดขัด และสามารถขับเคลื่อนได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ภาครัฐยังสามารถช่วยสนับสนุนในด้านการวางนโยบายของภาครัฐที่ส่งเสริมจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดและการวางนโยบายการจัดการให้กับแหล่งการเรียนรู้แต่ละแห่ง...”^{๒๓๗}

“...ภาครัฐ สามารถช่วยสนับสนุนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้เสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านงบประมาณ โดยการสนับสนุนอย่างเพียงพอต่อความต้องการในการจัดกิจกรรมและสถานที่ในการจัดแหล่งการเรียนรู้...”^{๒๓๘}

ภาคเอกชนและภาคประชาชน

“...ภาคเอกชนและภาคประชาชน ควรเป็นผู้สนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านการประชาสัมพันธ์ และสืบทอดองค์ความรู้ ตลอดจนโบราณวัตถุ โบราณสถานให้คงอยู่ในแหล่งการเรียนรู้ต่อไป...”^{๒๓๙}

“...ภาคเอกชนและภาคประชาชน การสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีความทันสมัยนั้นทางภาคเอกชนควรให้การสนับสนุนเรื่องเทคโนโลยี เช่น การบริจาคอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ การจัดการด้านสัญญาณอินเทอร์เน็ต และเงินที่ใช้บริหารจัดการ เป็นต้น และเมื่อมีแหล่งการเรียนรู้ในวัด ภาคประชาชนก็ควรร่วมมือในการดูแล บำรุง รักษาแหล่งการเรียนรู้ให้อยู่ในสภาพที่พร้อมใช้งานได้อย่างยาวนาน และร่วมแสดงความคิดเห็นในการปรับปรุงพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพในการเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ให้กับชุมชน ท้องถิ่น สังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกันตลอดชีวิต จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้ภูมิปัญญาความรู้ของท้องถิ่นคงอยู่ต่อไป...”^{๒๔๐}

“...ภาคเอกชนและภาคประชาชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนด้านงบประมาณและการจัดสรรบุคลากรเข้ามาช่วยบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้อย่างจริงจัง ส่วนภาคประชาชน

^{๒๓๖} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๓๗} นายสุริยนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๓๘} กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๓๙} กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๔๐} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ควรมีบทบาทโดยการมีส่วนร่วมในการจัดการและดูแลแหล่งการเรียนรู้ในวัดและเป็นศูนย์กลางความรู้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่รวบรวมองค์ความรู้และทรัพยากรอันมีค่าในชุมชนของตน...^{๒๔๑}

"ภาคเอกชนและภาคประชาชน ควรนำสินค้าของตนมาเพื่อจัดแสดงหรือบริจาคให้กับวัด แต่ส่วนสำคัญ คือ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล และคนในชุมชนมีส่วนอย่างมากในการสนับสนุนการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัด เพราะการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้นเกิดจากต้องการของคนในชุมชนไม่ร่วมมือเพื่อให้การส่งเสริมแล้วแหล่งการเรียนรู้ในวัดนั้นก็สูญหายไปเป็นที่สุด...^{๒๔๒}

"...ภาคเอกชนและภาคประชาชน ควรมีการสนับสนุนและมีบทบาทในด้านของการให้เงินทุนเพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในวัด จัดสรรบุคลากรมาช่วยดำเนินการและร่วมประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนสนใจและมาใช้บริการที่แหล่งการเรียนรู้ สำหรับภาคประชาชนนั้นควรมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยจัดการและรวมทั้งมาเป็นบุคลากรให้กับแหล่งการเรียนรู้...^{๒๔๓}

"...ภาคเอกชนและภาคประชาชน ควรมีการสนับสนุนและเป็นแหล่งเงินทุนสำรองที่ช่วยภาครัฐ ส่วนภาคประชาชนนั้นควรมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยจัดและดูแลแก้ไขตามปัญหาความต้องการของคนในชุมชน"^{๒๔๔}

ผู้วิจัยได้สรุปจากการสัมภาษณ์ได้ ดังนี้

๗.๑ ภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนเกี่ยวกับด้านงบประมาณในการพัฒนาระบบการจัดการ โดยการจัดสรรเงินทุน และบุคลากรให้กับแหล่งการเรียนรู้ในวัดต่าง ๆ ซึ่งภาครัฐควรมีการวางนโยบายเพื่อการสนับสนุน และส่งเสริมการกำหนดเนื้อหา และการจัดกิจกรรมให้มีความ หลากหลาย เช่น การกำหนดแผนการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้แหล่ง การเรียนรู้ในวัดแห่งต่าง ๆ นำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดแหล่งการเรียนรู้ของตนให้ตรงกับ มาตรฐานระดับชาติได้

๗.๒ ภาคเอกชน ควรให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ และบุคลากร ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญมากในการขับเคลื่อนส่วนต่าง ๆ นอกจากด้านงบประมาณแล้ว การบริจาคสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรืออุปกรณ์สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ก็สามารถช่วยทำให้แหล่งการเรียนรู้ในวัดมีความ น่าสนใจมากยิ่งขึ้นและดึงดูดให้คนในชุมชนเข้ามาใช้บริการได้มากกว่าการใช้สื่อที่ทำจาก กระดาษหรือหนังสือเพียงอย่างเดียวคนในชุมชนเข้าใช้บริการและสืบทอดองค์ความรู้ต่อไป

^{๒๔๑} นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๔๒} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๔๓} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๔๔} นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๗.๓ ภาคประชาชน ควรให้การสนับสนุนในฐานะที่เป็นทั้งเจ้าของแห่งการเรียนรู้ และ ผู้ใช้บริการ ดังนั้นประชาชนโดยเฉพาะในท้องถิ่นต้องช่วยดูแลรักษาให้แห่งการเรียนรู้มีความ สะอาด เป็นระเบียบ และคงความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ให้นาน เช่น วัดที่มีโบราณสถาน หรือ โบราณวัตถุที่มีคุณค่า งดงาม และควรแสดงความคิดเห็นในการปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาแห่งการเรียนรู้ให้เกิด ประโยชน์สูงสุด

ตอนที่ ๓ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

"...การจัดแห่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นแนวคิดที่ดีมาก เพราะวัดเป็นเสมือนศูนย์รวมของชุมชนในท้องถิ่นที่จะเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งการเข้าวัดต่อไปไม่ต้องรอเฉพาะวันสำคัญทางศาสนาหรือเข้าวัดเพื่อฟังธรรมแต่สามารถที่จะเข้าวัดได้ทั้ง ครอบครัว เรียนรู้หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อกลับบ้านกินข้าวร่วมกันก็อาจจะคุยแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการเข้าไปในแห่งการเรียนรู้ในวัดเป็นครอบครัวที่อบอุ่นก็ลด ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมได้การจัดแห่งการเรียนรู้ในวัดควรจัดให้เกิดการเรียนรู้แบบองค์รวมที่มีความเชื่อมโยง สัมพันธ์แก่กันทั้งด้านร่างกาย เรียนรู้วิธีออกกำลังกาย ดูแลสุขภาพให้แข็งแรง จิตใจเรียนรู้ที่จะดูแลรักษาจิตใจให้มีความสุข เบิกบาน ไม่เคร่งเครียด ในด้านสังคมเรียนรู้ที่จะแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ความคิดเห็นและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกันได้ และในด้านปัญญา เรียนรู้ที่จะปล่อยทิฐิมานะของตนเองและสิ่งที่ตนเองยึดมั่นจนนำไปสู่ความทุกข์ รู้จักวางใจให้เป็นกลาง มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งอย่างเข้าใจตามเหตุและปัจจัย ที่เกิดขึ้น..."^{๒๔๕}

๔.๓ วิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม จากการสัมภาษณ์ มีลักษณะรูปแบบการให้ ชุมชนมีส่วนร่วมสร้างการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างมีทิศทาง และต่อเนื่อง โดยการสนับสนุนของหน่วยราชการในท้องถิ่น ที่เรียกว่า “บวร” ซึ่งมีรูปแบบการเรียนรู้ ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม และ การเผยแพร่ภูมิปัญญาของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย สรุปรายการสัมภาษณ์ ดังนี้

^{๒๔๕} กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ภาพที่ ๔.๒๒ สัมภาษณ์นายประวิทย์ งามศิริ^{๒๔๖} กำนันตำบลนาโป่ง

๑. เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนซึ่งสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน โดยได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนซึ่งสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชนนั้น โดยการจัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชนเพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตและตอบสนองต่อความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน

“...วัดเป็นสถานที่สงบร่มเย็น มีความพร้อมทั้งสถานที่ซึ่งสามารถรองรับผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งหมดบ้าน เหมาะสำหรับการพบปะพูดคุย การทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา รวมถึงได้มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นแหล่งรวบรวมภูมิปัญญาในชุมชน จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชนตามที่ชุมชนต้องการ จัดกิจกรรมให้ความรู้แก่คนในชุมชนโดยปราชญ์ชุมชน การจัดอบรมเกี่ยวกับเรื่องอาชีพ เป็นห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชนจัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพทั้งในด้านการดำเนินงาน การรวมกลุ่มการฝึกและพัฒนาอาชีพซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเองหรือคนจากชุมชนอื่น ๆ มาเรียนรู้กลุ่มอาชีพของชุมชนได้อย่างแท้จริง จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง...”^{๒๔๗}

“...วัดสามารถพัฒนาสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ อาทิเช่น การอบรมความรู้ การรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ชุมชนและภายนอกชุมชน...”^{๒๔๘}

^{๒๔๖} สัมภาษณ์ นายประวิทย์ งามศิริ กำนันตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒.

^{๒๔๗} นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๔๘} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

“...วัด ชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการได้ร่วมมือกันสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนขึ้น เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน แหล่งความรู้ในชุมชน เพื่อเป็นสถานที่ให้ความรู้คนในชุมชนและภายนอกชุมชน...”^{๒๔๙}

“...วัด บ้าน และหน่วยงานราชการ หรือ “บวร” ได้ร่วมมือกันสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนขึ้นในวัด เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน รวบรวมแหล่งความรู้ในชุมชน เพื่อเป็นสถานที่ให้ความรู้คนในชุมชนและภายนอกชุมชนได้เข้ามาศึกษาหาความรู้...”^{๒๕๐}

ผู้วิจัยได้สรุปจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

ประเด็นการสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาและมีความประพฤติที่ดีงามก่อให้เกิดความศรัทธา การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชนโดยวัด บ้าน และหน่วยงานราชการ หรือเรียกว่า “บวร” ได้ร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนขึ้นภายในวัด และรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน รวบรวมแหล่งความรู้ในชุมชน และส่งเสริมให้ประชาชนชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนและภายนอกชุมชนได้มาศึกษาหาความรู้ ซึ่งรูปแบบนี้วัดจำเป็นต้องพัฒนาศาสนสถานภายในวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต การเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เริ่ม จากการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในตัวบุคคล เช่น ในตัวเจ้าอาวาส หรือประชาชนชาวบ้าน เป็นต้น

๒. มีกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา

“...มีจัดกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหาโดยการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความเดือดร้อนโดยการเรียนรู้และร่วมกันแสวงหาคำตอบของปัญหาที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย ๑) จัดทำประชาคมเพื่อระดมความคิดที่จะช่วยกันแก้ปัญหา ๒) ระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อแก้ปัญหานั้น ๆ ๓) จัดประชุมสัมมนาและฝึกอบรมให้ประชาชนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน...”^{๒๕๑}

“...มีคณะกรรมการจัดตั้งระหว่างวัดกับชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการตั้งศูนย์ดำรงธรรมประจำหมู่บ้านเพื่อช่วยไกล่เกลี่ยปัญหาต่าง ๆ...”^{๒๕๒}

^{๒๔๙} นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๕๐} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๕๑} นายประวิทย์ รามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๕๒} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

“..เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมมือกันทำงาน เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น...” ๒๕๓

“..มีการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมมือกันทำงาน เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น...” ๒๕๔

“..การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ร่วมมือกันทำงาน ระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน..มีการทำประชาวิจารณ์ในโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน...” ๒๕๕

ผู้วิจัยได้สรุปจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

ประเด็น การจัดกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเป็นกระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา ได้แก่ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ร่วมมือกันทำงาน ระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การทำประชาวิจารณ์ในโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การจัดอบรมปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร นักเรียนและประชาชนโดยสม่ำเสมอเพื่อการฝึกฝนตนเอง อบรมจิตใจให้สงบ ซึ่งรูปแบบนี้วัดจำเป็นต้องพัฒนาการบริหารงานวัดให้มีประสิทธิภาพโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและสังคม

๓. มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน

“...มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชนโดยการจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชนที่มารับบริการ ได้แก่ จัดให้บริการแนะนำวิธีการสืบค้นข้อมูลหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ โดยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เช่น ไลน์ เฟสบุ๊คในกลุ่มหมู่บ้านสร้างแนวทางในการเรียนรู้ ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อดังกล่าวได้อย่างรวดเร็ว...” ๒๕๖

“...มีการสร้างแผนภูมิความรู้ต่าง ๆ ที่มีในชุมชนเพื่อเป็นใช้แหล่งเรียนรู้ สร้างความรู้ที่เข้าใจง่าย ชัดเจน และนำมาพัฒนาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน...” ๒๕๗

“...มีการส่งเสริมการเรียนรู้สื่อออนไลน์ มีการสร้างแผนภูมิแหล่งความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนด้านต่าง ๆ ที่มีในชุมชนไว้ในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนหรือ

๒๕๓ นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๕๔ พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๕๕ กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๕๖ นายประวิทย์ รามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๕๗ นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

นอกชุมชนที่สนใจได้ศึกษาค้นคว้า..รวมทั้งเชิญวิทยากรจากหน่วยงานอื่นมาบรรยายสาธิต
ในอาชีพที่คนในชุมชนสนใจ...”๒๕๘

ผู้วิจัยได้สรุปจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

ประเด็น มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน มี
แนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน ได้แก่
การส่งเสริมการเรียนรู้การใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศของพระภิกษุสามเณรในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา การสร้างแผนภูมิแหล่งความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนด้านต่าง ๆ ที่มีในชุมชนไว้ในศูนย์
การเรียนรู้ของชุมชนหรือนอกชุมชนที่สนใจได้ศึกษาค้นคว้าในรูปแบบที่หลากหลาย รูปแบบนี้แสดงให้เห็น
เห็นว่าเทคโนโลยีสารสนเทศมีความจำเป็นในยุคปัจจุบัน วัดที่มีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีจะทำให้
เข้าถึงกลุ่มคนได้มากขึ้น

๔. เป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะจารีตประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของ ชุมชน

“...มีการรวบรวมและจัดห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดให้มีข้อมูล
เกี่ยวกับศิลปะจารีตประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น มีการจัด
แสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตหรือประกอบอาชีพของคนในชุมชน ๒) การ
ดำเนินการด้านการศาสนศึกษา เช่น จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในวัด จัดสอนธรรมศึกษา
ให้แก่นักเรียนนักศึกษาประชาชนภายในวัด จัดพระภิกษุไปสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา
เป็นต้น การด้านการเผยแผ่ เช่น จัดกิจกรรมงานบุญประเพณีตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ของ
ชุมชน การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วัน
มาฆบูชา วันวิสาขบูชาวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น...”๒๕๙

“...วัดเป็นสถานที่กลางที่รวบรวมภูมิปัญญาในชุมชน เป็นสถานที่ประชุม อบรมให้
ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนก่อนที่จะเข้าไปศึกษาในแหล่งความรู้ต่าง ๆ ของปราชญ์
เจ้าของความรู้หรือหัวหน้ากลุ่มอาชีพในชุมชน...”๒๖๐

“...วัดเป็นสถานที่จัดกิจกรรมด้าน ๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งเป็นที่
รวบรวมภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวัดโพธิ์งาม มี
คณะกรรมการบริหารงาน มีระเบียบการบริหารงาน...”๒๖๑

๒๕๘ พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๕๙ นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๖๐ นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๖๑ กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ผู้วิจัยได้สรุปจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

ประเด็น การจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การจัดการจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน ได้แก่ มีกิจกรรมสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ร่วมกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา อาทิ งานบุญประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็นต้น มีการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางด้านพระพุทธศาสนาสม่ำเสมอรูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ชนรุ่นเก่าสืบสานกันมารุ่นต่อรุ่น เป็นสิ่งหลอมรวมความรักสามัคคีของคนในชุมชน

๕. เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์และมีชีวิตชีวา

“...วัดเป็นแหล่งอบรมศีลธรรมแก่คนในชุมชน เป็นสถานที่ทำบุญ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน วัดจึงต้องมีความสะอาด สงบ สบายตา และพระสามารถชี้ทางสงบให้คนที่เข้าไปหาหรือไปเรียนรู้เพื่อทำจิตใจให้สงบ สามารถไปบูรณาการให้เกิดความสงบขึ้นในชุมชน...”^{๒๖๒}

“...การร่วมมือกันระหว่างวัด บ้าน และหน่วยราชการในท้องถิ่นพัฒนาวัดด้านต่างๆ เช่น การปลูกต้นไม้ การทำความสะอาดสถานที่ต่าง ๆ จัดระเบียบภายในวัด วัดเป็นสถานที่สงบ ปลอดภัยและเข้าศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนได้ง่าย...”^{๒๖๓}

“...มีการส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพคนในชุมชนโดยเชิญวิทยากรหรือปราชญ์ในชุมชนมาทำการสาธิตให้เห็นจนเกิดความรู้สามารถนำไปประกอบอาชีพได้...และมีการสร้างแผนภูมิแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน...เพื่อเชื่อมโยงไปถึงแหล่งเรียนรู้ของเจ้าของหรือผู้นำกลุ่มของภูมิปัญญานั้น...”^{๒๖๔}

“...ถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ศูนย์รวมการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การทำให้วัดมีความสะอาด จัดระเบียบภายในวัด การปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น มีความสงบ และมีความปลอดภัยและเหมาะสมกับการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน มีการจัดกิจกรรมด้านบันเทิงต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมและได้รับความรู้หลากหลาย ได้แก่ ๑) จัดห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน จัดกิจกรรมเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพทั้งในด้านการดำเนินงาน การรวมกลุ่มการฝึกและพัฒนาอาชีพซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนหรือคนจากชุมชนอื่น

^{๒๖๒} นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๖๓} นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

^{๒๖๔} พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ๆ มาเรียนรู้จากกลุ่มอาชีพของชุมชนได้อย่างแท้จริง ๒) ปรับปรุงสถานที่ให้เกิดความร่มรื่น สะอาด สงบ... ”๒๖๕

ผู้วิจัยได้สรุปจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

ประเด็น การพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความร่มรื่น (สว่าง สะอาด สงบ) มี แนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การการพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความร่มรื่น (สว่าง สะอาด สงบ) ตามหลักสัปปายะ ได้แก่ การพัฒนาให้วัดมีความสะอาด จัดระเบียบภายในวัด การปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น มีความสงบ และมีความปลอดภัย จัดสถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติศาสนกิจของ พระสงฆ์และประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน และมีการจัดมุมอ่านหนังสือทาง พระพุทธศาสนา จัดรวบรวมและแสดงสิ่งที่มีค่าของชุมชน สิ่งที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน รูปแบบนี้ แสดงให้เห็นว่าการจัดแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชนมีความจำเป็น เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชน อย่างแท้จริง

๖. เป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง

“...ชุมชนร่วมมือกัน ประสานงานกับหน่วยงานหรือชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และมีการส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพที่คนในชุมชนสนใจ โดย วิทยากรหรือปราชญ์ในชุมชนทำการสาธิตให้เห็นจนเกิดความรู้อย่างมีความสามารถนำไป ประกอบอาชีพได้... ”๒๖๖

“..สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างวัดกับชุมชน หรือวัดกับวัด เพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ไปในทิศทางเดียวกัน... ”๒๖๗

“...ชุมชนร่วมมือกัน ประสานงานกับหน่วยงานหรือชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และมีการส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพที่คนในชุมชนสนใจ โดย วิทยากรหรือปราชญ์ในชุมชนทำการสาธิตให้เห็นจนเกิดความรู้อย่างมีความสามารถนำไป ประกอบอาชีพได้... ”๒๖๘

“...มีการประสานงานกับหน่วยงานหรือชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ และมีการ ส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพที่คนในชุมชนโดยเชิญวิทยากรหรือปราชญ์ในชุมชนมาทำการสาธิต ให้เห็นจนเกิดความรู้อย่างมีความสามารถนำไปประกอบอาชีพได้... ”๒๖๙

๒๖๕ กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๖๖ นายประวิทย์ งามศิริ, สัมภาษณ์ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๖๗ นายเทียมชัย ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๖๘ นายสุรียนต์ ภัคมี, สัมภาษณ์ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๒๖๙ พระมหาธีระชัย สุจิตโต, สัมภาษณ์ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ผู้วิจัยได้สรุปจากการสัมภาษณ์ ได้ดังนี้

ประเด็น การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง ได้แก่ การส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพคนในชุมชนโดยวัด ชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการประสานงานกันจัดแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด การสร้างแผนภูมิแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในและภายนอกชุมชนเพื่อเชื่อมโยงไปถึงแหล่งเรียนรู้ของเจ้าของหรือผู้นำกลุ่มของภูมิปัญญานั้น รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าเครือข่ายจะช่วยให้การพัฒนาที่มีความมั่นคงและต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

“...ควรมีความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนให้มากขึ้น พระในวัดทุกรูปต้องเรียนรู้และสามารถอธิบายธรรมะได้ดี ควรมีการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อให้เยาวชนเห็นความสำคัญ ควรจัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาวัดที่มีวาระการประชุมประจำเดือนตลอดทั้งปีพร้อมมีการประเมินผลงานอย่างจริงจัง...”^{๒๗๐}

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อ ๑) ศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ๒) ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และ ๓) วิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ซึ่งจากการลงพื้นที่เพื่อศึกษา รวบรวมข้อมูล ดำเนินการวิจัยแล้ว ผลการวิจัยทำให้พบองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

๔.๔.๑ ศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๓ ประเด็น ประกอบด้วย

๑) ข้อมูลบริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของชุมชน สภาพแวดล้อม ประวัติการปกครอง สภาพทางสังคม สถานที่สำคัญ วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านต้วน้อย ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านสุขภาพอนามัย ด้านศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี กิจกรรมที่คนในชุมชนให้การช่วยเหลือผู้ประสบปัญหา/ ด้อยโอกาส ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านการบริหารจัดการชุมชน

๒) ภูมิปัญญาในชุมชนวัดโพธิ์งาม ที่รวบรวมจากปราชญ์ชาวบ้าน ที่นำองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้พัฒนาผลผลิตทางการเกษตร หรือผลผลิตจากวัฒนธรรมสู่การเป็นสินค้าชุมชนที่สามารถ

^{๒๗๐} กลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ ๑๒-๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

เพิ่มรายได้ให้กับชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์: ด้านการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์: ด้านปุยหมักมูลไส้เดือน ภูมิปัญญาเกี่ยวกับหัตถกรรม: ด้านจักสาน ภูมิปัญญาเกี่ยวกับหัตถกรรม: ด้านการทอผ้า และ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัฒนธรรม: ด้านประเพณีและพิธีกรรม

๓) กระบวนการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนวัดโพธิ์งาม พบว่า ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่ทำให้การถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังบุคคลอื่นได้มากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญซึ่งบางความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีลักษณะที่มีการถ่ายทอดได้อย่างง่ายดาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและมีกระบวนการผลิตที่ไม่ซับซ้อน เพียงแต่ต้องใช้ทักษะ ความชำนาญ ความอดทนและการเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดังกล่าวอย่างแท้จริง มีการจำแนกลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในอดีต ได้แก่ การบอกเล่าต่อกันมา การฝึกปฏิบัติจากการสังเกต และการปฏิบัติจากการฝึกฝนของบรรพบุรุษ โดยเป้าหมายหลักในการถ่ายทอดคือทายาทหรือคนในครอบครัว และ ๒) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มีการพัฒนามาแล้วในปัจจุบัน ได้แก่ การปฏิบัติจากการฝึกฝนของกลุ่มแม่บ้าน (ถ่ายทอดในกลุ่ม) และการไปเป็นวิทยากรรับเชิญไปสาธิตวิธีการผลิตในอำเภอใกล้เคียง การสอนให้แก่ลูกหลานผ่านงานฝีมือ การไปเป็นครูพิเศษสอนในโรงเรียน ซึ่งเป้าหมายในการถ่ายทอดมีหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ ทายาทหรือคนในครอบครัว แม่บ้านในชุมชน บุคคลทั่วไปที่สนใจ เยาวชน และนักเรียน เป็นต้น

ดังนั้น การเรียนรู้ของชุมชนและการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย จึงควรได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ และปฏิบัติจริงในระดับชุมชนท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาคน พัฒนาระบบงานของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจัดเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งต่อฐานรากของสังคมเป็นอย่างดี

๔.๔.๒ ศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

พบว่า การศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม แนวปฏิบัติในการดำเนินการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดที่สอดคล้องต่อปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒) ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓) ด้านบุคลากร ๔) ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖) ด้านการสร้างภาคีกับแหล่งการเรียนรู้ ๗) ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้วิจัยสรุปข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม โดยการเก็บและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มกลุ่มผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนา

๔.๔.๓ วิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม จากการสัมภาษณ์ มีลักษณะรูปแบบการให้ชุมชนมีส่วนร่วมสร้างการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง โดยการสนับสนุนของหน่วยราชการในท้องถิ่น ที่เรียกว่า “บวร” ซึ่งมีรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม และ การเผยแพร่ภูมิปัญญาของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย สรุปการสัมภาษณ์ ดังนี้

๑. เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนซึ่งสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน
๒. มีกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา
๓. มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน
๔. เป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปจารีตประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน
๕. เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์และมีชีวิตชีวา
๖. เป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ ๑) เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยมุ่งศึกษารวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม การศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ใน ๗ ด้าน ได้แก่ ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ด้านการบริหาร จัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ด้านบุคลากร ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้และด้านการได้รับการสนับสนุน และวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

โดยในการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเรื่อง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย นำผลการที่ได้ศึกษาบริบทของชุมชน ข้อมูลจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาสร้างแบบสัมภาษณ์ และนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา จำนวน ๕ รูป/คน และกลุ่มเยาวชน จำนวน ๒๐ คน นำมาวิเคราะห์เสนอเป็นแนวทางการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย สรุปผลการวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งสรุปผลการวิจัยออกเป็น ๓ ส่วน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๕.๑.๑ ภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

จากการสำรวจบริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา การปลูกยางพารา การปลูกอ้อย และรับจ้าง บางส่วนรับราชการ มีอาชีพเสริมคือการขายลอตเตอรี่ และยังพบว่า ประชาชนบางส่วนนำการเกษตรแบบผสมผสานเข้ามาในชุมชน เช่น การเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลาในกระชัง การปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ปรับตัวเข้ากับสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลง เรียนรู้วิธีการและเทคโนโลยีที่หลากหลายมากขึ้น บุรณาการเข้ากับความรู้ภูมิปัญญาที่หลากหลายในชุมชน นับเป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาทางการเกษตรแบบ “พหุลักษณะ”

การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย พบว่า ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ศึกษานั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) มาจากความรู้ดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับวิถีธรรมชาติ ซึ่งการดำรงชีวิตของชาวบ้านในสมัยก่อน โดยในปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้มีการนำความรู้ดังกล่าวมาปรับปรุงให้มีรูปแบบที่สวยงาม ภายใต้การดำรงไว้ซึ่งการใช้วัตถุดิบและวิธีการผลิตในแบบดั้งเดิมเป็นหลัก และ ๒) มาจากความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐจากภายนอก ที่เป็นการพัฒนาตามกระแสนโยบายของรัฐที่ต้องการให้ชุมชนเกิดการพัฒนาตนเอง แก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน ตามมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่กำหนดจากภาครัฐ โดยมีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริม การศึกษาดูงาน การรวมกลุ่ม การส่งวิทยากรเข้ามาสอนความรู้ด้านต่าง ๆ ในพื้นที่ ทั้งนี้ความรู้ที่สำคัญสำหรับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ ความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัยซึ่งการปรับปรุงนั้นอยู่ภายใต้การฝึกฝนและการปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเน้นรูปแบบดั้งเดิมให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน

สำหรับลักษณะการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่ทำให้การถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังบุคคลอื่นได้มากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญซึ่งบางความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีลักษณะที่มีการถ่ายทอดได้อย่างง่ายดาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและมีกระบวนการผลิตที่ไม่ซับซ้อน เพียงแต่ต้องใช้ทักษะ ความชำนาญ ความอดทนและการเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดังกล่าวอย่างแท้จริง มีการจำแนกลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในอดีต ได้แก่ การบอกเล่าต่อกันมา การฝึกปฏิบัติจากการสังเกต และการปฏิบัติจากการฝึกฝนของบรรพบุรุษ โดยเป้าหมายหลักในการถ่ายทอดคือทายาทหรือคนในครอบครัว และ ๒) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มีการพัฒนามาแล้วในปัจจุบัน ได้แก่ การปฏิบัติจากการฝึกฝนของกลุ่มแม่บ้าน(ถ่ายทอดในกลุ่ม) และการไปเป็นวิทยากรรับเชิญไปสาธิตวิธีการผลิตในอำเภอใกล้เคียง การสอนให้แก่ลูกหลานผ่านงานฝีมือ การไปเป็นครูพิเศษสอนในโรงเรียน ซึ่งเป้าหมายในการถ่ายทอดมีหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ ทายาทหรือคนในครอบครัว แม่บ้านในชุมชน บุคคลทั่วไปที่สนใจ และเด็กนักเรียน เป็นต้น

๕.๑.๒ แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

จากผลการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ทั้ง ๗ ด้าน คือ ๑. ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒. ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓. ด้านบุคลากร ๔. ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้ ๗. ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้วิจัยสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน โดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนา ซึ่งสามารถนำเสนอแนวทางแต่ละด้าน ดังนี้

๑. ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า แนวทางด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ดังนี้ ๑. ด้านการศึกษาเกี่ยวกับธรรมะ ๒. ด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ๓. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ๔. ด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ๕. ด้านการพัฒนาอาชีพ ๖. ด้านคุณธรรมจริยธรรม ๗. ด้านสุขภาพอนามัย ๘. เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ๙. เป็นแหล่งสะสมองค์ความรู้ ๑๐. เป็นสถานที่เผยแพร่ความรู้

๒. ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า แนวทางด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ ควรมีดังนี้ ๑. ควรมีการกำหนดนโยบาย ๒. ควรกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคลากร ๓. ควรวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และ ๔. ควรจัดการประเมินผล

๓. ด้านบุคลากร จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า แนวทางด้านบุคลากร ควรมีดังนี้ ๑. ควรมีความรู้ความสามารถในด้านงานบรรณารักษ์ ๒. ควรมีจิตบริการหรือจิตสาธารณะ ๓. ควรมีความรู้และทักษะในการจัดการเรียนรู้ ๔. ควรมีความคิดสร้างสรรค์ ๕. ควรมีประสบการณ์ในการทำงาน ๖. ควรเป็นทีมงาน ๗. ควรมีความหลากหลายทั้งด้านวัฒนธรรม เพศ และอายุ ๘. ควรได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริการ ๙. ควรเป็นผู้มีคุณธรรม ๑๐. ควรเป็นผู้มีใจรักในการเรียนรู้

๔. ด้านกิจกรรมที่วัดควรจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า แนวทางด้านกิจกรรมที่วัดควรจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนี้ ๑. ควรจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา ๒. ควรจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ๓. ควรจัดกิจกรรมพัฒนาอาชีพ ๔. ควรจัดกิจกรรมแบบองค์รวม คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา

๕. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า แนวทางด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีส่วนร่วมในการจัดแหล่งการเรียนรู้ ใน ๒ บทบาท ดังนี้ ๑. ควรเป็นผู้ให้บริการที่ดีให้การสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งด้านสื่อการสอน ด้านปัจจัย และการบำรุงรักษาแหล่งการเรียนรู้ให้อยู่ในสภาพดี ๒. ควรเป็นผู้จัดแหล่งการเรียนรู้ และเป็นผู้ร่วมติดตามประเมินผลของการให้บริการ

๖. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า แนวทางด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ ดังนี้ ๑. ควรเป็นเรื่องของทุกภาคส่วน ๒. ควรให้ภาครัฐ และเอกชนส่งเสริมด้านงบประมาณ จัดสรรบุคลากร และการบริหารจัดการ ๓. ควรเป็นทุกคนในสังคมที่ร่วมกันหาแหล่งเงินทุนและขยายภาคีเครือข่าย

๗. ด้านการได้รับการสนับสนุน จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เกี่ยวกับการได้รับการสนับสนุน สามารถแบ่งหน่วยงานที่ควรเข้ามามีบทบาท เป็น ๓ ภาคส่วน คือ ๑. ภาครัฐ ๒. ภาคเอกชน และ ๓. ภาคประชาชน ดังนี้

๗.๑ ภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนเกี่ยวกับด้านงบประมาณในการพัฒนาระบบการจัดการโดยการจัดสรรเงินทุน และบุคลากรให้กับแหล่งการเรียนรู้ในวัด ซึ่งภาครัฐควรมีการวางนโยบายเพื่อการสนับสนุนและส่งเสริมการกำหนดเนื้อหา และการจัดกิจกรรมให้มีความ หลากหลาย

๗.๒ ภาคเอกชน ควรให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ บุคลากร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และอุปกรณ์สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ก็สามารถช่วยทำให้แหล่งการเรียนรู้ในวัดมีความ น่าสนใจและดึงดูดให้คนในชุมชนเข้ามาใช้บริการได้มากยิ่งขึ้น

๗.๓ ภาคประชาชน ควรให้การสนับสนุนในฐานะที่เป็นทั้งเจ้าของแหล่งการเรียนรู้ และ ผู้ใช้บริการ ดังนั้นประชาชนโดยเฉพาะในท้องถิ่นต้องช่วยดูแลรักษาให้แหล่งการเรียนรู้มีความ สะอาด เป็นระเบียบ และคงความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ให้นาน

๕.๑.๓ ผลการวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

จากการสัมภาษณ์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งามเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม สรุปดังนี้

๑. การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาและมีความประพฤติที่ดีงามก่อให้เกิดความศรัทธา การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชนโดยวัด บ้าน และหน่วยงานราชการ หรือเรียกว่า “บวร” ได้ร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนขึ้นภายในวัด และรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน รวบรวมแหล่งความรู้ในชุมชน และส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนและภายนอกชุมชนได้มาศึกษาหาความรู้ และมีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง นำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชน

๒. การจัดกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเป็นกระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา ได้แก่ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ร่วมมือกันทำงาน ระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การทำประชาวิจารณ์ในโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การจัดอบรมปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร นักเรียนและประชาชน โดยสม่าเสมอเพื่อการฝึกฝนตนเอง อบรมจิตใจให้สงบ ซึ่งรูปแบบนี้วัดจำเป็นต้องพัฒนาการบริหารงานวัดให้มีประสิทธิภาพโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและสังคม

๓. มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน ได้แก่ การ

ส่งเสริมการเรียนรู้การใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศของพระภิกษุสามเณรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสร้างแผนภูมิแหล่งความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนด้านต่าง ๆ ที่มีในชุมชนไว้ในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนหรือนอกชุมชนที่สนใจได้ศึกษาค้นคว้าในรูปแบบที่หลากหลาย รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีสารสนเทศมีความจำเป็นในยุคปัจจุบัน วัดที่มีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีจะทำให้เข้าถึงกลุ่มคนได้มากขึ้น

๔. การจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การจัดการจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน ได้แก่ มีกิจกรรมสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา อาทิ งานบุญประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่ เป็นต้น มีการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางด้านพระพุทธศาสนาสม่ำเสมอ รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ชนรุ่นเก่าสืบสานกันมารุ่นต่อรุ่น เป็นสิ่งหลอมรวมความรักสามัคคีของคนในชุมชน

๕. การพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ (สว่าง สะอาด สงบ) มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ (สว่าง สะอาด สงบ) ตามหลักสี่ปายะ ได้แก่ การพัฒนาให้วัดมีความสะอาด จัดระเบียบภายในวัด การปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น มีความสงบ และมีความปลอดภัย จัดสถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน และมีการจัดมุมอ่านหนังสือทางพระพุทธศาสนา จัดรวบรวมและแสดงสิ่งที่มีค่าของชุมชน สิ่งที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน

๖. การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง ได้แก่ การส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพคนในชุมชนโดยวัด ชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการประสานงานกันจัดแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด การสร้างแผนภูมิแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในและภายนอกชุมชนเพื่อเชื่อมโยงไปถึงแหล่งเรียนรู้ของเจ้าของหรือผู้นำกลุ่มของภูมิปัญญานั้น รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าเครือข่ายจะช่วยให้การพัฒนามีความมั่นคงและต่อเนื่อง

จากการศึกษาบริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม และการสัมภาษณ์ พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งามใช้กระบวนการให้ชุมชนใช้เป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง และมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง ทำให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างมีทิศทาง มีช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการของชุมชน สามารถบริหารจัดการชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมของชุมชน โดยมีหน่วยงานหลายภาคส่วนเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงาน ชุมชนมีการแก้ไขปัญหาโดยคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาในชุมชนและอาศัยการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการสืบค้นองค์ความรู้โดยบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นการยกระดับความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ดังนั้น รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนและการถ่ายทอดหรือเผยแพร่วิธีปฏิบัติของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย จึงควรได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ และปฏิบัติจริงในระดับชุมชนท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการ

พัฒนาคน พัฒนาระบบงานของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจัดเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งต่อฐานรากของสังคมเป็นอย่างแท้จริง

๕.๒ อภิปรายผล

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้วิจัยแบ่งประเด็นในการอภิปราย เป็น ๓ ตอน ดังนี้

๕.๒.๑ การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

บริบทของชุมชนวัดโพธิ์งาม ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงกว่าร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่ทั้งหมด มีพื้นที่ทั้งหมด ๒,๑๐๕ ไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่อยู่อาศัย จำนวน ๑๑๕ ไร่ พื้นที่เพื่อการเกษตร จำนวน ๑,๘๗๐ ไร่ และพื้นที่ป่า จำนวน ๑๒๐ ไร่ มีแม่น้ำฮวยซึ่งเป็นแหล่งเลี้ยงชีวิตของชาวบ้าน ในหมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น ๑๐๕ ครัวเรือน มีจำนวนประชากร รวมทั้งสิ้น ๕๔๒ คน แยกเป็นชาย ๒๖๗ คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำไร่ และรับจ้างมีอาชีพเสริมคือ ขายลอตเตอรี และนับถือศาสนาพุทธทุกคน ในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม ที่มีลักษณะโดดเด่นและเป็นต้นแบบพัฒนาเป็นสินค้าของชุมชนสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนวัดโพธิ์งาม ได้แก่ เกษตรอินทรีย์ ปลอดภัยปลอดสารพิษ ปุ๋ยหมักจากมูลไส้เดือน การทอผ้า จักสาน และด้านประเพณีและพิธีกรรม

การสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านดิวน้อย มีความรู้ อะไรบ้าง รูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้ อะไรที่ชุมชนจำเป็นและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน พบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดิวน้อย มีที่มา ๒ ลักษณะ คือ ๑) ภูมิปัญญาดั้งเดิม และ ๒) ความรู้ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ และพบว่าชุมชนบ้านดิวน้อยมีภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนที่โดดเด่นหรือเป็นต้นแบบสร้างรายได้แก่ชุมชน ได้แก่ การทำการทำเกษตรอินทรีย์ปลอดภัยปลอดสารพิษ การทำปุ๋ยจากมูลไส้เดือน การจักสาน การทอผ้า และด้านประเพณีและพิธีกรรมของท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาเกิดจากการได้รับถ่ายทอดมาจากผู้รู้ จากเครือญาติ จากตำราและเกิดจากประสบการณ์โดยตรง และได้นำเอาภูมิปัญญาของชุมชนมาฟื้นฟูและพัฒนายกระดับให้สามารถนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนไปปรับใช้กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชนอันเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน ประกอบกับความสนใจ ความชอบ และความศรัทธาในภูมิปัญญานั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ประเวศ วะสี ที่กล่าวว่า ทุนภูมิปัญญาและทุนทรัพยากรธรรมชาติ จัดเป็นทุนทางสังคมที่ช่วยในการพัฒนาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กมลวรรณ วรรณธัญ^{๒๗๑} ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง พบว่า ทุนทางสังคมเป็นทรัพยากรที่ชุมชนได้สร้างขึ้นโดยเกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคมได้เกื้อกูลให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ก่อให้เกิด

^{๒๗๑}กมลวรรณ วรรณธัญ, ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง. (วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต). (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

การแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้โดยการทดลองปฏิบัติ และการถ่ายทอดบทเรียนจากการดำเนินงาน จนเกิดการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้เดิมและความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชน นำไปสู่ความรู้ใหม่ที่ก่อให้เกิดการพึ่งพากันเองภายในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ ธงชัย พาบุ^{๒๗๒} ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ พบว่า ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ได้แก่ ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล (Individual Knowledge) ได้รับการถ่ายทอด ปลูกฝัง ฝึกฝนให้มีความรู้และทักษะติดตัวมาตั้งแต่ยังเล็ก เมื่อมารวมกลุ่มกันมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างเป็นความรู้ขององค์กร (Organizational Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่มีโครงสร้างเกิดมาจากความคิด (Thinking) ประสบการณ์ (Experience) ทักษะ (Skill) และการปลูกฝังถ่ายทอดมาจากรุ่นบุรุษ ร่วมกับการเรียนรู้จากการศึกษาอบรม การสังเกต สาธิตและการปฏิบัติจริง จนกลายเป็นความรู้และทักษะที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของชุมชน

สำหรับวิธีการอนุรักษ์และการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการเสนอแนะคือการจัดให้มีศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในแขนงต่าง ๆ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้สนใจ ซึ่งจะเป็นการช่วยอนุรักษ์และสืบทอดให้ภูมิปัญญาอยู่คู่กับท้องถิ่นต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศักดิ์ชาย พวงจันทร์ และปิ่นฤทัย ยะแก้ว^{๒๗๓} ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลักบ้านหลุก พบว่า การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลักบ้านหลุกนั้น มีลักษณะถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญคือ การถ่ายทอดความรู้โดยการฝึกงาน โดยเป็นการสอนที่ต้องลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๒๐ วันจึงจะสามารถปฏิบัติเองได้ และผู้ที่เข้ามาฝึกงานต้องเป็นผู้ที่มีใจรักและความมุ่งมั่นอย่างแท้จริง สอดคล้องกับผลการศึกษาของเทิดชาย ช่วยบำรุง^{๒๗๔} ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นไทย เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล เป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชานนท์ วิสุทธจานนท์^{๒๗๕} ได้ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน มีการสืบทอดผ่านบรรพบุรุษ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้อง และภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพของครอบครัว ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนยังคงมีรุ่นลูกรุ่นหลานสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึง

^{๒๗๒} ธงชัย พาบุ, การจัดการความรู้ธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๒). บทคัดย่อ.

^{๒๗๓} ศักดิ์ชาย พวงจันทร์ และปิ่นฤทัย ยะแก้ว, รายงานการวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลักบ้านหลุก. (ลำปาง: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

^{๒๗๔} เทิดชาย ช่วยบำรุง, ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์, (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐-๔๑.

^{๒๗๕} ชานนท์ วิสุทธจานนท์, การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. (ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน). (สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่, ๒๕๕๗). บทคัดย่อ.

ปัจจุบัน สอดคล้องกับทรงคุณ จันทจร^{๒๗๖} ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากร ดินน้ำป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงใช้วิธีการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลองผิดลองถูกและ ผ่านการให้แบบจดจำและแบบปฏิบัติที่เรียกว่าครูพักลักจำ ซึ่งผลจากการถ่ายทอดทำให้เกิดการ อนุรักษ์ทรัพยากรดินน้ำป่าไม้ของชุมชนกะเลิง

สรุปความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดโพธิ์งามเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและ ประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นความรู้ประจำท้องถิ่นที่ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อ ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยไม่มีแนวทางการปฏิบัติที่ตายตัว ซึ่งผู้รับการถ่ายทอดอาศัยการสังเกต การ ทดลองทำจนสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ต่อมาได้มีการนำความรู้ มาพัฒนาต่อยอดความรู้รวมไป ถึงการประยุกต์ใช้ความรู้ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน โดยมีการเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้ใน ครอบครัว เป็นผลิตเพื่อจำหน่ายและสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวมีความคุณภาพชีวิตความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้น

๕.๒.๒ การศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

จากผลการสัมภาษณ์แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ทั้ง ๗ ด้าน คือ ๑. ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒. ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓. ด้านบุคลากร ๔. ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้าง การเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการ เรียนรู้ ๗. ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลแนวทางการพัฒนาวัด ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ในแต่ละ ด้านได้ดังนี้

๑. ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย สรุปผลจากการสัมภาษณ์ พบว่า มีดังนี้ ๑. ควรให้ การศึกษาเกี่ยวกับธรรมะ ๒. ควรให้การศึกษาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ๓. ควรให้ การศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ๔. ควรเป็นแหล่งอนุรักษ์ และสืบสานพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ๕. ควรให้ความรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพ ๖. ควรเป็นแหล่งที่ให้ความรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม ๗. ควรเป็นแหล่งให้ความรู้และบริการด้านสุขภาพ อนามัย ๘. ควรส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ๙. ควรเป็นแหล่งสะสมองค์ความรู้ของ ชุมชน ๑๐. ควรเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่บุคคลทุกเพศทุกวัย ซึ่งสอดคล้องกับชลธิศย์ เอี่ยมสำอางค์

^{๒๗๖} ทรงคุณ จันทจร, การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์ กะเลิง. (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน). (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

และวิศนี ศิลตระกูล^{๒๗๗} ที่ได้นำเสนอประโยชน์ของแหล่งการเรียนรู้ชุมชนไว้ ดังนี้ ๑. เป็นแหล่งที่ชาวบ้านสามารถเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ตรงของตนเอง ๒. ช่วยให้เกิดการประหยัด ผู้คนในท้องถิ่นสามารถศึกษาหาความรู้โดยไม่ต้องเดินทางไกลและประหยัดค่าใช้จ่าย ๓. เป็นการเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้น สนใจใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ สามารถแก้ปัญหาได้สอดคล้องและทันต่อเหตุการณ์มองการณ์ไกลพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ๔. ส่งเสริมคุณธรรมการอยู่ร่วมกันความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน ใจกว้าง ความคิดอิสระและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ๕. ช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าต่อผู้คนในท้องถิ่น ๖. ช่วยให้ประชาชนสามารถใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยการรักษาหาความรู้เพิ่มพูนทักษะโดยการฝึกอบรมที่ตนสนใจ ซึ่งอาจนำไปสู่การเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเอง และครอบครัว ๗. ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ของมรดกคุณค่าในชุมชนหรือฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นมาเป็นการสร้างความผูกพันต่อท้องถิ่น ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ต่อไป ๘. เป็นการสร้างโอกาสให้ท้องถิ่นเกิดการพึ่งตนเองได้ รู้จักประสานประโยชน์เพื่อดำเนินการแหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่น

๒. ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด พบว่า ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ควรมีดังนี้ ๑. ควรกำหนดนโยบาย กำหนดแผนงาน มิ่งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการที่มีคุณภาพ ๒. ควรกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคลากร ๓. ควรวางแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และ ๔. ควรจัดการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางในการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา^{๒๗๘} ที่ได้เสนอแนวทางการบริหารแหล่งเรียนรู้ว่า เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ จะต้องมีการบริหารที่ดี โดยมีระบบวงจรควบคุมคุณภาพ PDCA ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน มีการตั้งคณะกรรมการ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ กำหนด ยุทธศาสตร์ วัตถุประสงค์และเป้าหมาย จัดประชุมบุคลากร เพื่อสร้างความตระหนักและร่วมกันวางแผน จัดทำแผนงานโครงการ การดำเนินงานต้องมีการพัฒนาบุคลากร จัดทรัพยากร อุปกรณ์ และ สิ่งอำนวยความสะดวกและสนับสนุน ทรัพยากรดำเนินงานการจัดแหล่งเรียนรู้ นิเทศ กำกับ ติดตาม มีการประเมินผลวงจรรอบการประเมินโดยประเมินผล สรุปผลและจัดทำรายงาน และการพัฒนาและปรับปรุงเป็นการนำข้อมูลมาพัฒนาปรับปรุง สอดคล้องกับเอกชัย เพชรอาวุธ^{๒๗๙} ได้ศึกษาการพัฒนาบทเรียนออนไลน์เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้เรียน เรื่องศูนย์การเรียนรู้ พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ควรจัดกิจกรรมหลากหลายและมีความยืดหยุ่นให้ผู้เรียน และควรมีทีมงานที่รับผิดชอบกับงานที่เกี่ยวข้องกับ ศูนย์โดยตรง เน้นการนำทรัพยากร ๔ ด้าน (บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ) มา

^{๒๗๗} ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล, การใช้และประโยชน์ของแหล่งวิทยากรท้องถิ่นในการจัดการศึกษานอกระบบ. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยากรชุมชน. เล่มที่ ๑ หน่วยที่ ๖ (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, ๒๕๓๓).

^{๒๗๘} ศึกษานิเทศก์, หน่วย. รายงานการวิจัยสภาพการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา ๖ พ.ศ.๒๕๔๓ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

^{๒๗๙} เอกชัย เพชรอาวุธ, การพัฒนาบทเรียนออนไลน์เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้เรียน เรื่องศูนย์การเรียนรู้. (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขาครุศาสตร์เทคโนโลยี), (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕ และ ๓๒.

บริหารจัดการซึ่งบุคลากรควรมีความรู้ ความสามารถด้านการฝึกอบรม และมีแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ ให้มีความทันสมัย เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ปรีชา ปัญญาณฤพล^{๒๘๐} ที่ศึกษาการพัฒนา รูปแบบการเรียนรู้ออนไลน์ในสถานศึกษาเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ออนไลน์ในสถานศึกษาเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย วิสัยทัศน์ พันธกิจ กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ บทบาทหน้าที่ กลุ่มเป้าหมาย การประกันคุณภาพ โครงสร้างการดำเนินงาน กระบวนการทำงาน แหล่งเรียนรู้ และนวัตกรรม เรื่องอร่าม^{๒๘๑} ที่ศึกษาการพัฒนา รูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ออนไลน์ ประกอบด้วย ปรัชญา วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง ศูนย์ฯ กลยุทธ์ของศูนย์ฯ บทบาทหน้าที่ของศูนย์ฯ กลุ่มเป้าหมายที่มาใช้บริการศูนย์ฯ การประกันคุณภาพศูนย์การเรียนรู้ กระบวนการทำงานของศูนย์การเรียนรู้ การติดตามและประเมินผลศูนย์ฯ ซึ่งสอดคล้องกับสมคิด บางโม^{๒๘๒} ได้กล่าวถึงความหมายของการจัดการคือศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ขององค์การและนอกองค์การ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพได้ เสนอแนะการจัดการหน่วยงานด้วยกระบวนการบริหาร (POSDCoRB) ๗ ประการ ดังนี้

P = Planning หมายถึง การจัดวางโครงการและแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

O = Organizing หมายถึง การจัดหน่วยงาน การกำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน การจัดสายงานตำแหน่งต่าง ๆ การกำหนดหน้าที่ให้ชัดเจน

S = Staffing หมายถึง การจัดตัวบุคคล เป็นการบริหารงานด้านบุคลากรอันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงาน และการให้พ้นจากตำแหน่ง

D = Directing หมายถึง การอำนวยการ นับตั้งแต่การตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการ การควบคุมบังคับบัญชา และการควบคุมการปฏิบัติงาน

Co = Coordinating หมายถึง การประสานงาน ประสานกิจการด้านต่าง ๆ ของหน่วยงานให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

R = Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้รับทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่าก้าวหน้าไปเพียงใด

^{๒๘๐} ปรีชา ปัญญาณฤพล, การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต (วารสารบริหารการศึกษาบัวบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, (๒๕๕๘ ตุลาคม-ธันวาคม), ๑๕(ฉบับพิเศษ), หน้า ๑๘๑-๑๙๐.

^{๒๘๑} นันทวัน เรื่องอร่าม, การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน (ปริญญาณิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต). (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๕). หน้า ๑๑๒.

^{๒๘๒} สมคิด บางโม, เทคนิคการฝึกอบรมและการประชุม (กรุงเทพฯ: บริษัทวิทยายุทธ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๗๐-๗๑.

B = Budgeting หมายถึง การงบประมาณ การจัดทำงานงบประมาณ บัญชีการใช้จ่ายเงิน
การควบคุมและตรวจสอบด้านการเงิน

๓. ด้านบุคลากร พบว่า ด้านบุคลากร ควรมีดังนี้ ๑. ควรมีความรู้ความสามารถในงาน
บรรณารักษ์ ๒. ควรมีใจรักในงานบริการหรือมีจิตสาธารณะ ๓. ควรมีความรู้และทักษะในการจัดการ
เรียนรู้ ๔. ควรมีความคิดสร้างสรรค์ ๕. ควรมีประสบการณ์ในการทำงาน ๖. ควรเป็นทีมงาน ๗. ควรมี
ความหลากหลายทั้งด้านวัฒนธรรม เพศ และอายุ ๘. ควรได้รับการอบรมเกี่ยวกับการบริการ ๙. ควร
เป็นผู้มีคุณธรรม ๑๐. ควรเป็นผู้มีใจรักในการเรียนรู้ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าการปรับปรุงพัฒนา
บุคลากรจะทำให้เกิดการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ อมรรัตน นาคะโร (๒๕๔๗)^{๒๘๓} ได้
ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏให้เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ พบว่า
บุคลากรที่มีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ทำให้มีความรู้ความสามารถด้านทักษะ
วิชาชีพในระดับหนึ่ง ผู้บริหารมีนโยบายให้บุคลากรพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนา
ความสามารถตามสมรรถนะของตำแหน่ง ๑) ด้านรูปแบบความคิด ๒) ด้านวิสัยทัศน์ร่วม ๓) ด้านการ
เรียนรู้เป็นทีม ๔) ด้านการคิดอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นกระบวนการตามวงจรคุณภาพ PDCA

๔. ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต พบว่า ด้านกิจกรรมที่วัดจัด
เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถแบ่งตามประเภทของการศึกษาได้ดังนี้ คือ ๑. ควรจัด
กิจกรรมเพื่อส่งเสริมพุทธศาสนา ๒. ควรจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ๓. ควรจัดกิจกรรม
พัฒนาอาชีพ ๔. ควรจัดกิจกรรมแบบองค์รวม คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา
ดังนั้น การให้ทุกส่วนของสังคมตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนสังคม หน่วยงานรัฐและเอกชน ตระหนักถึง
ความสำคัญของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน การประสานงาน และการ
ทำงานแบบบูรณาการให้กับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง
(พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๕๙) ที่ต้องการให้มีการกระจายอำนาจไปตามชุมชนสถานการศึกษาองค์กรต่าง ๆ มี
ความตระหนักและร่วมแรงร่วมใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการระดม
ความคิดและทรัพยากรจากทุกภาคส่วน อีกทั้งร่วมมือกับนานาชาติทำให้ประชาชน ชุมชน และสังคม
อยู่ร่วมกับพลโลกได้อย่างมีความสุข สอดคล้องกับ Sungstri^{๒๘๔} ที่ได้กล่าวว่า การศึกษามีความจำเป็น
ต่อชีวิตมนุษย์ในทุกช่วงอายุ เพราะมนุษย์ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมอยู่
ตลอดเวลาโดยเฉพาะในสภาวะการณ์ปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมากมาย ซึ่ง
มีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตเกินกว่าที่จะใช้ความรู้ที่สะสมมาในช่วงในช่วงวัย
เรียนช่วยได้ การศึกษาที่บุคคลได้รับเมื่ออยู่ในช่วงวัยเรียนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น
เรียกว่าเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ และใช้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บุคคลแสวงหาความรู้ได้ต่อไป ซึ่งช่วง

^{๒๘๓} อมรรัตน นาคะโร, รูปแบบการบริหารจัดการห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏให้เป็นองค์การแห่งการ
เรียนรู้”, (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย). (มหาสารคาม:
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๗). บทคัดย่อ.

^{๒๘๔} Sungstri, S. Research report: Lifelong Education for Thai Society in 21st century
(Bangkok: Office of the basic education commission, 2003). p. 451.

ชีวิตหลังวัยเรียนเป็นช่วงชีวิตที่ยาวนานกว่าหลายเท่า ดังนั้นการศึกษาจึงมีความจำเป็นสำหรับบุคคลในทุกช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต การศึกษาของแต่ละบุคคลมีได้สิ้นสุดเมื่อจบภาคบังคับจากในโรงเรียนหรือจบจากสถาบันการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิตซึ่งเป็นภาพรวมทั้งหมดของการศึกษาทุกประเภท และทุกระดับแนวคิด ยังสอดคล้องกับ สมบัติสุวรรณพิทักษ์^{๒๘๕} ที่ระบุว่า การดำเนินงานการนำนโยบายสำคัญด้านการศึกษาตลอดชีวิตไปสู่การปฏิบัติ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ในทุกระดับ การสร้างเครือข่าย การดำเนินงานจึงถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ สำคัญของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต รวมทั้งการยึดถือหลักการบริหารจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ต้อง คำนึงถึงการทำให้มีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย มีความหลากหลาย ทั้งในรูปแบบและวิธีการ

๕. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงควรมีส่วนร่วมในการจัดแหล่งการเรียนรู้ ใน ๒ บทบาท คือ ๑. ควรเป็นผู้ให้บริการที่ดีให้การสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านสื่อการสอน ด้านปัจจัย และการบำรุงรักษาแหล่งการเรียนรู้ให้อยู่ในสภาพดี ๒. ควรเป็นผู้จัดแหล่งการเรียนรู้และเป็นผู้ร่วมติดตามประเมินผลของการให้บริการ สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุทธิพงษ์ สาชะรุ่ง^{๒๘๖} ที่ได้ศึกษาพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามแหล่งเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนขนาดใหญ่ ตำบลผาสุก อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการพัฒนาการทำงานแบบมีส่วนร่วมเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีความเหมาะสม บุคลากรมีความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงาน เกิดกระบวนการทำงานเป็นทีม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติและถอดองค์ความรู้ภายในแหล่งเรียนรู้ และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า และสอดคล้องกับ สมจินตนา ชังเกต^{๒๘๗} กล่าวว่า ด้านการบริหารจัดการ ใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วม งบประมาณมาจากการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีเครือข่ายห้องสมุดช่วยงานด้านการประชาสัมพันธ์และการให้บริการ ด้านกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านการประเมินผลการดำเนินงาน นำการประเมินแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการประเมิน ประเมินอย่างต่อเนื่อง

๖. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้ พบว่า ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้ ควรมีดังนี้ ๑. ควรเป็นของทุกภาคส่วน ๒. ควรให้ภาครัฐและเอกชนส่งเสริมด้านงบประมาณจัดสรรบุคลากรและการบริหารจัดการ ๓. ควรเป็นทุกคนในสังคมที่ร่วมกันหาแหล่งเงินทุนและขยายภาคีเครือข่ายพลังสังคม จึงเป็นการพัฒนาคนทั้งเป็นกลุ่มและเป็นบุคคลถ้ามีการรวมตัวเป็น

^{๒๘๕} สมบัติ สุวรรณพิทักษ์, **แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิต: นโยบายสู่การปฏิบัติ**.ในสุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (บรรณาธิการ), การศึกษาและการเรียนตลอดชีวิต (กรุงเทพฯ: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๘๐-๒๐๔.

^{๒๘๖} สุทธิพงษ์ สาชะรุ่ง, **การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามแหล่งเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนขนาดใหญ่ ตำบลผาสุก อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี**. (วิทยานิพนธ์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๘.

^{๒๘๗} สมจินตนา ชังเกต, “การพัฒนาารูปแบบห้องสมุดชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต”, มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.

เครือข่ายและดำเนินการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันจะก่อให้เกิดพลังในการดำเนินการต่าง ๆ ด้วยการทำให้เกิดขบวนการในรูปแบบของเครือข่ายที่เกิดจากชุมชนร่วมกันคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา โดยมีเจ้าหน้าที่จากภาคราชการ องค์กรเอกชนภายนอกเป็นผู้ส่งเสริม ในการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดีต้องมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับปาน กิมปี^{๒๘๘} ได้ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนผลการวิจัยพบว่า ๑) เครือข่ายการเรียนรู้มีการพัฒนาการจากการตระหนักถึงปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้นำ การเปลี่ยนแปลง มีการใช้เครือข่ายสังคมเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานในชุมชนและมีการขยายเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายในภาครัฐ เอกชน ชุมชน ธุรกิจและหรือองค์กรวิชาการ ๒) กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่พบในเครือข่ายการเรียนรู้ มีทั้งกิจกรรมในด้านการพัฒนาทักษะการเรียนรู้และแก้ปัญหาอันเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต ๓) ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนที่สำคัญคือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา การให้ความสำคัญ และปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม การจัดกิจกรรม เป็นต้น ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของชนิภูฐา กาญจนรังสีนนท์^{๒๘๙} ที่ได้กล่าวว่าแนวทางในการสร้างเครือข่ายควรมีดังนี้ คือ ๑) การเชิญองค์กรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาร่วมประชุม โดยมีหัวข้อการประชุมที่น่าสนใจเกี่ยวกับผลประโยชน์ร่วมหรือเป้าประสงค์ที่เกี่ยวข้องกัน มอบหน้าที่ในการบริหารจัดการ การประชุมให้บรรดาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันรับผิดชอบการหาข้อตกลงร่วมในกิจกรรมที่เป็นผลประโยชน์ร่วมดังกล่าว ๒) การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย ทิศทางกิจกรรมหลัก และคุณสมบัติของสมาชิกให้ชัดเจน โดยให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจันทน์นัท เหล่าพินนา^{๒๙๐} ได้ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการสร้างเครือข่าย การพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอแวงใหญ่ สรุปได้ว่าขบวนการเกิดเครือข่ายเกิดจากการที่ชุมชนเกิดปัญหาทำให้ชุมชนคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา โดยมีเจ้าหน้าที่ภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมในการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดีต้องมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอปัญหาและอุปสรรคของเครือข่ายจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการและปัญหาความไม่พร้อมขององค์กรในการสร้างเครือข่ายไม่มีองค์ความรู้ในการสร้างเครือข่าย และสอดคล้องกับงานวิจัยของพิมพ์พร ภูครองเพชร^{๒๙๑} ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการและการพัฒนาเครือข่ายตลาดชุมชนปลอดภัย : กรณีศึกษาอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น พบว่า กระบวนการพัฒนาเครือข่ายตลาดชุมชนปลอดภัยมี

^{๒๘๘} ปาน กิมปี, การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน, (วิทยานิพนธ์ กศ.ด.), (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๕๖). บทคัดย่อ.

^{๒๘๙} ชนิภูฐา กาญจนรังสีนนท์, การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนา (กรุงเทพฯ: กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖.

^{๒๙๐} จันทน์นัท เหล่าพินนา, ขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น (ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม), (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๒๙๑} พิมพ์พร ภูครองเพชร, กระบวนการจัดการและการพัฒนาเครือข่ายตลาดชุมชนปลอดภัย : กรณีศึกษาอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น. (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

องค์ประกอบสำคัญ ๖ องค์ประกอบ คือ ๑) ผู้นำที่มีศักยภาพ ๒) การสื่อสารกันระหว่างสมาชิก ๓) การปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ๔) การถ่ายทอดข้อมูลของเครือข่าย ๕) การคัดเลือกสมาชิก และ ๖) การจัดหาทรัพยากรในการดำเนินงาน ทูทางสังคม ปัจจัยการผลิต สรุปได้ว่าการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้ การพัฒนาเครือข่ายพลังสังคมเชิงบูรณาการในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้ ๑) ศักยภาพในการขับเคลื่อนเครือข่ายพลังสังคมเชิงบูรณาการ ๒) ภาวะผู้นำเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่ายพลังสังคมเชิงบูรณาการ ๓) การประสานงานหรือการติดต่อสื่อสารของสมาชิกในระดับกลุ่ม การติดต่อสื่อสารในระดับเครือข่าย ๔) ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น ๕) การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม เครือข่าย เครือข่ายพลังสังคมเชิงบูรณาการในการร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา ร่วมกันวางแผน ร่วมกันปฏิบัติและดำเนินการ ร่วมกันรับผิดชอบ ร่วมกันรับประโยชน์ และร่วมกันติดตามประเมินผล และ ๖) การจัดการความรู้ เป็นการพัฒนาเครือข่ายให้ดำรงอยู่ต่อไป

๗. ด้านการได้รับการสนับสนุน พบว่า จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนา ควรมีลักษณะดังนี้ ๑. ภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนเกี่ยวกับด้านงบประมาณในการพัฒนาระบบการจัดการโดยการจัดสรรเงินทุน และบุคลากรให้กับแหล่งการเรียนรู้ในวัดต่าง ๆ ซึ่งภาครัฐควรมีการวางนโยบายเพื่อการสนับสนุนและส่งเสริม การกำหนดเนื้อหา และการจัดกิจกรรมให้มีความหลากหลาย ๒. ภาคเอกชน ควรให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ บุคลากร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และอุปกรณ์สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถช่วยให้แหล่งการเรียนรู้ในเกิดมีความน่าสนใจและดึงดูดให้คนในชุมชนเข้ามาใช้บริการได้มากยิ่งขึ้น ๓. ภาคประชาชนควรให้การสนับสนุนในฐานะที่เป็นทั้งเจ้าของแหล่งการเรียนรู้และผู้ให้บริการ ดังนั้นประชาชนโดยเฉพาะในท้องถิ่นต้องช่วยดูแล รักษาให้แหล่งการเรียนรู้มีความสะอาดมีระเบียบ และคงความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ให้ยืนนาน ซึ่งสอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ^{๒๙๒} การปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิต สำหรับประชาชนตามพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ มีปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลสามารถที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ปัจจัยเกื้อหนุนที่มีส่วนสำคัญทั้งทางตรงและทางอ้อมก็คือแหล่งการเรียนรู้ โดยมาตรา ๒๕ กล่าวว่า "รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ" สอดคล้องกับสุทธาสินี วัชรบูล^{๒๙๓} ที่ได้นำเสนอรายงานการวิจัยเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนพลังแห่งการเรียนรู้ : กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ ซึ่งการสนับสนุนของรัฐบาลอังกฤษในเรื่องแหล่งการเรียนรู้นี้ประสบความสำเร็จมากเพราะรัฐบาลได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาคเอกชน สถานประกอบการต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก การจัดสาระความรู้ในแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการชมผลงานกระตุ้นให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึก

^{๒๙๒} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๕ (กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๕๕).

^{๒๙๓} สุทธาสินี วัชรบูล, รายงานการวิจัยเรื่อง พิพิธภัณฑ์ชุมชนพลังแห่งการเรียนรู้กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ. (นนทบุรี: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๕๔).

ทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ ใฝ่เรียนใฝ่รู้อย่างแท้จริง นโยบายเรื่อง "การเรียนรู้" อันเป็นวาระแห่งชาตินั้นประสบผลสำเร็จตามที่รัฐบาลตั้งเป้าหมายไว้ทุกประการ

๕.๒.๓ การวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย

ผู้วิจัย สรุปลงอภิปรายผลรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งามเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม ดังนี้

๑, การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรให้ได้รับการศึกษาและมีความประพฤติที่ดีงามก่อให้เกิดความศรัทธา การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชนโดยวัด บ้าน และหน่วยงานราชการ หรือเรียกว่า “บวร” ได้ร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนขึ้นภายในวัด และรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน รวบรวมแหล่งความรู้ในชุมชน และส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนและภายนอกชุมชนได้มาศึกษาหาความรู้ และมีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง นำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชน สอดคล้องกับสอดคล้องกับวารุณี ชินวินิจกุล (๒๕๔๙)^{๒๙๔} ได้วิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม้เรียงเริ่มจากการรวมตัวของผู้นำชุมชนที่มีการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) อย่างง่าย เพื่อหาข้อสรุปที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเห็นรวมของชุมชน และพบว่าการขับเคลื่อนใช้ผลของการค้นคว้าวิจัยจากช่วงของการริเริ่มก่อเกิดมาผลักดันให้ไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่ม ส่วนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน เป็นการสร้างโอกาสให้คนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน หรือเป็นการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ค้นหาและตัดสินใจ กำหนดแผนหรือกิจกรรมทางเลือกใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาที่สามารถดำเนินการได้จริงและเท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนมุ่งเน้นการแก้ปัญหาด้วยการพึ่งตนเอง ซึ่งรูปแบบนี้วัดจำเป็นต้องพัฒนาศาสนสถานภายในวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต การเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตเริ่มจากการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในตัวบุคคล เช่น ในตัวเจ้าอาวาส หรือปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น สอดคล้องกับ พจนา เอื้องไพบูลย์ (๒๕๔๖)^{๒๙๕} วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อวิเคราะห์กระบวนการและรูปแบบการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า กระบวนการ

^{๒๙๔} วารุณี ชินวินิจกุล, กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๙). บทคัดย่อ.

^{๒๙๕} พจนา เอื้องไพบูลย์, การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การศึกษาแบบพหุกรณี. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖). บทคัดย่อ.

เรียนรู้ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการคิดและปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาด้านนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคมชุมชนให้ดีขึ้นและมีความสมดุล ประกอบด้วย ๘ ขั้นตอน คือ การทบทวนความยากลำบากในชีวิต การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤตของกลุ่มแกนนำชุมชน การกระตุ้นคนในชุมชนได้ตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของชุมชน การหาทางออกในการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติตามทางเลือก การประเมินผลย้อนกลับ การพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น และการบูรณาการเข้าสู่ชีวิต ผลจากการคิดและปฏิบัติของชุมชนทำให้ระบบนิเวศของชุมชนมีความสมบูรณ์ขึ้น เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น และมีความมั่นคงขึ้น มีการผลิตทางการเกษตรมากขึ้นเป็นเกษตรแบบผสมผสานโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เนื้อหาของการเรียนรู้ครอบคลุมถึงกิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกันที่ทำให้ศักยภาพของชุมชนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การสนทนา พบปะหารือและประชุม การสังเกตผลของกิจกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง การเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ การเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน การเรียนรู้ผ่านประเพณีและพิธีกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปลัดสราวุธ ฐิตปัญโญ และคณะ^{๒๙๖} ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน จัดแหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีการศึกษาที่สูง ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีความประพฤติที่ดีงาม ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านได้แสดงศักยภาพ ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยสุภามาศ อ่ำดวง^{๒๙๗} ได้ศึกษาแนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประกอบไปด้วย ๗ ด้าน คือ ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย เน้นให้ผู้ให้บริการทุกคนได้เข้ามาศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรม ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด เป็นการจัดการทำงานอย่างมีระบบโดยกำหนดระเบียบแบบแผนการทำงานให้สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของการจัดแหล่งการเรียนรู้ เน้นให้บุคลากรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ รวมไปถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อีกทั้งมีจิตอาสาในงานการพัฒนาอีก ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒. การจัดกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเป็นกระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา ได้แก่ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ร่วมมือกันทำงาน ระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกิดขึ้นในชุมชน การทำประชาวิจารณ์ในโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การจัดอบรมปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร นักเรียนและประชาชน โดยสม่ำเสมอเพื่อการฝึกฝนตนเอง อบรมจิตใจให้สงบ ซึ่งรูปแบบนี้วัดจำเป็นต้องพัฒนาการบริหารงานวัดให้มีประสิทธิภาพโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและสังคม อดคล้องกับการศึกษาของธัญพร วณิช

^{๒๙๖} พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปัญโญ และคณะ, การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี. (วารสาร มจร. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐).

^{๒๙๗} สุภามาศ อ่ำดวง, แนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต, (คณะครุศาสตร์). (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ฤทธา^{๒๙๘} ได้ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ในชุมชน: กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วมจังหวัดสมุทรสงคราม ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชนมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ความรู้ คน และกระบวนการความรู้คือ ความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการโดยมีคนเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ และกระบวนการจึงเป็นวิธีเชื่อมประสานคนความรู้และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกันซึ่งรูปแบบการจัดการความรู้มีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาหู (TUNA model) อย่างยิ่งและกระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้สามารถสังเคราะห์เป็นแบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียวของความรู้ที่เชื่อมต่อกันเมื่อการนำไปใช้และพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จะมีการเพิ่มพูนความรู้ยิ่งขึ้นทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในการกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุยแต่สิ่งดี ๆ ให้แก่กัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของเฉียบ ไทยยิ่ง^{๒๙๙} ได้ศึกษาวิจัยปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ผลการศึกษพบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสทุกรูปมีกระบวนการแบบ “ธรรมาธิปไตย” กล่าวคือเป็นการบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในลักษณะของการปรึกษาหารือ โดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นที่ตั้ง เอาใจใส่ด้านจารีตประเพณี มารยาทและกิจของสงฆ์ สอดคล้องกับการศึกษาของพระปลัดวรญาณ อคควชิโร (ยอดเพชร)^{๓๐๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาการบริหารจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์คือ ทฤษฎี POLC ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การขึ้นใจ และ การควบคุม สำหรับวิธีการและแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ประกอบด้วย การทบทวนพันธกิจ การวางแผน การดำเนินการพัฒนา การติดตามและการประเมินผล โดยอาศัยองค์ประกอบ ด้านกฎหมาย ด้านเศรษฐกิจ ด้านบุคลากร ด้านเทคนิค ด้านสังคม และด้านประชากรชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา สำหรับแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ ประกอบด้วยรูปแบบ GT Model ที่เกี่ยวเนื่องกัน ๕ ส่วน ประกอบด้วย ๑) การสำรวจรวบรวมความคิดเห็นและข้อมูล เพื่อประเมินสภาพของวัดและชุมชนก่อนเลือกแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม ๒) การประกาศเจตนารมณ์ของวัดที่จะดำเนินการเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน ๓) การสำรวจความรู้พื้นฐานของชุมชน การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดเก็บบันทึกความรู้ที่จัดตั้งแหล่งเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ ๔) การสร้างภาคีเครือข่าย ในการทำงานให้เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างวัดกับชุมชน และระหว่างวัดกับองค์กรต่าง ๆ ๕) การส่งเสริมพฤติกรรมทางด้านจิตใจให้บุคคลมีปัญญา คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ไม่เสพบริโภควัตถุเกินสมควร และมีความภาคภูมิใจในพื้นฐานความเป็นมาของชุมชนตนเอง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ

^{๒๙๘} ธีรพร ฤทธิฤทธา, การจัดการความรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๒๙๙} เฉียบ ไทยยิ่ง, ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน กรณีศึกษา: ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (รายงานการวิจัย. กองแผนงาน: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

^{๓๐๐} พระปลัดวรญาณ อคควชิโร (ยอดเพชร), การพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต การบริหารจัดการคณะสงฆ์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปัญโญ และคณะ^{๓๐๑} ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหาได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนพัฒนาตนเองตลอดเวลา พัฒนาตนเองตามหลักศีลสมาธิ และปัญญา จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม จัดอบรมปฏิบัติธรรมสม่ำเสมอ ฝึกฝนตนเองเป็นประจำเพื่ออบรมจิตให้สงบ

๓. มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การส่งเสริมและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน ได้แก่ การส่งเสริมการเรียนรู้การใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศของพระภิกษุสามเณรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสร้างแผนภูมิแหล่งความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนด้านต่าง ๆ ที่มีในชุมชนไว้ในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนหรือนอกชุมชนที่สนใจได้ศึกษาค้นคว้าในรูปแบบที่หลากหลาย รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีสารสนเทศมีความจำเป็นในยุคปัจจุบัน วัดที่มีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีจะทำให้เข้าถึงกลุ่มคนได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหานพรัตน์ ชันติโสภณ^{๓๐๒} ได้วิจัยเรื่อง การจัดการกิจการพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ ผลการวิจัยพบว่า ในยุคโลกาภิวัตน์วัดมีบทบาทหรือภารกิจต่อสังคมและชุมชนทั้งในปัจจุบันอย่างมากมาย นอกจากจะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมพระสงฆ์เพื่อให้ออกมาทำหน้าที่ในการสืบสานพระพุทธศาสนาแล้ว วัดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและมีบทบาทต่อการพัฒนาอาชีพของประชาชน เช่น เป็นสถานศึกษากลางสำหรับประชาชนทั่วไป เป็นแหล่งรวมศิลปวิทยาการในด้านต่าง ๆ ที่เป็นความรู้เพื่อการดำรงรักษาสังคม อันสืบเนื่องมาจากการจัดการกิจการพระพุทธศาสนา

๔. การจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน มีแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน มีการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางด้านพระพุทธศาสนาสม่ำเสมอ รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ชนรุ่นเก่าสืบสานกันมารุ่นต่อรุ่น เป็นสิ่งหลอมรวมความรักสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของฉลอง กัลยามิตร^{๓๐๓} ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย โดยได้ศึกษาถึงความหมายของวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงของประเพณี ความสำคัญของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และได้กล่าวถึงบทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยไว้ดังนี้ ๑) การศึกษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นโดยการบันทึก เก็บรักษาแบบของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม การละเล่น พิธีการ การอนุรักษ์ ด้วยการจดบันทึก ๒) การจัดงานเทศกาล

^{๓๐๑} พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปัญโญ และคณะ, การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี. (วารสาร มจร.สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๖๐).

^{๓๐๒} พระมหานพรัตน์ ชันติโสภณ และเอกมงคล เพ็ชรวงษ์, การจัดการกิจการพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.(วารสารฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๖๑)

^{๓๐๓} ฉลอง กัลยามิตร, บทบาทของท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, ๓๘ (๒๒๓), ๒๕๒๕, หน้า ๔๖.

ประจำปี เป็นการสืบต่อวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ยืดยาวออกไปด้วยการเปิดโอกาสให้มีการแสดง วัฒนธรรมของท้องถิ่นในโอกาสต่างๆ ๓) การถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมในฐานะที่ท้องถิ่นมีหน้าที่ให้ ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมนอกเหนือจากนี้ควรเพิ่มหลักสูตรศิลปวัฒนธรรมทั้งทางตรงทางอ้อม ๔) การส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยการจัดทำคู่มือแนะนำให้รู้จักวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรม สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน สินค้าที่ระลึก ของท้องถิ่น และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านประจำถิ่นที่มีชื่อเสียง ๕) การส่งเสริมผลิตผล ที่มาจาก ศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น ด้วยการช่วยเหลือสนับสนุนประกอบศิลปหัตถกรรมที่นำชื่อเสียงมาสู่ ท้องถิ่น ด้วยการส่งเสริมอาชีพเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตผล การดัดแปลงให้เป็นของที่ระลึก การ ชักชวน จูงใจไปยังผู้สนใจ การจัดหาตลาดเผยแพร่กิจกรรมของท้องถิ่น ๖) การจัดทำทำเนียบ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ๗) การเผยแพร่ภาพศิลปวัฒนธรรม ๘) การจำลองแบบวัฒนธรรมเพื่อ เผยแพร่ ทำความเข้าใจให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ๙) การสัมมนาความคิดทางวัฒนธรรม การอภิปราย ๑๐) การบูรณะซ่อมแซมศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนามาช้านาน และหลักพุทธ ธรรมในพระพุทธศาสนา ได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีไทย กลายเป็นรากฐานวิถีชีวิตของคนไทยในทุก ด้าน

๕. การพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ (สว่าง สะอาด สงบ) มีแนวทาง ในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การการพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ (สว่าง สะอาด สงบ) ตามหลักสี่ปายะ ได้แก่ การพัฒนาให้วัดมีความสะอาด จัดระเบียบภายในวัด การปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น มีความสงบ และมีความปลอดภัย จัดสถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และ ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปลัดนิคม นาควโร, วิวัฒน์ หามนตรี, กิตติทัศน์ ผกาทอง^{๓๐๔} ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนารูปแบบและมาตรฐานในการ บริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบในการ บริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกรุงเทพมหานครทั้ง ๕ แห่งใช้การจัดการสำนักปฏิบัติ ธรรมด้วยหลักสี่ปายะ ๔ ประกอบด้วย อวาสสี่ปายะ สำนักปฏิบัติธรรมมีด้านความสะอาด สงบ สว่าง บริเวณร่มรื่น, อาหารสี่ปายะ มีอาหารที่บริโภคเป็นอาหารที่สบายต่อความเป็นอยู่ในตามภาพ, บุคคลสี่ปายะ ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมมีอัธยาศัยที่ดีต่อกันเป็นไปทางเดียวกัน มีความเสียสละเพื่อ สาธารณะ, ธรรมสี่ปายะ หลักธรรมสำหรับปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัญญา ๔ เป็นหลักธรรมที่ สามารถนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ทั้ง ๕ แห่งประกอบด้วย ด้านบริหารจัดการ คือ เจ้า อวาสหรือเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความสนใจ และเห็นความสำคัญของการบริหารจัดการ ด้านอาคาร สถานที คือ มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดและเพียงพอ ด้านการสื่อสารประชาสัมพันธ์ นำเสนอผ่านสื่อ ต่าง ๆ

๖. การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง มีแนวทางในการ ปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง ได้แก่ การส่งเสริม

^{๓๐๔} พระครูปลัดนิคม นาควโรวิวัฒน์ หามนตรี, กิตติทัศน์ ผกาทอง. การพัฒนารูปแบบและมาตรฐานในการ บริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกรุงเทพมหานคร. (วารสาร มหาจุฬาราชการ ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย). หน้า ๓๓๔.

การเรียนรู้อาชีพคนในชุมชนโดยวัด ชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการประสานงานกันจัดแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด การสร้างแผนภูมิแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในและภายนอกชุมชนเพื่อเชื่อมโยงไปถึงแหล่งเรียนรู้ของเจ้าของหรือผู้นำกลุ่มของภูมิปัญญานั้น รูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่าเครือข่ายจะช่วยให้การพัฒนามีความมั่นคงและต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกิตติ์ ขวัญนาค^{๓๐๕} ได้ศึกษาบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีทัศนคติต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนมากที่สุดรองลงมา คือ ด้านการส่งเสริมช่วยเหลือ/บรรเทาทุกข์ และด้านการศึกษา ด้านการส่งเสริมสวัสดิการชุมชน ตลอดจนด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาในภาพรวมพระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนามีทัศนคติต่อบทบาทการทำงานของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาในระดับมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระปลัดวิญญู อคควชิโร (ยอดเพชร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์ประกอบด้วยรูปแบบ GT Model ที่เกี่ยวเนื่องกัน ๕ ส่วน ประกอบด้วย ๑) ชัยปัญญา ก่อนจึงย่อนเขื่อนกาย คือ การสำรวจรวบรวมความคิดเห็นและข้อมูล เพื่อประเมินสภาพของวัดและชุมชนก่อนเลือกแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม ๒) ยิ่งให้ยิ่งได้ คือ การประกาศเจตนารมณ์ของวัดที่จะดำเนินการ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน ๓) ฝนตกใส่ตุ่ม คือ การสำรวจความรู้พื้นฐานของชุมชน การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดเก็บบันทึกความรู้นั้นจัดตั้งแหล่งเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ ๔) กลุ่มกัลยาณมิตรคิดถูก คือ การสร้างภาคีเครือข่าย ในการทำงานให้เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างวัดกับชุมชน และระหว่างวัดกับองค์กรต่างๆ ๕) ต้องสุขก่อนจึงสำเร็จ คือการส่งเสริมพฤติกรรมทางด้านจิตใจให้บุคคลมีปัญญาคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ไม่เสพบริโภควัตถุเกินสมควร และมีความภาคภูมิใจในพื้นฐานความเป็นมาของชุมชนตนเอง

๕.๓ ข้อเสนอแนะจากการทำวิจัย

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) ควรคำนึงถึงบริบทของชุมชน และสถานที่ของแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการกำหนดจุดมุ่งหมาย และการจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของแหล่งการเรียนรู้ในวัดที่ต้องการพัฒนาบุคคลในชุมชนโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด

^{๓๐๕} กิตติ์ ขวัญนาค, บทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่.

วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

๒) ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ควรส่งเสริมให้ผู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเผยแพร่ความรู้และร่วมจัดกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเป็นการยกย่องในความรู้ความสามารถของบุคคลเหล่านั้น

๓) การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ โดยการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมก็ควรให้ความรู้และในขณะเดียวกันก็แฝงซึ่งความสนุกสนาน สามารถจูงใจให้ครอบครัวเข้ามาทำกิจกรรมในศูนย์ได้

๔) เจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ควรเป็นบุคลากรประจำ ควรเป็นคนในชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้หรือได้รับการอบรมเกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่นเป็นอย่างดี เพื่อจะได้เป็นผู้เผยแพร่ความรู้หรือเรื่องราวที่มีความสำคัญในท้องถิ่นให้ผู้เข้ามาใช้บริการที่ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ได้ทราบในสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะในส่วนที่สามารถต่อยอดจากงานวิจัยฉบับนี้ดังนี้

๑) ควรศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผู้บริหารศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

๒) ควรมีการหาแนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน โดยการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของแหล่งเรียนรู้นั้น ๆ ก่อนการทำวิจัย

บรรณานุกรม

๑. พระไตรปิฎก

มหามจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒. หนังสือ

กมลรัตน์ หล้าสูงงษ์. จิตวิทยาการศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการ
แนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสาน
มิตร. ๒๕๒๘.

กระทรวงศึกษาธิการ. ภูมิปัญญาไทยในงานศิลปถิ่นเมืองกรุง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์
พับลิชชิ่ง. ๒๕๓๙.

ก้องกานดา ชยามฤต. สมุนไพรไทย. กรุงเทพฯ .บริษัท ไดมอนด์ พริ้นติ้ง จำกัด. ๒๕๕๒.

กิ่งแก้ว อารีรักษ์. การจัดการความรู้โดยใช้รูปแบบหลากหลาย. กรุงเทพฯ : เมธีทีปส์. ๒๕๔๘.

โกวิทย์ พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: บริษัท บพิธิการ
พิมพ์ จำกัด. ๒๕๕๓.

โกศล ดีศีลธรรม. การจัดการความรู้แห่งโลกธุรกิจใหม่. กรุงเทพฯ : ธนาเพรสแอนด์กราฟฟิค.
๒๕๕๖.

ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์. การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา
กรมการพัฒนาชุมชน. ๒๕๕๓.

จิราพร คงเยี่ยม. ความสัมพันธ์ระหว่างแรงสนับสนุนทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ :
รามาริบัติวารสารพยาบาลและสุขภาพ. ๒๕๕๒.

ฉวีรัตน์ เกษตรสุนทร. คู่มือเครือข่ายศูนย์วัฒนธรรมในสถานศึกษา. กรุงเทพฯ : องค์การส่งเสริม
ทหารผ่านศึก. ๒๕๕๒.

ชนิดา เสี่ยงมไพศาลสุข, แพล. เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์โดยปีแยร์ บูร์ดิเยอ. กรุงเทพฯ :
โครงการจัดพิมพ์คปไฟ. ๒๕๕๐.

ชานนท์ วิสุทธจานนท์. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอ
ระโนด จังหวัดสงขลา. สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
๒๕๕๗.

ชนัญ วังษ์วิภาค และคณะ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.
กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๔๗.

ญาศิณี อัครเวศน์. ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการ. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยา
เขตธัญบุรี. ๒๕๕๖.

ตินาร์ บุญธรรม. พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

๒๕๕๕.

ถวัลย์ มาศจรัส. หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

๒๕๔๖.

ทรงคุณ จันทจร. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์
กะเลิง. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

๒๕๔๙.

ทิตนา แคมมณี. ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๔.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: สถาบัน

พระปกเกล้า. ๒๕๕๔.

ธนิช เลิศชาญฤทธ์. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี. มหาวิทยาลัย

ศิลปากร. ๒๕๕๑.

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. การพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐ NGOs และองค์กรประชาชน.

ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา. ๒๕๔๓.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับ

ลิชชิ่ง. ๒๕๓๖.

ปฐม ตาคะนานันท์. คณะสงฆ์สร้างชาติสมัยรัชกาลที่ ๕. กรุงเทพฯ: มติชน. ๒๕๕๑.

ประพนธ์ ผาสุกยี่ด. การจัดการความรู้ฉบับมือใหม่หัดขับ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไยใหม่. ๒๕๔๗.

ปราณี ตันตยานุบุตร. ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. ๒๕๕๑.

ปริตรตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล. “ทบทวนภูมิปัญญา ทำหายความรู้.” ใน ภูมิปัญญาไทยภูมิปัญญา
เทศ. ดาริน อินทร์เหมือน และคณะ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

๒๕๔๘.

ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. มนุษย์กับศาสนา. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณาจารย์ศาสตร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๓.

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัทวิสิทธิ์พัฒนา. ๒๕๔๒.

พระครูวินัยธรประจักษ์ จกถมโม. พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมมิกการ

พิมพ์ จำกัด. ๒๕๔๔.

ไพฑูริย์ หงสะบุตร. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”. ใน สุจิตรา กลิ่นเกษร (บรรณาธิการ). สารานุกรมไทย
สำหรับเยาวชน ในพระประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้

เล่ม ๓. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์. ๒๕๔๙.

มัชชพร ทองสรรค์. “การสนับสนุนทางสังคม.”. เสริมสร้างแรงใจ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๕๔.

มัลลิกา ตันสอน. การจัดการยุคใหม่. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กสเปอร์เน็ท. ๒๕๔๔.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. **องค์การและการจัดการ ฉบับสมบูรณ์ (ปรับปรุงใหม่ล่าสุด)**. กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร. ๒๕๔๕.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). **ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). ๒๕๔๔.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรภาพพัฒนา. ๒๕๔๕.

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์. **แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิต: นโยบายสู่การปฏิบัติ**. ใน สุวิธดา จรุงเกียรติกุล. (บรรณาธิการ), การศึกษาและการเรียนตลอดชีวิต กรุงเทพฯ: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๗.

สมเด็จพระธีรญาณมุนี. **สมเด็จพระคิด เขียน พุด เทคนัน**. กรุงเทพฯ : เจริญการพิมพ์. ๒๕๒๗.

สามารถ จันทร์สุรีย์. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”. ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ปริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง. ๒๕๓๖.

สายันต์ ไพเราะจูจิตร. **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์. ๒๕๕๐.

สุทธาสินี วัชรบูล. **รายงานการวิจัยเรื่องพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อการเรียนรู้: กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ**. นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. วัฒนธรรมไทย ธนาकारไทย พาณิชย์. ๒๕๔๕.

สุภามาศ อ่ำดวง. “**แนวทางการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต**”. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๔.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. “**พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท**.” การแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา. ๒๕๔๘.

สุเมธ ตันติเวชกุล. “**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาชนบท**.” ใน **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. เล่ม ๑. เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา. ๒๕๓๖.

เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน. ๒๕๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เศรษฐกิจสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ๒๕๕๒.

อมรา พงศาพิชญ์. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

อนุমানราชธน, พระยา. **เรื่องรวมเกี่ยวกับวัฒนธรรม**. งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชธน **หมวดวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: ศิลปากร. ๒๕๓๒.

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ปริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง. ๒๕๔๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาสี่ภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ๒๕๔๐.

_____ . ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ปริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง. ๒๕๔๔.

๓. บทความ

กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี. บทบาทของ ICCROM กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม (นิตยสาร ศิลปากร. ๔๐(๖๐). ๒๕๔๐.

คำริ บุญชู. การใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา (วารสารวิชาการ. ๘(๑). ๒๕๔๘.

บุญทวรรณ วิงวอน. โอกาสและแนวโน้มของวิสาหกิจ: รากฐานการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย กับการปรับตาเข้าสู่เขตประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. วารสารการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม. ๒๕๕๖.

ประเวศ วะสี. สร้างคุณค่าความเป็นคน สร้างสุขภาพชุมชนให้เข้มแข็ง. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. ๒๕๕๒.

ประจักษ์ บุญอารีย์. การใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเพื่อการศึกษา. วารสารครูทัศน์ ๑๖ เมษายน ๒๕๔๖. ๒๕๔๖.

ปรีชา ปัญญาณฤพล. (๒๕๕๘, ตุลาคม-ธันวาคม). การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในสถานศึกษา เพื่อการศึกษาตลอดชีวิต. วารสารบริหารการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑๕(ฉบับพิเศษ), ๑๘๑-๑๙๐.

พระครูปลัดสรารุช ฉัตรปัญญา พระมหากษัตริย์ กิตติโสภโณ และ สุรพล สุขะพรม. การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๐.

๔. เอกสารอื่น ๆ (รายงานการวิจัย, รายงานการประชุมทางวิชาการ, จุลเอกสาร เอกสารอัดสำเนา และเอกสารอื่น ๆ ที่ไม่ได้ตีพิมพ์)

จุฑาพร รัตนมุสิก และคณะ. ความพึงพอใจของสถานประกอบการที่มีต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ ปีการศึกษา ๒๕๕๐-๒๕๕๒. ทุนอุดหนุนการวิจัยจากวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้. ๒๕๕๓.

เฉียบ ไทยยิ่ง. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน กรณีศึกษา: ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานการวิจัย. (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา. ๒๕๔๑).

นงคราญ กาญจนประเสริฐ. ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตสิ่งของเครื่องใช้โดยใช้เทคโนโลยีชาวบ้านของประชากรในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดสุโขทัย. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. ๒๕๔๕.

- นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ. รายงานการวิจัยผลดีของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๕๑.
- ทรงจิต พูลลาภ และคณะ. ศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทย : ภูมิปัญญาไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ๒๕๔๖.
- บุญชัย งามวิทย์โรจน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการ. ทรัพยากรน้ำ: กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำชี. นนทบุรี : ส่วนวิจัยและพัฒนาทรัพยากรน้ำ. ๒๕๕๕.
- วารุณี ชินวินิจกุล. การวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาชุมชนไม้เรียง อำเภอดวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๘.
- สมพร เพ็ญจันทร์. แนวคิดและหลักการจัดการในองค์การสาธารณสุข. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๗.
- สุทธาสินี วัชรบูล. รายงานการวิจัยเรื่อง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อการเรียนรู้กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ. นนทบุรี: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล. ๒๕๔๔.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. รายงานการวิจัยการพัฒนามาตรฐานแห่งการเรียนรู้. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. ๒๕๕๒.
- เสน่ห์ จามริก. “ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น.” ใน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น: รากฐานแห่งพลังปัญญา. อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ (บรรณาธิการ). เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๕.
- ศักดิ์ชาย พวงจันทร์ และปิ่นฤทัย ยะแก้ว. รายงานการวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลักบ้านหลุก. ลำปาง: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง. ๒๕๔๙.
- อำนาจ เย็นสบาย. รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต. หอศิลป์กรุงเทพมหานคร : สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนาระบบการเรียนรู้. ๒๕๔๘.
- กมลวรรณ วรรณธำ. ทูทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง. วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๕๓).
- จันทร์นนท์ เหล่าพินนา. ขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์กรชุมชนของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ บริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๖).
- จิตราพันธ์ แสงศรีจันทร์. แนวทางการจัดการภูมิปัญญาการเล่นท้องถิ่นชุมชนย่านวัดคูหาธรรมเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๕).

- จิตติกานต์ จนารักษ์. **กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ถาวร : กรณีศึกษาชุดเพลงเพลงพาทย์ระนาดเอก.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วัฒนธรรมศึกษา (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๕๑).
- ดวงฤทัย อรรถแสง. **กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ.** บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต วิทยาลัยบัณฑิตศึกษากิจการ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๕๒.
- ธงชัย พาบุ. **การจัดการความรู้ธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ บัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๕๒.
- ธัญพร วณิชฤทธา. **การจัดการความรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๐.
- ธีระวัฒน์ ช่อม. **การจัดการความรู้ทรัพยากรวัฒนธรรม : วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๔.
- บุญช่วย จันทร์เฮ้า. **พฤติกรรมกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัดในเขตการปกครอง คณะสงฆ์จังหวัดกรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา ภาควิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๔๔.
- บุพปัทม์ โยสะอาด. **การบริหารจัดการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติของหมู่บ้านชุมชนเจริญ ตำบลเตือศรีคันไชย อำเภอนวนนิวาส จังหวัดสกลนคร.** การศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๕๔.
- พจนา เอื้องไพบูลย์. **การวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การศึกษาแบบพหุกรณี.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๖).
- พระปลัดวรัญญู อคควชิโร (ยอดเพชร). **การพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในยุคลोकภิวัตน์".** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การบริหารจัดการคณะสงฆ์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๘.
- พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์. **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๕๓.
- พระมหาเทวประภาส มากคล้าย. **การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ องค์ภคกรรัฐและประชาชนในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดอุดรดิษฐ์.** วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๕๒.
- พิมพ์พร ภูครองเพชร. **กระบวนการจัดการและการพัฒนาเครือข่ายตลาดชุมชนปลอดภัย : กรณีศึกษาอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น".** มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๕๑.
- เพ็ญศรี มิทรานนท์. **บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน : กรณีศึกษาพระสงฆ์สำนักสงฆ์โปรงสังข์ หมู่บ้านหนองเผือ ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.** สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๓๔).

- วารุณี ชินวินิจกุล. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษาชุมชนไม้
เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๙.
- สมจินตนา ชังเกตุ. การพัฒนารูปแบบห้องสมุดชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต.
มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๔.
- สามารถ รอดสำราญ. การใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนของโรงเรียน
มัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
การบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๖.
- สุทธิพงษ์ สาชะรุ่ง. การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามแหล่งการเรียนรู้ของภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นในชุมชนดาดใหญ่ ตำบลผาสุก อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี.
วิทยานิพนธ์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม. ๒๕๕๓.
- อัญญาณี คล้ายสุบรรณ และพรรัตน์ ประสิทธิ์กุล. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องไฟใน
ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี. กาญจนบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
กาญจนบุรี. ๒๕๕๐.
- อมรรัตน์ นาคะโร. รูปแบบการบริหารจัดการห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏให้เป็นองค์การแห่งการ
เรียนรู้”. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. ๒๕๔๗.

๕. สัมภาษณ์

การสัมภาษณ์: กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๕ รูป/คน

พระมหาธีระชัย สุจิตโต. รองเจ้าอาวาสวัดโพธิ์งาม บ้านตวันน้อย หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง
จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายประวิทย์ งามศิริ. กำนันตำบลนาโป่ง. อาชีพเกษตรกร และรับราชการองค์การปกครองส่วน
ท้องถิ่น ตำแหน่งกำนันตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๓ มีนาคม
๒๕๖๒.

นายเทียมชัย ภัคมี. ผู้ใหญ่บ้านบ้านตวัน. อาชีพเกษตรกร และรับราชการส่วนท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้านบ้านตวัน
อยู่บ้านเลขที่ ๑๓๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๓
มีนาคม ๒๕๖๒.

นายสุรียนต์ ภัคมี. อาชีพรับราชการครู ตำแหน่งรองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านตวัน. บ้านเลขที่ ๑๒๑ หมู่
ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายแสงอรุณ วงศ์ศิลา. อาชีพรับราชการ ตำแหน่งปลัดเทศบาลตำบลนาโป่ง ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง
เลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๒.

การสัมภาษณ์: กลุ่มประชาชนบ้าน จำนวน ๕ คน

นายจำเนียร ภัคมี. บ้านเลขที่ ๑๒๘ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย. ผู้นำภูมิ

ปัญหาท้องถิ่นเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ : การทำปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน. สัมภาษณ์, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายประวิทย์ รามศิริ. บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย.

ผู้นำในการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์. สัมภาษณ์, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

นางรุ่งทิวา วิจิตรปัญญา. บ้านเลขที่ ๒๑๐ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย.

ผู้นำในด้านงานหัตถกรรมจักสาน. สัมภาษณ์, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายสนั่น พรหมภักดี. บ้านเลขที่ ๙๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย. ผู้นำ

ในการประกอบพิธีกรรมพุทธศาสนาและพราหมณ์. สัมภาษณ์, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

นางทองสา ภัคมี. บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย. ผู้นำภูมิ

ปัญหาท้องถิ่นด้านการทอผ้า. สัมภาษณ์, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

การสัมภาษณ์: กลุ่มเยาวชน จำนวน ๒๐ คน

นายจตุพล ขอบจิตดี. อาชีพเกษตรกร. บ้านเลขที่ ๕๐๑ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่งอำเภอเมือง

จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายสุเทพ แก้วยาศรี. อาชีพรับราชการ. บ้านเลขที่ ๒๓ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง

จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

นางสาวนงนภัส สุรงษา. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๔๓ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอ

เมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

นางสาวณัฐธิดา ช่างเสนา. อาชีพลูกจ้างเอกชน. บ้านเลขที่ ๔๘๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง

อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายพรรณพชร พิลาโหม. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๔๒๕/๒๓ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง

อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายสุเมธ รามศิริ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย

จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

นายสิทธิชัย ณรงค์ศรี. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง

เลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.

นายจิตรกร สอนสุภาพ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๘๗ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง

เลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.

นายรัฐภูมิ ประอินทร์. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง

เลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.

นายพิพัฒน์พงษ์ อ่อนสาคร. อาชีพนักเรียน. บ้านเลขที่ ๑๖ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอ

เมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.

นายฐานันดร วรชีนา. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง

เลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.

- นางสาวนันทนา อ่อนมิ่ง. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๒๐๖ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาวอินทிரารณ บั้วระภา. อาชีพนักเรียน. บ้านเลขที่ ๗ หมู่ที่ ๕ บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายอนุวัฒน์ ภัคมี. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๒๙ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายเนติพงษ์ สอนสุภาพ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๖๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายพัฒน์ มาแก้ว. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๓๒ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาวจิตินันท์ วงษ์ศรีแก้ว. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๒๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาววงศ์ลักษณ์ บุญมาลา. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๑๖ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาวฉัตรวิมล สอนสุภาพ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๒๐๖ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาวจิราวรรณ นาคคำ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๒๐๖ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาวปรียาคม จิตสีดา. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๑๐๒ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาววณิดา มกขุนทด. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๔๐ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๖๒.
- นางสาวมนัสนันท์ สิงห์สถิต. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๖๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายชานนท์ พลชา. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายสุวิทย์ คำไล่. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๕ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายระพีภัทร พรหมภักดี. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๙ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายวายุ ภัคมี. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๗๕ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายณัฐภูชัย นามสุริ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๑๑๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.
- นายจิราวัฒน์ คำดีบุญ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๙ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

นางสาวเพ็ญภา ฮวดสุวรรณ. อาชีพนักศึกษา. บ้านเลขที่ ๑๕๕ หมู่ที่ ๕ ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

๖. ภาษาอังกฤษ

- Caplan. G.. and Killilea. M. eds. **Social support and mutual help**. New York : Grone and Stratton. 1994.
- Carter. V. Good. **Dictionary of Education**. United States of America : Kingsport.
- Cohen. S. & Syme. S.L..(1985). **Social support and health**. San Francisco: Academic Press. 1973.
- Gagné. M. Robert. **The Conditions of Learning**. Japan : Holt. Rinehart and Winston. 1977.
- Gottlieb. **The Myth of Social Capital in Community Development**. Housing Policy Debate. London: Crom Helm. 2007.
- Houston. P. John. **Fundamentals of Learning**. London : Academic Press. 1976.
- Kahn. R.L.. **Aging and Social Support**. In Aging from birth to Death: Interdisciplinary perspectives. Edited by M.W.Riley. Corolado : Westview press. 2007.
- King. Thomas. F. **Doing Archaeology : A Cultural Resource Management Perspective**. California: Left Coast Press. 2005.
- Levinson. D. & Ember. M. (Editor). **Encyclopedia of cultural anthropology**. (Vols.1-4). New York : Henry Holt. 1960.
- Lane. J. **Palma individual with the environment**. Journal of Science, June 8, 2009.
- Lefrancois. R. Guy.. **Theories of Human Learning**. 4th ed. Belmont : Wadsworth/Thomson Learning. 2000.
- McGill Ian; & Brockbank Anne. **The Action Learning Handbook**. New York : Rantledge Falmer. 2004.
- Nichole. M. **The family and the school: A study of parental Involvement and Institutional Opportunities**. Dissertation Abstracts International. 1971.
- Orylie. **The Main Concept of Kaplan's Cobb and Kahn Suggests that Social Support**. London : weidenfeld and Nicolson. 2009.
- Pilisuk, Marc. **Delivery of Social Support : The Social inoculation**. Shortridge, K. f., Zhou, N. N., Guan, Y. Characterization of avian H5N1 influenza viruses from poultry in Hong Kong. Virology; 252 : 331-42. 1998.
- Sungsri, S. **Research report: Lifelong Education for Thai Society in 21st century**. Bangkok:Office of the basic education commission. 2003.

- Probst, G. Raub, S. and Romhardt, K. **Managing knowledge: Building Block for success.** Chichester : John Wiley & Sons. 2000.
- Terry. R. George. (1977). **Principles of Management.** 7th ed. (Illinois : Richard D.Irwin.
- Thoit. P.A.. Weiss. Cohon and Syme. **Conceptual. Methodological and Theoretical Problems in Studying Social Support as a Buffer Against Life Stress.** Journal of Health and Social Behavior. June 23,2008..
- Torsten Husén; & Neville. T. Postlethwaite. **The International Encyclopedia of ducation.** 7th ed. Great Britain : BPC Wheatons. 1976.

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์
เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น/ปราชญ์ชาวบ้าน
การวิจัยเรื่อง การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนวัดโพธิ์งาม
บ้านดิวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน

๑. ชื่อ-นามสกุล เจ้าของภูมิปัญญา/ปราชญ์ท้องถิ่น
๒. ลักษณะของภูมิปัญญา

ตอนที่ ๒ การเก็บข้อมูลภูมิปัญญาและปราชญ์ชาวบ้าน

๑. สาระสำคัญของภูมิปัญญาและประวัติความเป็นมาโดยสังเขป
๒. อธิบายลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญา (ขยายความจากข้อ ๒ เช่น ขั้นตอน กระบวนการ
วิธีการ)
๓. คุณค่าและบทบาทของภูมิปัญญาต่อชุมชนและสังคม
๔. สถานภาพการดำรงอยู่ของภูมิปัญญา
๕. ภาพประกอบ

แบบสัมภาษณ์

แนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม
บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย

.....
แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ แบ่งออกเป็น ๔ ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์แนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนในวัดโพธิ์งาม

ตอนที่ ๔ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

หน่วยงาน /องค์กร.....

ตำแหน่ง .....

ประสบการณ์ในการทำงาน .....

ระดับการศึกษา .....

หมายเลขโทรศัพท์ .....

วันและเวลาที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์แนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม

๑. ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย

- ท่านคิดว่าปัจจุบันแหล่งการเรียนรู้ในวัดส่วนใหญ่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หลัก
อะไรบ้าง เหมาะสมหรือไม่ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ควรเป็นไปในลักษณะใด

.....
.....

๒. ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด

- ท่านคิดว่าแหล่งการเรียนรู้ในวัดควรจะมีการบริหารจัดการอย่างไรเพื่อให้เป็นแหล่งการ
เรียนรู้ในวัดที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างแท้จริง เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หลักอะไร เหมาะสมหรือไม่
หากไม่เหมาะสมควรเป็นไปในทิศทางใด

.....
.....

๓. ด้านบุคลากร

- ท่านคิดว่าเพื่อส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตควรมี
บุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ลักษณะเช่นไร (เช่น รักในการเรียนรู้, รักในงานบริการ) และมีวุฒิทางการศึกษา
อะไร หรือมีประสบการณ์ทำงานอะไรบ้าง เป็นต้น

.....

๔. ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต

- ท่านคิดว่ากิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนใดบ้างที่ควรมีเพื่อเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (ตัวอย่างเช่น) ให้เกิดขึ้นในแหล่งการเรียนรู้ในวัด

.....

.....

๕. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน

- ประชาชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง เพื่อสนับสนุนให้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแหล่งการเรียนรู้ในวัด (ตัวอย่างเช่น)

.....

.....

๖. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายกับแหล่งการเรียนรู้

- ท่านคิดว่าหากจะให้หน่วยงานอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือแหล่งการเรียนรู้ในวัดอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ในวัดควรเป็นใครบ้างที่หน้าจะมีบทบาทและควรเป็นอย่างไร (ตัวอย่างเช่น)

.....

.....

๗. ด้านการได้รับการสนับสนุน

- ท่านคิดว่าทุกภาคส่วนในสังคมสามารถช่วยสนับสนุนวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างไรบ้าง

ภาครัฐ

.....

.....

ภาคเอกชน

.....

.....

ภาคประชาชน

.....

.....

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนในวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

๑. การสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน

.....
.....

๒. การจัดกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา

.....
.....

๓. การส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน

.....
.....

๔. การจัดการแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน

.....
.....

๕. การพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ (สว่าง สะอาด สงบ)

.....
.....

๖. การสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง

.....
.....

ตอนที่ ๔ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....
.....

.....
.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้การอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ มา ณ โอกาสนี้

ภาคผนวก ข
หนังสือเชิญผู้ให้ข้อมูล

ที่ ศธ ๖๑๓๓ / ๐๔๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เลย ๑๑๙ หมู่ ๕
ตำบลศรีสองรัก อำเภอเมือง
จังหวัดเลย ๔๒๑๐๐ โทรฯ.๐๔๒-๐๓๙๖๓๐

๒๒ มีนาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร

เนื่องด้วย พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ นรินโท อาจารย์ประจำ คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย ได้รับการอนุมัติให้ทำการวิจัยหัวข้อเรื่อง “การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองจังหวัดเลย” เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาของบุคลากร คณาจารย์ นักวิชาการ ตลอดจน นิสิต นักศึกษา เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนข้อคิดเห็นในการพัฒนางานวิจัย อันจะเกิดขึ้นหลังจากการเก็บข้อมูลทางการวิจัย เพื่อรวบรวมข้อมูลในรูปแบบเอกสารเชิงวิชาการ รายละเอียดการเก็บข้อมูล ตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย จึงขออนุญาตให้บุคลากรของทางมหาวิทยาลัย ได้ไปเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการวิจัย โดยข้อมูลที่ได้อาจจะใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลภายในหน่วยงานของท่าน หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน และขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาสุภวิชัย ปภัสโร, ผศ.)

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์เลย
ปฏิบัติหน้าที่แทน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เลย

ติดต่อประสานงาน

พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ นรินโท อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา
โทร. ๐๘๗-๘๕๓๒๘๐๖

ภาคผนวก ค
รูปภาพประกอบกิจกรรมการวิจัย

แผนที่บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

วิถีชีวิตชาวบ้านต้วน้อยฟังเทศน์ถือศีลในวันธรรมะเสาวณะ

วัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย

โรงเรียนบ้านต้วน้อย บ้านต้วน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

การบริหารจัดการชุมชนตามระบบประชาธิปไตย

กิจกรรมกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์

กลุ่มยางพารา

กลุ่มเลี้ยงไก่บ้าน

หมู่บ้านขยะทองคำ

กลุ่มอาชีพการเลี้ยงปลาในกระชัง

กิจกรรมด้านวัฒนธรรมและประเพณี

กิจกรรมด้านวัฒนธรรม และประเพณี

สถานที่ตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง วัดโพธิ์งาม บ้านต้วน้อย

นายประวิทย์ งามศิริ หัวหน้ากลุ่มการปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรอินทรีย์

การเรียนรู้โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ และการสาธิตวิธีการทำน้ำหมักชีวภาพ

การผลิตและจำหน่ายผลผลิตให้กับชุมชนที่ตลาดของชุมชนวัดโพธิ์งาม

นายจำเนียร ภัคมี หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาการทำปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน

สัมภาษณ์ นางรุ่งทิwa วิจิตรปัญญา
หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมด้านการจักสาน

การฝึกอบรมการสานตะกร้าจากเส้นด้ายพลาสติกและการแสดงสินค้า

สัมภาษณ์ นางทองสา ภัคมี
หัวหน้ากลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า

การสัมภาษณ์นายสนั่น พรมภักดี
ปราชญ์ชาวบ้านด้านประเพณีและพิธีกรรม

ภาคผนวก ง
การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

แบบ สท.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระมหาธีรวัฒน์ ศรีจิตโต (ภิกขุ) ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์งาม
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน วัดโพธิ์งาม
ที่อยู่ เก่งเจริญ หมู่ ๕ ตำบลท่าโป่ง อำเภอลำลูกกา จังหวัดลพบุรี ๑๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๘๖-๖๑๒๖๐๕๒๑ โทรสาร

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านดำน้อย ตำบลท่าโป่ง อำเภอลำลูกกา จังหวัดลพบุรี
ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระครูใบฎีกาหวิศักดิ์ นรินโท และคณะ
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒ จนถึง ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๒ ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

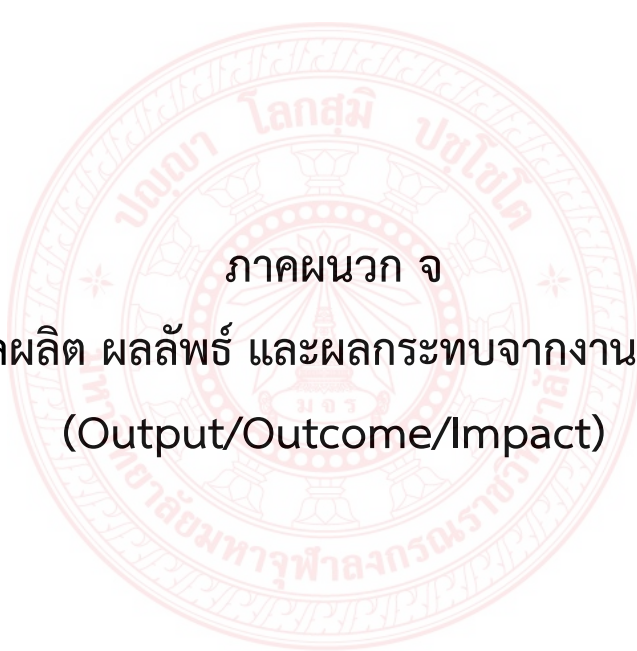
ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมการพัฒนา วัดได้เป็นศูนย์กลางความรู้ชุมชน อาทิ
กิจกรรมพระและภิกษุณี ศึกษาการปฏิบัติตนของพระภิกษุสงฆ์
ทางฝ่ายพระภิกษุ ภิกษุณี และ ภริยานุสูลี การได้วัดเป็นศูนย์กลางความรู้
สามารถนำข้อคิดธรรมแห่งความปิติประสาธน์ ใช้ให้เกิดการช่วยเหลือของ
ที่สร้างสรรค เพื่อสังคมชุมชน โดยมีหลวงพ่อเจริญ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์งาม

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ
(พระมหาธีรวัฒน์ ศรีจิตโต)
ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์งาม

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย
(Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ	รายละเอียดของผลผลิต	จำนวนนับ	ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ	ผลกระทบที่คาดว่าจะได้รับ
องค์ความรู้	ศึกษารวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย	๑ เรื่อง	ทำให้รู้และเข้าใจการสื่อความหมายและอธิบายเหตุผลของเยาวชนจังหวัดเลยตามหลักพระพุทธศาสนา	เยาวชนจังหวัดเลยรู้และเข้าใจการสื่อความหมายและอธิบายเหตุผลของกิจกรรมบุญพิธีและทานพิธีตามหลักพระพุทธศาสนา
องค์ความรู้	ทำให้ทราบถึงรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย	๑ เรื่อง	รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม มีลักษณะรูปแบบการให้ชุมชนมีส่วนร่วมสร้างการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง	โดยการสนับสนุนของหน่วยราชการในท้องถิ่น ที่เรียกว่า “บวร” ซึ่งมีรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนของวัดโพธิ์งาม และการเผยแพร่ภูมิปัญญาของชุมชนของวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย
การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ – การถ่ายทอดเทคโนโลยี	ได้องค์ความรู้ใหม่เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนวัดโพธิ์งาม บ้านตัวน้อย ตำบลนาโป่ง อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย	๑ เรื่อง	แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของวัดโพธิ์งาม แนวปฏิบัติในการดำเนินการจัดแหล่งการเรียนรู้ในวัดที่สอดคล้องต่อปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน	ปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านจุดมุ่งหมายและนโยบาย ๒) ด้านการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในวัด ๓) ด้านบุคลากร ๔) ด้านกิจกรรมที่วัดจัดเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๕) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ๖) ด้านการสร้างภาคีกับแหล่งการเรียนรู้ ๗) ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ กลุ่มกลุ่มผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนา

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ – นามสกุล : พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ นรินโท/ใต้ศรีโคตร
วัน –เดือน- ปีเกิด : ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒
หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เลย
ที่อยู่ : ๑๑๙ หมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก อำเภอเมือง
จังหวัดเลย ๔๒๑๙๐
โทรศัพท์ : ๐๔๒-๘๐๑๒๐๓
มือถือ : ๐๘๗-๘๕๓๒๙๐๖
อีเมล : tarpae2102@hotmail.com
- ประวัติการศึกษา
๒๕๕๔ : ปริญญาตรี พระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๕๖ : ปริญญาโท พระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๕๙ : ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ประวัติการทำงาน
๒๕๕๗-ปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เลย
- สาขาวิชาที่มีความชำนาญ
: พระพุทธศาสนา
: รัฐศาสตร์

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ – นามสกุล : พระมหาสุภวิชัย ปภสฺสโร /วิราม
- วัน –เดือน- ปีเกิด : ๒ พฤษภาคม ๒๕๐๖
- หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เลย
- ที่อยู่ : ๑๑๙ หมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก อำเภอเมือง
จังหวัดเลย ๔๒๑๙๐
- โทรศัพท์ : ๐๔๒-๘๐๑๒๐๓
- มือถือ : ๐๘๔-๖๔๖๐๐๕๑
- อีเมลล์ : poori_nr@hotmail.com
- ประวัติการศึกษา
- ๒๕๔๐ : ปริญญาตรี พระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒๕๔๕ : ปริญญาโท จริยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- ประวัติการทำงาน
- ๒๕๔๕-ปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์เลย
- สาขาวิชาที่มีความชำนาญ
- : พระพุทธศาสนา
: จริยศาสตร์
- โครงการวิจัยที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ
- : การจัดการเงินนโยบายภาครัฐเพื่อดูแลผู้สูงอายุใน ระดับครอบครัวและ
ชุมชนในจังหวัดเลย

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ – นามสกุล : นายภาวิทย์ โพธิ์ตาทอง
วัน –เดือน- ปีเกิด : ๑ มกราคม ๒๕๑๒
หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เลย
ที่อยู่ : ๑๑๙ หมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก อำเภอเมือง
จังหวัดเลย ๔๒๑๙๐
โทรศัพท์ : ๐๔๒-๐๓๙๖๓๐
มือถือ : ๐๘๘-๕๖๔๑๖๓๗
อีเมลล์ : -
ประวัติการศึกษา
๒๕๔๐ : ปริญญาตรี สื่อสารมวลชน
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
๒๕๕๖ : ปริญญาโท พุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประวัติการทำงาน
๒๕๖๐-ปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์เลย
สาขาวิชาที่มีความชำนาญ : พระพุทธศาสนา